

ERŐSS ALFRÉD

A VALLÁSNEVELÉS

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

ERŐSS ALFRÉD

A VALLÁSNEVELÉS

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

Nihil obstat. Dr. Michael Marczell, censor dioecesanus. Nr. 9410/1943.
Imprimatur. Strigoni, die 26. Nov. 1943. Dr. Joannes Drahos, vicarius
generalis.

Stephaneum nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős : ifj. Kohl Ferenc.

TARTALOM-MUTATÓ.

ELŐSZÓ	Oldal 5
BEVEZETÉS	7

ELSŐ RÉSZ.

A kisdéd-nevelés alapelvei.

I. FEJEZET. A gyermek megismerése	25
II. FEJEZET. A kisdéd-kor lélektana	33
III. FEJEZET. A kisdéd vallásossága	42

MÁSODIK RÉSZ.

Az iskolás-gyermek vallásos nevelése.

Az iskolás-gyermek	59
I. FEJEZET. A gyermek imája	66
II. FEJEZET. A gyermek szentáldozása	86
III. FEJEZET. A gyermek szentgyónása	99
IV. FEJEZET. A gyermek szentmiséje	115
V. FEJEZET. A tanulás	130
VI. FEJEZET. A tanítás módszere és fokozatai	137
VII. FEJEZET. A fegyelem	154
VIII. FEJEZET. A vallásos élmény	169
IX. FEJEZET. A szemléltetés	176
X. FEJEZET. A cselekvés elve	193
XI. FEJEZET. Az egyéni hatás (lelki vezetés)	213
XII. FEJEZET. Az eszmény pedagógiája.....	227
XIII. FEJEZET. A hitoktatás története és teológiája..	240
XIV. FEJEZET. Iskola és nevelés	260
Felhasznált és idézett irodalom.....	269

ELŐSZÓ.

Édesanyáknak, édesapáknak, és mindazoknak szól ez a könyv, akik szeretik a gyermeket. A gyermek legnagyobb kincse, boldogságának kertje: a lélek. Lelkébe az istenszeretet napsugarát besugározni, az igazság, jóság, szépség gyümölcseit ki-
virágoztatni a vallásos nevelés feladata. Ezt a kertész-
munkát együtt kell vállalni édesanyáknak, édes-
apáknak, nevelőknek.

E könyv írója maga is szereti a gyermeket, a gyermeki lelket. Szeretetének tapasztalatából, a modern lélektan és az örök hitigazságok tanítását gyűjtötte e szerény lapokon össze. A vallásos nevelés dogmatikai alapjait különösen hangsúlyozzák ezek a sorok, mert úgy éreztük, hogy minden emberi bölcseségnél nagyobb világosságot meríthetünk a ki-nyilatkoztatott isteni Bölcseségből. A megtestesült isteni Bölcsesség legyen az olvasó szívében.

A szerző **boldognak** mondhatja magát, hogy ezt a könyvet, mint hálájának, ragaszkodásának klcsiny jelét, édes jó szüleinek kezeibe adhatja, és még többeknek azok közül, akik őt nevelték. Öröme még nagyobb lesz, ha sok magyar szülőnek és nevelőnek nagy és nehéz munkájukban nemes szol-
gálatot tehet.

BEVEZETÉS.

1. §. A vallás nevelése.

A vallásosság az emberbe belé van ojtva. Mégis: az igaz vallásosságot nevelni kell. Annyi torzarcú vallásosság, egyoldalú és esetlen jámborság, tévtanítás jár körül a világban, hogy mindezek ellen korai gondos neveléssel kell fölvertezni a lelket. «Itt vannak például azok az éppen napjainkban vésszesen terjedő nagy, szociális és lelki áramlatok, melyek egy-egy magában egészen profán kultúrprogrammpontot, sőt divatot, az antialkoholizmust, eszperantót, sportot, napkúrát, vagy a gazdasági föllendülést, technikát, faji vagy nemzeti hatalmi aspirációkat stb. olybá veszi, mintha tőle függne az emberiség üdvössége, mintha megvalósulása meghozná a mennyországot. Itt a vallásos erők egészen profán tárgyra irányulnak, azt a vallás glóriájával övezik és alkotnak *pótvallást*» (Mai világ képe, I. 180). Azonkívül a fél-, és ál-vallások egész sokasága ejti meg a lelkeket, s osztja meg legbensőbb életében az emberiséget, sőt a nemzetet.

Pedig világos, hogy amint egy az igazság, úgy csak egy az igaz vallás. Az embernek földi tökéletességet, harmóniát s örök boldogságot csak az igaz vallás adhat. Gyermekeink boldogsága tehát megköveteli, hogy nekik az élet legnagyobb kincsét: az igaz hitet megadjuk. A gyermeknek szabad akarat van, s végeredményben maga fogja megformálni vallásosságának mivoltát. A szülők, nevelők

és keresztszülők is felelősek azonban a reájuk bízott gyermek lelkéért. Közöttük nő fel a gyermek, és ha vallásossága téves irányba fejlődik, úgy valószínűleg a környezet is részes abban. Azért hajlik félre, mert *nem* tanították meg az igaz életre. A mulasztás gyökeres hiba. Még nagyobb a felelősség, ha a helyes vallásosság *helyett* hamisra nevelték, akár csak példájukkal is a gyermekeket.

Az ember vallásos lény. Schütz Antal szavai szerint : a *vallás* hozzátartozik az emberhez, velejárója az emberi természetnek, épúgy, mint például a nyelv (Mai világ képe, i. h.). Vallás nélkül nincs ember. Mégis a helyes vallásossághoz az utat nem tudja megtalálni a maga erejéből. Gátolja ebben nemcsak a sok tévút csábítása, a modern élet vallási felszínessége és sokszerű rétegződése, hanem az eredeti bűn terhe is, melyet születése óta hord magával : akarata meggyengült s értelme elhomályosult. Ez a terhelttség persze nem olyan, hogy lehetetlenné tenné az igazság megelégsét, csupán megnehezíti azt. A bukott embernek segítségére siet az irgalmas Isten : *kinyilatkoztatja az igaz vallást*, s így «maga a személyes örök Szentháromság Isten szólítja a lelket imádásra és istenszolgálatra» (Schütz). Kegyelmével pedig képesíti az embert a kinyilatkoztatott vallás minél teljesebb megismerésére és megvalósítására.

Isten *tanítja* a vallást. Magától értetődik, hogy a kinyilatkoztatott és az Úrnál kedves vallásosságot nem lehet *tanulás* nélkül megismerni és elsajátítani. «Mert hogyan hívják segítségül azt, akiben nem hisznek? S hogy higgyenek abban, akit nem hallottak? S hogy halljanak, ha nincsenek, akik hirdessenek? S hogyan hirdessék, ha csak nem küldetnek?» (Róm. 10, 14—15.).

Az Úr Jézus küldi tanítványait, hogy elmevén az egész világnak hirdessék az evangéliumot, vagyis Isten jó hírét, a kinyilatkoztatást, az igaz vallást, a boldogság, és emberi teljesség útját : «és tanítsátok

őket megtartani mindazt, amit parancsoltam nektek» (Máté 28, 20.).

A modern pedagógia felteszi a kérdést: nevelhető-e a vallás? Épp azért, mert a vallásosság velejárója az embernek, lehet-e kívülről befolyásolni alakulását a személyben? Egyáltalán, hozzáférhetünk-e a személyiség legmélyebb meggyőződéséhez?

E kérdésekre implicite már megadtuk a választ. Egyrészt mutatja *a tapasztalat*, hogy külső behatások igenis befolyásolják, mégpedig legtöbbször károsan, az emberek vallásosságát. A pótvallásoknak épúgy, mint a hereziseknek és szektáknak, a prédikátorok szereznek híveket. Nagy felelősség és legfontosabb közügy, hogy velük szemben a család és Egyház az igaz vallást hirdethesse gyermekeinknek. Ugyanezt követeli *a kinyilatkoztatás*. Tanítsatok! Ez a másik érv Istentől veszi tekintélyét és súlyát. Maga az emberi személyiség alkotója és a szívek vizsgálója jött le közénk, öltött emberi testet, és tanított. Az Úr Jézus egész élete tanítás. «És körüljára Jézus minden várost és falut, tanítván imaházaikban, és hirdetvén az ország evangéliumát, és meggyógyítván minden betegséget és minden nyavalyát a nép között» (Máté 9, 35 és 4, 23.).

Amint látjuk, Krisztus Urunk *tanítása* nemcsak elméleti oktatás, még kevésbé emléztetés, hanem az egész emberre ható isteni pedagógia. Ezért mondja a katolikus neveléstudomány: «Ha tanítás alatt azt értjük, hogy pusztá oktató munkával vallásra és erkölcsre készítsünk valakit, akkor bizonyára lehetetlen az. De mindenkép nevelhető a vallás és az erkölcs, ha igazi *nevelésről* van szó, melynek csak része bár lényeges része az oktatás» (Göttler, 42.). Ne feledjük azt sem, hogy mikor Krisztus Urunk a «tanítás» parancsát adja apostolainak, a sokkal gazdagabb jelentőségű görög szóval (*μαθητεύω*) adja vissza ezt a Szentírás. Mathéteuó tulajdonképp annyit jelent,

mint tanítvánnyá lenni, vagy tanítvánnyá tenni. A *tanítvány* pedig az Evangéliumban magába foglalja nemcsak a tudást, hanem a Krisztus-követést.

Az Éneklő Iskola szerint a tanítás módszeres megszerettetése annak, amit mi is szeretünk. Mikor hitoktatásról beszélünk, mi is így értelmezzük a tanítást. Igazi mély vallásosságot csak az tud nevelni, aki maga is azt éli s szereti, s így áhítatát, buzgóságát, istenszeretetét átsugározza másokba.

Ismertem szülőket, háborúból hazatért édesapákat, társadalmi életből visszavonuló édesanyákat, akik megtanultak sok világias dologról lemondani és ismét Isten kegyelmében élni: a gyermekért. Azért, hogy családjuknak, gyermekeiknek példaképei és nevelői lehessenek a vallásos életben. Hány szülő tanulja újra a hittant iskolás gyermekeivel; tanul meg újra imádkozni a bölcső mellett. De aki nem akar gyermeket, aki fél az áldozattól, az sohasem lehet részese ennek a boldogságnak, sohasem adhat életet, mely nemcsak a gyermekek ütőereiben dobban, hanem hitében és áhítatában épít jobb és erősebb nemzedéket.

A vallás nemcsak hozzátartozik az emberhez-hanem legnagyobb vagyona, éltető eleme, személyiségének koronája. A modern ember azonban nem mindig jut el az életnek e betetőzéséhez, nem mindig érik meg «a hitnek és az Isten Fia megismerésének egységére, férfiúi tökéletességre, olyan életkorra, melynek mértéke Krisztus teljessége» (Efez 4, 13.). A vallásos nevelés hiánya, vagy elégtelen volta úgy bocsájtja bele a kenyérküzdelembe és az állások utáni hajszába, hogy a gond, öröm és keserűség, világias szórakozások és társadalmi szokások tömegében alig veszi észre a lelke mélyén égő olthatatlan vágyat a többi, a magasabb, az isteni után. Korunk egyik szomorú jelensége, a fönt vázolt körülmények következménye, hogy igen sokan csak nagyon későn

találnak rá emberi mivoltuk igazi értelmére. Mint tapasztalati tényt mondhatjuk ki, hogy «az érettebb korról a vallásos életformába való átmenet igen gyakori» (Spranger). Csak akkor kezdenek ráésmélni: milyen az igazi élet, s mit jelent az igaz vallásosság az embernek.

Mennyivel boldogabb volna az egyén és a társadalom élete, ha az emberek testi és szellemi fejlődésükkel együtt jellemben is kifejlődnének az ifjúkor zenitjén. Ezt pedig csak a vallásos nevelés adhatja meg gyermekeinknek. Ezért helyez oly nagy súlyt Krisztus Egyháza a vallásnevelésre s foglalkozik vele külön tudományban, a katechétikában.

XII. Pius pápa első enciklikájában a «társadalom újjá-nevelését» tűzi ki alapvető feladatnak (Summi pontificatus, 1939). Ebben a programban első helyet foglal el a vallás nevelése. Hiszen egy a legszükségesebb: a krisztusi életre nevelni az emberiséget. A modern társadalom pedig néhány század óta egyre jobban távolodik ettől az élettől, s a felvilágosodás, a racionalizmus, a liberalizmus és anyagelvűség fokozatain keresztül mind mélyebbre süllyed az újpogányság szurdokjába. Való igaz, hogy a bukott emberben az eredeti bűn következtében van egy lefelé gravitáló erő (fomes peccati), amely elősegíti ezt a társadalmi süllyedést. Téved tehát Rousseau és minden modern követője, mikor azt hiszi, hogy a természet — mint biológiai tényező, mint faj, vagy humanizmus — önmagától föllendíthetné az emberiséget. Valljuk azonban mi is, hogy az emberi természet, bár meg van «sebezve», de nincs alapjában megromolva (Schütz, Dogmatika² I 568). A mai civilizáció beteges tünetei és széles társadalmi rétegek természetellenes életmódja *gyógyítható* tehát, s épp ezt a feladatot kell vállalnia minden nevelőnek. Természetünkben él a lehetőség, és a kegyelem megadja hozzá a képességet, azt a fölfelé húzó magasabb erőt, amely kiemelheti a ma emberét a romlott életfelfogás posványából s közvetlenül odarendelheti igazi életcélja, boldogsága elé. — Nevelésünk elsőrendű feladata tehát a természetes alapok megerősítése: neveljük ifjúságunkat egy edzettebb, egészségesebb, felelősségteljesebb életstílusra. Ugyanakkor vezessük a természetfölötti élet forrásaihoz, hogy a kegyelem betetőzze azt, amit a természet és nevelés közösen építenek, a gyermek pedig megtalálja Krisztusban a több és teljesebb életet (Jn. 10, 10.).

A vallás a jelen üdvrendben az *ember személyes*

kapcsolata, mégpedig kegyelmi kapcsolata Istennel. Mint kapcsolat (vonatkozás, relatio) három tényezőtől áll. A kapcsolat végpontja Isten, kiindulási pontja az ember, a kettőt összekötő vonal a vonatkozás mikéntje, vagyis a vallásosság. Ez az a híd, amely az eget a földdel, Istent az emberrel összeköti. Hogy a hídepítés munkája sikerüljön, mindenekelőtt szükséges a biztos alap innen és túl, szükséges továbbá, hogy a két partot tartós szálak közzék össze.

1. Először is a túlsó partot kell biztosítani, nehogy a semmibe, vagy délibábképbe fussanak az ívek. A felső part : *az Isten*. Az igaz Isten ismeretét, bensőséges mély hitet kell tanítanunk. Vajjon sok modern emberben nem azért fogyatkozott-e meg a vallás, mert nem ismerte igazán az Istent? Vajjon a vallásos élet elsekélyedése, sőt hiánya sokaknál nem magyarázható-e abból, hogy tévesen képzeltek el maguknak a Mindenhatót? — 2. Az innenső part : az ember, mégpedig *az egész ember* (Denz. 2212). Nem elég tehát a szív. Sok ember vallásossága merő érzelem, törékeny nádszál. Nem elég az ismeret. Nem elég az akarat. Az egész embernek kell minden tehetőségének összhangjával az Úr hívó szavára felelni, minden erejéből az Isten-híd ívébe torkolni. — 3. Ez a híd maga *a vallás*. Ezt építi, erős szálakból sodorja a hitoktató. A *hit*-oktatás tehát nem csupán a vallásos ismeretek közlésére szorítkozik, hanem a «hit»-nek mint *vallásnak* egész terjedelmére, csodálatos gazdagságára. Mintegy három fonálból sodorja szálait. Először az öntudatos hitéletre és bátor hitvallásra nevel (vinculum symbolicum). Másodszor a méltó istentiszteletre, imádásra és hódolatra tanít (vinculum liturgicum). Harmadszor : az egyházkezelésbe beilleszkedő, a hierarchiával közreműködő, egyházas életet szervez (vinculum regiminis). A vallásnevelés tehát magába öleli a Krisztus által alapított vallás egész teljességét — a krisztusi életet (Denz. 2224).

2. §. A vallás-nevelés fogalma.

A hitoktatás meghatározása.

A katekézis az Ősegyház katekumen-intézményében kapta nevét. Így nevezték a hitújoncok (katekumenek) *előkészítését* a kereszténységre, vagyis a keresztény életre. Ez az előkészület, vagy beavatás (initiatio) sokoldalú volt: erkölcsi próbatétel, hitoktatás, a vallásos élet gyakorlása, stb. Egy szóval így fejezhetjük ki: nevelés. Az őskereszténységben senkit sem engedtek a keresztkúthoz, mielőtt nem nevelték volna rá a krisztusi életre.

Korunkban csak a külső keret változott, de a lényeg megmaradt. *Katekézis* alatt értjük ma is *a keresztény életre való nevelést*. Ez a fogalomnak szabatos és teológiai meghatározása: *educatio ad vitam christianam*. A hittudománynak azt az ágát, mely a keresztény életre való nevelés elméletét és gyakorlatát fejti ki, *katekétikának* nevezzük. Az egyházi dokumentumok ma is ebben a teljes értelemben fogják fel a hitoktatást. Mivel az utolsó századokban a teológiai tantárgyak mind jobban elkülönültek szakok szerint s kialakult a lelkipásztorkodástan, mint külön tantárgy, a hitoktatás a Theologia Pastoralis keretében foglalta el helyét (Can. 1365 § 3.). Mint a lelkipásztorkodás fontos része a keresztény élet kialakulásában a nevelés szerepét vállalja. Míg a tulajdonképeni lelkipásztori munka a hitoktatáson kívül a már megnevelt keresztény élet fejlesztésén, táplálásán, tökéletesítésén, aktiválásán fáradozik, addig a hitoktatás kizárólagosan saját feladata a nevelés. Ezért a hitoktatást maga teljes értelmében *paedagogia pastoralis* névvel jelöli az Egyház (cf. Enchiridon Clericorum).

Az újabb szakirodalomban különösen kiemelik a hitoktatás lelkipásztori jellegét. Gatterer az iskolai

hitoktatást egyenesen a következő szavakkal határozza meg: «Die religiöse Pflege der Jugend vom zartesten Alter bis zur Ausgestaltung ihres religiösen Lebens. Oder mit einem Wort: Kinderseelsorge. Genauer müsste man sagen: *Kinder- und Jugendseelsorge*, da man die jungen Menschen vom 14. Jahr an nicht mehr zu den Kindern zählt» (6). — Az iskolai hitoktatás tehát tulajdonképpen ifjúsági lelkipásztoráció: «Az ifjúság lelki gondozása» (Tóth Tihamér). Fejlődő és a keresztény életben többnyire még kezdő életokról van szó, azért veszi fel ez a lelki gondozás a nevelői jelleget. «Die Kinderseelsorge ist Erziehung und zwar ist sie der wichtigste und wesentlichste Teil der ganzen Erziehungs- und Bildungsarbeit am jungen Menschen ja, in gewisser Beziehung umfaßt sie die gesamte Erziehung» (Gatterer, 7.).

A hitoktatás alanya.

A nevelés alanyát tekintve öt csoportban tárgyalja a keresztény életre való nevelés alapelveit:

1. *A kis gyermek*, vagyis kisdéd (1—7 éves korig) vallásos nevelése.

2. *Az iskolás gyermek* (6—14 éves korig) vallásos nevelése iskolában és iskolán kívül.

3. *A serdülő ifjúság* (13—21 éves korig) oktatása és vezetése, különös tekintettel a serdülő- és kamaszkorra.

4. A vallásos ismeretekben elmaradt *felnőttek* hitoktatása.

5. *A hitújoncok* előkészítése (konvertiták).

A katekézis alanya elsősorban tehát a gyermek és a serdülő ifjúság. Ide tartoznak azonban azok is, akik valamilyen okból a vallásos életben még kezdők (rudes). Mindezek rászorulnak az Egyház nevelői

munkájára, mert nélküle nem válhatnak felnőtt, tevékeny tagjaivá Isten Országának.

Mint a családi életben, úgy az Egyházban: elsőrendű fontossággal bír, a zsenge és serdülő tagok felnevelése. Az Egyháznak nem célja, hogy vallásilag gyermekfokon leakadt tömeget kormányozzon, hanem öntudatos keresztény életre akarja nevelni, nagykorúsítani «in plenitudine aetatis Christi» minden egyes hívét. Ezt a célt csakis a katekézis nevelőmunkájával érheti el.

Maga az Úr Jézus ezzel kezdte Isten Országának építését. Tanítványokat gyűjtött maga köré és azokat hosszú, fáradságos, gyönyörű munkával nevelte a keresztény életre. Az Úr munkáját folytatják az apostolok, s azoknak utódai megszakítás nélkül a mai napig. Virágzó keresztény élet csakis ott észlelhető, ahol az Úr szolgálai hűségesen teljesítik e nevelői munkát.

A hitoktatás joga és kötelessége.

A katekézis *szent kötelesség*, mellyel maga Krisztus ruházta fel Egyházát. «Euntes docete omnes gentes» — elmenvén, tegyétek tanítványotokká minden nemzetet, — szólta az Úr parancsa apostolaihoz. Krisztus Egyháza kezdettől fogva szigorúan vette ezt a parancsot és mindig nagy gondot fordított híveinek vallásos nevelésére. Mikor lankadni kezdett papjaiban a buzgóság e téren, külön törvényekkel sarkalta őket a katekézis kötelességére.

Az Egyházjogi Törvénykönyv szerint (C. 1329) a lekipásztor legsajátosabb és legfontosabb feladata a nép katekétikai oktatása (institutio catechetica). Már a tridenti zsinat foglalkozik a lekipásztorok legszentebb kötelességével, újabban a vatikáni zsinaton képezte fontos, beható megbeszélések tárgyát. X. Pius pápa különösen szívén viselte a katekétikai

munkát, maga is tevékeny részt vett a katekézis felvirágoztatásában és «Acerbo nimis» c. körlevelében (1905 ápr. 15.) az egész Egyház figyelmét e fontos feladatra terelte.

XI. Pius pápa a Zsinati Kongregáció keretében külön *officium catechisticum* felállításáról gondoskodott (1923 jún. 29.) és 1935 január 11-én kelt iratában egyházmegyei Katekétikai központok és katekétikai kurzusok megszervezését sürgeti (erdélyi pp. körlevél 1936. évf. 13 k. lap.)

Az erkölcsan közelebbről is előírja a hitoktatás kötelességének a súlyát. Mihályfi szerint «nagy bünt követ el az a lelkipásztor, aki több héten keresztül hanyagságból nem tartja meg a hitoktatást az iskolában; épígy, aki az év nagyobb részében elhanyagolja a templomi hitoktatást. De lehetnek körülmények, mikor csekélyebb mulasztás is súlyos bünt képezhet».

A hitoktatás nemcsak kötelessége, hanem *szent jog* az Egyháznak, mégpedig a tanító Egyháznak. E nevelési munkát tehát csak az végezheti, akit erre az Egyház feljogosít (*missio canonica*). Ez a jog elsősorban a lelkipásztort (*ordinarius, parochus*) illeti, azonkívül munkatársait (*cooperatores*). Szükség esetén az Egyház másoknak is ad felhatalmazást a hitoktatásra: tanítóknak, tanároknak és más erre alkalmas világiaknak. A házasság szentsége kötelezi és jogosítja fel gyermekeik vallásos nevelésére a szülőket; hasonló jogot és kötelezettséget vállalnak a bérma- és keresztszülők. A szülők e jogát és kötelességét megerősíti az Egyházjogi Törvénykönyv (cc. 1113, 1335, 1372.)

Patrinorum est, ex suscepto munere, spiritualem filium sibi perpetuo commendatum habere, atque in iis quae ad christianae vitae institutionem spectant curare diligenter ut ille talem in tota vita se praebeat, qualem futurum esse sollemni caeremonia spoponderent. Can. 769.

Etiam ex valida confirmatione oritur inter confirmatum et patrimum cognatio spiritualis, ex qua patrinus obligatione

tenetur confirmatum perpetuo sibi commendatum habendi eiusque christianam educationem curandi. Can. 797.

Non solum parentes allique qui parentum locum tenent, sed heri quoque ac patrini obligatione adstringuntur curandi ut omnes sibi subiecti vel commendati catechetica institutione erudiantur. Can. 1335.

Parentes gravissima obligatione tenentur prolis educationem tum religiosam et moralem, tum physicam et civilem pro viribus curandi, et etiam temporali eorum bono providendi. Can. 1113.

A hitoktatás szelleme.

Nevelés a katekézis lényege, s mint ilyen a nevelés-tudománynak része. Belső alkatában, célkitűzésében, sőt eszközeiben is oly sajátos, hogy külön helyet foglal el a neveléstudomány többi ágaival szemben.

Minden nevelésnek célja magasabbra emelni az embert, bekapcsolni egy magasabbrendű szellemi életbe, egy szebb és eszményibb világba. A röghöz kötött embert akarja segíteni és vezetni abban, hogy az anyag és test színvonaláról felemelkedjék a lélek színvonalára: «egy szebb és eszményibb világba, melynek megvalósítása az emberiség igazi feladata». (Veszely.)

Ebben a szent feladatban pedagógusainknak csak emberi eszközök állanak rendelkezésre és a célt is természetes emberi határok korlátozzák. Egyedül a katekézis az, mely a legjobb emberi eszközök bekapcsolásával az isteni, vagyis kegyelmi eszközöket is a nevelés szolgálatába állíthatja és célját az általános humanum fölé emeli, a megváltott ember testi-lelki üdvösségét, természetfölötti örök boldogságát tűzve maga elé.

Minden emberi nevelés részletmunka. Egyedül Krisztus az, aki isteni jóságánál és tudásánál fogva *teljes* nevelést nyújthat. Ilyen értelemben Krisztus egyedüli igaz nevelője, mestere az emberiségnek. «Magister vester unus est, Christus.» (Mt. 23, 10.)

Minden igazi és hivatásos nevelés, tulajdonképp *részesedés Krisztus munkájában*: minden szülő és nevelő, aki komolyan veszi és lelkiismeretesen végzi feladatát, közreműködője és segítője a legfőbb Nevelőnek. A katekézis nemcsak ilyen tágabb értelemben közreműködés a Mesterrel, hanem egyenesen az Ő tanítói hatalmának gyakorlása isteni jog és felhatalmazás alapján. Az Egyháztól felhatalmazott hitoktató és nevelő *Krisztus munkatársa*, vagy még inkább *orgánuma*, akit a Mester a lelkek pásztorációjában alkalmaz. Krisztust képviseli és helyettesíti, ez a katekéta alázatos, egyben fönséges hivatása.

Ennek a hivatásnak minél tökéletesebb teljesítése, az isteni Mesterrel való minél harmonikusabb közreműködés, akkor lehetséges, ha a hitoktató a maga részéről is mindent megtesz, hogy minél tudatosabb és hasznosabb eszköz lehessen az Úr kezében. Egyrészt jártasnak kell lennie a neveléstudománynak és gyakorlatának minden ágában, jó lelkiismerőnek és a keresztény élet és hittudomány, különösen az Evangélium tudományában otthonosnak kell lennie. Másrészt lelkiismeretében és egész életében minél hűségesebb Krisztus-tanítványnak kell bizonyulnia, hogy imádságban, kegyelemben és szentségi életben minél szorosabb kapcsolatban legyen Mesterével.

Végül ne felejtjük el, hogy a hitoktatás és általában a keresztény életre való nevelés egyike a legszebb, legnagyobb szeretetműveknek, a katekéta hivatása teljesítésekor legszebb értelemben valósítja meg és gyakorolja szeretet kettős parancsát. A katekézis eredményessége és érdeme nagy mértékben függ attól, hogy valóban szeretet szellemében történjék. Amint az Úr Jézus irántunk való szeretetből jött le közénk és tanított, nevelt az örök életre, úgy kell nekünk is szeretetből és szeretettel foglalkozni a reánk bízott lelkekkel. Az ilyen lelkület kész lesz áldozatokra is, ami az igazi szeretetnek legfőbb próba-

tétele. Azért a hitoktatás elve ez a beállítottság: «Libentissime impendam et super impendar ipse pro animabus vestris». (II. Kor. 12, 15.).

A hitoktatás célja.

A család vallásos élete és nevelése alapja a hitoktatásnak. Sajnos a modern családban ez nagyon hiányzik. A nagy feladat egész súlya így az iskolára, vagyis az iskolai hitoktatásra nehezedik. Innen a legtöbb nehézség. A hitoktató szinte magára van hagyva, a család nem támogatja, ellenkezőleg sokszor gátolja munkájában. A rossz példa, melyet otthon lát a gyermek, könnyen lerontja a hittanórák hatását. A *cél* mindenesetre az volna: Olyan családokat nevelni, amelyek vallásos életükkel a hitoktató munkáját kiegészítik. Ezt a célt azonban ismét csak a hitoktatásban valósíthatjuk meg. A hittan az életre nevel. Olyan családapákat, családanyákat kell nevelnie a gyermekekből, akik majd hivatásuk magaslátán fognak állani. Amíg ez a cél meg nem valósult, hiábavaló a sopánkodás, magára kell vennie a hitoktátónak keresztjét, a kettős terhet, és a család helyett is nevelni a gyermekeket. A hitoktató nemcsak az Egyházat képviseli, hanem igen sokszor az édesanyát, édesapát is, mikor ezek megfeledkeznek kötelességükről. Kettős feladathoz kettős szeretettel, kettőzött buzgalommal és felkészültséggel kell fognia.

A hitoktatás célja tehát vallásos *életre* nevelni. Mindjobban felismerik ezt a hivatalos tényezők. Találóan mondja P. Barbera, hogy azelőtt azt vallották «ismerni kell az igazságot». Most pedig azt mondjuk «élni kell az igazságot». (Osservatore Romano, 1938 júl. 7.). Ezt a célt gyakorlatilag, közvetlenül akkor fogjuk elérni, ha a gyermekekben a *vallásos életet* lánggra tudjuk lobbantani. A vallásosság elsősorban élet, nem tanítás. A hitoktatás leg-

főbb feladata, hogy megtanítsa a gyermekeket valóságosan *élni*, vagyis a keresztény élet minél teljesebb, minél bensőségesebb gyakorlatára. Tehát nem elég, ha a gyermek tudja mi jó és mi rossz, hanem tegye a jót és kerülje a rosszat. Nem elég, ha tudja a ki nyilatkoztatott igazságokat, hanem élő hittel töltekezzen velük a szíve. Ne csupán ismerje Jézust, hanem szeresse. Ne csak megnevezni, leírni, magyarázni tudja a szentségeket, hanem éljen szentségi életet. Prohászka hányszor mondotta: nem tudni, hanem élni kell a hitet.

Mi következik ebből a tényállásból? Semmiesetre sem az, hogy a tudásanyagot kizárjuk a hitoktatásból. A legnagyobb hitoktató, maga az Úr Jézus, nemcsak életet nevelt, hanem példabeszédeiben állandóan oktatott. Az ember értelmes lény, öntudatos és tudás-szomjas. Az Úr Jézus pedig boldogoknak mondotta mindazokat, akik éheznek és szomjuhozzák az igazságot. A gyermek kíváncsiságát tereljük mi is a legfőbb igazságok felé. Igyekezzünk vele minél tökéletesebben megismertetni a hit és erkölcs leg-szentebb tanításait. Egyre vigyázzunk különösképp. A mai katekizmus didaktikai formája könnyen elvezet az emlékezés kátyujába. Nagyon fontos a hittanban (rationale obsequium): semmitse tanítsunk be kívülről, mielőtt meg nem magyaráztuk. Az értelmetlen tanulás megöli az értelmet, s méginkább a szívet. Emlékezzünk csak vissza, legtöbbször azért nem szerettük a hittanórát, mert annyit kellett «kívülről tanulni».

Második következmény. Bármily fontos szerepet töltsön be a hitoktatásban a tudás-anyag elsajátítása, az első hely mindig a gyakorlatot, a vallásos élet gyakorlatát illeti. Mit ér, ha a gyermek kívülről tudja az egész imakönyvet, mégsem tud imádkozni. Mit ér ha a szentáldozásról, a hittan összes kérdéseire jelesen felel, de érzéketlen, hideg szívvel meg ál-

dozni. Mit ér, ha a minisztériót fújja és a szertartásokat hibánélkül végzi, de fogalma sincs a szentmise jelentőségéről. — Hány katolikus férfi és nő jelesre vizsgázott minden osztályban hittanból, de kint az életben egy nehezebb probléma (házasság, állás, karrier) keresztttűzésében megbukott. Tudta a hittant, de nem élt hitéletet.

Összefoglalás.

Sacra res puer. Még inkább az, mikor azért jön hozzánk, hogy bevezessük a szentek szentjébe a krisztusi életbe. Főlöleges hangsúlyoznunk, hogy a hitoktatás nem pusztá tanítás, hanem inkább első-sorban nevelés. A hitoktató feladata a reábizott gyermekeket ránevelni a keresztény életre. Nem szorítkozhatik csupán a keresztény élet alapelveinek, hit-, és erkölcsstani igazságainak közlésére, megtanítására, hanem ezen túl, vagy helyesebben ezzel együtt és szerves egységben rávezeti a gyermekeket a keresztény élet gyakorlatára, bevezeti annak szellemébe.

Az utolsó száz esztendőben sokat írtak a «kereszténység szelleméről». Azóta sokat veszítettünk belőle. Mintha az öszövetségi farizeusok kísérténének a huszadik században: a kereszténység legnagyobb ellenségei. Sok a képmutatás, lélektelen külsőség, üres megszokás-gyakorlat, és gyakorlat-nélküli tudás. Ezért tekintse a hitoktató krisztusi feladatnak (hisz az Úr Jézus is egész életében a farizeusok ellen küzdött) felvenni a harcot az üres külsőségekkel és mindenkép arra törekedni, hogy a keresztény élet ismerete és gyakorlata megteljen igazi krisztusi lelkelettel, Szentlélekkel. Talán sikerül így a gyermekeken át a családokra és a társadalomra hatni, vagy legalább egy egészségesebb, krisztusibb új nemzedéket felnevelni. Isten adja!

In spiritu et veritate : ez lehetne a hitoktató jel-

szava és célkitűzése, főleg ami hivatásának eszmei oldalát illeti. A hitoktatás anyaga pedig minden esztendőben egy határozott gyakorlati cél köré csoportosuljon. A hitoktató igyekezete legyen mindig kiragadni a legfontosabbat, kidomborítani a lényeget és erre helyezni a fösúlyt. Mennyi időt fecsérélünk el a hittanórán mellékes dolgokkal. Vagy azzal a jámbor igyekezettel, hogy minél többet adjunk. Legtöbbször épp ez a baj: annyi mindent akarunk, oly terhet rakunk a gyermek lelkére, hogy nem bírja magával vinni s mire az életbe kerül, — csak a zsák marad üresen. Az anyag tömegével célt nem érünk, hanem csak a legfontosabbnak, a lényegesnek kiválasztásával. Azt azután oly mélyen vessük a gyermek szívébe, hogy egész életében az övé maradjon.

Jegyzet. Könyvünkben csak a hitoktatás első két csoportjával, a kisdéd és az iskolás-gyermek vallásos nevelésével foglalkozunk.

ELSŐ RÉSZ

A KISDED-NEVELÉS ALAPELVEI

I. FEJEZET.

A gyermek megismerése.

Minden nevelés első feltétele, hogy ismerjük azt, akit nevelni akarunk. A modern pedagógia ismét előtérbe helyezi ezt a fontos igazságot, és szorgalmasan műveli a nevelés-lélektan tudományát. A vallás-nevelésnél természetesen külön figyelmet kell szentelnünk a vallás-lélektan és a hittudomány megállapításainak. Ezek alapján rendszerezítjük tapasztalatainkat s hasznosítsuk a vallás-nevelés szolgálatában.

Édesanyák.

1. Magasbaszökő fehér ívek. Itt is, ott is visszahajlik kettő-három az alappillér faragott tömbjére, ahol délutáni világosság gyűl össze sok szöke és fekete fejecskén. Minden pillérnél kis csoportban: nyolcan, tizen... Nádfonatú széket húznak a sarokból s körülveszik a fiatal papot, s ha érdekesen magyaráz tátott szájjal és szemmel figyelik.

Ez volt az első hitoktatásom valamelyik vasárnap délután egy külvárosi olasz templomban. A római gyerekek előrekönyököltek a magas széken s ki nem fogytak a kérdésben. Azt, amit nálunk a kátéban tanítunk, már mind tudják. A Bibliát még jobban. Otthon, képeskönyvben s az életben tanulják. Csak egy-egy újonnan felcserepedett villavárosi család gyermekei közt találtam hiányos vallási ismereteket. Ott még a közömbösség divat. Azt hiszik, hogy csak

akkor fogadják be őket magasabb társaságok, ha a vallásról keveset beszélnek s még kevesebbet tudnak. Így olvasták olcsó, de izgalmas külföldi regényekben. Mert Olaszországban épp a művelt és magasrangú ősi családok tűnnek ki mély vallásos tradíciókkal s szociális érzésükkel.

Általában az olasz gyermek (az északi iparvidékektől eltekintve) már iskolábanemenés előtt elsajátítja azokat az ismereteket, melyeket nálunk a káté révén a hittanórán igyekszünk a gyermekkel megismertetni. Főleg a *családban* szerzi az olasz gyermek az ismereteket, s ez a leghelyesebb út a gyermek szívéhez. A legtöbb olasz édesanya, édesapa tudja, hogy a házasság szentségében magáravállalt kötelességeinek legelsőbbje, amelyre Isten áldása leginkább kiterjed, s amelynek betöltéséhez az oltárnál kapott kegyelmek legjava adatott — a gyermek életrehívása és életnevelése. A nevelésben pedig test és lélek kölcsönös arányban megköveteli a maga táplálékát. S a lélek, a szellem mindennapi kenyeré a hit.

Windhorst mondja: ha édesanyámat le tudnám, le kellene festenem, akkor úgy festeném, amint fiát a Kátéra oktatja.

Széchenyi a magyar anyákhoz fordult, hogy országépítő nagy terveinek megvalósítását lehetővé tegyék. *Magyar édesanya*: neveld nagygyá gyermekedet, legyen ép, erős testben és lélekben, tápláld őt az élet mindennapi kenyerével s szeljél neki a szellemi nagyság legízesebb kenyeréből, öntsд át véredből, szívedből belé a te istenszereteted melegét s közöld vele (tanuld vele együtt, ha kell) azt, amit Istenről a természet nagy könyve s az evangélium beszél.

2. Szürke iskolafalak. Sápadt városi gyermekek ülnek előttem a padban. De szemük telve szépséggel és várakozással. Az első hittanóra! A hittanóra után imádkozni fogunk! Sok arcocská felragyog. Bizalommal kérdezem a kis hat éveseket:

— Tudtok már imádkozni? A Miatyánkot?

Tizenkilenc gyermek közül kettő röpülve ugrik fel a padban: ők tudják. A többi hallgat. Szomorú. Édesanya őket nem tanította meg a legszebb, a legszentebb imára.

3. Tulipán van az ablakban. Az osztály gondolja! Zöld levele életigérőn simul a fehérre meszelt, nap-sütéses ablakfalra. A festetlen, egyszerű fenyőpadokban pizskos kezekkel áll harminchat első elemista. A fiúk fehér harisnyában, a lányok rékliben. Első hittanóra. Keresve emelik kezüket a homlokukhoz, a szívükhöz... És kereszttetés után zengve csendül mind a harminchatnak ajkán: Miatyánk, ki vagy a mennyekben.

Talán az a szegény, egyszerű parasztasszony kevesebbet adhat gyermekének. Képeskönyvre sem telik. De amit adhat, ami lelkéből s szívéből telik, azt odaadja neki. — Bár tanulnák meg édesanyáink mind, hogy a legszebb magyar szó, amit gyermeküknek taníthatnak, az imádság szava, s a legdrágább élet-útravaló a hit.

A gyermek lelki élete.

Az édesanyának csak ennyit kell tudnia, a többit megsúgná a szíve. Neki nincs szüksége sok pedagógiai rendszerre, módszerre. Gyermekeének lelkéhez férközik, ha igazán hisz és igazán szeret.

Annál nehezebb a hitoktató feladata. Talán száz-száz idegen gyermek közt találja magát és mind-egyiknek a maga nyelvén, a maga módján akarja mélyen a szívébe plántálni ugyanazt az igazságot. Nála is nagy hit, nagy szeretet, de ezenfelül *sok lélekismeret* is szükséges.

Ismerni kell a gyermek lelkét.

A «hittan» nem olyan, mint a többi tantárgy. Nem főcélja az ismeretközlés. Vallásos *életre* akar nevelni.

Célja felöleli a hármass életirányt : megismerni, szeretni, gyakorolni. Mindhárom életmegnyilatkozásnak megvan a maga lelki tényezője a gyermek csodálatos külön lelki világában. A hitoktatónak meg kell győződnie róla, hogy valóban csodálatos világ ez, melybe avatatlanoknak nincs belépésük soha. Könnyen elhisszük magunknak, hogy értjük a gyermeket, de a gyermek nem értett meg minket. S könnyen elhiszszük, hogy szeretnek a gyermekek, pedig csak a dicséretünket, a jutalmunkat szeretik. Túlnagy itt a népszerűség családása, nagyobb, mint máshol, már azért is, mert következményeit a gyermek további életében nem tudjuk megfigyelni. Talán saját életéből inkább tanulhat az ember, ha később meglátja, miért nem tanult meg a hittanórán valamit, amivel a krisztusi élet ábécéje kezdődik — a jó Istent szeretni.

Érdemes minden fáradságot magunkra venni s beférkőzni a gyermek lelki életébe. Próbáljuk meg legalább röviden összefoglalni a legalapvetőbb ismereteket.

1. *Ismeret.* A gyermek másképp gondolkodik, tanul, ismer, mint a felnőtt. Olyannyira, hogy sokszor nem is vesszük észre beszédének, cselekedetének *értelmi* jellegét, mert az másképp nyilatkozik meg, mint bennünk. Ezért legtöbbször félreismerjük a gyermek értelmességét, legjobb esetben rámondjuk, hogy a szívével gondol. A gyermek gondolata *képes*, fogalmai szorosan összefüggnek még a mögöttük lappangó képekkel. Elevenebb és nagyobb az intuíciója.

2. *Szeretet.* A gyermek érzése nem olyan mély és megrendítő, de nem is olyan felületes, mint a felnőttéknél. Változékony ugyan, de őszinte. S ezért *hatása* maradandóbb. Hiszen «a gyermeknek nemcsak a teste izgékony, hanem a kedélye is. Mint ahogyan egy játéknál nem tud sokáig időzni, úgy az érzelemnél sem» (Harsányi, I. Pétró, 162). De *szeret* játszani s megszereti a lelki-életet is !

3. *Gyakorlat.* A gyermek művész. Nem teszi azt, amiről meg van győződve, hogy «nem szép». Erkölcsei irányítását is ez a szépség-indíték befolyásolhatja. De a szépségben nem pusztá esztétikumot, hanem a jóságot keresi. Gyermekszíve jóságot szomjaz. Keresi a magához illőt. Mert jóság még maga : ártatlan. A nevelő sohase felejtse el, hogy a gyermek önmagában jó, tehát bizalmat érdemel! Nincs is más semmije a kis csöppségnek, csak a szívjóság. Ezt a vagyont kell becsülnie és gyarapítania a nevelőnek. És mivel gyarapíthatja leginkább? Ugyancsak szívjósággal és szeretettel.

Egy történet.

Mennyire hajlamos a gyermeki lélek is bensőséges elmélyedésre, komoly lelki életre, ha a szeretet varázsvesszeje kibontja benne ezt a képességet, különösképp szemlélteti a következő történet Jungnickel M. megfigyeléseiből.

Egy gyermekről szól és egy jóságos nagyanyáról. A nagyanya a kis unokának szentelte minden idejét és szeretetét. Szemeiről leolvasta minden kívánságát. Mintha csak az lett volna életcélja, hogy a kicsinek minden kívánságát valóra váltsa. Újra gyermek lett vele, s megfiatalodott, mikor a vad és vidám gyermekkel volt együtt. Együtt örült és ünnepelt vele gyermeki boldogsággal és kíváncsisággal.

Mikor meghalt a nagyanya, a kisfiú életében változás történt. A nagyanya elment s mégis mintha itt volna. Mintha a gyermek most is érezné közelségét. Ilyenkor visszavonul egy sarokba s gondolkozik, sokáig ül mozdulatlanul s csodálatos csendben. Aki ismeri az ő hígany-természetét és eleven-ségét, ámulva nézi a szokatlan látványt. Mikor előjön, könnyet töröl le szeméből. De a könny alig akar megállni. Ezen még jobban csodálkoznak övéi. Mert kemény kis legény és sírni nem igen szokott. — Most is, mintha szégyelné a könnyeket, szinte bosszúsán törli le s arca olyan komoly lesz, mintha a jó nagyanya érintené. És egy ilyen pillanatban mondotta:

— Egyszer majd a mennyországban megint találkozom nagyanyóval!

Elmondottuk ezt a történetet, mert egy régi előítéletet dönt meg s újra megerősíti a hittudomány elvét: aníma

naturaliter christiana. A régi előítélet idegennek gondolja a gyermeki lélektől a mély vallásosságot s azt hiszi, hogy a kicsinyeknek nincs érzéke a természetfölötti dolgok iránt. A hittudomány elve pedig, melyet most a lélektani kutatás is megerősít, ellenkezőleg azt mondja, hogy a gyermek különösen fogékony a hitélet legszebb igazságai és valóságai iránt. A modern gyermekszentek élete számosan igazolja a tényállást. És nem kivételekről van szó, hanem törvényességről. Mert minden lelket Isten teremtett — közvetlenül és személyesen. *Isten magának teremti lelkünket.* Jó tehát, ha a szülők és nevelők összefognak s minél korábban Istennek szentelik és az istenes életbe bevezetik a gyermeki lelket.

Az Egyház pedagógiája ezért tért át a történet fejlődésében oly hamar a gyermekek megkeresztelésére. Veszélynek tette ki ezáltal a közösséget oly értelemben, hogy lehetőséget nyitott a nevelés hiányában keresztény életet nem élő hívők betódulására az Egyházba. De ugyanakkor a gyermeki lélektől egy nagyobb veszedelmet hárított el s utat nyitott a vallásos nevelés minél teljesebb kibontakozásához. Most már a nevelőkön múlik, elsősorban a szülőkön és hitoktatókon, hogy ez a cél megvalósuljon, és teljes értékű keresztényeket neveljünk az Egyháznak.

A gyermek külön világa.

A gyermek egy külön világ. Oda belépni csak úgy lehet, ha megtanuljuk nyelvét, szokásait, ha beéljük magunkat légkörébe, ha ismerjük szívéhez, akaratahoz és gondolatához vezető útjait.

A gyermekkor különböző szakai csak átmenetek ugyan. Nem elég azonban ismerni a végállomást, ahova e fejlődés vezet. Az elvetett búzaszemből is csak akkor lesz tökéletes kalász, ha tökéletes volt a csírázása. A gyermekből is «embert nevelni» csak úgy lehetséges, ha magát a gyermeket igyekszünk *minél tökéletesebb gyermekké* képezni. A gyermek élje a maga világát. Nem szabad ráerőszakolni a nagyok gondolkodásmódját és szokását. A felnőtt szemével nézve persze tökéletlen az a kicsiny világ, ahogy tökéletlennek látszik a mienkhez viszonyítva a gyermek ruhája. De a gyermeknek az felel meg, hosszú nad-

rágba hiába bújtatnók s bajúsztt sem sodorhatunk orra alá. Meg kell tehát tanulnunk azt, hogy a gyermek világa *önmagában tökéletes* külön világ. Azt kell a maga törvényei szerint építeni és nevelő munkával szebbé tenni.

A gyermek vallásossága alakjában és megnyilatkozásában más, mint a felnőtteké. Téves volna tehát, ha a gyermektől azt követelnők, hogy épp úgy imádkozzon, úgy tegyen mindent, mint a nagyok. Ez számunkra azt a látszatot keltené, hogy a gyermek vallásos, de a gyermek lelkének e külső formák nem jelentenének semmit. Meg kell tehát ismernünk azokat a módokat, melyek a *gyermeklélek sajátos megnyilatkozásai a vallásos életben* s azok szerint kell a gyermeket nevelni, tökéletesíteni.

A gyermekkor szakaszai.

A gyermek élete fejlődés kisebb-nagyobb átmenekekkel. Ennek a fejlődésnek szakaszait a legrégibb időktől hét-hét esztendőt átfogó csoportokra szoktuk tagolni. Már Aristoteles helyesli és természetszerűnek találja. A legújabb kutatások szintén igazolták ezt a beosztást.

«Azok, akik a korosztályokat a hetes szám szerint osztályozzák, nem járnak el helytelenül, s amennyiben e beosztás a természetnek megfelel, alkalmazkodni is kell hozzá. Mert minden művészet és nevelés hivatása kiegészíteni a természetet» (Aristoteles, *Polit. VII, 17*).

Első szakasz a *kisdedkor*, felöleli az első hét esztendőt. Második szakasz a tulajdonképeni *gyermekkor*, melyet általában *iskoláskornak* nevezünk. Felöleli a második hét esztendőt. A harmadik szakasz az *ifjúkor*, felöleli a harmadik septenniumot. Vannak természetesen átmenetek, melyek sokszor nagyobb zökkenéssel teszik át a gyermeket egyik világból a

másikba. A magzat- és kisdedkor között átmenet a *csecsemőkor*, mely az élet első tizenkét hónapját foglalja magában. A kisdedkor és iskoláskor közötti átmenet (6—8 évközi időben) a gyermek értelmi kibontakozása és a lelkiismeret ébredése. Ezért egyházjogunk ezt az átmeneti szakaszt a *megkülönböztetés* éveinek nevezi («*anni discretionis*» CIC, *can.* 859, 1 és 906). Végül az iskoláskor és ifjúkor közötti átmenet (a 13—15 évközi időben) a *serdülőkor*.

Nevelés szempontjából ismernünk kell a gyermeki fejlődésnek szakait, szem előtt tartva azt is, hogy ezek az évszámok átlagot fejeznek ki s az egyénre és nemekre *a priori* nem alkalmazhatók.

Jegyzet. A fenti beosztást septenniumok szerint az Egyházi jogi Törvénykönyv is magáévá teszi (*can.* 88).

II. FEJEZET.

A kisded-kor lélektana.

A gyermekélet első nagy szakaszát, az elsőtől a hetedik életévig terjedő kisdedkort a tanulékonyság és nevelhetőség eminens korszakának ismerjük. A gyermek úgy jön a világra, puha, finom, hajlékony anyag, melynek végső alakját az első hét esztendőben formálhatja ki a nevelő. «A kisdednevelés az élet első napján kezdődik és az első évek nevelői munkája oly jelentős, hogy legtöbb esetben az egyéniség további fejlődését meghatározza» (Schneider F. 98). «A gyermekszobában alakul ki és készül az ember jövőendő tartása» (Adler).

A kisdednevelés ez elsőrendű fontosságát ki kell használnunk vallásos szempontból is. Az első hét esztendő benyomásaitól, alakulásaitól függ nagyobbra a felnőtt vallásossága, főleg erkölcsi magatartása. Nem mintha a kegyelem a nevelés és önakarat nem volna képes a kisdedkori fejlődés ellenére is helyes vallásosságot és nemes erkölcsi magatartást megvalósítani. De a megvalósításban legátalkodottabb nehézséget mindig a gyermekkori vadhajítások, görcsös eltorzulások jelentik. Ezért szoktuk lelki gyakorlatok alkalmazásával, részleges lelkiismeretvizsgálással felkutatni uralkodó hibánkat, mely majdnem minden esetben az első hét esztendő talajából vette gyökerét. Nagyon hasznos ennek folytán, ha uralkodó hibáink, vagy rossz hajlamaink e rejtett gyökereit felkutatjuk és gyökerében gyógyítjuk ki a bajt,

annak kórokozóját távolítjuk el. Pl. valaki arra lesz figyelmes, hogy meggondolatlanul, könnyen hazudik. A kór gyökere a gyermekkori hazudozásnak oka : a szülők részéről alkalmazott állandó megfélemlítés. Tehát először a félelmet (gyanakvást) kell leküzdeni és helyes bátorságot nevelni, hogy az így egyensúlyba helyezett lélek leküzdhesse a hazudozás hajlamát.

Ismerjük meg a kisdedkor lényeges vonásait és nevelési törvényeit.

A játék.

A kisdedkort röviden találóan így jellemezhetjük : játékkor (Spielalter). A gyermek az első hét esztendőben egy olyan világban él, amely számunkra céltalannak, sőt valóságnélkülinek tűnik, mert játékban merül ki. A gyermek számára azonban a játék nem szórakozás, hanem ép az ő sajátos világa, melynek tervszerűségét maga a természet jelölte ki. A játék tulajdonkép az élet iskolája és ott tanulja meg az élet fogalmait és sajátítja el készségeit. A gyermekjáték «alkalmazkodás a későbbi élethez» (Grunwald, 92.).

A játék energia-igénylet szempontjából nem különbözik a szellemi és testi munkától. A különbség a kedély, akarat, és érzésvilágban jelentkezik. Játék az olyan munka, melyet 1. nem kényszerből hanem önként végzünk, 2. nem kelleetlenül, hanem kedvvel, 3. nem rajta kívül eső céllal tehát, hanem a benne talált élvezet, tetszés, vagy érték kedvéért. Ilyen értelemben *a játék kedvvel végzett munka*. A tudós, aki örömet találja tárgyában, a diák, aki nem félelemből, vagy dicséretért, hanem örömmel tanul, a mesterember, akinek szenvedélye a mesterség, tulajdonkép mind játékkal, vagyis «játszva» dolgoznak. Nem zárják ki az egyéb célokat (kenyérkereset, hírnév, kötelességteljesítés), hanem «elfelejtik» a játék hevében,

alárendelik a legfőbb indítéknak, mely őket a munkában hajtja — a kedvnek, a szeretetnek. Ilyen értelemben *a játék az a munka, melynek legfőbb indítéka a kedv*. A gyermek játékának azonban sajátossága az, hogy nemcsak alárendel minden más indítékot, de nem is tud még a játékon kívül eső célokra gondolni, mert nem tudja az okozati összefüggés értelmét felfogni.

A gyermeki munka sajátosságát azzal is jellemezhetjük, hogy hiányzik belőle a történeti élet egyik adottsága: *a harc*. A küzdelem és a veríték emberéletünknek nem lényeges kelléke, hanem (amint a kinyilatkoztatásból tudjuk) az eredeti bűn következménye, mely tapasztalat szerint csak az iskoláskor és a serdülő-kor éveiben következik be a maga egészében. Ilyen értelemben a kisdéd jelképe a mennyországnak s testi szimbóluma az angyalnak, mert még olyan világban él, amelyben a boldogságot, a békét és a játékot nem igen háborítják a szenvedélyek, a küzdelmek és kísértések.

Az idomítás.

Ezen tényből fontos megismerésre jutunk. A nevelésre is vonatkozik a keresztény etika elve, mely szerint *karhatalom alkalmazása* csak ott jogosult, ahol az eredeti bűn következménye szükségessé teszi. A gyermeknél, a kisdédnél tehát a fenyegetésnek, szidásnak, büntetésnek egyelőre nincs semmi értelme, alkalmazását a legszűkebb korlátozások közé kell szorítani. Nincs helytelenebb dolog, mint az állati idomítás módszerét a gyermeknevelésre átvinni. Az idomítás nem nevelés. Az idomító feltételezi azt, hogy az állatnak nincs lelke. A nevelés ezzel szemben ép a *lélekre és akaratra* épít. A legújabb lélektani kutatások pedig ismét igazolták, hogy ez a módszer, mely az állatoknál tartós erdményre vezet, az embernél

és különösen a gyermeknél a pillanatnyi hatáson túl mélyenjáró és egész életre kiható károkat eredményez. Az idomítás legfőbb eszköze a megfélemlítés. Az állatoknál ez a módszer legtöbbször célt ér, az állati ösztönt bizonyos dolgok végzésére kényszeríti, betegséget vagy súlyosabb kárt az állat fejlődésében nem jelent. Ezzel ellentétben a gyermek, vagyis az ember megfélemlítése nagyon gyakran életre kiható szervi bántalmaknak és megbetegedéseknek okozója. Az orvostudomány megállapította, hogy a legtöbb idegbaj ilyen gyermekkori megfélemlítésből, illetve ijedtségből ered. «Nincs ugyanis még oly elferdült jellem, akár gyermekeknél, akár felnőtteknél, nincsen az öntudathasadásnak oly esete, amint az idegbetegségben megnyilatkozik, és nincsen a nehezen nevelhetőség és gyermekhibák körében egy sem, amelynél minden további nélkül látható módon vagy sokféle álarcba rejtőzve, nem találunk meg a félelem rombolását.» (Allers, 126.).

Jegyzet. Méginkább elvetendő, mikor a gyermeket azzal ijesztik: elvisz a papbácsi! De a bubuccal, ördöggel való ijesztés is teljesen helytelen.

A gyermek amúgyis kicsinységének és fogyatékoságának tudatában bátortalanságra hajlik. Különösen, ha a szülei éreztetik vele e fogyatékoságot. A leghelyesebb nevelési módszer itt is a preventív: elejét venni a bajnak, vagyis kiküszöbölni a gyermek világából a hiányérzetet. Ezt a célt szolgálják a legújabb módszerű óvodák, napközi otthonok, gyermekmenhelyek és gyermekszobák (Montessori, Agazzi stb.). Persze e külső és sokszor költséges alkalmazkodás a gyermek világához, nem mindenütt lehetséges, de nem is feltétlenül szükséges. Itt is lényegesebb a *belső alkalmazkodás*, megértés türelem igazságosság és szeretet a gyermekkel szemben. Kicsinységének tudata nem akkor válik fájdalmassá, mikor látja, hogy mások nagyobbak, a bútorok és házak

aránytalanok számára stb., hanem akkor, mikor észreveszi, hogy az ő gyermeki csacsogása, játéka s egész világa nem érdekli a nagyokat, unalmas nekik, kelletlenül foglalkoznak vele, felületesen és durván elintézik az ő kis szívének oly végtelenül fontos kérdéseit.

Ahol mindez hiányzik (megértés, türelem . . .) ott növekszik a bátortalanság és alacsonyabbrendűség tudata. Ha még ehhez járul a megfélemlítés különböző alkalmazása, akkor véglegesen úrrá lesz a gyermek lelkén a legegészségtelenebb félelem, mely a legtöbb erkölcsi és jellembeli hibának a forrása. Miért hazudik a gyermek? Nem rosszakaratból, hanem félelemből. Miért kétszínű a gyermek? Nem ravaszságból, hanem félelemből. Miért akaratos, önfejű, engedetlen a gyermek? Ez is félelemből.

A gyermekben is *ösztönök* uralkodnak, de sajátos emberi ösztönök, melyek lényegesen mások az állati ösztönnél. Ilyen ösztön az önállóság felé törekvés, a megérdemelt elismerés kíváncsága, a szépné, jónak és igazságosnak a keresése. Ezek az ösztönök vezetik a gyermeket fejlődésében és lelkét ezek alakítják. A jó nevelőnek ismernie, értékelnie és akceptálnia kell ezeket a helyes ösztönöket. Nem szabad már első megnyilatkozásaikban elfojtani, megfélemlítéssel visszaszariasztani. Ezek a természetesen jelentkező ösztönök nem bújhatnak vissza meglevő csigaházba, hanem más természetellenes úton fognak kitörést keresni. A megfélemlítéssel visszaszariasztott önállóságra és elismerésre törő ösztönök torz megnyilatkozása az akaratlanság, engedetlenség, önfejűség a kisednél.

Meg kell érteni a gyermeket. Ahogy az Úr Jézus tette a türelmetlen apostolokkal ellentétben: engedjétek hozzám a kisedeket. Bele kell helyezkednünk a gyermek kicsiny világába s példánkkal, helyes figyelmességgel, finom megértéssel mindig azt nyújtani nekik, ami szép, jó és igazságos.

A mese.

A kisdied nemcsak tagjaival kezeügyébe kerülő játékszerekkel és más apróságokkal játszik, hanem a lelkébe férkőző képekkel és fogalmakkal is. Tulajdonkép a gyengesség jele. Még nem ura a gondolatainak, nem tud még racionálisan gondolkodni, elvontan következtetni. De ez a játék mégis különbözik a felnőttek képzelet-játékától, a semmittevés gondtalan merengésétől, ábrándozásától. Ez a játék inkább hasonlít a művészi képzelet és gondolat tevékenységéhez. Vagyis a játékrendező nem a tudományos megfontolás, sem a gyakorlati élet, vagy hasonló reális érdek, hanem itt is a kedv, a tetszés, az öröm, amely még érdek nélkül gyönyörködni tud mindabban, ami szép, igaz és jó. Ezért szereti a gyermek a meséket. A mesevilág hasonlít az ő világához. Nem reális. Mégis ideálok lépnek fel és küzdenek egymással s vívják ki a szépség, jóság, igazság győzelmét.

Föltehetjük tehát a kérdést: *meséljük-e a gyermeknek?*

Ismert dolog, hogy a modern pedagógia egyöntetűen helyteleníti a hitoktatásban a legendák és mesék használatát. Ez nem jelenti azonban azt, hogy teljesen ki kell kapcsolni a meséket a gyermek világából. Semmi kár nem származhatik abból, ha a gyermeknek *a hitoktatáson kívül* meséket mondunk. De az sem helytelen, ha szimbólikus mesékkel, vagyis valószínű történetekkel illusztráljuk az oktatást.

A mesének mindig szimbólikus jelentése van. Szemléltet valamely erkölcsi vagy más rendbeli igazságot. Ilyen szempontból didaktikai értéke nagy. Ép a kisgyermek lelkét így tudjuk benépesíteni eszményi képekkel, megszerettetni vele Hamupipókéban az alázatosságot, Piroskában a gyermeki szeretetet, a Boldogember ingében a lelki szegénységet, s így tovább. Itt nyílik tehát lehetőség arra, hogy

a vallásos igazságokat, sőt magukat a szenteket, egyházi és világi előjárókat, az isteni Személyeket megismertessük, megszeretessük a kisdeddal. Már az ószövetségi Szentírás alkalmazza a gyermekgondolkozású nép oktatására a szimbólikus leírásokat: Jób könyve, az Énekek éneke, a Zsoltárok telve vannak ilyenekkel. Innen vehetjük mi is a mintát, sőt a szöveget. A 4—5 esztendőes gyermeknél tehát nyugodtan felhasználhatjuk a legendákat és meséket mint szemléltető eszközt, melyek nem történeti tényeket, hanem fogalmakat, helyesebben eszményeket közvetítsenek, ültessenek át a kisdedek szívébe.

Ne felejtjük el, hogy a játék és a mese *a kisdéd számára komoly valóságot jelent* s azért lelkében ép-oly mély benyomást gyakorol, mint számunkra az élet.

Nagyon tanulságos példát mond el erre vonatkozólag Frobenius. Az apa elhasznált gyufaszálakat ad a gyermeknek. A gyermek azokkal játszik. Az egyik szál Jancsi, a másik Juliska, a harmadik a vasorrú bába. Ezekkel a gyufaszálakkal játssza le az egész mesét a gyermek. Mikor a vasorrú bába meg akarja enni Jancsit, riadtan löki el magától a gyermek azt a gyufaszálát, amelyik a vasorrú bábát jelképezte. Ijedten néz rá s nem mer a közelébe menni. A gyermek átélte a gonoszság jelenlétét abban a gyufaszálban, hogy csak nehezen tudta az édesapa a felháborodott gyermeket megnyugtatni.

Tudnunk kell azt is, hogy a gyermek a mese képzeti alakjait egészen *másnak látja, mint mi*. Sokkal egyszerűbb és mégis ideális alakok lebegnek szeme előtt. Ezért jelent legtöbbször csalódást a gyermek számára, mikor először lát az ismert meséhez képből, színpadon, vagy filmen illusztrációt. Mikor János vitézt filmre vették, egy ötéves kisfiút elvittek szülei az előadásra. A fiú szívesen hallgatta

otthon Petöfi meséjét és szerette. A filmen azonban unatkozott. Mikor pedig tündérország elevenedett meg a vásznon és tündérek dekoltált táncosnők alakjában lejteni kezdettek, a kisiú mindenki mulatságára megszólalt a nézőtér: Anyuka, ezek miért nem mennek aludni?

Mindezeket egybevetve helytelennek tartjuk azt, ha a mese oly lényekkel népesíti be a gyermek képzeletét, akik nem jelentenek az élet számára semmit, akik nem léteznek a valóságban (vasorrú bába, tündér, sárkány stb.). Ezek helyét époly tökéletesen betölthetik az angyalok, a gonosz szellemek stb. Ne felejtsük el azt se, hogy a fentemlített mesealakok még a pogány mitológia maradványai. Helyesen tesszük, ha a gyermektörténetekben is igyekszünk eltávolítani a fölösleget, vagy megkeresztelni. Példánk ebben is Szent István lehet, aki «a hittel és egyházi parancsokkal össze nem egyeztethető szokásokat büntette», különben pedig megértő volt. «De nem üldözte és irtotta a mondákat, énekeket, meséket.» (Hóman, 174.) A pogány magyar mesekör motívumai: Hajnal költöző királyfi, Fehér-ló fia, Halhatatlanságot kereső vitéz, kacsalábon forgó várkastély, az égbe nyúló Fa, a gyógyító nádihegedű. Mind olyan motívumok, amelyeket helyesen be lehet állítani egy tisztultabb erkölcsi felfogásba.

Ezzel a megszorítással ajánljuk a mesemondást a kisdetek között. A mese színes képei legyenek az eszköz a valóság megismeréséhez, szellemi világ megértéséhez.

Nem szükséges tehát, hogy a gyermek sok mesét ismerjen. Bőségesen elég, ha a legjobbakat kiválogatjuk, főleg a népmesék és vallásos legendák gazdag gyűjteményéből. A sok felesleges tündérmese, monda, rege helyett pedig alkalmasabb, szükségesebb és értékesebb táplálék a gyermek lelkének, ha minél gyakrabban és vonzóbban mondjuk el neki az Evan-

gélium legszebb jeleneteit, melyeket époly érdeklődéssel és nagyobb haszonnal fog hallgatni, mint a profán meséket.

Összefoglalás.

A kised lelke olyan az első esztendőben, mint egy új sziget, mely telve szépségekkel és lehetőségekkel bukkán fel az élet tengerében. Kié lesz a sziget? Azé, aki meghódítja magának. Tehát *a kised lelkét meg kell hódítani*. Meg kell hódítani *Krisztusnak*. E mondatban foglaltuk össze a kisednevelés katekétikai feladatát. A hódítás módja: szeretet, megértés, jóság, igazságosság, türelem. A hódítás útja: benépesíteni képzeletét vallásos képekkel, szívét megtölteni Isten iránti szeretettel, emberi jósággal, önzetlenséggel. A hódítás eszközei: a játék, a játszva nevelés, az elbeszélés, a szemléltetés.

III. FEJEZET.

1. §. A kiseded vallásossága.

A kiseded még nem tud olvasni, elvontan gondolkozni. Tanulásmódja egészen más, mint az iskolás gyermeké. vagy a felnőtté. A kisgyermek *utánoz*. Ez a szó azonban még nem fejezi ki a gyermek elsajátításmódját a maga egészében. Az utánzás csak egy mozzanata a tanulásnak, körülbelül az emlékezet működését egészíti ki, illetve pótolja, vagy csupán a begyakorlásnak egy módozata. Maga a tanulás a kisedednél *szerves folyamat*. Értjük ezalatt, hogy a gyermek nem pusztán az értelmével tanul, hanem egész kicsi lényével. Olyan, mint a finom só. Nedves, ha a levegő nedves és száraz olyan mértékben, amilyen száraz körülötte a légkör. A kiseded a maga rendkívüli érzékenységevel *csupa befogadóképesség*, viaszpuha és a legkisebb nyomásnak is enged. A kiseded állandó behatások alatt áll, mindenre fogékony és ezek *a hatások alakítják lelki világát*.

A kiseded vallásos nevelése tehát elsősorban *vallásos behatásokból áll*, a környezet és vallásos légkör finom hatásaiból. A hatóerő pedig, mint minden nevelésben, még fokozottabb mértékben a kisededénél, a *szeretet* erejétől függ. Mindig nagyobb lesz a hatása annak, akit a gyermek szeret és akinek szeretetét érzi, tapasztalja. Épp azért a kiseded tanulékonyasága fokozott mértékben kapcsolódik a tanító, vagyis nevelő *személyéhez és egyéniségéhez*.

A gyermek istenfogalma, erkölcsi és vallási fel-

fogása a nevelő személyi tulajdonságai szerint alakul ki. A jó nevelő, szülő és testvérek, édesapa és édesanya, azok az eszmények, akik a kisgyermek előtt megszemélyesítik, nemcsak képviselik, hanem *ábrázolják* a természetfölötti világot. A jó nevelő legfőbb törekvése tehát e szentpáli vonalon indul ki: *Imitatores mei estote, sicut et ego Iesu Christi.*

Isten-fogalom.

1. Körülbelül hároméves korában kezd a gyermek vallásossága bontakozni és alakot öltetni. Ekkor kezdi sejteni és megismerni a legfőbb lénynek, Istennek létét és tulajdonságait.

Isten létének megismeréséhez ugyanazon az úton jut el, mint a bölcselő, vagyis az okság ösvényén. A gyermek a harmadik életévtől kezdve nem elégszik meg a dolgok empirikus ismeretével (mi ez? mit csinál?), hanem mindennek okát szeretné tudni (honnan? kitől?). Az ok-kereső és adomány-kereső gyermek szétszed, kutat, motoz. Csakhamar fölismeri, hogy a körötte mozgó világ nem tud mindenre magyarázatot adni, van egy végső ok, végső magyarázat, nagyobb és magasztosabb mindennél: egy felsőbbrendű lény. A jó nevelő még segíthet is a gyermeknek e fogalom kialakításában, s a kérdezősködő kicsi szívet könnyebben vezetheti Istenhez. Mivel a gyermek minden tárgyat élőnek és tudatosnak szeret gondolni, így Istent is kezdettől fogva, mint élő és *személyt* fogja fel. Ez nem zárja ki azt, hogy a gyermek ragyogó nap vagy hold alakjában képzeletben elmagának Istent, vagy megszemélyesítse azokat a szimbólumokat, melyek a művészetben Istent ábrázolják: (szem, háromszög, szakállas aggastyán).

Mint általában az egyszerű nép, a gyermek is az *ajándékozót* látja először Istenben (*Deus per quem omnia*). Az első esztendőkből még azt hiszi, hogy

minden a világon őérette van. Csak lassan ismeri fel, hogy mások is vannak és másokért is van sok minden. Ekkor ébred fel lelkében az adományozás fogalma. Ennek a szónak csakhamar mély visszhangja kel kisded szívében. Szeretetének első megmozdulásai nála is az adományozásban keresnek megnyilatkozást. Egészen kis, értéktelen dolgokat nyújt együgyű, de mosolygó arccal (befirkált papíroslapot, babszemet): Édesanyám, ez a tied. Neked adom. Igen szomorúan veszi, ha ajándékát nem értéklik, vagy nem fogadják kellő szeretettel.

A gyermek lassan-lassan ráeszmél arra is, hogy akik őt szeretik és ajándékokkal elhalmozzák, mégsem adhatnak mindent neki és nem is tőlük van minden ajándék. A jó nevelő, a jó szülő finoman rávezeti a gyermeket arra, hogy a Mindenható és mindent adó legfőbb úr: a jóságos Isten. Ő az, akitől a szülei is veszik az ajándékot, aki megadhatja azt is, amit ők nem adhatnak meg, aki azoknak is ad, akik nem köszönik meg és nem hálálják meg figyelemmel.

Ennek a jóságos és önzetlen Ajándékozonak alakja elevenedik meg először a kisded szívében és szeretetregyűl iránta.

P. Bruno kármelita közli egy édesanyának leírása alapján egy 27 hónapos gyermek esti imáját:

Mert finom vajás kenyeret kaptam tejbe-rizzsel...

Köszönöm Jézus.

Mert jó meleg ágyban fekehetem és nem kell fáznom...

Köszönöm Jézus.

Mert Őrangyalt küldesz, hogy vigyázzon rám...

Köszönöm Jézus.

Mert az én kicsi szívem már elég nagy, hogy szeressen Téged...

Köszönöm Jézus.

Mert szeretem mind a Te testvéreidet, mindenkit szeretek . . .

Köszönöm Jézus.

Mert Te mindenkinél jobban szeretsz engem . . .

Köszönöm Jézus.

Amint látjuk, az édesanya nem egy hosszú ima-szöveget mondat el a gyermekkel, amire a kised különösen lefekvés előtt képtelen, hanem egy-két találó gondolatban, litánia-szerű előimában hangolják a gyermek lelkét a hálaadásra. A gyermek válasza pedig nem gépies, vagy kényszerült, mert ő kéri sokszor az édesanyát, hogy folytassa még a sort. És véletlenül meghallották, amint a kised ágyacskájában egyedül is folytatta egészen önállóan : Anyukáért is köszönöm Jézus.

2. Az *Isten szellem-voltát* fogja fel legnehezebben a gyermek. Ezt lehet neki legnehezebben megmagyarázni. A pedagógia ezirányú kísérletei a bölcelet hármasságát követik. *Negatív* módon (via negationis) először azt igyekezik megértetni a gyermekkel, hogy Istennek «nincsen teste», tehát nincs keze, nincs lába, nincs szeme, stb. Mégis mindent megtehet, mindenütt jelen van, mindent lát. Aztán az *analógia* alapján (via affirmationis) igyekezik megmagyarázni, hogy Isten láthatatlan valóság, mint a lélek, a gondolat, a szeretet. Végül *fokozás* útján (via eminentiae) törekszik megvilágítani, hogy Isten felülmúl minden elképzelhető tökéletességet : mindenható, mindentudó, mindenütt jelenlévő, végtelenül jó, igazságos és szent.

Ezért oly fontos, hogy az ajándékozásnál ráneveljük a gyermeket az anyagi ajándéknál többre becsülni a lelkit : a jó szót, az anya örömét, megelégedését, az imát, a szeretetet.

A három út kiegészíti egymást és csak is együtt alkalmazva fog eredményre vezetni. Az eredmény persze nem lehet, mint a bölceletben tökéletesen

kiszabott, vagy elvont fogalom. Erre a gyermek, sőt az egyszerű ember sem képes. Nem szabad a filozófiai iskolázottság előnyeit a gyermek hátrányává avatnunk. Meg kell elégednünk azzal a primitív megfogalmazással, melyre a gyermek képes. Azt kell a maga módján tökéletessé és teljessé tenni. Hisz végeredményben a filozófus Isten-fogalma is tökéletlen, bár *helyes*. A gyermek Isten-fogalma is lehet a maga tökéletlenségében helyes. Ezt a helyességet nem a fogalom elvontságában kell keresni, hanem a helyes beállításban. Ez a beállítás pedig a gyermeknél nem pusztán értelmi, hanem egész lényére kihat, az ő kicsi életére. A tudóssal megtörténik, hogy helyes fogalma van Istenről, mégis úgy él, mintha nem tudna róla. A gyermeknél minden gondolat *vitalis*. Ha tehát helyes fogalmat akarunk képezni Istenről, legnagyobb eredménnyel ezt az utat járhatjuk: megtanítani a gyermeket úgy *élni*, ahogy azt az igaz istenismeret kívánja.

Isten mindent tud és mindent lát. Tehát semmit sem titkolhatunk előtte. Isten mindenütt jelen van. Tehát úgy járunk, úgy cselekedünk, ahogy a legszentebb közelében illik. Isten mindenható. Tehát feltétlen bizalommal kell hozzá fordulni. Isten legfőbb Úr. Tehát mindenben neki kell engedelmeskedni stb. Így alakul ki a helyes kép a kisded lelkében Isten nagyságáról, jóságáról, szépségéről és hatalmáról. Ez a nagyság a gyermek szemében *erkölcsi* nagyság. «A gyermeki öntudatban nem annyira mint természet rendje, hanem inkább mint az erkölcsiség rendje jelenik meg az isteni világrend» (Grunwald, 323). Ép ezért Istenben nem annyira a teremtetőt, vagy a királyt látja, hanem a gondviselő, törvényhozó jóságos urat, a mennyei Atyát.

3. Az első *szellemi tény*, amit a gyermek átél és felfog: a szeretet. Ez jelenti gyermeknyelven a lelkit, a szellemi. Ennek alapján képes leginkább helyes fogalmat alkotni magának Isten szellemvoltáról, s bizony a legjobb úton jár. A Szentírás sem tudja tökéletesebben kifejezni Isten lényét, mint e sza-

vakkal: Deus caritas est et qui manet in caritate in Deo manet et Deus in eo. (Ján. 4, 16.)

A nevelő feladata tehát a *gyermek szeretetét* minél tisztábbá, lelkivé formálni. Megtisztítani először is az önzéstől. Nincs önzőbb a gyermeknél, de nincs is hajlékonyabb az önzetlenségre. A kis gyermekszívet hamar rá lehet vezetni az áldozatos, igazi szeretetre, amúgy is érzékeny lelkét a másokért és a közért való aggódásra, gondoskodásra, együttérzésre, felelősségtudatra. Másodszor meg kell tisztítania a gyermeki szeretetet az érzékes és anyagiasságon alapuló vonásoktól. Tanulja meg a gyermek, hogy egy jószó az apától, vagy a megelégedés az anya részéről többet ér a csuppanó csóknál, vagy csokoládéval telt skatulyánál. Így fogja megérteni a gyermek, hogy a Mindenható az a végtelen Szeretet, aki jóságát nem annyira «ajándékokkal» (anyagi értelemben) mutatja ki, hanem jóindulattal, atyai gondoskodással, megbocsátással, irgalommal, és részünkről is azt várja, hogy széressük, tiszteljük és engedelmességgel szolgáljuk.

Végül ne felejtjük el, hogy a gyermeknek is *lelke* van, az Isten képe és hasonlatossága benne. Ez a lélek pedig meg van szentelve, a keresztség óta a Szentháromság kegyelmi jelenlétét bírja, a Szentlélek lakása. Amit tehát a helyes Isten-kép kialakításánál nem tudna elvégezni az értelem, azt szívesen pótolja a *hit*. Jó, ha a gyermek is már átérzi, minél mélyebben átérzi, hogy Istennel szemben milyen kicsiny ő is meg az egész világ. Hadd világoson bele kis szívébe a *mysterium* tudata. Ezzel az istenfogalom minden tökéletlensége eltűnik, minden elképzelés megtisztul s a felnőtt lelke is megremeget a végtelen Úr, a Végtelen Szeretet előtt.

Krisztus és az Egyház.

Voltak, akik azt mondták, hogy a gyermekhez közelebb áll az ószövetségi istenfogalom. Ez a gondolat egy tévedésen alapszik. A gyermek ugyanis Istenben leginkább az *Atyát* látja, az atya képét «viszi át» a Mindenhatóra. Vagyis az Ige és a Szentlélek a kisdéd számára még kevésbé megközelíthető fogalmak. Ebből azonban korántsem következik, hogy a gyermek istenfogalma közelebb áll az ószövetséghez. Épp ellenkezőleg. A mennyei Atya fogalma teljesen újszövetségi, Krisztus nyilatkoztatta ki nekünk és a Szentlélek tanít rá. Az ószövetség inkább a szigorú Urat, a teremtő és büntető Fenséget látta Istenben. Persze ez az ószövetségi istenfogalom is helyes volt, tud Isten irgalmáról, jóságáról és szeretetéről, de még nem emelkedik fel az Atya gondolatáig, annál kevésbé, mert ez már magába zárja a Fiú fogalmát.

Arra kell törekedni, hogy a gyermek istenfogalma mindjobban hasonuljon ahhoz az Atya-képhez, melyet Krisztus Urunk festett meg nekünk az Evangéliumban. Csak Jézus Krisztuson keresztül juthatunk az Atyához. (János 14, 6: per Christum Dominum nostrum.) A kisgyermek is csak úgy fogja megismerni az Atyát, ha ismeri és szereti Jézus Krisztust. A földi apa képét akár negatív, akár pozitív értelemben akkor tudja helyesen átvinni a mennyei Atyára, amikor az Úr Jézus lelkületével való érintkezés képessé teszi arra. Nagyon korán kell már a gyermek lelkébe csepegtetnünk az Úr ismeretét és szeretetét. A gyermek amúgyis fogékony a misztikus valóságokra és csakhamar bensőséges, meghitt viszony fejlődik kicsiny szíve és az Úr Jézus között. Valóban a nagyobbik Testvért fogja felismerni benne, a mindenütt jelenlevő és láthatatlanul vele lévő Mestert, Jóbarátot, Üdvözlőt, Akinek min-

dent elmondhat, Akinél mindig megértésre talál, Aki jobban szereti őt bárkinél, még az édesanyjánál is jobban.

Az egyszerű ember s még inkább a gyermek oly nehezen tudja nélkülözni a jó Isten antropologikus elképzelését. Ezt a természetünkben gyökerező nehézséget oldotta meg egyszersmindenkorra az Ige megtestesülése. Emberi testet öltött, emberi szívet, lelket, akaratot, emberi szemmel néz, emberi karral nyúl felénk. Tehát semmi akadálya immár annak, hogy képét is közel tudjuk magunkhoz és a magunk módján rajzoljuk meg. Sőt még az emberi élet szakait is végigjárta az Úr — a bölcsőtől a koporsóig — tehát a Gyermekeket szemlélheti benne a kisdéd a Játszó-társat, a nagyobbik Testvért, az Ifjút, s ott képzelettel magát a Szent Család názáreti tűzhelyénél meghitt ismerőseivé válnak Mária, József és az apostolok. Ám itt sem szabad elfelejteni, hogy az Isten *szellem* s bár az emberi természettel egyesült, megközelíthetetlen fényességben lakozik. A meghittségnek nem szabad közönségessé, a bizalomnak bizalmaskodássá fajulnia. Mindig a *hit* világítson a kisdéd és a Szent Család kapcsolatában s ápoljuk gyermeklelkében állandóan a tiszteletet, a szeretettel együtt a helyes istenfélelem lelkületét.

Ezzel ismét elejét vesszük az Isten-fogalom antropomorf elképzelésének. Mert hiszen, ismételjük, nem ott gyökerezik a baj, hogy emberalakban gondoljuk el az Urat (ez Krisztussal szemben helytálló), hanem sokkal inkább ott, hogy anyagi és anyagiasság vonásokat viszünk be az Isten-fogalomba. Elrettentő példa erre a görög mitológia. De a mai népszerű *Karácsonyi mesékben* is találunk belőle nyomokat. A «jó Isten»-t sokszor úgy mesélik el, mint akl ünnepekre a jókat édességgel és pénzzel jutalmazza («gazdag öregúr»), ártatlanokat büntet («zsarnok»), szemet húny bizonyos bűnök felett («részhajló»), feledékeny, megváltoztatja szándékát stb. Agazzi R. figyelmet ezekre a kicsinynek látszó, s a gyermek lelkében mégis romboló hatású következtetésekre. Elmondja, hogy egy óvónő Karácsony előtt biztatta a gyermekeket, legyenek jók,

mert Jézuska megjutalmazza a jókat és megbünteti a rosszakat, s eszerint osztja a karácsonyi ajándékot. Igen ám, de a jó gyermekek, akik szegények voltak, nem kaptak karácsonyi ajándékot, a legrosszabb közülük, mert gazdag volt, annál többet kapott. A gyermekek sírva panaszkodtak az óvónőnek. Zavarában hirtelen így nyugtatta meg a kicsinyeket: «Tudjátok, mikor Jézuska a ti házatok előtt ment el, már nagyon álmos volt és összetévesztette a házszámot... Máskor ez nem fog megtörténni!» (Guida, 120.)

5. Az *Egyház* mint szentek közössége, mint kultuszközösség, és végül mint Krisztus misztikus Teste, a kisdetek számára is fogható valóság, élni tud benne, persze más fogalmak keretében, mint a felnőttek.

A szentek közösségét zsenge Mária-tisztelettel, az őrangyallal való társalgásban, kis szívének megszentelésével tudja átélni. Korán felkelthetjük benne a tudatot, hogy a keresztségben Szentlélek temploma lett testestül-lelkestül, a megszentelő kegyelem megtisztította és valóban szentté tette, így is kell élnie... Szeretetlen bizonyosságot tennie. Nemcsak a Nagy Adományozót és helyetteseit szeretni, tisztelni, hanem őket követni. Tanuljon meg mielőbb *adni* s ezáltal az önzetlen krisztusi szeretetet gyakorolni.

A kultusz-közösséget a liturgiában éli át. Lassan bekapcsolódik az Egyház liturgikus közösségébe. Szereti a templomot, tiszteli a szertartásokat, virágot visz az oltárnak, barkát hoz haza, köszön az Úr háza előtt, stb., stb.

Krisztus misztikus Testét pedig a gyakorlatban tudja meg: *testvérkének ismer és szeret mindenkit*. Hisz kicsiny világa csak a családra, majd még néhány szomszéd, ismerős rokon családra tárgul csupán. De bennük az Egyházat ismerje fel, a szeretet kapcsolátát. Ne beszéljünk előtte soha rosszat másokról, hanem épp ellenkezőleg, plántáljuk bele szívébe a természetfölötti testvéri szemléletet, az összetartozás gondolatát. Adhatunk-e neki szebb ajándékot az élet számára?

Összefoglalás.

Tudósokat nem faraghatunk a gyermekekből, de nevelhetünk gyermekszenteket. Ezt tartsuk a kisdéd nevelésénél leginkább szem előtt. A tudásban tökéletlen lesz a gyermek, de az életszentségben a tökéletesség legmagasabb fokát is elérheti. Mindenki lehet szent, mindenkinek ez legfőbb hivatása, a kisgyermeknek is. Arra törekszünk tehát, hogy a gyermeket a tökéletesség minél magasabb fokára emeljük, lelki életét minél teljesebben a szeretet krisztusi tetőire vezessük.

2. §. Természetfölötti nevelés a családban.

Mikor a természetfölötti érzék hiányáról panaszkodunk, akkor e hiányhoz számítjuk, annak ferdeségeit is. Mert hiszen, ahol nincs, oda lehet még teremteni, de sokkal nehezebb kifakasztani ott, ahol a talajt már felverte a burján és a gaz. Ha egészséges szellem uralkodna a keresztény családokban mindenütt, akkor nem volna okunk ilyen aggodalmat kifejezni. Tehát egy új igazi, természetfölötti érzék kifejlesztéshez is ez lesz a legbiztosabb alap, ha felújítjuk az igazi katolikus családi életet. Nem általánosíthatjuk azt a véleményt, hogy a mai gyermekek otthon nem hallanak Istenről, de sajnós, nagyon is igaz, hogy vallásos nevelésünk, melyet az édesanya gyermekének nyújt — a legtöbb esetben nem igazi és nem egészséges.

A példa meg fogja világítani, amit mondok.

Guy de Fongalland életrajzát ma ezren és ezren olvassák. S hányan lesznek, akik gyermekeiket fehérben és kékben fogják járatni; nyakukba Mária-érmet fognak fűzni stb., anélkül, hogy az igazi vallásos szellemet szívükbe oltanák. Pedig ez az első és nem a külsőségek. Azért tetszett nekem oly nagyon

néri Szent Fülöp életrajzában az a gondolat, hogy a kis Filippo sem oltárokát nem csinált, sem misét nem játszott és mégis úgy átjárta egész lényét az áhítat, a «pieta»-s lelkület, hogy valaki önkéntelenül is megjósolta, aki két ragyogó szemébe tekintett, hogy Isten szolgája lesz belőle.

Egészséges nevelést kell adni a kicsinyeknek. A gyermeket az egyszerű kristálytisztaság valósága is épűgy megkapja, sőt még jobban, mint a leglehetősebb mesék. Mert számára új ez is! Szellemesen fejezi ezt ki Chesterton: «Gyermekkorunkban nem kívánunk kifejezetten tündérregéket, egyszerűen meséket kívánunk. A való élet is elég érdekes. A hét-éves gyermek felindul, ha hallja, hogy Tommy kinyitotta az ajtót és az ajtóban ott állt a sárkány. A hároméves gyermeknek ellenben elég azt mondani, hogy Tommy kinyitotta az ajtót — már izgul».

Miért. Mert még érintetlen, tiszta a lelke. Azért jelölik meg a teológusok a vallásos nevelés legfontosabb, alapvető feladataként a hit és erény gyönyörű eszméjének s tisztaságának beoltását a még romlatlan tiszta gyermekszívbe. Ha gyermekeink tudatában eleven volna a kegyelmi élet végtelen értékének tudata, akkor — mikor ébredni kezd bennünk az ösztön: biztosabb volna a győzelem s nem esnének olyan könnyen az érzékiség rabságába. De így, enélkül, nem is tudják, mit veszítenek s hogy egyáltalán veszítettek valami nagyot, hogy a bűn megfosztotta őket az istengyermekség szépségétől, hogy kitepte a Krisztus-közösség testéből, hogy a természetfeletti királyság kegyeleméletének forrásait elzárta előttük.

Nagyon fontos tehát, hogy az egész nevelés, egyszerű, tiszta és természetes legyen. Amit hozzáadunk a természeteshez, az ne legyen soha a rendkívüli, a fantasztikus, a természetellenes, — hanem a természetfeletti. Szeretessük meg azt a gyermekekkel.

Hogy mindenik elmondhassa a szülő dicséretére Szent Teréz: «Ó, édesanyám, milyen boldog voltam én akkor! Nemcsak az életnek kezdetem örülni, hanem az erény is már különösen édes volt nekem».

Ha minden édesanya szeretetét gyermeke iránt ez a szentlelkies szeretet vezetné, ha minden édesanyaszerelem kísérelje az istenszeretet volna, akkor biztosítva volna a kicsinyek számára a jó előkészület az első áldozásra, az első s az ezt követő gyakori áldozások áldásával való közreműködés. — De, sajnos, az egész vallásos nevelés csúcspontja a legtöbb családban ma nem ez a benső szellemi, hanem a karácsonyi csillagszóró csillogása csupán. Mely, ha egyszer leég, ellobban vele együtt a gyermek hite, vallásos meggyőződése, lelki derűje is.

Igy festi le egy modern író utolsó karácsonyát.

Este a szülők elküldik a gyermekeket, hogy ne zavarja az «angyalok jöttét». A fiú az istállóba vetődik, ahol kedvenc ponniját keféli épp az inas.

— Ilyen későn errefelé úrfi, — kérdi tőle a legény. S a gyermek elárulja a kérdezősködőnek az ő nagy titkát.

— Tudja János, most jön a Jézuska, most nem szabad otthon lennem. A kocsis nyersen felhörög.

— Hát maga még hisz a «Jézuskában»?!

A gyermek szívében benn volt a fulánk. Nyugtalanul járt még egy ideig a ház körül — hátha mégis meglátja, amint lerepül az angyalfával fentről valaki . . . Az ég csendes volt és kék. Semmi nesz sehol. A fiút a türelmetlenség a szobába viszi. Egyszer csak ott áll a gyermekszoba előtt. Nesztelenül odalopózik a kulcslyukhoz s benéz.

Mit látott? A sürgő-forgó édesanyát. A cselédet, amint a gyertyákat gyújtogatta . . . de angyalának, Jézuskának nyoma sincs sehol.

A szerencsétlen gyermek megátkozta azt az éjszakát, megátkozta azt a szívtelen inast, aki széttépte

gyermekboldogságát. S az író most kerüli a templomot. Mert az egyetlen, amit Jézusban hitt, — ahogy ő mondja, — mese volt, gyermekmese... S mindazt a szépet, azt a mélyet, ami Jézusról igaz — ő sohasem ismerte meg.

Ezért mondom, hogy a szülőnek vigyáznia kell, hogy a gyermekének ne csak meséket mondjon Jézuskáról. — Éljk a *hitet*, ez az első eleven valóság sohasem foszlik el, nem húnyhat ki az utolsó karácsonyi gyertya-lobbanással.

S ugyanaz áll a legendákra is. Épp a gyermek az, akinek legkevésbé van szüksége tarka, költött, apokrif legendákra a názáreti otthonról. A kicsinyek lelkére mélyebb benyomást fog tenni, ha elmondjuk nekik megértő szívvel a tiszta valót.

«Az, ami nekem oly jól esik, mikor a szent családra gondolok, — mondja Lisieux-i Szent Teréz — az épp az, hogy olyan egyszerű közönséges ott minden. Semmi sem, abból amit a legendák mesélnek.»

«Mikor Jézus nagyobb lett talán édesanyja elé állt a kívánsággal: most már nekem is szabad bűjtölnöm... De a szent Szűz azt felelte neki: Nem Jézuskám, még nagyon kicsiny vagy, még nem vagy elég erős. — S a jó Szent József! Ó, hogy szeretem őt. Neki nem lehetett bűjtölnie a nehéz munka miatt. Hogy robotolt... Olykor-olykor letörli a verítéket homlokáról. Ó, hogy megesik a szívem ilyenkor. — S a falusi asszonyok el-el jönnek egy szóra a Szűzanyához. Néha megkérlik, hogy elvihessék magukkal a kis Jézust, hogy gyermekeikkel játsszon. S a kis Jézus a Szűzanyára néz, hogy leolvassa arcáról a választ: szabad-e játszania vagy nem.»

Mennyivel szebb ez így, mint hihetetlen csodákkal halmozni tele a názáreti csendet. Ebben az egyszerűségben több természetfölötti van mégis, mert igazi, egészséges vallásos szellem lehellelte érzik rajta.

Prohászka mondja: «Szeretni, nevelni, ápolni kell

a gyermeket. Isten akarja, a szülők szívébe írta. Azt is akarja, hogy igazán észszerűen neveljük őket s megértsük az ébredő lelkivilágot, melynek a gyermek kifejezést ad jó vagy rossz sajátágaiban. A rosszat letörjük, fegyelemben neveljük, formáljuk, a jót megszerettetjük. Különben hadd örüljön, vigadjon, játsszék, ne csapjon lelkére szigorunkban, szívtelenségünkben vagy szegénységünkben májusi fagy». Így lesz a gyermek fejlődése, mint a virágé, tavaszi egyszerűségben, természetességében, szépségében kialakuló, ha a vallásos nevelés is a valóság s az élet komolyságával s kristálytisztá mederben folyik.

MÁSODIK RÉSZ

AZ ISKOLÁSGYERMEK VALLÁSNEVELÉSE

Az iskolásgyermek.

Ma már hat éves korában iskolába adják a gyermeket. Így az első osztályban legtöbbször még kisdedekkel van dolgunk s csak a II., III., IV. osztályban a tulajdonképpeni iskolagyermekkel, vagyis a gyermekkor második szakával. Ez különben megfelel az első osztály különös helyzetének. Irni-olvasni még alig tud a gyermek, nem könyvből tanul, a tanítás a maga módszerében inkább alkalmazkodik a kisdedneveléshez.

A negyedik osztállyal sok gyermek számára lezárul az iskoláztatás első szakasza, kilépnek az elemi iskola padjából és belépnek a középiskolába. Tudjuk, hogy a gyermekkor második szaka ezért nem zárul le, mégis figyelemmel kell lennünk a nevelésnél erre a külső körülményre. Vagyis úgy kell az elemi első négy osztályában nevelni a gyermeket, hogy vallásos életének alapvetését befejezzük. Éppen ezért külön egységet alkot a népiskola négy esztendeje, minden esztendőnek külön feladata van, négy fokozatban fölemeli a gyermeket az értelmes vallásosság legfontosabb ténykedéseibe. Röviden így foglalhatjuk össze e négy esztendő munkakörét : I. osztály imaélet, II. szentáldozás, elsőáldozás, III. szentgyónás, IV. szentmise.

I. osztály.

Itt ismeri meg legtöbbször a hitoktató a gyermeket, megállapítja felkészültségüket, pótolja azt,

amit a vallásos nevelés terén a család elmulasztott. Mivel átlag kisdedekkel van dolga, a hitoktatás csak az alapfogalmakra, a nevelés csak az alapvető mozzanatokra szorítkozik. Aki ennél többet akarna elérni, az valószínűleg meghíúsítja az egész eredményt. A katekizmus-anyag itt arra a 25 kérdésre szorítkozhat, amely Gasparri katekizmusában összefoglalja az elsőáldozók anyagát. Ennyi oktatásra bőségesen elég. Sokkal fontosabb, hogy az aránylag kicsiny anyag kapcsán helyes Isten-ismeretet és benső Istenkapcsolatot teremtsünk a gyermekekben. Az összefogó cél pedig : *megtanítani őket imádkozni*. Ez különben az előzőket is magában foglalja.

Elég, ha szóbeli imaként megtanulják a kereszttetést (mely maga is imádság és helytelenül mondja a régi káté, hogy ezzel kell kezdeni és befejezni minden imát, holott a zsolozsmában sincs így), a Miatyánkot, az Üdvözlégyet, a Hiszekegyet és a tökéletes bánat (hit-remény-szeretet) felindítását, valamint egy-egy rövid reggeli, esti, asztali imát. Az Űrangyala igen hosszú, de ügyesen, párbeszédben mondva megtanulják. Ennyi kívülről elég. Annál fontosabb, hogy a gyermek az imádság szellemébe behatoljon. Hassa át a hit élő valósága, tudjon Istennel beszélni, és éljen a hitigazságokban. Ilyenek : Isten jelenléte, végtelen bölcsesége, mindentudása és mindenható szeretete. A mindenhatóságnál ezt a szeretetet kell hangsúlyoznunk, mert különben a gyermek könnyen mágikus fogalmat alkot magának Isten hatalmáról, olyasfélét, mint Szent Antalról a felületes emberek. Isten mindenhatósága nem azt jelenti, hogy állandóan játszik a csodákkal, vagy *ex machina* közbelép. Tanulja meg a gyermek jókorán, hogy a csoda komoly dolog, rendkívüli jelenség, melynek mindig nagy és tömegmozgató célja van.

Az imádság a lélek fölemelkedése Istenhez. Tehát föltételez bizonyos lelki kultúrát, helyes istenismere-

tet, és eredményez bensőséges kapcsolatot Istennel. Tehát nagyon könnyen ez összefogott cél alá rendeltjük az első osztály anyagát.

II. osztály.

Hazai szokás szerint azokat a gyermekeket, akik még nem áldoztak, a második osztályban készítjük elő az *első áldozásra*. Ennek az évfolyamnak tehát közös célja az első áldozási előkészület. Az osztályanyagot, a Püspöki Kartól kijelölt keretben át vesszük, mépedig a közös cél állandó figyelembevételével. Bármit tanulunk, bármi történik az osztályban, azt mind a szentáldozásra irányítjuk. Legfőbb törekvésünk pedig egész évi nevelő és oktatói munkánkban az lesz, hogy megtanítsuk a gyermekeket *jól* áldozni.

Tehát ebben az osztályban nem csak az *első* áldozásra akarjuk jól előkészíteni a közösséget, hanem egész életre. Célunk az, hogy eucharisztikus ifjúságot neveljünk, vagyis olyan lelkeket, akiket a gyermekkor fejlődésében az ifjúkor küzdelmeiben, s majd az élet nehézségeiben mindig az eucharisztikus Úr Jézus táplál, erősít és szentel meg. Olyan embereket, hívőket, hivatásokat és családokat nevelni, akiknek eucharisztikus lesz az életük.

Az ú. n. *eucharisztikus módszer* kitűnő példát mutat arra, hogyan lehet a meglevő tananyagot ilyen vezérgondolat köré csoportosítani s ezáltal a tanítást eredményesebbé, a nevelői munkát egységessé tenni.

III. osztály.

Az első áldozás nem feltételezi szükségszerűen a szentgyónást, de az erkölcsi élet krisztusi kiképzése igenis feltételezi a szentáldozást. A harmadik osztály

ezért kiválóan alkalmas arra, hogy a már áldozó gyermekek erkölcsi nevelését beteljesítsük. Miközben a már megkezdett eucharisztikus nevelést elmélyítjük, az előző évi rövid szentgyónási előkészítést most alaposan kiépítjük. Megtanítjuk a gyermekeket jól gyónni egy egész életre.

Tehát az osztály tananyagát e gondolat köré csoportosítjuk. A *gyónási nevelést* pedig úgy értjük, hogy magába foglalja az egész krisztusi erkölcsiség, vagyis az erkölcsi személyiség kialakítását. Nem mint tantárgy (erkölcstan), hanem mint tancél vezeti az egész év hitoktatását. A gyónó-áldozó gyermekben akarja mindjobban kialakítani a Krisztus arcát. A szentségi forrásoknál töltekező természetfeletti jellemnevelés iskolája ez. Mert az igazi erkölcsnevelés katolikus értelemben mindig kegyelmi nevelés.

IV. osztály.

Itt a központi cél: megtanítani a gyermekeket az egész életre, *hogyan vegyen részt a szentmisén.*

A szentmise keresztény életünk középpontja. Onnan sugárzik szét a szentségek hálózata, a kegyelmek tüzkévéje, és oda összpontosul imádságunk, szeretetünk és áldozatunk. A lekipásztorok mégis tudják, milyen nehéz a szentmisét a hívő tömegek életébe méltóképen beállítani. A nehézségek már a népiskolában kezdődnek. Joggal remélhető, hogy egy alaposabb és teljesebb *szentmise-nevelés* a lekipásztoráció szempontjából is jelentős eredményeket fog felmutatni.

Már az első három osztályban arra törekedtünk, hogy a gyermekmisék vonzóak, változatosak és elevenek legyenek. Mindjobban összekapcsoljuk a gyermek lelkét a krisztusi áldozattal. A negyedik osztályt pedig arra szenteljük, hogy a kijelölt tanterv keretében a szentmise-nevelést befejezzük.

Röviden összefoglalhatjuk fentiek alapján a hitoktató nevelői programját :

I. osztályt megtanítani jól imádkozni, bevezetni az imaéletbe.

II. osztályt megtanítani jól áldozni, bevezetni a gyakori szentáldozásba.

III. osztályt megtanítani jól gyónni, bevezetni a krisztusi erkölcs kegyelmi világába.

IV. osztályt megtanítani a szentmisén való eredményes részvételre.

Ha mindezt meg tudjuk valósítani, meg lehetünk elégedve. A hitoktató felősségteljes munkájának legfőbb feladatát megoldotta.

V—VIII. osztály.

Sokkal nehezebb a további négy osztálynak közös pedagógiai vezérgondolatot kijelölni. Ez osztályok növendékei rendszerint kisebb számra fogyatkoznak meg, az évfolyamok együtt vannak, az osztálycél elkülönítése is nehézségekkel jár. Azért nem az egyes osztályokra kiszabott, hanem általános vezérgondolatokat jelölünk meg, amelyeket egy-egy iskolai év folyamán, mint középponti gondolatot a tanterv keretében keresztülviszünk.

1. *Erkölcsei továbbképzés.* Mivel a népiskola utolsó osztályainak növendékei véglegesen kikerülnek az iskolából, nagyon ajánlatos az elbocsátás előtt a harmadik osztályban kiépített erkölcsi kiképzést még egyszer, még közvetlenebbül a jövőre életre alkalmazva tökéletesíteni. Ki tudja, mikor lesz még alkalma a lelkipásztornak, hogy e lelkeket ily alaposan kiképezze. A hetedik-nyolcadik osztályban különben is egy új fejlődési szakaszba lép a gyermek, kezdi az élet realitását és kísértéseit a maga egész súlyában érezni. Az erkölcsi nevelés tehát most már végleges formába önthetjük. Sok minden, amiről a har-

madik osztályban még nem szóltunk és nem is szólhattunk, most már égő probléma a tanítvány lelkében és világosságot, útmutatást, lelkipásztori segítséget követel. — Ezt az erkölcsi nevelést állítsuk azonban egy vezető gondolat alá, és ez nem lehet más, mint a *krisztusi szeretet*. Erkölcsi életünknek ez a gerince és mindene. «Ama et quod vis fac». Ugyanakkor mint egész életre ható és mindenkor diadal-maskodó motívumot vessük a tanítványok lelkébe Krisztus eszményét.

2. *Bevezetés a liturgikus életbe.* Kiépítjük azt a liturgikus nevelést, melyet már az első osztályokban megkezdettünk. Nem szükséges ehhez külön tantárgy, vagy tananyag alakjában a szertartástant a gyermekekre kötelezni. A meglevő tankönyvek amúgy sem közelítik meg a vallás-pedagógia feladatait. Nem az a cél, hogy a liturgikus előírások, berendezkedések kicsiny részleteibe beavassuk a világi pályára készülő ifjúságot. Sokan rengeteg időt töltenek azzal, hogy a pápi ruházat és öltözet minden egyes darabját és annak nevét megismertessék a gyermekkel. Szeretik is időtöltés szempontjából a próba-bábut miseruhába öltöztetni stb. Mindennek azonban vallási nevelés szempontjából nincs sok haszna, sőt legtöbbször profanizálja a szent cselekményt. Fontosabb tehát, hogy azokat a liturgikus cselekményeket, amelyek gyakorlati szempontból a laikus hívek életében is jelentősek (keresztség, betegáldoztatás, házszentelés stb.), minél jobban megismertetni és őket arra képesíteni, hogy ezeken (mint keresztény szülő, betegápoló) a papnak segídekzeni és hivatalukat betölteni képesek legyenek. — Az egyházi év ismertetésével kapcsolatban pedig a szentekiszteletét s főképp a Mária-tiszteletet mélyítjük el bennük.

3. *Bevezetés a lelkiéletbe.* Erről sokszor megfeledeztünk! Pedig az Egyház kívánsága és Krisztus

parancsa a mi tökéletesedésünk. Nemcsak a szerzetesek dolga, hanem minden hívő kötelessége. Az egész Egyháznak szentnek kell lennie. És nem jó keresztény az, aki lemond a megszentelődésről. Ezt az állandó küzdelmes törekvést azonban a vallásos nevelésben kell megerősíteni a lelkekben, őket útmutatással, aszkétikus tanítással ellátni. Úgy a középiskolákban, mint a népiskola felsőbb osztályaiban külön figyelmet kell ennek szentelni. Ezért ajánljuk azt, hogy egy egész esztendő fordítsunk e magasztos cél szolgálatába. A tanítványok képességeihez s magunk előtt látott eljövendő életük szükségletéhez alkalmazott aszkétikát adunk, itt is elsősorban gyakorlatot !

4. *Bevezetés az egyházközségi életbe.* Végül egy külön vezérgondolat, melynek jelentősége lelkipásztori szempontból nagyon fontos, az iskolából váló gyermekeket idejében átvezetni nemcsak az önálló lelki életbe, hanem az öntudatos egyházközségi életbe is. A gyermekmisék megszűnésével ne szűnjön meg a miselátogatás, a gyakori szentáldozás, a rendszeres imaélet. Tehát erős *egyházias érzést* nevelünk a gyermekekben, a nemzeti neveléssel párhuzamosan az egyházszeretet és tevékeny apostolkodás nevelését tökéletesítjük. A közösségi érzést mindkét irányban elmélyítjük. A vezérgondolat keresztülvitelében a gyakorlatot tesszük első helyre, gyakorlatilag vezetjük be a nagyobbakat az egyházközségi életbe.

E vezérgondolatok egységesen csoportosítják a hitoktató munkáját, lelkesebbé teszik azt, s biztosítják a vallásos nevelés teljességét. A hitoktató nyugodt lelkiismerettel bocsáthatja az életbe növendékeit, mert ilyen munkatervvel mindent megadott nekik, amire szükségük lesz, s ami Krisztus tagjaivá nevelte őket.

I. FEJEZET.

1. §. A gyermek imája.

1. Imádkozni, csak imádkozva lehet megtanulni. Nem annyira tudomány, inkább művészet. A legszébb, legértékesebb művészet. Mindenki megtanulhatja, mindenkinek meg kell tanulnia. Isten az embert azért teremtette, hogy imádkozzon. Az egész természet jelképesen «imádkozik», dicséri Istent szépségével, nagyságával, a teremtés kiszabott utait követi. «Coeli enarrant gloriam Tuam!» Egyedül az ember képes ezt a hódolatot szavakba foglalni, értelmesen kifejezni. Azért vagyunk a világon, hogy imádkozunk.

A hitoktató feladatát megoldotta, ha tanítványait is megtanítja imádkozni. Hogy ebben a gyermekeknek segítségére lehessünk, magunknak is imádságos lélekkel kell bírunk, és ilyen lelkektől kell tanulnunk. A szentek életét ilyenkor igen nagy haszonnal olvashatjuk. Tudnunk kell azt is, hogy az imádság legfőbb tanítómestere a Szentlélek. «Mert a Lélek segítségünkre van gyöngeségünkben. Mert nem tudjuk, mikép kell imádkoznunk úgy, ahogy méltó, de maga a Lélek jár közbe szavakba nem foglalható gügyögésekkel. (Rom. 8, 26.) Imádkozzunk tehát gyakran a Szentlélekhez, hogy bennünket is, tanítványainkat is, világosítson meg, s gyűjtsa lángra szívünket az imádság tűzében.

A Szentlélek az imádság legfőbb tanítómestere, s az ő iskolája az Egyház a maga liturgiájával, tan-

könyve pedig a Biblia. A Szentírást a Lélek sugallta, a liturgiát is az ő irányítása szerint alkotta és építette az Egyház. A liturgiában a misztikus Krisztus tanít imádkozni, velünk együtt imádkozik, főleg a legszentebb imájába, a szentek közösségébe.

Végül ne felejtsük el, hogy minden megkeresztelt gyermek a Szentlélek temploma, mindenki, aki a kegyelem állapotában él. (I. Cor. 6, 19.) Az ártatlan gyerekekről tehát legnagyobb bizonyossággal feltelezhetjük, hogy szívében a Szentlélek lakik, ott él és működik. Nekünk tehát csak a szegény szolgáló szerepet kell betölteni, hogy magunk részéről a Szentlélek munkáját elősegítsük és a gyermeket ne gátoljuk, hanem mindenképp kívülről is helyesen befolyásoljuk, hogy a benne lakó Szentlélekre figyelmes legyen, alkalmat adjunk az imádság gyakorlására. Mert gyakorolni kell az imádságot.

Imádkozni csak imádkozva lehet megtanulni.

2. Gondoljunk vissza saját gyermekkorunkra: szülői házra, templomra, iskolára, hitoktatásra. Talán megtaláljuk a hibákat, amiért sokan nem tanultak meg gyermekkorukban imádkozni.

Talán édesanyánk nem tanított meg elég korán az imára? Talán nem volt rendszeres ima a családban? Vagy az édesapa nem vett részt azon? Valaki csúfolódott az imádkozó édesanyával? Vagy a család mérgezte meg a gyermek lelkét? Hát az iskolában? Volt-e ima? Hogy végeztük azt? Érthetetlenül? Kórusban, harsogva, de minden áhítat nélkül? Megmagyarázta-e a hitoktató az imákat? Élménnyé vált-e valamikor a gyermekkorban az imádság? Milyen példát adott a hitoktató, tanító, a szülő? Hát a templomban? A gyermekmisen pálcával tartottak-e rendet? Milyen volt a közös ima és ének a templomban? Olyan-e, amilyent sokszor a rádióban lehet hallani, vagy a káptalani templomokban? Értelmetlen mormogás, vagy felemelő istendícséret ha-

tását váltotta ki gyermekszívünkben? A pap hogyan imádkozott elő: túlgyorsan, vagy túllassan? Gépiesen? Halkan? cérnahangon? — végnélkül folytathatnók a multnak vallatását. A legkisebb mozzanat is fontos, mert a fogékony gyermeklélekben ezek szabták meg a medrét s ezáltal további folyását az imaéletének. Ezeken a kérdéseken visszatekintve a multba, világosan kirajzolódnak előttünk azok a főbb szabályok, melyeket magunknak kell most kellő figyelembe helyeznünk, ha nem akarjuk, hogy a ránk bízott gyermekek a mi hibáinkból kivigyék az életbe a legnagyobb lelki tehertételt, az imádkozni nem tudás gyengeségét.

Különösen egyre szeretném felhívni a figyelmet: *a tisztelet szellemére*. A tisztelet az imának szükség-szerű légköre, a levegő, amelyben lélekezik. Ne tűrjünk semmiféle tiszteletlenséget az imában, vagy az imával kapcsolatban. Pozitíve pedig arra törekedjünk, hogy az Úr féelme, fenségének imádata, jóságának szeretete élő hittel verjen gyökeret a gyermekek szívében. A tanító testtartása, hangja, imája a legnagyobb tisztelet kifejezése legyen, mikor Istenről, az Úr Jézusról, a szentek közösségéről beszél. Vonzó legyen a hitoktató imája. Mikor Jézust imádkozni látják tanítványai, ők is megkívánják és rögtön előállanak a kéréssel: «Doce nos orare». (Lk. 11, 1.) Vigyázzon arra, hogy a gyermekek imája ne legyen gépies, külsőséges, értelmetlen, vagy erőltetett. Be kell hangolni a gyermeket az imához. Sokan azt ajánlják, hogy óra előtt ne kezdjünk imádkozni, míg előbb egy kicsit be nem hangoltuk a gyermekeket. A templomban még inkább vigyáznunk kell, hogy a csend ne pusztá fegyelem, hanem inkább áhítat legyen. A gyermekek öntudatába bele kell nevelni, hogy az Úr házába a legnagyobb tisztelettel kell belépni. Általában ez a szellem hassa át a gyermeket mindazzal szemben, ami szent. Gyerme-

korunkban azt tanultuk, hogy a kenyeret nem szabad eldobni, mert ez a «mindennapi kenyér», amit a jó Isten ad. Azóta is él lelkünkben ez a tudat s fel-emeljük, ha egy elejtett kenyérdarabot látunk. Fokozottabb, tisztultabb mértékben ilyen mélygyökerű tiszteletnek kell szívünkben élnie a templommal, szentelt tárgyakkal, cselekvényekkel és minden felett Istennel szemben.

A vallásbölcselet utólag is igazolta a Szentírás tanítását, mely a *vallásosság* sajátos tárgyát (obi. formale) épp a *szentben* látja. Gondoljunk csak a *sanctusra*, úgy, ahogy Izajás, János evangélista, és a szentmise liturgiája énekli. Otto R. «Das Heilige» c. művében még ennél is tovább megy és magában az emberben külön képességet mond ki, amely egyedül fogékony a szent iránt, és ezt a vallásos érzésnek nevezi. A keresztény pedagógia azonban azt vallja, hogy értelmünknek, akaratunknak általános emberi képessége a szent iránti mély tisztelet, a fenség előtt leborulni és az irgalomtól fölemeltetni. Sokban függ azonban a gyermekkori neveléstől, hogy ez a képesség mennyire művelődik ki lelkünkben. Ezért oly nagyfontosságú egész vallásos életünk, s kiváltképp az imaélet szempontjából, mennyire tudjuk elmélyíteni és finomítani a gyermekszívekben a tisztelet szellemét mindennel szemben, ami szent.

3. Megtanulni jól imádkozni sokkal könnyebb, mint legtöbbször gondolják. Sokan azért riadnak vissza a kezdet nehézségeitől, mert egyoldalú, túlzott fogalmuk van az imádságról.

A nevelőnek kell már korán bevilágítani a gyermek lelkét és megtanítani arra, hogy *egyszerű* az imádság. Az imádság beszélgetés a jó Istennel. Ennél szabatosabban, tökéletesebben a legnagyobb tudósok sem tudják meghatározni az ima lényegét. Mélyítsük el tehát e gondolatot s értsük meg, mily nagy és mégis egyszerű dolog az imádság : *beszélgetés*

Istennel. A gyermek ezt hamar megérti, ha szílvvel magyarázunk neki. Mint az édesanyához, édesapához, oly bizalommal és tisztelettel forduljon Istenhez s mindent elmondhat, mindent elbeszélhet.

«Was heißt beten? es heißt sein Herz zu Gott erheben, sich mit dem Himmel (Gott, Christus dem Herrn, der Muttergottes, den Engeln u. Heiligen) in Verbindung setzen. Es heißt mit dem innern Menschen, dem Herzen, besonders der Willens- u. Gefühlskraft mit Gott verkehren, wie das Kind mit dem Vater, der Freund, mit dem Freund, der Schüler mit dem Meister, und aus dieser Konversation (Filipp. 3, 20.) «*nostra conversatio in caelis est*» himmlischen Sinn zu saugen übermenschliche Kraft zu gewinnen, überirdischen Trost zu erhalten, sich mit Gottes Geist zu erfüllen.» (Gatterer, 583.)

Természetes, hogy mi emberek itt a földön legtöbbet saját nyomorúságunkról beszélünk és vágyódunk a szebb, a jobb után. A legtöbb ember, mikor imádkozik : kérni valót adja elő. A szentmiseben is jelentős helyet töltenek be a «könyörgések». Ám nem szabad az imádságnak állandóképp erre a színvonalra ereszkedni. Az ima elsősorban dicséret. A szentmise «*hostia laudis*». Az ember célja «*ut laudet Deum*», és csak a feladat teljesítése által üdvözülhet.

A gyermek lelkébe korán be kell vésni, hogy a legnemesebb, a legszebb ima, a tulajdonképeni imádás : *a dicséret*. «Magasztalja az én lelkem az Urat» . . . Gloria in excelsis Deo ! Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek . . . A keresztény köszöntésben erre szólítjuk fel egymást :

Dicsértessék a Jézus Krisztus !

Mindörökké Amen.

A jó hitoktató ezeket a köszöntéseket és imákat nagyszerűen be tudja állítani nevelői munkájába és úgy tanítja meg a gyermekeknek, hogy minden-

kori figyelmeztetésül szolgáljanak a nagy célokra és kiapadhatatlan forrásai legyenek a lelkes, dicsőítő imának. Katolikus életfelfogás szempontjából is igen nagy jelentősége van a dicsérő imádságnak. A dicsőítés a szeretet testvérbátyja. Az igazi krisztusi szeretet erejét növeli bennünk a dicséret tiszta érdektelen optimizmusa. Ellentéte a kicsinyes, kritizáló lelkiületnek. Mindenben a jót keresi, tud örülni a legkisebb jónak és újjongani a legnagyobbak. Ahogy az Egyház újjong Húsvét ünnepén: Exultet iam angelica turba coelorum. Ahogy Mária újjongott, amikor méhében hordozta gyermekét: Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo. (Lk. 1, 47.) Ahogy az Úr Jézus újjongott az Atya akarata felett. (Lk. 10, 21.) Erre a nemes újjongásra a magasztalás, dicsőítés lelkiületére, a mély imáadásra korán meg kell tanítani a gyermeket. Értékesebb, csengőbb, boldogabb lesz az élete.

A dicsőítő imádság mellett legkevesbbé sem hanyagolhatjuk el a kérő, hálaadó, az engesztelő imádságot.

A *kérő imádság* a keresztény ajkon «mindenható». Ezt a nagy bizalmat kell becsöpgtetni minden lélekbe. «Kérjétek és adni fognak nektek, keressetek és találtok, zörgessetek és megnyitnak nektek. Mert mindaz, aki kér, kap, és aki keres, talál, és a zörgetőnek kinyitnak. Vagy kicsoda az közületek, aki, ha fia kenyeret kér tőle, követ nyújt neki? Vagy halat kér, és kígyót nyújt neki? Ha tehát ti, kik rosszak vagytok, tudtok jó adományokat adni gyermekeiteknek: mennyivel inkább fog a ti Atyátok, ki menyenyekben nagyon, jókat adni a tőle kérőknek.» (Mt. 7, 7—11.) — Ne feledjük, hogy *ugyanaz a bizalom*, amely ily hathatóssá teszi imánkat, egyúttal megköveteli azt is, hogy ne aggódjunk túlságosan a földi dolgokért. «Nézzétek az ég madarait, hogy nem vetnek, nem aratnak, sem csűrökbe nem gyűj-

tenek és a ti mennyei Atyátok táplálja azokat. Nem értek-e ti többet azoknál?» (Mt. 6, 26.) Vagyis az élő hitből fakadó bizalom nem csak erőssé teszi imánkat, hanem lelkivé, hogy kérésünk elsősorban arra irányuljon, ami valóban értékesebb, múlhatatlan, lelkünk örök javát szolgálja. Isten mindig meghallgatja imánkat olyan értelemben, hogy azt adja, ami *jó nekünk*, még akkor is, ha mi talán az ellenkezőjét kérjük.

A *hálaimádság* sokszor mostoha testvére a kérő imának. Pedig egyformán szépek, hatalmasak, édes testvérek. A hála kiegészíti a kérést, a hálás lelkület a hívő bizalmat. Ha tanítványainkat ilyen hálás lelkekké akarjuk nevelni (mely fontos ez), keresve sem találunk alkalmasabb teret, mint épp az imádságok terét. Szoktassuk rá a kicsinyeket, hogy minden kérőimádság után, különösképp a nyilvánvaló meghallgatáskor, hálaimát is mondjanak. Egyik tanítványunk édesanyja beteg. Az iskolában közösen imádkozunk a jó édesanyáért. Mikor a gyerek örömmel ujságolja, hogy édesanyja meggyógyult, közösen adunk hálát az Istennek. Lelkibb, szellemibb dolgokban még inkább. Hálát adni az iskolai esztendőért, a békéért, az iskolai rendért, fegyelemért, a tanulmányokban kapott felvilágosításért, megtérésekért, minden jó hírért. Az első áldozók egész éve legyen nagy öröm, nagy hálaadás, hogy szabad az Úr asztalához járulniok. Azoknál pedig, akik már áldoznak, néha-néha, olthatatlanul szívünkbe kell plántálni az áldozás utáni hálaadás nagy jelentőségét.

A szentáldozás eredményessége sokban függ a jól végzett hálaadástól. A keresztény hitéletnek egyik sarkalatos tétele: «Időt és alkalmat kell adni az Úr Jézusnak, hogy szentségi jelenléte alatt szívünkben építsen». A tisztelet szelleme is azt követeli, hogy a legnagyobb Vendéget ne csak méltó előkészülettel és áhítattal fogadjuk szívünkbe, hanem érkezése

után a legnagyobb figyelemmel vegyük körül és Máriás lélekkel (Luk. 10, 38—42.) foglalkozunk vele. — Meg kell említenünk, hogy ez a hálaadás nem csak a szentáldozásra, hanem a szentmisére is vonatkozik (gratiarum actio post missam). Példánkkal tanítsuk meg a híveket, s korán buzdítsuk a gyermekeket a szívből jövő szép hálaimára.

Az *engesztelő imádság* a mi bűnös voltunk következménye. A bűn megsértése az isteni fenségnek és irgalomnak. Nem dicsőíthetjük, ha nem engeszteljük. Nem kérhetünk előbb többet, mint bocsánatot. Nem köszönhetünk jobbal, mint bocsánatadással: «miképen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek». Az Úr Jézus megdicsőíti és kiengeszteli a menyeyi Atyát. A szentmise dicsőítő és engesztelő áldozat. A Jézus szíve tisztelet kiemelkedő vonása a szerető imádás és az engesztelés. Korán meg kell tehát tanulnunk, hogy jelen életrendünkben mily elmaradhatatlan az engesztelő ima. Az ártatlan gyerek nem érzi ugyan még a bűn egész súlyát. Finom lelke azonban megérzi s talán még jobban felfogja a bűnnek épp engesztelést követelő jellegét. Az értünk szenvedő Üdvözítő képe jobban meghatja, mint az öregebbeket. Árpádházi szent Margit négyesztendőskorában sirva fakadt, mikor az Úr Jézus szenvedéséről hallott és remegve szorította magához a feszületet. Hamar felfogja a gyermek az engesztelés gondolatát, kész az apró áldozatokra, jó vezetéssel igen fogékony az engesztelő Jézus szíve tiszteletre és az engesztelő imára.

A gyermeki áldozatkészségről köteteket lehetne írni. Gyermekszentek életében majdnem mindig megtaláljuk ezt a hősies, önzetlen vonást, nem ritkán kifejezetten az engesztelés gondolatát. Említsünk egy-két példát. A luxemburgi Kemp René (1905—1916) négy éves korától állandó nyílt sebbel fekszik egyre súlyosbbodó betegségben. Az imádság azon-

ban felemeli lelkét s elsőáldozáskor ezt mondja az Úr Jézusnak : Jöjj gyakran hozzám. Szívesen szenvedek ezért. A kis spanyol hős de la Pedra Antonio (1920—1929) visszautasítja a felkínált édességet és bátran nyúl keserű orvossághoz : mert nehezemre esik, Jézusért teszem. A missziókból ismeretes Wang Terézke (1917—1932) hősie szenvedése. A kis Guidó (1913—1925) pedig világosan látja: a jó Isten azért küld rám hosszú szenvedést, hogy jóvá tegyem hibáimat. Azt akarja, hogy egyenesen az égbe menjek, ne a tisztító tűzön keresztül (Une ame d'enfant, 56). A magyar gyermek pedig különösképp vitézségre termett, a hitoktatói tapasztalat pedig azt mutatja, hogy igen előnyösen felemelhető az engesztelő lelki-ség magaslataira.

4. Az Úr Jézus úgy a kötött liturgikus imát, mint a kötetlen magán imát gyakorolja és tanítja. Nemcsak azt kívánja, hogy közösen összegyűljünk az ő nevében (Mát. 18, 20.), hanem azt is, hogy tudjunk visszavonulva elmélkedni és elbeszélgetni Istennel. (Mát. 6, 6.)

A mai iskolai nevelésben nem zárjuk ki egyiket a másikkal, de nagyon is elmosódnak az ima keretei, s a gyermek sokszor egyiket sem tanulja meg igazán. Az általános imaszellem ápolásával kapcsolatban a hitoktatónak időt kell szentelnie arra, hogy a gyermekeket külön ránevelje a liturgikus imára, külön a magánimára.

A liturgikus imádságnak két ismertetőjegye a közösség és a formabeli kötöttség. Ebből következik, hogy a liturgikus imát rendszerint karban és hangosan mondjuk. A liturgikus ima szóbeli imádság. A liturgikus imát maga az Egyház mint leghasznosabb közösség határozza meg. A jól végzett liturgikus imának alapfeltétele az engedelmes készség. A közösséghez, az előíráshoz igazodni minél hűségesebben. Csakis így lesz összhang, egyöntetűség a liturgikus

imában. Nevezik ezt a készséget tárgyilagosságnak is. Megtanít úgy imádkozni, hogy a lélek alakuljon az imádság szerint. Nagy nevelő értéke van ennek, ha ki tudjuk használni. A tanításban figyelemmel kell lennünk erre is. Tanulja meg a gyermek, hogyan kell átadnia magát a liturgikus imának s hogyan lehet annak természetfölötti erőiből töltekezni méltó bekapcsolódással.

A szorosan vett liturgikus szövegeken kívül szentelményi jellege van a szokásos szóbeli imáknak (Miatyánk, Üdvözlégy), vagy gazdag búcsúkkal vannak felruházva (röpmák, rózsafüzér). Szoktassuk rá a gyermekeket arra, hogy ne a külön, új szövegeket keresse, hanem a patinás megszentelt ősi szövegeket igyekezzék minél jobban megszeretni és megszerettetni. Röpcédulákon ajánlott új imák, még ha engedélyezettek is, nem olyan értékesek, mint a régiek. Ha pedig a megszokott szövegek mellett még másokat kívánunk: vegyük elő a Szentírást. A zsol-tárokban, a prófétáknál, az Evangéliumban és az apostoli levelekben sokat találunk.

Érdemes volna megkísérelni a gyermekeken keresztül ismét közelhozni a néphez a régi liturgikus szövegeket. Székelyföldön ma is a zsolozsma szövegeit imádkozza otthon magyarul a falusi ember. A gyermek apjától tanulta s ha felnőtt is, szívesen mondja lefekvés előtt :

Mivel már béestvéledett,
Kérünk Teremtőnk Tégedet :
Hozzánk kegyességedet,
Mutasd szokott őrzésedet.

Gaz álmok távol essenek,
Rút látásink elvessenek.
Sátánok megköttessenek,
Hogy testünk ne fertőzze meg.

Engedd ezt nekünk kegyesen
Atya, Fiú felségesen,
Szentlélekkel egyetemben
Élvén örök dicsőségben. Amen.

A szóbeli imánál általában (liturgikus legyen, vagy nem) következő szabályok irányadók:

a) Sohase végezzük lélektelen külsőséggel, úgy-
mond gépszerűen. Minden imának még a szóbeli
imának is elsősorban szívbelinek kell lennie. Ne
csak az ajkunk imádkozzon, hanem a szívünk is.
A külső csak kifejezője és ösztökélője a belsőnek.
Az volna az eszmény, hogy szívünk mindig a szöve-
get kövesse. Ezért a hitoktatásban ne tanítsunk be
új imaszöveget, mielőtt meg nem tudtuk értetni
tartalmát a gyermekekkel. Igen gyakran azonban
emberileg lehetetlen a szövegre kitartóan, állandóan
figyelni. Tanítsuk meg tehát a gyermekeket arra,
hogy a szóbeli imánál még ha nem is tudják a szöve-
get pontosan követni, mégis imádkozzon a szívük
vagyis tartsák fenn legalább akaratban a kapcsola-
tot Istennel. Nagyon megnyugtató Gatterer meg-
állapítása, hogy «lehet áhítattal imádkozni akkor
is, mikor nem gondolunk a szöveg tartalmára, ha a
szív nem szűnik meg vallásos érzéseket táplálni,
mint az alázatosság, a kérés, a hála, a szeretet érzését,
az Isten jelenlétének a tudatát, a tisztelet szellemét».
(590.)

b) Mindig tiszteletteljes testtartásban s ilyen han-
gon mondjuk a szóbeli imát. Erre állandó, kitartó
figyelemmel kell lennie a vezetőnek. Nem szabad
hadarni, vagy untatóan elhúzni a közös imát. Nem
szabad a leve felmondás harsogó kórusához hasonlí-
tania. Tanuljunk az egyházi karimától, a liturgikus
énektől. A mondatok közt rövid szünettel, meleg,
áhítatos, érthető hangon recitáljuk a közös imákat.
Döntő befolyású mindebben a hitoktató példája.

Képekben is mutassuk be, hogyan imádkoztak a szentek (Fra Angelico Mária képei, Dürertől az imádkozó kezek, vianney Szent János imádkozó bronzszobra), hanglemezeken pedig a korálissal ismertessük meg tanítványainkat.

c) Szeretessük meg a gyermekkel az imát. Tehát ne parancsszóra, külső kényszer érzése alatt sorakozzanak imára. Legyen szép a közösen mondott ima. Ne legyen hosszú, a gyermek türelme kisebb a miénknél. A hosszabb imákat tegyük változatossá, pl. az Úrangyalát osszuk szeletekre. A Glóriát, Credot a liturgia is karversben énekli. A litánia ezért ősi, kedvelt formája a népi imának. A szép előimádkozást a gyermek örömmel hallgatja. Hallottam egy nagyanyáról, aki olyan szépen imádkozta a rózsafüzért, hogy unokái szívesebben hallgatták a mesénél. Olvasson fel a hitoktató áhítatosan, imádkozva, értelmesen, minél több szöveget a Szentírásból, szent könyvekből, szentek írásaiból. Mindez neveli a szövegezés készségét, és az imádságos lelkületet.

Az elmélkedő imádság a kötetlen magánimádság gerince (a liturgikus ima idegszállai is belőle indulnak ki). Minden imádság alapja. Igazán nagy művészet, ám nem nagyobb a szeretetnél. Egy kis szeretet kell hozzá s bárki megtanulja. A gyermek is. A modern lélektan újból igazolta, hogy a gyermek jól tud elmélkedni, ha ügyesen ránevelik, sőt magától is megtanulja, ha szereti az Úr Jézust. Lisieuxi Szent Teréz már négy esztendősen félre vonul és szent dolgokról gondolkodik. Joggal és mély tapasztalatból mondta Bertram bíboros: Sokkal több gyermek gyakorolja a belső elmélkedő imát, mint sejtenők.

Az ima beszélgetés Istennel. Ha nem kész szöveget «mondunk fel» Istennek, hanem a magunk módján saját gondolatainkkal, szavainkkal beszélünk

vele, ez az elmélkedő imádság. Ahogy az édesanyával, édesapával nem előre betanított szövegekben beszélünk, úgy kell az Istennel is szívünk közvetlenségében társalognunk. Az elmélkedő imádság lényege ez a kötetlenség. A közkézen forgó különböző elmélkedési módszerek ne riasszanak vissza. Szerepük olyan, mint a magasba vezető lépcsőnél a korlát. Csak akkor támaszkodunk rá, amikor szükséges.

Az elmélkedő imádság előfeltétele a közvetlen gyermeki viszony, tisztelet és bizalom, mindenekfelett pedig szeretet a jó Istenhez. Tehát mindenekelőtt ezt a lelkületet kell a gyermekekben nevelni. Az iskolában gyakorolhatjuk a kötetlen imát. Pl. saját szavainkkal foglaljuk imába kérésünket, vagy hálánkat. «Köszönjük édes Jézus, hogy ma mind egészségben összegyűltünk az iskolába. És így tovább. A gyermekekkel is külön-külön szövegezzünk hasonló imákat. Ilyen feladatot adunk a gyermeknek: hogyan mondanád el ezt, vagy azt a jó Istennek? mit fogsz elsőáldozáskor Jézusnak mondani? Hogyan fogod neki az első látogatást megköszönni? (Általános szokás levelet írni karácsonykor Jézuskának. Ennek hangja is legyen imádkozó!) Alkalmat adhatunk óra alatt egy-két percnyi szótalán csöndes elmélyedésre. Ezt azonban jól elő kell készíteni. (Derkenne, 132.)

Aki tud Istennel beszélni, az tud Istennel élni. Régi német közmondás: Wer recht zu beten weiss, versteht auch recht zu leben. Ezért első feladata időrendben is a hitoktatónak, hogy imádkozni megtanítsa a gyermeket. «A szabad imát minden kereszténynek meg kell tanulnia, hogy örülni tudjon az Istennel való beszélgetésnek.» (Gatterer, 590.)

Gondoljunk a gyermek jövőjére, de ne felejtsük el a jelent sem. A gyermek imája különösen kedves Isten előtt. Don Bosco sokszor vette igénybe imáikat. Az ártatlan gyermeki ima különösen hathatós. Tanít-

suk imádkozni és serkentsük gyakran imára őket. Engedjük a gyermekeket Jézushoz: hadd beszéljenek Istennel.

2. §. Hogyan beszéljünk Istennel?

(Gyakorlati oktatás.)

Az imádság tulajdonképp minden hittanórának része és a cselekvés iskolájában fel kell használni a gyermek szellemi, szívbeli és külső tevékenységének legtokéletesebb vallásos megnyilatkozását: az imáját. Minden órán az átvett anyagot röviden imába foglalhatjuk, óráközben alkalmas helyen rövid fohással, a szentírási szöveg elimádkozásával stb. a tanítást élénkíthetjük. Ilyen állandó nevelő munkával kell a gyermeket bevezetni az imádkozás művészetébe. Sokan feleslegesnek is tartják külön hitelemzést szentelni az imának, hacsak nem konkrét imákról van szó, pl. a Miatyánkról. A tantervben rendszerint az ima is szerepel mint külön óraanyag. Megpróbáljuk tehát erről a tárgyról gyakorlati, a vallásos életre kiható hitelemzést adni.

Cél: Megtanítani a gyermekeket arra, hogy a jó Istennel tudjanak beszélni közvetlenül, tisztelettel, alázatosan és szeretettel. Csendüljön meg a szívük.

Előkészítem hallgatóimat. «Az ima után, melyet a legnagyobb összeszedettségben mondunk, végig tekintek a gyermeksorton, anélkül, hogy szólnék valamit. A kicsinyek helyükön ülnek, fegyelmezett karral, felemelt fejjel: minden szem reám figyel. Egy percnyi csend után megkezdem, lassan és tisztán beszélve.» (Quinet.)

Fölkeltem a figyelmet. Hallottátok ma reggel, mikor a toronyban szóltak a harangok. Milyen szépen cseng a hangjuk. Láttátok már közelről harangot? Miért szól a harang? — mert nyelve van. A ti szívetek is ilyen harang. Az is szól, mikor gondolkodtok és szerettek. A szíveteknek is van nyelve. Halljátok, hogy dobog. De ha azt akarjátok, hogy mások is meghallják szívetek hangját, hogy tudják mit gondoltok, szerettek, megszólal a másik harang

a toronyban, a piros gyermeknyelv a szájakokban. Azért van a nyelv, hogy beszélhessünk édesapával, édesanyával, testvérekkel stb.

I. Előterjesztés.

Erzsi és Pista nagyon bátor gyermekek voltak. Nem féltek még a sötétől sem. Egy napon kint jártak édesapjukkal a mezőn. Segítettek a munkában. Mikor hazafelé indultak, már sötétedett. Útjuk egy erdőn vitt keresztül. Az erdőn még sötétebb volt mint a mezőn. Szél fújt és a fekete nagy faágak fenyegetően recsegték-ropogtak a fejük felett. Erzsi és Pista nem félt. Megfogták egymás kezét és bátran siettek előre. Édesapjuk a kapával a vállán pár lépéssel utánuk ment. Egyszerre csak az egyik fordulónál a fák közül egy nagy fekete kutya ugrott elő az útra. Erre már a két bátor gyermek is megijedt. Erzsi sikoltani akart, de Pista csendre intette. Gyorsan megfordultak és édesapjukhoz futottak. Megfogták erős kezét és mindketten szóltak: «Édesapám, segíts. Látod ezt a nagy kutyát. Mi félünk tőle. Te erős vagy. Segíts, hogy ne legyen semmi bajunk». — Így szólott halkan a harang a szívükben, a nyelvük csengése...

Egyik napon egyedül jött haza a mezőről a két gyermek. Mikor az erdőhöz értek, Erzsi félve fordult Pistához: Mit csinálunk, ha megint jön a csunya fekete kutya? Édesapa nincs velünk, kihez fordulunk? Pista azonban így felelt: Hát nem tudod? mindig velünk van a jó Isten. Ő a mi mennyei Atyánk. Tőle fogunk segítséget kérni. A két gyermek összekulcsolta kezét és így imádkozott: Miatyánk, ki vagy a mennyekben. Segíts rajtunk, amíg ezen a sötét erdőn átmegyünk, hogy semmi baj ne érjen minket. Te erős vagy, mindenható vagy, vigyázz reánk az úton. Amen.

Visszakérdezni: mit csinált Pista és Erzsi az úton? Kihez kell fordulnunk a veszélyben? stb.

Pistát és Erzsit egyszer igen nagy öröm érte. A tanítóbácsi mindkettőt nagyon megdicsérte az egész osztály előtt. Azt mondotta, hogy mindenki tanulhat tőlük: olyan pontosak, szorgalmasak, tiszta a kezük, könyvük, rendesek, szófogadók, vidámak. A két gyermek nagyon örült a dicséretnek s alig várták, hogy hazaérjenek és elmondják az örömet jószüleiknek.

Visszakérdezni: Mit csinált Pista és Erzsi? Kinek mondták el az örömet?

De nemcsak az iskolában volt jó gyermek Pista és Erzsi, hanem otthon is. Édesapjukat, édesanyjukat nagyon szerették és igen ügyeltek, nehogy megbántsák őket. Ezért egyszer a jó szülők megdicsérték a két gyermeket. Pista és Erzsi nagyon boldogok volt. Kinek mondják el a nagy örömet? Édesapa és édesanya már tudta. Hisz tőlük kapták a dicséretet. Elmondják Jézusnak. Letérdeltek a kereszt elé és boldogan mondták (mutatni) összekulcsolt kézzel: Édes Jézus, köszönjük, hogy segítettél jónak lenni. Mindig engedelmesek voltunk szüleinknek és örömet akartunk szerezni nekik. Ezért édesapa és édesanya meg is dicsért. Olyan boldogok vagyunk, hogy ez sikerült nekünk. Segíts meg édes Jézus, hogy ezután is mindig szófogadó, jó gyermekek lehessünk.

Visszakérdezni. Kinek mondták el a boldogságot? Hogyan? stb.

II. Kifejtés.

1. Látjátok gyermekek, nemcsak az emberekkel lehet beszélni, hanem a jó Istennel is. Amit nem mondhatunk el senki másnak, azt elmondhatjuk (és el kell mondani) a jó Istennek. Mikor nincs senki velünk, akkor is beszélhetünk a jó Istennel. Ő mindenütt jelen van, mindig velünk van, mindig hallja,

amit mondunk neki. Mikor a jó Istennel beszélünk, szépen összekulcsoljuk kezünket és áhítattal mondjuk, vagyis imádkozunk. Igen, mikor a jó Istennel beszélgetünk, akkor imádkozunk.

Mi az imádság? Beszélgetés a jó Istennel.

Ismételjétek velem: A jó Istennel tudunk beszélni. Mikor a jó Istennel beszélünk, akkor imádkozunk. Az imádság beszélgetés a jó Istennel.

2. Az Úr Jézus azt mondta, hogy a mennyországba az imádság vezet. Mindnyájunknak imádkozni kell, hogy a mennyországba jussunk. Az Úr Jézus példát adott nekünk. Mindnyájan tudjátok, hogy az Úr Jézus sokat imádkozott. Mikor kisgyerek volt... mikor a templomba vitték szülei... mikor az apostolokkal úton volt... Az emberek látják, milyen szépen imádkozik az Úr Jézus. Ők is kedvet kapnak. Ők is szeretnének a mennyei Atyával beszélgetni. Ők is szeretnének oly szépen imádkozni. Körülveszik Jézust (képpen bemutatni) és megkérlik: Taníts meg minket imádkozni!

Nagyon szívesen! Az Úr Jézus rögtön kész a tanítással. Megtanítja tanítványait a legszebb imára. Melyik az? A Miatyánk. Azt mondja az Úr Jézus: midőn imádkoztok, ezt mondjátok: Miatyánk, ki vagy a mennyekben...

Visszakérdés: Milyen imát tanultunk az Úr Jézustól? Melyik a legszentebb ima? Miért a legszentebb? Mert maga az Úr Jézus tanította. Hogyan kell elmondani? Ahogy az Úr Jézus. Nagyon szépen, figyelmesen, áhítattal.

Ismételjétek velem: A Miatyánk a legszentebb ima, mert az Úr Jézus tanította nekünk. A Miatyánkot nagyon szépen kell imádkozni. (Elmondjuk.)

3. Igen, az Úr Jézus nemcsak a legszebb imára tanított meg minket, hanem arra is, hogyan imádkozunk. Úgy beszéljessünk a jó Istennel, ahogy a jó édesapával, édesanyával beszélgetünk. Mondjuk el

neki mindent. Hogyan beszélt Erzsi, Pista a jó Istennel? Veszélyben hozzászóltak, tőle kértek segítséget. Örömben neki újságolták el boldogságukat, Istennek köszönték meg. Isten ad nekünk minden jót. Neki kell mindenért hálát adni.

Hogyan beszélünk a szüleinkkel? Alázatosan és tisztelettel. Így beszélt az Úr Jézus is a mennyei Atyával. Jézusmondotta el nekünk, hogy egyszer két ember ment a templomba imádkozni... (Lk. 18, 9—14.) Melyiket hallgatta meg a jó Isten? Lám, ti is ügyeljétek arra, hogy mikor a jó Istennel beszéltek, figyelmesek és szerények legyetek. Nem azért megyünk a templomba, hogy az új ruhát mutogassuk, vagy, hogy másoknál jobbaknak látszunk. Mikor imádkozunk, nem a mások hibáira gondolunk, nem büszkélkedünk, hanem alázatosan és tisztelettel mondjuk: Látod, jó Isten, én kicsiny vagyok, sokszor rossz voltam, ne haragudj reám, szeress engem. Én nagyon akarlak téged szeretni.

Visszakérdezés: Hogyan imádkozunk? Ne úgy, mint a farizeus, hanem alázatosan, szerényen, tisztelettel. Mit mondjunk a jó Istennel? Én kicsiny vagyok...

Ismételjétek velem: Mikor a jó Istennel beszélünk, akkor nem szabad hiúnak, büszkének lenni. A jó Istennel szerényen, tisztelettel beszélünk. (Ezért térdenállva stb.)

Összefoglalás. Mi az ima?... A Miatyánk... Hogyan imádkozunk...

Kérdésekkel ellenőrizni, megértették-e a kifejtést, tudják-e a lényegét.

III. Gyakorlati alkalmazás.

1. Azt mondtuk, hogy a jó Istennel beszélhetünk, akár csak a jó édesapával, édesanyával. Mit szoktatok mondani szüleiteknek? Emlékezzetek csak!

Reggel, mikor fölkeltek jóreggelt, kívántok, este jóestét! Ha napközben valamivel megbántottátok őket, mit mondtok! «Apuka, bocsáss meg, nem foglak megbántani többé. Nagyon fáj nekem, hogy megbántottalak. Ne haragudj...» Hát a jó Istennek mit mondunk? Reggel fölkeléskor (reggeli ima), este lefekvéskor (esti ima). Harangszóra (Űrangyala). Ha rosszak voltunk?

Kérdezés: Mi az imádság? ... Gyakorlat: szemet behúnyni, a jó Istenre gondolni. Mondunk neki valamit ...

Igérjétek meg: mindennap elmondjátok a reggeli imát, esti imát. Űrangyalát ... Mindent megmondtok Istennek.

2. (Képet mutatok a gyermekeknek: Jézus az apostolok közt.)

Látjátok ezt a képet. Az Űr Jézus az apostolokkal. Az apostolok arra kéri, tanítsa meg őket imádkozni. *Doce nos orare*. Az Űr Jézus először mondja el nekik a legszentebb ima szavait: «Miatyánk ...» Fenséges pillanat!

Húnyjátok be szemeiteket. Gondoljátok, hogy ti is ott vagytok Jézus mellett, egészen közel-közel hozzá. Gondoljuk azt, hogy velük együtt mondjuk ott a Miatyánkot. Mondjátok szépen, lassan, *halkan* a szavakat: *Miatyánk* ...

Mondjuk együtt: Űr Jézus, köszönjük neked, hogy megtanítottál imádkozni. (Ismételve.) Űr Jézus, köszönjük, hogy megtanítottál a legszentebb imára.

Kérdezés: Mi az imádság? Melyik a legszentebb ima?

3. Hogyan kell elmondani a legszentebb imát? Hát a többi? *Hogyan* beszélgetünk Istennel? Mindig a legnagyobb tisztelettel, áhítattal, szeretettel.

Gyakorlat: Közösszekulcsolás, térdelés, keresztvetés ...

Ha az osztályban van kereszt, szentkép, élje tér-

deltetem a legmegbízhatóbbat, vagy épp a gyengét, akit bizalmammal akarok megerősíteni (esetleg sorra mindnyájukat) és előimádkoztatom vele a Miatyánkot.

Most pedig megköszönjük az Úr Jézusnak, amit tanultunk tőle. Mától fogva örömmel fogunk imádkozni. Otthon is! Megígérjük még egyszer Jézusnak. Elmondjuk neki: (mondjátok) *Édes Jézus mindennap imádkozni fogok.* Mondjátok otthon is együtt a Miatyánkot. A testvérekkel. Szüleitekkel. Kérjétek meg őket. Az Úr Jézus nagyon szívesen hallgatja akkor imátokat. Örül neki. És mi mindig örömet akarunk szerezni neki!

Befejezés. Hallottátok a harangot? Most már tudjátok, hogy mikor a harang nyelve megkondul s elkezd gyönyörűen bongani, akkor Istennek szól, Istent dicséri. És hív bennünket is. Mi is imádkozunk, beszéljünk Istennel, dicsérjük őt. A szívetek harangja s kicsi nyelvetek beszéljen a jó Istennel. Álljatok fel szépen s mondjuk el a befejező imát.

II. FEJEZET.

A gyermek szentáldozása.

Krisztus a nevelés középpontja.

Miután a gyermek bontakozó imaéletében mindjobban erősödik a tudatos kapcsolat Istennel, a nevelőnek ügyes kézzel és vezetéssel arra kell törekednie, hogy a gyermek és Isten között a szálakat tovább építse. Nem annyira tanulva, mint inkább imádkozva ismeri meg az Istent. Ez a helyes. Az imádságos Istenismeretből szeretet és vonzódás, a szeretetből pedig egyesülési vágy támad a szívekben. «Mert a szeretet lényege a szívbeli egyesülés (unio secundum coaptationem affectus)», célja pedig a tényleges egyesülés (unio realis quam amans querit de re amata) S. Th. I—II 28, 1 ad 2.

«Mert abban áll az örök élet (mely itt a földön kezdődik a keresztséggel), hogy megismerjenek téged, egyedül igaz Istent és akit küldöttél Jézus Krisztust.» (Ján. 17, 3.) Ezt az istenismeretet úgy fogjuk elmélyíteni és gyümölcösöztetni, ha pedagógiánk központjába Krisztust állítjuk. Krisztusban, a közvetítőben láthatóvá, sőt foghatóvá válik maga a láthatatlan és mérhetetlen Isten. Az ő bölcs pedagógiáját követjük tehát, ha Krisztus lesz valóban útja, legfőbb igazsága és élete a hitoktatásnak. «Quia per Incarnati Verbi mysterium nova mentis nostrae oculis lux tuae claritatis infulsit : ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur.»

Ezt az elvet vallja lényegében az *eucharisztikus módszer* a nevelésben. Az eucharisztikus Krisztus azonban csak úgy lesz vallásos életünk éltetője, ha iránta való szeretetünk tüze a történeti Krisztusból táplálkozik és a misztikus Krisztus-testben sugározza melegét.

A misztikus Krisztus.

Első kapcsolatunk Krisztussal ontológiai. A gyermek a keresztségben úgymond beleszületik a misztikus Krisztusba, vagy ahogy Hermas látja: beleépül élő kőnek Krisztus misztikus testének templomába. Eleven tagja lesz a *totus Christus*-nak, látható és láthatatlan idegszálak fűzik Krisztus Egyházához, s keresztül lüktet rajta annak vérkeringése.

A nevelőnek ezeket a kapcsolatokat kell tudatosítani és megerősíteni. Ez a feladat nagyon könnyű, ha először magunkban nött tudatossá és erőssé az Egyházhoz való tartozásunk nagysága s az igaz Egyháznak életünk minden vonalán megnyilatkozó ereje. *Időszámításunk*, a naptár, az ünnepek, a vasárnapok, az órák (harangszó!) mind Krisztus körül forognak, az ő életéhez igazodnak. Minket akarnak Krisztushoz igazítani. Az *egyházi év* a maga változatosságával, templomi szertartásaival és népi szokásokat teremtő otthonosságával, különösképp alkalmas arra, hogy az Egyház életütemére hangolja szívünket. A *kereszt* a katolikus házak tetején, a templomtoronyokon és a hegytetőkön, a hivatalos termekben és csöndes lakószobákban (a tioliaknál «Herrgotts Winkel»), ugyancsak a krisztusi Egyház jelenlétéről tesznek tanúságot. Ősi templomok, történeti emlékek, egész keresztény kultúránk erősítik meg ezt a tanúságot. A *vallásos tájrajz* ismerete igen jó szolgálatot tesz az eleven egyháziasság nevelésében. *Népünk történetének* üdvtörténeti megvilágítása szenteink nem-

zeti jelentősége, hagyományaink és kegyhelyeink ismertetése (kiemelem Csíksomlyó történetét) erős gyökérrel ragadják meg minden nemesen érző ifjúnak lelkivilágát.

Krisztus Egyháza *katolikus* (egyetemes), és a misztikus Krisztus szépségéhez tartozik, hogy tagjainak mondhatja épp nemzeti sajátágukban az összes népeket. Ám a nagy Világegyház konkrét alakban a kis egyházközségben, mint szeretetközösségben lép elénk, a Krisztus-test benne válik láthatóvá: a *plébánia* liturgikus és társadalmi életében.

Helyesen mondja Bopp: «Ahol Krisztus, ott az Egyház. De az Egyház épúgy az út Krisztushoz, mint ahogy Krisztus út az Atyához. Az Egyház Krisztus teste, s csak, aki tagja, lehet részese Krisztusnak».

Az eleven egyházközségi élet (egy szív és egy lélek, Ap. cs. 4, 32.), s a szerinte alakuló *családi élet*, egyszóval a katolikus egyházas környezet, a leg-hathatósabb nevelő-tényező, mely még hiányos hitoktatás mellett is életerős krisztusi lelkületet képes teremteni az emberben. Láthatjuk ezt Széchenyi Istvánnál, a legnagyobb magyarnál, aki gyermekkorát vallásos környezetben töltötte, házukban szokott összejönni az a társaság, melynek Hofbauer Szent Kelemen volt lelki vezére. Ott alakult ki az a nemes munkaerő és meggyőződés Széchenyi lelkében, melyet ő maga foglal a következő szavakba: «Hitem szilárd, becsületes katolikus vagyok, többször jártam Mária-Zellben, Rómában, őszinte áhítattal csókoltam meg a pápa kezét és teljes lelkemből követem a szeretet vallását. Vallásom minden szokását lelkiismeretesen megtartom azért, mert katolikus vagyok, mégpedig nem véletlenségből, hanem minden bizonnyal Isten kegyelméből és erre a kegyre méltó akarok lenni».

A történeti Krisztus.

Az Egyházban, annak egyházközségi és családi életében mindjobban megismerkedik a gyermek Krisztus Urunk egyéniségével. A jó hitoktató és szülők legfőbb törekvése, hogy minél közelebb vigye a gyermek szívéhez. Kis jóakarattal és szeretettel csodálatos eredményt érhetünk el. Hiszen Krisztus a világtörténelem legvonzóbb egyénisége. Senkit sem szerettek oly sokáig oly sokan, oly kitartóan és őszintén, mint őt. Már ez a tény sejteti az ő személyének emberfeletti isteni lényegét. Ugyanakkor megnyilatkozásában mennyi emberiesség és szeretet. (Tit. 3, 4.) Szereti a gyermekeket! Minden hitoktatónak legyen színes, nagy képe a «Gyermekbarátról». Az Atya jobbján uralkodó, megdicsőült Krisztus most is ugyanazon szeretettel hajol le hozzájuk. Hisz angyalaik «mindenkor látják». (Mt. 18, 10.)

A *gyermek Jézus* áll természetszerűleg legközelebb a kicsiny szívekhez. Mégis azt kell mondanunk az egészséges gyermeki vallásosság érdekében, hogy az iskoláskorban mindig a tanító, magát feláldozó és uralkodó Krisztust állítsuk előtérbe. Természetesen a gyermek Jézussal is foglalkozunk (de lehetőleg ne nevezzük soha «Jézuskának»). Lássa világosan a gyermek, hogy Jézus is volt kicsiny, mint ő. Ám sokkal felemelőbb számára a tudat, hogy az Úr Jézus, aki most már nem gyermek, s nem is lehet többé, így is nagyon jól megérti a gyermeki szíveket s még inkább szereti őket. Hosszú tapasztalatból szűrte le Fargues a megállapítást: *Le grand Jésus est aussi aimable pour les enfants que le petit Jésus; et je connais une fillette, formée en profondeur, comme il les faudrait tous, qui ne consentait pas à dire Petit Jésus au Jésus de ses comunions*. Épp az eucharisztikus nevelésre való tekintettel kell minél előbb a

gyermekbarát Jézust a gyermek lelkében kidombo-
ritani. (Igen alkalmas szolgálatot tesznek azok az
első áldozási képek, melyek az Úr Jézust ábrázolják,
amint a gyermekeket áldoztatja. Annál keményeb-
ben kell elítélni azokat a modern képeket, melyek
a szentostyába rajzolják bele a Jézus-gyermekeket.)

A *tanító Úr Jézus*, aki «körüljárt, jót cselekedvén»,
épolly vonzó a kicsiny szíveknek, mint a betlehemi
Gyermek. Minél többet mesélni az Úr Jézusról.
A hitoktató, aki szereti és ismeri a Bibliát, mindig
talál alkalmat, hogy az Úr Jézusról mondjon vala-
mit. Nem lesz szüksége mesékre, legendákra, apo-
krif történetekre. Az Evangéliumokban annyi szép
történetet, páratlan elbeszélést, kiaknázható rész-
letet talál, hogy a gyermekek úgy megszeretik, —
nem is akarnak másról, csak az Úr Jézusról hallani.
Ezt a beszélőkészséget, gyermekszívek zárját fel-
pattantó, eleven, színes leírást, ugyancsak az Evan-
géliumból, magától az Úr Jézustól tanulhatjuk.
A tanító Úr Jézust lássák mintegy megszemélyesítve
a hitoktatóban. Beszéljünk oly szerettel és tisztelettel
a hit dolgairól, mint maga az Úr Jézus. A hitoktató
tegye magát méltóvá arra, hogy szavában nem az
ő emberi okoskodását, hanem Isten igéjét hallgas-
sák. «Aki titeket hallgat, engem hallgat.» (Lukács
10, 16.)

Krisztus, a főpap adja csak Krisztus igazi arcát.
Mutassuk ki, hogy Krisztus már Főpap volt meg-
testesülése percében, a betlehemi jászolban, a jeru-
zsálemi templomban, a názáreti otthonban, a kána-
i menyegzőn, a csodálatos kenyér szaporításánál...
Főpapi működését látjuk az Utolsó Vacsorán, az
Olajfák kertjében, az ostor és tövis alatt, főképp
pedig a *keresztben*. A gyermekeket így reávezetjük annak
megértésére, miért legfőbb jele a kereszténységnek
a kereszt. Miért függ az iskola falán, a házakban,
a határban, s főképp az oltárok felett. Miért vetünk

keresztet, miért áld kereszttel a pap, etc. Ezzel kapcsolatban kimélyítjük a szentmiseáldozat ismeretét. Fontos, hogy a gyermek az Eucharisziát kezdettől fogva ebben a megvilágításban lássa és szeresse.

Krisztus főpapsága nem ér véget a kereszten, hanem örökké tart. Nemcsak a szentmisének ő a tulajdonképeni bemutatója (minister principalis), hanem a mennyekben is állandóan közbenjár értünk az Atyánál: «semper vivens ad interpellandum pro nobis.» (Hebr. 7, 25.)

Krisztus Király a gyermekszívben is uralkodni akar. Mutassuk meg itt is, hogy az Úr Jézus király volt nemcsak a feltámadás dicsőségében, hanem a gyermeki észrevétlenségben, a nyilvános működés cscdatetteiben, a szenvedés nagyságában és a kereszten. Jungmann különösképp fontosnak tartja, hogy minél elevenebb legyen a kapcsolat a megdicsőült Krisztushoz. Ez legfőbb indítéka a gyermeki buzgóságnak, mert a történeti Krisztust nem csupán mint multat, hanem mint jelent állítja bele életünkbe, mint saját életünk királyát. «Igy áll közel hozzánk Krisztus mint az Egyház feje, a szentségekben, a malasztban. Igy lássuk őt, mikor feltekintünk hozzá a mindennapok megpróbáltatásaiban s küzdelmeiben.»

Jézus Szíve-tisztelet. Ez a legalkalmasabb keret a teljes Krisztus népszerű megismeréséhez. Sajnos, a kultusz gyakorlati megnyilatkozása és irodalma nem mindig áll az Egyháztól engedélyezett szellemben. A hitoktató tájékozódjék először a hiteles forrásoknál, s aztán igyekezzék a gyermekeket az igazi egyházi kultuszra nevelni. Legtökéletesebben P. Leeming fejezte ki a Jézus Szíve-tisztelet lényegét: Cultus SS. Cordis Jesu ab Ecclesia approbatus respicit Cor physicum quatenus est symbolum amoris redemptivi etiam nunc operantis.

Az eucharisztikus Krisztus.

Miután így Krisztust a nevelés központjába állítottuk s a gyermekkel nemcsak megszerettettük, hanem az utána való vágyódást is felkeltettük, egyben a szentáldozási előkészület első teendőjét is elvégeztük.

A *távolabbi előkészület* ugyanis abban áll, hogy a gyermekekkel az Úr Jézust minél teljesebben megismertessük és őt szívükhöz minél közelebb vigyük. Ez a nevelői munka kezdettől fogva *eucharisztikus* irányban mozoghat. Már az imádkozó gyermek figyelmét az Oltáriszentségre tereljük. Isten jelenléte a templomban mindennél megindítóbb. Milyen nagy az Úr Jézus szeretete, hogy közöttünk akar lakni. Házaink közt neki is legyen háza. Ott várja látogatásainkat. Ott áldozza fel magát értünk az oltáron. Ott adja magát nekünk a szentáldozásban.

Minden erőltetés nélkül az egész évi hittananyagot ilyen beállításban taníthatjuk. Lásd erre vonatkozólag Poppe utasításait az «Eucharisztikus módszerről».

Ennek a módszernek egyik legfontosabb elve, hogy az Oltáriszentséget el ne válasszuk a szentmise-áldozattól. Ezért már az első áldozóknál meg kell alapozni a szentmise ismeretét. Gyakorlatilag pedig arra törekedjünk, hogy már az első-áldozók megismerjék az *áldozat szellemét*, hisz ez a Sacrificium lényege. Ezt ne homályosítsa el soha a szentáldozás másik felemelő, boldogító célja: a *személyes egyesülés Krisztussal*. Dogmatikailag ugyanis ez a szentáldozás elsődleges gyümölcse. «Aki eszi az én Testemet és issza az én Véremet, az bennem marad és én őbenne.» (János 6, 57.) Örvendjen tehát a lélek, hogy az Úrral, akit az Evangéliumból megismert és az Egyházban szolgál, ily bensőségesen egyesülhet. A vonzódás, a szeretet elnyeri jutalmát.

A *közelebbi előkészület* elsősorban lelki. Ha az idő engedi, az Oltáriszentség hittanából is átvesszük a fontosabb részeket. Lényegesebb azonban a vallásos és erkölcsös előkészítés. Ez utóbbihoz keretnek állíthatjuk a tanrészeket, ahogy azt a legjobb hitoktatók teszik. Így járunk el, mikor a Püspöki Kar által meghatározott időben egész osztályt készítünk elő. Egy-egy gyermek külön előkészítésénél az Egyház szerényebb követelményeit tartjuk szem előtt.

A jó nevelő úgy irányítja ezt az előkészületet, hogy a cselekvés, a kivitelezés a gyermeké legyen. Ő maga készül elő, a hitoktató csak irányítja, vezeti.

1. *Lelkiismeretében* készül elő a gyermek egész lénye. Megtisztulva, töredelmesen, bízó lélekkel akar az Úr asztalához lépni: ünneplő ruhában. E biblikus hasonlat («mennyezős ruha») mellett igen szemléltető Pichler-Kröpfl rajza.

A gyermekszívbe szobát rendez be s így sorolja fel: mi szükséges az Úr Jézus befogadásához.

Az elsőáldozás évében nem lehetséges, de nem is szükséges a részletes, alapos *gyónásra* való nevelés. Tehát csak annyit tanítunk, amennyi szükséges. Tulajdonképen csak annak kell gyónni, aki súlyos bűnt követett el. Pedagógiai szempontból azonban ajánlatos, hogy az ártatlan lelkű elsőáldozókat is meggyóntassuk. Elég erre röviden előkészíteni, s itt is mindig a pozitívumot kiemelni. A gyóntatószékben az Úr Jézust keresse, aki azt mondja: engedjétek hozzám a kisdedeket...

2. *Értelmi előkészülete* is gondos, lelkes legyen. A gyermek tudni akarja, milyen nagy csoda megy végbe benne, milyen nagy Vendéget vár, s milyen kicsiny az ő szíve a nagy Vendég befogadására.

Németh János a következőkép írja le gyakorlati kísérleteit:

- Mit vett Jézus a kezébe? — Kenyeret.
- Mit mondott? — Ez az én testem.
- Mit adott át tanítványainak?

Itt a felelet megoszlott. Némelyik azt mondta, hogy kenyeret, de volt már, aki félve felelte: Testét. Ha nem volt helyes a felelet, visszakérdezem újra:

— Mit tartott a kezében? — Kenyeret.

— Később mit mondott? — Ez az én testem.

— Akkor is kenyeret tartott a kezében? — Nem. Testét.

— Mi történt tehát a kenyérrel? — Átlényegült.

Megokolás: Isten mindent megtehet, amit csak akar.

3. A szív előkészülete a legfontosabb. Egyedül a szív tud vágyódni, szeretni, kitartani, áldozatot hozni s így ő készül igazán, bírni akarja Szereltesét! «Igen sok iskolában szoktak jászolt készíteni a Jézuskának és kibélelik a jócselekedeti szalmaszálakkal. Nagy kedvvel iparkodnak a kicsinyek minél több jót tenni, és a mi dolgunk, hogy figyelmüket felhívjuk kis szívük és a betlehemi jászol kapcsolataira. Ugyanúgy virágokat festenek, Jézus Szívéből kihúzzák a beleszúrt töviseket, ha bármilyen kis jótettek» stb. (Németh. lásd Petró, 128.), mindezeknél a gyakorlatoknál, melyekhez hasonlót a szerető találékonyság ezerszámra lel, arra kell ügyelnünk, ne-hogy külsőségekké váljanak, vagy egocentrikus hajlamokat tápláljanak. Takarékosan bánjunk velük. Mindig szem előtt tartva, hogy csak kicsiny része, eszköze az előkészületnek. Nagyon jó szolgálatot tesz *Burger, Kommunionkinder* c. műve, melyben színesen és érdekesítően írja le egy egész osztály gyakorlati előkészülését az elsőáldozásra. Sok hitoktatóról tudom, hogy az ott leírt hasznos dolgokat osztályában meg is valósította.

A korai szentáldozás.

Nem lehetünk eléggé hálásak, hogy dr. Petró József: «A gyermekek korai szentáldozása» c. kötetében összegyűjtötte a legértékesebb idevonatkozó írásokat, melyek különösképp igazolják, hogy a magyar lelkipásztori tapasztalat mennyire igazolja az

Egyház idevonatkozó előírásait. Ezeket a következő pontokban foglalhatjuk össze :

1. Egyes helyeken és időkben szokás volt a kisdedeket, a csecsemőket is megáldoztatni. Az Egyházi jogi Törvénykönyv újabban ezt megtiltja. (Can. 854. § 1.)

2. Az utolsóelőtti században a gyakori áldozással együtt a gyermekek áldozása kezdett elmaradni. X. Pius ekkor felhívta a felelősek figyelmét, hogy az évi szentáldozás *minimális*, de szigorú kötelezettsége a gyermekre is vonatkozik, mert hiszen az ősi törvény (Denz. 2137.) azt mondja, hogy *mindenki*, aki értelmét használni tudja, legalább Húsvét táján az Úr asztalához járuljon.

3. Ugyanakkor X. Pius arra a lelkipásztori felelősségre is felhív a a figyelmet (Denz. 2140), hogy a hívek eucharisztikus életét már a gyermekben meg kell alapozni (gyakori szentáldozás) és arra törekedni, hogy a gyermeket Krisztushoz vezessük, *mielőtt* még a bűn beférkőzik szívébe. Az Egyház szándéka tehát «a gyermeket oly korban az eucharisztikus Megváltóhoz vezetni, amelyben a keresetségi ártatlanságot még bizonyosan bírja» (Gatterer 134.)

4. A pápai dekrétum értelmében, melyet az Egyházi jogi Törvénykönyv is megerősített, a szülők, a hitoktató, plébános és gyóntató *kötelessége* megállapítani, hogy mikor járulhat szentáldozáshoz a gyermek, és gondoskodni róla, hogy az alkalmasok *mielőbb* részesüljenek az Úr asztalában. (Cf. can. 854. § 4.)

5. Ami végül a korai áldozók vallási *ismeretét* illeti, a legilletékesebb irányvonalak ellenére, sok szűklátókörűség tapasztalható még a tömegeknél. A hitoktató feladata itt is a felvilágosító munka. Egyedül irányadó az egyházi előírás, mely a legyszerényebb ismeretekkel megelégszik. Ez felel meg az Evangélium szellemének.

Jorio bíboros négy pontban foglalja össze az elengedhetetlen ismereteket :

a) Csak egy Isten van és ez háromszemélyű.

b) Isten megjutalmazza a jót és megbünteti a gonoszt.

c) A Szentháromság második személye, az Úr Jézus Krisztus Szűz Máriától született, a keresztfán meghalt érettünk, eltemették és feltámadt, s ezzel megváltott minket.

d) Továbbá tudjon gyónni, és legyen némi fogalma a bérmlásról, mindenekelőtt pedig hinnie kell, hogy Jézus, Iste : egyszülött Fia, a mi Megváltónk és Bíránk a legméltóságosabb Oltáriszentségben jelen van. (Petró, 45—46.)

Ugyanezeket az általános pontokat részletesen, szabatosan kérdésekbe és feleletekbe foglalja Gasparri bíboros az első áldozóknak írt katekizmusában. (Catechismus Catholicus I. pars.)

Az elsőáldozás.

Kétségtelen, hogy az *ünnepélyes elsőáldozás* nemcsak mint legszebb gyermekkori emlék él a felnőttek szívében, hanem látványa azokat is magával ragadja, akik talán ilyen emléket nem hoztak magukkal. Erkölcsvallási életünk alakításában azonban csak úgy lesz valóban döntő hatása az elsőáldozásnak, ha az nem pusztán emlék és látványosság, hanem valóban egy új élet kezdetét jelenti. Ezért ne a külső rendezésre helyezzük a főszólyt (bár az is fontos), hanem a szellemére. A katekumenek intézményében s azóta is mindig ezt tartotta szem előtt az Egyház. Franciaországban ezt a szellemet úgy gondolják megőrizni, ha a korai csendes, minden ünnepség nélkül végzett első áldozás és annak gyakori folytatása után, több esztendő múlva rendezik meg külön az első *ünnepélyes szentáldozást*. (Communion sole nelle.)

Ami a tapasztalat azt mutatja, hogy már az első-második osztályban lehetséges a gyermekszereget igazán az Eucharisztia szellemében előkészíteni az első áldozásra, ha szem előtt tartjuk a következőket:

1. A szentáldozási előkészület ne legyen soha izolált, az áldozás ne álljon a gyermek szemében mint valami külön misztérium, hanem mindig a megváltás összefüggésében, mindig a szentmise keretében, mint annak egyik része.

2. Ha nem is lehet még az elsőáldozási előkészülettel egyidőben a gyermeket tökéletes módon a szentmisére nevelni, ám kezdődjék meg a mise-nevelés az első iskolai évben. A legkisebb anyag-felhasználással is nagy eredményt érhetünk el. Így pl. az elsőáldozás évében az előkészítő hitoktatás közben állandóan utalunk a szentmisével való kapcsolatokra s felhasználjuk annak az ünnepi misének szövegeit, melyet az elsőáldozáskor fognak hallani. Természetesen az elsőáldozási misén való részvételre korán oktatni kezdjük őket, s a közösségi misének valamely formájára megtanítjuk.

Csak egy példa a sok közül. Mikor a kicsinyeknek azt magyarázzuk a hitoktatásban, hogy az Úr Jézus minden Ostyában, sőt minden kicsiny morzsában jelen van, megfigyeltetjük velük, hogy Úrfelmutatás után a pap két ujját szét nem veszi. Miért? — «könnyű velük megértetni, hogy minden kis részecske átváltozott, mert az változott át, ami kenyér volt. Márpedig a morzsa is kenyér. Ez a kérdés különösen alkalmas a tisztelet felélesztésére» (Németh, i. h.).

3. A szentáldozást végül nemcsak a szentmisébe kell szervesen beilleszteni, hanem egész hitrendszerünkbe, a hitéletbe. Ezt is nagyszerűen mutatja be az Egyház. A katekumeneket egyszerre készítette elő az áldozati misére (melyhez hozzátartozik az elsőáldozás) és a keresztségre. A keresztség jelentette a gyakorlatban is az áldozati élet, a krisztusi élet, az eucharisztikus élet kezdetét.

Ilyen szellemben kell tehát az elsőáldozás ünnep-

ségével kapcsolatban a keresztségi fogadalmat megújítani (amint az már általában szokásos) és egész éven át erre a megújításra is előkészíteni.

Az elsőáldozási előkészületnél tartsuk szem előtt még e gyakorlati tanácsokat.

1. A *böjt* a szentáldozásnak nem lényeges kelléke, tehát ne helyezzük egyvonalba azokkal. Helyesen mondja saját lekipásztori gyakorlatából Németh János: «A szentségi böjtöt nem állítottam be túlságos fontolgatással, csak éppen megemlítettem». (I. m. 129.) Meyer külön kiemeli, hogy ki kell oktatni a gyermekeket, mossák meg szájukat, fogukat a szentáldozás előtt. Egészséges vallásosság megköveteli, hogy eleve kizárjunk minden kicsinyeskedést, aggályoskodást.

2. A *ruhakérdésben* hasonlóképp kell eljárunk. Hangsúlyozzuk mindenekelőtt a tisztaságot, de azt is, hogy a ruha nem lényeges. Megszívlelhetjük itt is Németh János gyakorlatát. Az elsőáldozási ruhával kapcsolatban írja: «Ezt kezdettől fogva kikapcsolom a kicsinyek gondolkozásából! — Azzal mi nem törődünk. — Az az anyuka dolga. — Nem is fontos, csak az a fontos, hogy a lelkünk szép legyen. Természetesen az édesanyákkal megbeszéljük . . .» (u. o.) Hihetetlen, hogy az ilyen kicsiny dolgok is milyen döntő jelentőségűek a bensőség és vallásosság nevelésében!

3. Az *elsőáldozás ideje* nem egységes az Egyház gyakorlatában. Olaszországban a nagycsütörtök, Németországban fehérvasárnap, nálunk *áldozócsütörtök* van szokásban. Szomorú volna, ha ebben is a hazai hagyományokat felcserélnék a külföldi szokással. Klíma, időbeosztás és egységesség azt kívánja, hogy Magyarországon ezután is áldozócsütörtökön üljük meg az első áldozást.

III. FEJEZET.

A gyermek szentgyónása.

A szentgyónásra való nevelés fontos része a vallásos nevelésnek, és átöleli a teljes erkölcsi nevelést. «A bűnbánat szentsége oly fontos része a vallásos nevelésnek, hogy szentgyónás-nevelésről beszélhetünk. Célja a szentség méltó vétele mellett az egész élet vallás-erkölcsi alakítása, a lelkiismeret művelése és állandó előhaladás a jóban.» (Mayer, 131.)

Krisztusi erkölcs.

Minden nevelői munkánknak erkölcsi kihatása van. Ez a kihatás elsősorban függ a nevelő egyéni erkölcsi magatartásától és felfogásától. A jó hitoktató gyakran végez lelkigyakorlatot, még gyakrabban lelkiszámadást, és gyakorta járul a bűnbánat szentségéhez. Minden nap olvassa az Evangéliumokat, sokszor elmikedik a Hegyi Beszéden és megfontolja azokat a jeleneteket, amelyekben Krisztus Urunk kitámadja a farizeusokat és írástudókat. Különösen őrkdik, nehogy a *farizeusi szellem* megfertőzze erkölcsi magatartását és nevelői munkáját. Sajnos, a mai anyakönyvi kereszténységen belül is túlon-túl sok a farizeusi lelkület, és a tanítókból, hitoktatókból könnyen válnak írástudók. Pedig ezt a lelkületet kizárja a krisztusi erkölcs. «Mert mondom nektek, hogyha nem fogja felülmúlni a ti igazságotok

az írástudóké és farizeusoké, be nem mentek a mennyek országába.» (Máté 5, 20.)

A nehézség azonban nemcsak a hitoktató részéről fenyegetheti az erkölcsi nevelést. A tanítványokban is ár ellen kell küzdenünk. A gyermek lelke fogékony minden jó és szép iránt. De legtöbbször olyan környezetből jön, amely elméletben sem ismeri a krisztusi erkölcs egyedül irányító törvényét: *a szeretet parancsát.* (Máté 22, 40.)

Lássuk, mire nevelik otthon a mai gyermekeket? Elővigyázatra, óvatosságra és bizalmatlanságra mindenki vel szemben. Gyanakvásra és osztálygyűlöltre. Állandóan azt hallja otthon, hogy minden bajért, nehézségért, szerencsétlenségért másokat hibáztatnak, a közállapotokat szidják stb. A felelősségérzet elkorcsosul, a másokért való aggodás, szorgoskodás teljesen hiányzik, mindenki csak magával törődik, az önzés és önkeresés virágzik. Ha nem is robban ki nyílt ellenségeskedéssé, vagy gyűlöletté, de az átlag gyermekben *defenzív* lelkületet teremt. Olyanok mint a kis sündisznók, állandóan kész az önvédelemre s állandóan veszélyben érzi magát az emberek között.

Ez a helytelen nevelés, mely főképp a modern középosztály sajátja, nemcsak a *szociális életben* teremt áthidalhatatlan nehézségeket, hanem az *erkölcsi életet* is gyökerében támadja meg.

A hitoktató első feladata tehát, (mely végigkísér minden osztályon és minden órán), hogy megteremtse tanítványai közt, vagyis a közösségben, s az egyesek szívében az igazi krisztusi erkölcs légkörét: a *szeretet légkörét.*

Szeretet és tökéletesség.

Az erkölcs tan a főiskolákon többnyire csak egy célt tart szem előtt: a gyóntatók értelmi képesítése, hogy a legbonyolultabb erkölcsi kérdésben is ítéletet

tudjanak mondani mások felett. Lényegesen más az erkölcstan célja a hitoktatásban. Legfőbb törekvését a fentiekben így állapítottuk meg Meyer nyomán : *az egész élet vallás-erkölcsi alakítása, a lelkiismeret művelése, és állandó előhaladás a jóban.*

1. A hitoktatónak mindenekelőtt a gyermekben levő erőket (lelkiismeret, akarat) kell kiművelnie.

A *lelkiismeretet* megszólaltatni, benne Isten szavát megértetni. A kisgyermek lelkiismerete, bármily téves befolyás alatt volt, még nem lehet egészen romlott. Mint általában a fiatal szervezet, megújulhat és egészséges irányban fejlődhet a jó nevelő gondos vezetése alatt. — A hitoktató megfigyeli tanítvány. i lelkiismeretének hangját s mint az orgonasípokát mindegyiket külön is újra hangolja.

Az *akarat* nevelése, erősítése ugyancsak fontos feladat, sokak szerint minden nevelés legfőbb alapja. Az erkölcsei élet nehézségeiben és kísértéseiben döntő az akarat-erő. Korán neveljük már a gyermeket arra, hogy ne csak a lelkiismeret szavára figyelmes legyen, hanem keresztül is tudja vinni annak követelményeit. Az akaratot neveljük : *a)* gyakorlással, *b)* kedv-keltéssel, és *c)* a legszentebb indítékok beplántásával a gyermek szívébe.

2. A hitoktató ezzel nem elégszik meg. Ha igazi krisztusi erkölcsiséget akar nevelni, akkor arra kell törekednie, hogy tanítványait ne csak a jóban erősítse meg, hanem állandóan *tökéletesebbre* sarkalja. Régi keresztény elv, hogy a lelkiéletben nincs megállás, csak előhaladás, fölfelé ívelés. A krisztusi erkölcsnek ez a konklúziója : «Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes». (Máté 5, 48.)

Olyan erkölcsei magatartást kell nevelni a hitoktatónak, mely nem a jó és rossz között válogat, nem hol ide, hol oda kacsintgat, hanem elszánt, merész határozott léptekkel követi Krisztust és csak

egy tűz ég szívében : minél közelebb jutni hozzá, minél jobban szeretni őt.

3. A tökéletesség lényege a *szeretet*. Ez egyúttal a legnagyobb erkölcsi *érték*, nemcsak a földön, hanem az égben is. Ha tehát az egész életet akarjuk megragadni s benne az erkölcs-vallási egyéniség teljességét kialakítani, akkor oda kell vezetni a gyermeket, hogy átlássa, felfogja, átérezze és valóban magáévá tegye a gondolatot, a krisztusi szeretet primátusát az értékek rendjében.

Gyakorlati utasítás.

A gyónásra való előkészítés alapvető és egyben betetőző feladata: a gyermekek szívében és közösségében érvényre, uralomra juttatni a krisztusi szeretet. Nélküle eredményes, egész életre alakító erővel kiható gyóntatás nem lehetséges.

Miként valósítsuk meg ezt a feladatot a gyakorlatban?

Lélektanilag megállapítás szerint a gyermek kezdő beállítása az *egotizmus*. A kisded még azt hiszi, hogy minden őérette van, az iskolás gyermek már tudja, hogy mások is vannak körülötte és a jótétemények, simogatások, örömök csak kicsiny hányada jut reá. E szempontból ítéli meg tehát *utilitas* alapján a dolgokat. Aszerint, hogy neki jó, tetszetős, kellemes-e valami. A pedagógusnak ebből a tényállásból kell kiindulnia s a lelket saját hajlamainál, adottságainál fogva a helyes útra vezetni. Így nevelte Krisztus is a tanítványait.

1. *Első fokozat*: a gyermek tanulja meg és élje át, hogy másnak is ép úgy jól esik a szeretet és fáj a szeretetlenség. Az élmény indítsa őket arra, *hogy másnak se tegyenek olyant, ami nekik nem tetszik*. Ez önmagában csak negatív, de e lépcsőfokról már nem nehéz az út a krisztusi szeretethez. Különben is kitölthetjük tartalommal és kedvessé tehetjük a gyermekeknek a gyakorlatát, mint figyelmességet, szolgálatkészséget, segítséget, türelmet, hallgatást, játékot (a játékrontás helyett) stb.

2. *Második fokozat*: lassan arra a lelki magaslatra vezetni a gyermeket, hogy mindenkinben testvérét

lássá s mint önönmagát úgy becsülje és szeresse. Ezzel kap pozitív és krisztusi színt a felebaráti szeretet. *«Mindazt, tehát, amit akartok, hogy nektek cselekedjenek az emberek, ti is cselekedjétek nekik.»* (Máté 7, 12.) Csakhamar felfogjuk ismerni, hogy a gyermeknek igenis van hajlama «megosztani» a magáét mással, sőt akárkivel. Gyermeknyelven ez jelenti Krisztus szavát: «szeresd felebarátodat, mint tenmagadat». Gondoljunk Szent Márton *megosztott* köntösére!

1. Ezt a gyermeki hajlamot *nevelni kell*. Sajnos, a polgári «nevelés» mai fogásai épp ellenkező irányban fejtik ki hatásukat. Szinte mindennap halljuk az asztalnál.

— Ha nem eszed meg a főzeléket, Margitnak adom!

Margit pedig azzal tetőzi be a pedagógia balfogást, hogy összezsapja a kezeit és kárörömt színlelve, ujjongja kisebb testvére szemébe:

— jaj be jó lesz. Adjátok nekem!

A kis testvérke pedig fájó szívvel, keserű szájjal «csak-azértis» tovább eszik. Vagy talpraesetten eltolja magától a tálat:

— Csak adjátok Margitnak, úgyis kozmás!

Hasonlóan káros a másik gyakori elszólás:

— Ha nem csinálisz rendet azonnal a babaszobában, ha nem rakod el rögtön a kockákat stb., odaadjuk másnak.

Mindezek a balfogások a gyermek *önzésére* apellálnak, tehát azt nevelik és növelik. Nem a szeretetet. Épp az ellenkezőre oktatják: ne oszd meg a magadét mással.

Egy másik elriasztó példa: A még érintetlen, friss lelkű gyermek érezve az adományozás jószágát, másokkal is ezúton szeretné közölni jószágát. Tésztát meg édességet kapott! Egy darabot örömmel nyújt oda anyjának vagy a vendégnek:

— Tessék!

A sablónos válasz:

— Edd meg csak, szívecském, ez a tied.

Az ügyetlen felelet egy egész világot dönt össze a gyermek szívében. Bontakozó szeretetét fojtotta el. Lassan megszokja az elutasítást, később már nem is kínál komolyan, hanem csak színleg, mint a szívtelen nagyok (Vincen, 10—11).

2. *Hazaszeretet és ellenségszeretet*. A gyermeki szív is nehézséget érez abban, hogy a méltatlant, a hálátlant, a rosszakarót szeresse. De könnyebben legyőzi a nehézségeket, ha a gyűlölet még be nem fészkelődött a szívébe. Mindenkinek, aki a gyer-

mekekkel foglalkozik, óriási felelősség a lelken, nehogy bárkivel szemben gyűlöletet csepegtessen szívükbe. Ez az a szörnyű skandalum, melytől óva int az Üdvözlő (Máté 18, 6).

Ma különbség kell vigyáznunk, nehogy hivatlanok egy téves nacionalizmust neveljenek az ifjúságban. Az idegen faj gyűlölete nem hazaszeretet. Sem a sovinizmus. Az igazi hazaszeretet pozitív: lelkesedik, dolgozik népéért s népi kultúráért, annak javáért. A legjobbat, a legszentebbet, a legnagyobbat akarja hazájának: földi jólétet és örök boldogságot. A legjobb hazafi az *apostol*. Térít, tisztít és javít, akár csak Szent István, Boldog Margit, Pázmány vagy Prohászka.

3. Harmadik fokozat: végül felemelni a gyermeket a krisztusi szeretet teljességébe s a kegyelemmel közreműködve arra képesíteni, hogy tudjon *úgy szeretni, ahogyan Jézus szeret*: önzetlenül és önfeláldozóan. «Új parancsolatot adok nektek, hogy szeressétek egymást, *amint én szerettelek titeket*, hogy ti is *úgy szeressétek egymást*.» (János 14, 34.) «Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mintha valaki életét adja barátaiért.» (János 15, 13.)

A gyermek természeténél fogva szívesen ad. Ezt a hajlamot megkönnyíti a körülmény, hogy ő is mindent úgy kap. Amit könnyen szerzünk, attól általában könnyebben válunk meg. A gyermek egyelőre a «máséból» ad, ezért nem érzi még az áldozatot. A jó nevelő tehát arra törekszik, hogy ilyen irányban fejlessze az önzetlenséget és áldozatkészséget.

Vincent mondja el egy édesanya következő eljárását. Három legkisebb gyermekével a Városligetbe tartanak. Útközben szegény, nyomorult koldust látnak az utcán. A gyermek szíve megnyílik:

— Anyuka, adjál pár fillért, hogy a szegény embernek adjuk. Anyja kinyitja táskáját, belenéz és így felel:

— Gyermekeim, nincs nálam felesleges pénz, csak az a pengő, amit azért hoztam, hogy a Városligetben jegyet váltssunk nektek a hintára.

A három eleven gyermek egy percre elhallgat. Nagyon szerettek hintázní. Egész héten készültek rá. Aztán összenéznek és az egyik megszólal:

— Anyuka, adjuk a pengőt a szegény embernek. Mi hinta nélkül is tudunk játszani!

Nehéz volt. De az öröm annál nagyobb, mert önzetlenebb.

A lelki tükör.

Valamikor a kereszténység kedvenc olvasmányai közé tartoztak a lelkitükrök. A középkor egyik elterjedt könyve volt az árpádházi boldog Margitnak tulajdonított *Speculum Perfectionis*. Mint már a címük is mutatja, ezek a lelki tükrök nem eltorzított képet adtak a keresztény lélekről, a bűnlajstrom bemutatásával, hanem ellenkezőleg azt az eszményi képet, amelyet a krisztusi erények gyakorlásával mindenkinek el lehet és el kell érnie. Ilyen szép lehetnél! — mondotta a tükör.

Napjainkban mindjobban követelik az erkölcs-tan pozitív beállítást. Erről a kérdésről nem kell vitatkozni, hanem elolvasni az Evangéliumot. Hála Istennek korunk nagy morálistái (Vermersch, Merkelbach, Tillmann) mindjobban közelednek az evangéliumi eszmény felé. Remélhetjük, hogy ennek alapján lassan a népiskolai hittankönyvek és imakönyvek is átfognak alakulni.

Egyelőre még tankönyveink nagyobb része s imakönyveink lelki tükre kimerül a *parancsolatok* felsorolásában. Amennyire előnyös didaktikai szempontból (mert a tízes és ötös számot könnyen meg lehet jegyezni), éppoly kétséges, hogy be lehet-e skatulyázni a krisztusi erkölcs-tant ezekbe a keretekbe. Azonkívül könnyen félreértésre adhat alkalmat ez a csoportosítás.

1. Az *Egyház parancsolatai* térhez és időhöz kötött tételes törvények. Számuk nem szorítható le öt-re. Ezért nincs egyöntetűség a felsorolásukban, szinte minden egyházmegyében más a sorrend, a szám, a tartalom. Egyházi törvény a gyermekek korai áldoztatása, a vegyesházasságra vonatkozó elvek, a liturgikus előírások fontosabb szakasza. Ezeket miért hanyagoljuk el? A lényeges követelmény itt is, korán beleplántálni a gyermeki szívbe a feltétlen engedelmességet, készséget, lelkesedést és szeretetet az Egyházzal és minden intézkedésével szemben. Aztán kor szerint fokozatosan megismertetni részleteiben is ezeket a törvényeket. Tapasztalt katechéták megállapították, hogy az első-második osztályban az Egyház parancsolatait ismertetni fölösleges, mert még nem érinti lelkiismeretük cselekvő határának köreit. (Pichler—Kröpel I, 2. rész, 44. lap).

2. A *tízparancsolattal* kapcsolatban szintén egy súlyos félreértést kell elkerülnünk. Mikor a tízparancsolatról hallunk, önkéntelenül is a Sinai törvényre (Exodus 20, 8—11) gondolunk. Ez a törvény azonban megszűnt s az Újszövetségben a tízparancsolat *mint ilyen* nem kötelez. Tudjuk azonban, hogy a megszűnt tételes törvény sok esetben csak a természet törvényét foglalta szavakba, ez pedig a tízparancsolattól függetlenül is mindenkit kötelez. Vannak olyan részei is a tízparancsolatnak, amelyeket az újszövetségi kinyilatkoztatás tételesen is megerősített. Innen van az, hogy a tízparancsolatban felsorolt törvények nagyrésze *más címen* minket is kötelez. Az Újszövetség lelkiiségének nevelése azonban megkívánja, hogy a minket kötelező erkölcsi törvényeket elsősorban ebben a krisztusi megvilágításban lássuk. Legrégibb és a legújabb katolikus moralisták ezért törlik a *«de Praeceptis»* című fejezetet s inkább a krisztusi erényekről, vagy egyenesen Krisztus követéséről tárgyalnak!

Mindezekből vonjuk le magunknak a következőt. Az Újszövetség törvénye *a szeretet*. Ennek kell tehát erkölcsi életünk és erkölcstanunk középpontjában állani. A lelkitükörnek a szeretet fényében kell bensőnket tükrözni. Lelkiismeretvizsgálatnak hozzá kell igazodni. Szoktassuk rá a kicsinyeket, hogy «ez az első és legfontosabb parancsolat». Kezdjük a lelkiismeretvizsgálatot mindig ezzel. S még ha ragaszkodnánk is a tízes számhoz, mutassuk ki hogy minden bűn a szeretet ellen van, más és más oldalról sérti a szeretetet. «Továbbá ne csak a törvények áthágásáról tárgyaljunk, hanem mindig mutassuk ki a törvényben követelt pozitívumot, ugyanakkor utalva arra, hogyan lehet ezáltal a kereszténység legfőbb törvényét, az istenszeretetet és a felebaráti szeretetet gyakorolni.» (Gatterer, 242.)

A XV-ik század óta vitatkoznak azon, hogy a lelkitükör alakja *kérdező, vagy állító* legyen. Az állító alak mindig jobb, ha tud alkalmazkodni a gyónó korához. Ilyen szempontból használható mintát nyújt a Veszprémi Imakönyv. Jó lelki tükör természetesen csak az *egyéni* lehet. Neveljük arra tanítványainkat, hogy legalább évenként lelki szükség-

leteiknek megfelelő és a szeretet törvényén felépülő egyéni tükröt készítsenek maguknak.

A gyermeki szemérem.

Az erkölcsi személyiség felépítésében a gyermek részéről két energiaforrás működik közre : az akarat-erő és a szemérem. Úgy a tisztaság, mint az áldozatkészség, szeretet, egyszerűség virágzásában és gyümölcserésében elengedhetetlen a kettő. Az akaratot nevelni kell, de nem kevésbé a szemérmet is. Ezen a téren ismét nagy lehetőségek és felelősségteljes feladatok állanak a hitoktató előtt.

1. *Negative.* A szeméremnevelés első követelménye, hogy távol tartsunk a gyermek lelkétől minden olyan mocskot, mely hemocskolhatná, vagy meg is ronthatná.

Mocsok alatt itt nemcsak paráznaságot értünk, hanem minden bűnt. Korunk egyik eltévelyedése, hogy a bűnöket minden ok nélkül a következő két osztályba sorolta : paráznaság és nem paráznaság. Az ú. n. jámboroknál csak az első csoport jelent tulajdonképeni bűnt, csak a paráznaságot nevezik *erkölcsteleniségnek*. A rágalom, az igazságtalanság, a szeretetlenség bűnnek alig számít. A kevésbé jámborok pedig *«erkölcsi felszabadulásnak»* érzik, ha rájönnek, hogy a paráznaság sem lehet *«súlyosabb»* a többinél. S valóban mi a különbség egy vadházasságban élő, de mindenképp igazságos és egy másik, tiszta családi életet élő, de igazságtalan béren dolgoztató munkaadó között?

A hitoktató lehetőleg már iskolakezdetkor találjon alkalmat, hogy növendékeinek környezetét megismerje, a szülőkkel beszéljen, s megkérje őket, ne szolgáltatassanak szóval, vagy cselekedettel alkalmat a gyermeknek, a bűnök időelőtti megismerésére. Ne beszéljenek a gyermek előtt fölöslegesen, vagy helytelen beállításban gyilkosságról, rablásról, sikasztásról, hazugságról, stb. Kerüljék a rágalmazó, tisztátalan, káromkodó beszédet. Természetesen rossz

módszer a gyermek előtt elhallgatni, a gyermeket kiküldeni. Mindez gyanakvóvá, ravasszá teszi a gyermeket, megmérgezi lelkét, titokban hallgatózni fog. Gyermekükért meghozhatják azt az áldozatot, hogy a szülők fegyelmezzék magukat.

Magunkra is vessünk. A hitoktató önmagát is ellenőrizze. Jelenlegi hitoktatásunkat sokszor vádolják azzal, hogy a gyermek képzeletét túlkorán beültetjük a bűn rémképeivel. E vádnak nem lesz alapja, ha pozitív erkölcsant adunk.

A testi és szellemi erővel párhuzamosan fejlődik a gyermek erkölcsi ereje. A halál mivoltát pl. még nem képes átérteni a maga mélységében. A bűn fogalmát sem. Legalább is ott, ahol közvetlen élmény megrázkódtatásának nincs kitéve. Ne erőszakoljuk tehát a kicsinyeknél azt, aminek viselésére nincs még elegendő erkölcsi ereje. Ne tárjuk fel lelke előtt időnek előtte az élet minden borzalmait. Elégedjünk meg a kevéssel: a szükségessel. — Hogy a gyermek felfogja a bűn lényegét (Isten megbántása) nem a bűnököt kell specializálni előtte, hanem az Isten iránti szeretetet kell elmélyíteni benne! A hitoktatásban a példák elmondásánál, színezésénél erre is vigyázzunk.

Sokakat helytelen eljárásukban az a félelem vezet, nehogy a gyermek *gyónása hiányos* legyen! A szentgyónás integritásáról vitatkoznak a hittudósok, s ezt a vitát ne vigyük a hitoktatásba. Ne legyen aggályos a nevelő s ha fél valamitől, akkor attól, nehogy téves bűntudatot neveljen a kicsinyekbe.

2. *Pozitíve.* Maradandó hatású akkor lesz a nevelő munkája, ha eredményesen oldja meg a hármas feladatot.

a) Erős motívumokkal meggyőzni a lelket a számérem, a bűntől való irtózás, a széperért való lelkesezés értékéről, életrevalóságáról. Krisztus példájával és a szentek diadalmas életével hősi energiát növelni a forrásból. Tisztaság és szeretet szoros egysége

reámutatni, benne a bölcsesség, az okosság fényét felragyogtatni. (Máté 25, 1—13.)

b) A szemérem forráserejét kegyelmi erőkkal táplálni. A gyermek imaéletét eucharisztikus életét tökéletesíteni, öntudatosítani.

c) Az akaratot növelni. Természetfölötti reménynek és természetes bátorságnak karöltve kell dolgoznia ebben. — A legtöbb jellemhiba, lélekbetegség bűnös hajlam gyökere a gyengeségtudat: a félelem (Allers, 126 sk.). Az ember természetes önfentartó ösztöne itt is az eredeti büntől befolyásolva elveszti biztonságát. Ezt a biztonságot adja vissza a helyes nevelés, mely azonban a konkrét világrendben csakis természetfölötti eszközök igénybevételével lehetséges. Igazi biztonságot Isten ad, a keresztyén élet biztonsága a krisztusi remény.

A szentgyónás részei.

Meyer szerint a szentgyónás részeinek iskolás felsorolását későbbre hagyhatjuk az oktatásban, jobb ha a gyermekek már azelőtt tudják *gyakorolni* azokat.

A Tridenti zsinat szerint a szentgyónásnak három része van: contritio, confessio, satisfactio. A zsinati káté meg is magyarázza, hogy e hármas tényben a gyónó egész lényé részt vesz a bűn jóvátételében: szíve a bánattal, nyelve a vallomásban, cselekedete az elégtétel végrehajtásában.

1. A *bűnbánat* első és legfontosabb része a szentgyónásnak. Az újszövetség bensőséges lelkiségében a szíven van a hangsúly.

A jó bánat előfeltétele a jó lelkiismeretvizsgálat, melyet hálaadás, és a Szentlélek segítségülhívása előz meg. A fősúlyt azonban helyezzük mindig a bánatra. Több időt fordítsanak erre, mint a lelkiismeretvizsgálásra. Korán tanítsuk meg a gyermeket arra, hogy csak azt lehet meggyónni, amit igazán

megbántunk. Szuszai a következő módon emeli ki a bánat fontosságát: «Egy gyermek megtette mind a kettőt: buzgón fohászkodott «Szentlélek Úrsten segíts, hogy jól gyónjam!» — bűneit is gondosan felkutatta s mintegy csomóba szedte, azzal az elszánt akarattal, hogy elveti azokat magától. Vajjon ez a gyermek mehet-e így már gyónni? Sokan közületek azt mondják erre: «mehet», pedig ez a gyermek még hijával van ám valaminek! Ugyan mi hiányzik még neki? . . . Mit is kell annak, aki boltba megy bevásárolni magával vinnie? Pénzt kell vinnie? Pénzt kell vinnie! Nos, annak is, aki szentgyónásra megy, magával kell vinnie valamit, éspedig mind a szívében, mind a nyelvén: a szívében bánatot, a nyelvén pedig őszinteséget». (Előkészület a nagy napokra 135.)

Törekedjünk arra, hogy a gyermek *tökéletes bánatot* indítson. Ez nem nehéz, különösen ha megmagyarázzuk, hogy a természetfölötti bánat nem az érzelmek műve, hanem az akaraté. Az indítékokat szemléletesen állítsuk a gyermek elé.

2. A *bűnvallomás* őszinteségét, egyszerűségét gyakorlatl és bizalomkeltéssel érhetjük el. Ne legyen a gyermek számára idegen a gyóntatószék. Már az iskolában lerajzoljuk és megmagyarázzuk a gyóntatószék egész geográfiáját, minden részletét. Azután pár nappal a gyónás előtt elvisszük a gyermeket a templomba és mindegyiknek külön is megmutatjuk és el is gyakoroltatjuk, hogyan kell bemenni, letérdelni, stb.

De ne csak a gyóntatószék iránt legyenek bizalommal, hanem a gyóntatóatyához is! Azt is behívjuk az osztályba és bemutatjuk. Főképp pedig saját sugárzó, derűs lelkünkön keresztül ébresztünk bizalmat, vonzalmat minden *sacerdos* iránt.

A gyónás technikája legyen egyöntetű. A gyónó először áldást kér, megmondja utolsó gyónásának idejét és megvallja bűneit. (Ezeket *ne* írja cédulára!)

A bűnvallomás után jön a pap ítélete, majd a feloldozás. A feloldozás latin imái közben halkán elmondhatja a gyónó a szokásos bánatimát. Az absolutióra keresztet vet, köszön és távozik.

3. Az *elégtételt* legjobb rögtön elvégezni, ha nem olyan természetű, hogy hosszabb időt, vagy más körülményeket igényel. (Pl. alamizsna, beteglátoztatás.)

A gyóntatószékből kilépve első útja a gyermeknek Jézushoz vezetessen. A háláérzet ilyenkor magától tör fel szívében. Adjon szabad folyást ennek. Erős fogadással pecsételje meg jószándékát, s ima végeztével lehetőleg rögtön siessen haza. Gyónás után a legkisebb kísértést is kerülje, hogy a megtisztulás és hála hatása zavartalan és erős legyen.

Otthon a környezet is segítsen ebben. Ahogy nagyon szép szokás katolikus vidékeken (pl. a Székely földön), hogy gyónás előtt a felnőtt is, de különösen a gyermek, bocsánatot kér szüleitől, testvéreitől, ismerőseitől, s így mindenkivel megbékélve, szeretetcsókkal meggy bocsánatot kérni Istentől.

Az első gyónók.

Az első gyónók előkészítése sok gondot igényel, de nem oly nehéz, mint első látszatra ítélnők. «A szentgyónáshoz szükséges lelkiületet» a gyermekben hamar meg lehet valósítani, különösképp, ha szem előtt tartjuk a már mondottakat. Egy gyakorlati hitoktató írja ezzel kapcsolatban: «Amíg az előbbi (a lelkiület) pótolhatatlan, de könnyen közölhető a legkisebb gyermekkel is, ha már értelmét használni kezdi, az utóbbi (önálló készület) elengedhető és pótolható azzal, hogy közösen előkészíti az ember a kicsikéket mindaddig, míg az iskolai hitoktatás kapcsán és a gyakorlat folytán a készség is szépen kifejlődik bennük.» (Harsányi József, Petró 159.)

Az isteni jóság és Jézus példája nyomán rávezetjük őket arra, hogy milyen szép jót tenni, s milyen csúf a jó Istent megbántani. Szemléletesen szembeállítjuk a helyes és a helytelen cselekedetet, persze csak olyanokat, melyek az ő életkörülményeikbe illenek.

A szemléltető képek kapcsolatán megtudjuk értetni vele a legfőbb különbségeket:

a) Mi a különbség a bűn és kísértés között.

b) Mi a különbség gyengeségből és rosszakaratból elkövetett bűnök között.

c) Mi a bocsánatos és mi a halálos bűn.

Gyónási előkészület.

1. Mária segítségét kérem. Szűzanya segíts, hogy jól tudjak gyónni. Üdvözlégy Mária.

2. Segítségül hívom a Szentlelket. Jöjj el Szentlélek Úristen...

3. Megkeresem bűneimet.

A *templomban*. Voltam-e vasárnap és ünnepnap szentmisén? Idejében érkeztem? Hogyan viselkedtem?

Otthon. Engedelmeskedtem-e apának, anyának? Tisztelettel voltam-e irántuk? Nem vettem el titokban valamit? Mindig az igazat mondtam? Testvéreimmel kedvesen játszottam-e?

Az *iskolában*. Engedelmeskedtem-e? Mindig az igazat mondtam-e? Nem vettem el mástól valamit? A szünetben vidáman és szeretetben játszottam-e társaimmal? Mindig tisztességes volt a játékunk?

Az *utcán*. Nem okoztam-e kárt valakinek? Nem csúfoltam ki embereket? Szüleim engedélyével játszottam-e más gyermekekkel? Mindig tisztességes volt a játékunk?

4. Megbánom bűneimet!

A *gyóntatószékben*.

1. Áldást kérek a gyóntatóatyától.

2. Megmondom a bűneimet. Mind !
3. Meghallgatom az elégtételt. Ha nem értettem jól, újra megkérdem.
4. Feloldozás. Áhítatosan keresztet vetek. Most újra tiszta a szívem.

A szentgyónás után.

1. Elvégzem az elégtételt.
2. Hálát adok a jó Istennek. A Szentléleknek. A Szűz Anyának.

Gyakori szentgyónás.

«Én ahhoz megyek gyónni, aki a szívemet az arany tányérkára teszi !»

A jó Lollok atya, a Pázmáneum egykori rektora, esztergomi kanonok, aki ősz hajjal lépett Szent Vince missziós papjai közé, szokta volt ígérni gyermekgyónóinak, hogy szívüket a paténára helyezi és a szentmisében fölajánlja Jézussal az Atyának. A gyermekek áhítatos kíváncsisággal lesték, mikor ér a felajánláshoz és mikor emeli fel az ő szívecskéjükkel az arany paténát.

Minden vetélkedés nélkül, apostoli önzetlenséggel arra törekedjen a gyóntatóatya, hogy az élet és gyónás között erős kapcsolatot teremtsen. Minden szentgyónás legyen eleven erő, mely kihat a gyónó gyermek lelkiéletére és alakítja azt.

Az édesanyák és édesapák, minden nevelő közreműködésével tegye eredményessé a gyóntatóatya fáradozását és a természetfölötti kegyelem hatását. A gyakori szentgyónás *gyakori töltekezés* krisztusi szeretettel. A szentségben az Úr Jézussal találkozik a lélek s minden személyes találkozás Krisztussal hivatva van elmélyíteni benne a vallásos életet. Ezzel a meggyőződéssel, tisztelettel és buzgalommal látogassa a gyermek a gyóntatószéket.

Két dolgot tanuljon meg már az első szentgyónásnál a gyermek :

a) Először azt, hogy nem kell minden szentáldozás előtt gyónni, hanem csak akkor, amikor súlyos bűn terheli lelkiismeretét. Minél gyakrabban járul a szentáldozáshoz, annál kevésbbé lesz szüksége a szentgyónásra. De azért a gyakori szentáldozó is többször megy gyónni, hogy a bűnbánat szentségében megerősítse bánatát, erősfogadását, krisztushűségét, és a szentségi kegyelem erejében nagyobb előhaladást tegyen a tökéletességben.

b) Másodszor tanulja meg, hogy nem kell félni a gyóntatószéktől, hanem épp ellenkezőleg a legnagyobb bizalommal kell közeledni feléje, mert hiszen ott nyilatkozik meg különösképp a jó Isten végtelen irgalma. Milyen jó az Isten, hogy nem sujt rögtön halállal bűneinkért, hanem jóságosan megbocsát, ha jóakaratusunkat és bánatunkat látja.

IV. FEJEZET.

A gyermek szentmiséje.

A szentmise-nevelés folytatása és betetőzése annak, amit a gyermek imájáról, áldozásáról, gyónásáról mondtunk. Mindegyik része a legfenségesebb istentiszteletnek, melyben *életünk célja* szólal meg. Az imádás, a hódolat, a könyörgés, a hála, a bűnbánat, az engesztelés, az Istennel való egyesülés, az Istennek való odaadás, az áldozat és megdicsőülés mind színekként törnek meg a szentmise spektrumában. Mondhatjuk, hogy a szentmise-nevelés a vallásos nevelés betetőzése. A vallásosság törzse biztos gyökérkeret ver és ígéretes koronát tud bontani, ha az emberi lélek eleven kapcsolatot teremt az oltárral. Ezt a kapcsolatot megvalósítani van hivatva a mise-nevelés.

Az emberi életnek csak úgy van célja és magasztossága, ha önként beleáll a mindenség nagy dicséretébe és öntudatosan teszi munkáját, érdemét, szenvedését és örömét Isten oltára elé. Egyszóval: ha életét bele tudja kapcsolni Krisztus Jézus *keresztáldozatába*. Életünknek csak az adhat értelmet, ha vállunkra vesszük keresztünket és követjük Krisztust.

Mindenki hordja a maga keresztjét, de sokan cél nélkül, magánosan. Tanítsuk meg már gyermekkorban az emberszívet, hogyan lehet és kell az élet áldozatát megédesíteni, céltudatosá és nemessé tenni. Ez a krisztuskövetés pedig Isten csodálatos

világrendjében életté válik a rendszeres (mindennapi, vagy vasárnapi) szentmisében.

Külön fejezetben beszéltünk az imanevelésről. Hangsúlyoztuk, hogy minden imaélet alapja: megtanulni már gyermekkorban egyszerű közvetlenséggel személyesen beszélgetni Istennel. Sietünk azonban hozzátenni, hogy közös ima szempontjából semmi sem felel meg jobban a gyermeki léleknek, mint a szentmisébe való tevékeny bekapcsolódás. Miért «játszik» misét a gyermek? Miért szeret ministrálni? A mozgás, a tevékenykedés, a színekben és jelenetekben megnyilatkozó imádság után szomjazik. Az egyszerű nép is szereti *nézni* a szentmisét, és e szemlélődés nála sokszor áhítatosan mély imádság. A kultúrember túlterhelt, fáradt lelke erre kevésbé alkalmas. A gyermek azonban nemcsak szemlélődni akar, hanem cselekedni. Mozgás az eleme. A változatosságot szereti. Ezt is megtanulhatja a szentmisében. S közben (ez is lényeges) bensőleg alakul át a legszentebb áldozat kegyelmi légkörében.

Módszertani kérdések.

A szentmise-neveléssel kapcsolatban fölvetjük a módszertani kérdést, hogy általában milyen helyet foglaljon el a *liturgia* a vallásos nevelésben, nevezetesen a hitoktatásban.

A kérdésre három felelet hangzott el a történelem folyamán :

1. Az első megelégszik azzal, ha a hittantanítással kapcsolatban a gyermekekkel a legszükségesebb liturgikus ismereteket közöljük. A múlt század gyakorlatában elég általános volt e felfogás, és nem kis oka volt a liturgikus élet hanyatlásának.

2. A második felfogás azt vallja, hogy a szoros értelemben vett hittan, erkölcsstan, és a bibliai történetek *mellett* a liturgia tanítására is nagy súlyt kell

helyezni. Így akarták még a népiskolába is a «szertartástant», mint külön tantárgyat, bevezetni.

3. Az egyedüli helyes megoldás azonban szigorúan ragaszkodik azon elvhez, hogy a vallásos élet *egységes*, benne hit és szeretet, tudás és cselekedet, lelki-ség és liturgia, benső meggyőződés és külső megnyilatkozása olyannyira szétválaszthatatlan (mint a test és lélek), hogy a nevelésben is egymásba kell fonni azokat.

Más kérdés az, hogy a főiskolai tanításban szak-tudományokba csoportosíthatók és tantárgyakká osztályozhatók. A népiskolában és általában a vallásos *nevelésben* összetartoznak. «Minden meghasonlás megelőzésére szükséges, hogy a hitoktatásban minden összhangban legyen úgy az Egyház liturgikus életével, mint a lelkek legbensőbb életével. Csakis így lesz a nevelés is élet.» (Delcuve.)

Arra kell tehát törekedni, hogy a vallásos nevelés, a hitoktatás szerves kapcsolatban legyen egyrészt a gyermek személyes lelkiiségével, másrészt az Egyház közösségi szellemével. A szent helyeket osztálylátogatásokban ismerik meg, a vasárnapi és ünnepi istentiszteleteken részt vesznek, az egyházi év pedig eleven keretbe foglalja az iskolai év minden tanítását. A szentségek tanát liturgikus ismertetés, sőt szemléltetés egészíti ki, a szentmise pedig állandó központja lesz iskolai és vallásos életüknek.

A szentmise-nevelésnél különösen fontos, hogy az *elmélet* és *gyakorlat* kiegészítsék egymást. Így érhetjük el, hogy a gyermek a szentmise dogmatikus mélységeit is várakozáson felül megismeri, a szertartások isepségét és csodálatos értelmét felfogja, s mindenekfölött: élni kezdi a szentmisét.

Ezt az összhangot úgy fogjuk elérni, ha a hitoktatásban a szentmise szövegének és szertartásainak magyarázatából építjük fel a gyermek értelmében a miseáldozat hittanát, de ugyanakkor arra törekszünk,

hogy a tudás és szöveg ne maradjon csak szellemi birtok, a szertartás ne sekélyesedjen külsőséggé, hanem minden léletté és imádsággá váljon a kicsi szívekben.

(Sem dogmatikai, sem pedagógiai szempontból nem helyes, ha a miseáldozat értelmét abból akarjuk megvilágítani, hogy a rómaiak és görögök is már áldoztak. Kezdetől fogva szem előtt kell tartania miseáldozat egyedüli és hit-titok jellegét.)

Mit kell tudnia a gyermeknek a szentmiséről?

A szentmise dogmatikai tartalma oly gazdag, hogy aki elmélyed a szentmise tanításában, benne megtalálja az egész hittant, és a kinyilatkoztatott igazságok csodálatos összefüggéseire lesz figyelmes.

A Pünkösöd-utáni IX. vasárnap szentmiséjében imádkozzuk: Engedd nekünk, kérünk Urunk, hogy a misztériumban méltón vegyünk részt, mert valahányszor ezen áldozatról való megemlékezést ünnepeljük, *megváltásunk* műve megvalósul (opus redemptionis nostrae exercetur).

A szentmisében jelenvalóság mindaz, amit a hit-tanban tanulunk: az Atya elküldi egyszülött Fiát, aki lejön közénk, emberré lesz, hogy minket *megváltson* és üdvözítsen. Ugyanaz a legszentebb áldozat, melyet a kereszten bemutatott, itt van a szentmisében. Tehát itt is az egész teremtés dicsőíti Urát, s valósítja meg a legmagasztosabb istendícséretet Krisztus által. A mi bűneinkért áldozza fel magát Krisztus, hogy kiengesztelje az Atyát, neki százszor kedvesebb és méltóbb hódolatot mutasson be, mint amilyen sértést okozott a bűn. Minket vált ki a szolgaságból, tisztít meg és emel fel istengyermeki méltóságba, hogy Istennek szentelve mi is csatlakozhassunk Krisztus áldozatához, méltóképp imádhassuk az Atyát. Szentlelkét adja nekünk, szent testével

és értünk ontott drága vérével táplál, hogy bensőleg mindjobban megteljünk a feltámadás erejével, mindjobban bekapcsolódjunk a Szentháromság életébe.

Ezek a természetfölötti valóságok szentségi módon mind megújulnak és jelen vannak a szentmisében, s teszik lehetővé mindenkor, hogy mi is részesei lehessünk a *megváltás* művének. Ezeket a valóságokat fejezik ki látható és szemléltető módon a szentmise szebbnél-szebb szertartásai. Lényege szerint a két szín alatti konsekráció tartalmazza mindezt. Benne lényegül a kenyér áldozati testté, és a bor kiontott szent vérré «a bűnök bocsánatára» (Schütz, Dogmatika II, 499—503).

E fenséges tényeket a gyermek felfogásához alkalmazzuk egyszerű mondatokban :

1. Ki jön hozzánk a szentmisében?

— Jézus Krisztus.

Honnan jön?

— A mennyei Atyától.

2. Ki hozza nekünk Jézus Krisztust?

— A miséző pap.

Mikép hozza?

— A konsekráció szavaival (a kenyér színe alatt, a bor színe alatt).

3. Miért jön hozzánk Jézus?

— Hogy megváltson és az Atyának szenteljen bennünket.

Mikor jön a szívünkbe?

— Ha mi is áldozunk a szentmisében.

4. Hogyan vált meg minket Krisztus?

— Föláldozza magát érettünk a kereszten (ez a legnagyobb szeretet).

Hogyan szentel minket az Atyának?

— Szent vérével lemosa bűneinket (áldozatával kiengeszteli) és testvéreivé tesz (áldozatával kiérdemli számunkra az istengyermekség kegyelmét).

5. Hogyan kell nekünk közreműködni Krisztussal?

— Vele együtt szeretni, tisztelni, imádni az Atyát. Mikép tegyük ezt?

— Vele együtt odaadjuk (feláldozzuk) magunkat a mennyei Atyának. Miután mindezt jól megmagyaráztuk s megértettük, két emlékeztető mondatba foglalhatjuk az egészet: *Isten adja magát nekünk és mi is odaadjuk magunkat Istennek.*

Gyakorlati szempontból gondoskodjunk arról is, hogy tanítványaink áhítattal fogják fel és kísérik szemmel a konszekráció cselekményét (pl. Németh János leírása, Petró 126.). Tisztelettel tekintsenek arra, aki a szentmisében Jézust hozza közénk. Dr. Mátray beszéli el egy kis elsőáldozóról, hogy az utcán elkapja a hitoktató kezét s megcsókolja két ujját. «Amikor ránézek és kérdem, miért csinálja, így szól: Mert ezzel a két ujjával adja nekem a Főtisztelendő úr a Jézuskát.» (Petró, 179.)

A szentmise áttekintése.¹

A legtöbb szentmise-magyarázat azért sikkad el, mert híveink jó részének nincs *áttekintő képe* a szentmiséről. Különösen a gyermekeknek. Az egyes részleteket jó tudjuk szemléltetni, de annál nehezebben az egészet. Újabban sok kísérlet történt, hogy a szentmise egészéről is minél világosabb képet adhasunk tanítványainknak. Nálunk is elterjedtek a beuroni, mont-césari, klosterneuburgi szemléltető ábrák. Valamennyinél elevenebb és áttekinthetőbb az a rajz, melyet olasz iskolákban láttam.

Először egy oltárt rajzolunk egyszerű vonalakkal. Az oltárt hatalmas kereszt uralja. Az oltár két oldalán könyvtartót is rajzolhatunk, középre pedig kántontáblát.

¹ A rajzok vázlata megtalálható a Katolikus Nevelés XXXIII. évfolyamában (1941, 298—300 lap).

Ezen az egyszerű, kifejező képen fog, szinte így mondhatnók: leperegni a szentmise minden fontosabb mozzanata a gyermekek szeme előtt. Épp a mozgás, dinamikus szemléltetés teszi az ifjúság számára kedvelté a magyarázatot. Színes krétával még emelhetjük a hatást.

A magyarázat két részre oszlik.

I. *Katekumenek miséje*, vagy «előmise». A krétával megállok az oltárlépcsőnél (lépcsőima). Innen fölmegy a pap az oltárhoz: a piros krétavonal mutatja az utat. Az oltár leckeoldalán elmondja a bevezető éneket (introitus). Középre megy — mindenütt fut a piros fonál — és imádkozza a litániát (Kyrie) és a dicsőítő éneket (Gloria). Ismét visszamegy a könyvhöz (szentlecke). Majd a ministráns átvviszi a könyvet (a kréta vonala körbefut) és a pap a túlsó oldalon elmondja az Evangéliumot.

Evangélium után az oltár közepén befejeződik az előmise a Hiszekegy elmondásával (Credo).

II. *Áldozati istentisztelet*, vagy a középkor nyelvén «szentségi mise» (missa sacramentalis). Így nevezték a tulajdonképeni áldozati részt a hívek miséjét. Ez a *kereszt*en megy végbe. Egyszerű szimbólum, melyet megértenek a gyermekek. Sőt talán jobban meg fogják érteni az *áldozati* szertartásokat is. A kereszt jelölése az obláták felett, a szent test és drága vér felett, sőt magával a legszentebb testtel, mind ezt a beszédes szimbolikát követik. A *keresztet* minél elevenebben kell az emberek szentmise-képzetébe belevésnünk.

a) Felajánlás. Kerek ostyát rajzolok minden dísz nélkül. A pap előkészíti az áldozati ajándékot. Mi is készítsük szívünket...

b) Konszekráció. A praefatio dallam vezeti be a fenséges pillanatot. A kenyér átlényegül Krisztus testévé, a bor drága szent vérévé. Ezt jelképezik a második ostya köré rajzolt sugarak. Az Úr felajánlja

magát engesztelésül és dicsőítésül a mennyei Atyának. Ez a legfenségesebb istentisztelet. Mi is csatlakozunk az Úr Jézus legszentebb áldozatához. Per ipsum et cum ipso. Általa, vele és benne legyen néked mindenható Atya a Szentélekkel egyetemben minden tisztelet és dicsőség.

c) Szentáldozás. A Miatyánk szavai vezetik be a szentmise-áldozat harmadik főrészét. Részesedünk az áldozatból, egyesülünk Krisztussal (communio). A ragyogó ostyát egy körbe rajzolom: lelkembe.

Végül még egy-két vonás, és lepereg a mise utolsó része, a hálaadás.

A pap a leckeoldalra megy, elmondja az áldozás utáni inákat (postcommunio), középen áldást ad (a kereszts csúcsáról), majd az utolsó evangélium felolvasásával végetért a szent cselekmény. Próbáljuk ki!

Hogyan vegyünk részt a szentmisén?

A szentmise-résztételével ne legyen szenvedőleges. Arra kell törekedni, hogy a gyermek is tevékeny részt vegyen a legszentebb áldozatban. Ez a tevékeny résztvétel lehet pusztán lelki, de külsőképp is megnyilatkozhat: közös ima, ének vagy segédkezés alakjában.

Mindenekelőtt meg kell különböztetni a tevékeny résztvétel *egyéni* és *közösségi* szempontjait.

1. A modern liturgikus mozgalom szinte kizárólag a közösségi szempontokat emeli ki, és elhanyagolja a személyes bekapcsolás jelentőségét, pedig nélküle nincs igazi közösségi liturgia. A közösség ugyanis egyénekből épül s az egyének értékétől függ a közösség értéke, a személyek lelki tevékenysége teheti csak a közös liturgikus ténykedést igazán felemelő jellegűvé.

A nevelésben különös gondot kell fordítanunk arra, hogy a gyermeket megtanítsuk *személyileg* minél bensőségesebben bekapcsolódni a szent cselek-

ménybe. Erre persze már otthon elő kell készíteni a gyermeket.

— Úgy-e édesanyám, azért *szent* a vasárnap, mert ezen a napon nagyon szeretjük egymást — mondja otthon a gyermek.

Az édesapa figyelve hallgatja gyermeke szavait s megérti. Hétköznapi a munka s gond nem engedi, hogy kedveskedéseknek, meghitt családi együttlétnek sok időt szenteljenek. De vasárnap! Együtt mennek a szentmisére, édesapa egész nap velük van, térdére veszi a kisebbeket, mesél nekik, stb. Valóban: ez a családi béke és szeretet napja.

— Mert ezen a napon mind résztveszünk a szentmisén, — feleli az anya. Ott a legnagyobb szeretetet ünnepeljük. Az Úr Jézus nagy szeretetét, aki föláldozta magát értünk; és a mennyei Atya nagy szeretetét, aki «úgy szeretted a világot, hogy egyszülött Fiát adá érte». Ott tanulunk mi is áldozatot hozni, s önzetlenül szeretni, egymásnak és egymásban Istennek élni.

Minden keresztény embert, de már a gyermeket át kell hatnia a tudatnak, hogy a szentmisében Krisztus áldozatát mutatjuk be, s hogy ez az áldozat a világ üdvösségének és boldogulásának egyedüli forrása. Valóban, nincs a világon fontosabb és nagyobb dolog, mint a szentmise.

Földgömbön vagy térképen rajzoljuk ki a világ-részeket s jelöljük meg, hogy hol, mikor a mi időszámításunk szerint a nap melyik részében mutatják be a szentmiseáldozatot. Így kapunk egy világ-órát, melyről bármikor leolvashatjuk, hogy most melyik földrészen van a nap azon szakában szentmise, s lélekben csatlakozhatunk a jelenlevőkhöz.

Ennek a gyakorlatnak célja Poppe szerint: megtanítani arra, miképpen hozhatjuk szoros kapcsolatba napi munkánkat és nehézségeinket Krisztus Urunk áldozatával. Főleg az eucharisztikus gyermeknevelés-

ben hasznos ez a gyakorlat, amely «a gyermekek gondolkozását az igazi középpont felé tereli, életüket Krisztus áldozati élete szerint alakítja és megmutatja, hogy a különböző feladatok s nehézségek közt is miként élhetünk szoros benső kapcsolatban az eucharisztikus Úr Jézussal».

2. Minél jobban átéli és átérti minden egyes ember a szentmise nagyságát, annál nagyobb tisztelettel fog résztvenni a szentmisén, s annál inkább tudjuk a *közös istentisztelet* áhítatát is kiépíteni. Igazi *közösségi életre* az értelmes személyek közül csak mély lelkeségű, önzetlen lelkek képesek.

Ha a gyermekeket otthon és az iskolában jól előkészítjük a szentmisére, akkor nemcsak épületes, hanem lelkileg gyümölcsöző lesz a gyermekek miséje. A közös részvétel legjobb módja, ha a szertartás cselekményéhez és tartalmához szorosan alkalmazott közös imával és közös énekkel kapcsolódunk bele a legszebb áldozatba.

A következőkben néhány részletre is kitérünk.

A szentmise liturgiája.

Belépés a templomba : szenteltvizet veszünk, keresztet vetünk. Összekapcsoljuk a kettőt : «Tiszta legyen a szívének — az Atyának és Fiúnak és Szentlélek nevében, amen». A térdhajtás is lélekkel történik : «Imádlak édes Istenem! Üdvözlöm az Úr Jézust az Oltáriszentségben. Felindítom a hit-reményszeretet erényét.

A gyermek is megszeretheti e verses imát, melyet Csíksban az egyszerű falusi ember mond templombelépéskor :

Atyám, adj rám
Adj kegyelmet
És szorgalmat
És figyelmet,

Hogy ne jöttem
Én heába
A jó Istennek
Házába.

Lépcsőima. Figyelmesen akarjuk hallgatni a szentmisét: «az Atyának, Fiúnak és Szentlélek nevében, amen». Bocsánatot kérünk bűneinkre a jó Istentől: «Gyónom a mindenható Atyának, a boldogságos Szűz Máriának . . .»

Uram, irgalmazz nekünk!
Krisztus, kegyelmezz nekünk!
Szentlélekisten, könyörülj rajtunk!

Dicsőség a magasságban Istennek . . . Ezt lehetőleg énekeljük.

Könyörgés: Édes jó Istenem, segítsd meg szüleimet . . . (Ítt fűzzük bele az imába egyrészt a napi mise liturgikus vezérgondolatát, másrészt az egyéni és közös mise-szándékot).

Szentlecke: az Úr szava szól hozzánk, a Szentírás igéi megelevenednek és az Egyház közvetítésével fülünkbe csengenek. Felolvassuk magyarul a napi szentleckét, vagy annak tartalmát.

Az *evangélium* még fokozottabb mértékben isteni tanítás. Jézus életéből tárul elénk egy lap az újszövetségi szentírásból. Állva hallgatjuk: mintha maga Jézus volna köztünk. Kis homiliában a gyermekek mindennapi életére alkalmazzuk az evangéliumi történetet. Pl. Jézus beteget gyógyít, a mi lelkünket is. Jézus tanít, nekünk is szól, stb. (Ez alkalmat is felhasználhatjuk, hogy a gyermekekben a szentírás becsülését és szeretetét fölneveljük.)

Az evangélium olvasása előtt kis keresztet rajzolunk homlokunkra, ajkunkra, mellünkre. Ezt is töltjük meg gondolattal: Jézus legyen a fejünk-

ben, szájunkban, szívéünkben ; gondolat, szó, cselekedet.

Hiszek egy Istenben. Ezt is állva szoktuk mondani, mert hitvallással él tovább bennünk az evangélium. (Kisebбекnél inkább a rövidebb szövegű Hiszekegyet mondhatjuk.)

Felajánlás. Megújítjuk a mise-szándékot : Édes jó Istenem, neked ajánljuk fel e kenyeret és bort, s vele együtt mindenünket, jó szülőkért, stb.

Idővel megmagyarázzuk a részleteket is. Ahogya kis vízcsepp a borhoz vegyül, úgy a mi kis áldozatunk is egyesül Krisztus áldozatával. Mikor a pap megmossa kezeit, mi is kérjük a lelki tisztaság kegyelmét. Orate fratres : imádkozunk a főtisztelendő úrért, aki a szentmisét bemutatja. A csendes imát, melynek rendszerint igen szép a szövege, fel is olvasuk magyarul, hasonlóképp a praefatiót.

A *Sanctus* megmaradt idejét megfelelő énekkel töltjük ki, vagy a kánon-szöveg értelmében megemlékezünk az előkről s készülünk az áldozati cselekményre.

Konszekráció. Most ugyanaz történik az oltáron, mint az utolsó vacsorán. Jézus Urunk kenyeret vett szent kezeibe . . . A pap kezébe veszi a kenyeret. Jézus fölemelte szemeit a mennyei Atyához. A pap a magasba tekint. Jézus hálát adott az Atyának. A pap is megköszöni Isten minden jótéteményét. Jézus megáldotta a kenyeret. A pap is megáldja a kereszt jelével a kenyeret. Jézus a kenyér fölé mondotta a konszekráció szavait : «Ez az én testem». A pap a kenyér fölé hajlik s Jézus nevében ismétli ugyanazon szavakat : «Ez az én testem». E pillanatban ugyanaz történik, mint az utolsó vacsorán : a kenyér átlényegül s színe alatt az oltárasztalon jelen van Jézus Krisztus értünk adott szent teste.

Értünk adja, vagyis földáldozza testét vérontása

által. A vér különválasztása (= kiontása) teljesíti be az áldozatot. Jézus kezébe vette a kelyhet. A pap is kezébe veszi a kelyhet. Jézus megáldotta a bort és a kehely fölött mondotta a konszekráció következő szavait: «Ez az én véremnek kelyhe, az új és örök szövetségé, a hit titka, mely értetek és sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára». Ugyanezt teszi a pap most is a szentmisében. Megáldja a bort és a kehely fölé hajolva ismétli a szavakat: «Ez az én vérem . . .»

Igy lett valóság a «vérontás», vagyis az áldozat, mely nem vér nélkül, hanem igenis a szentséges vér szakramentális elkülönítése által itt van a misében. Áhítattal nézünk Úrfelmutatáskor a szent testre, és a szent vért tartalmazó kehelyre és imádjuk e szentségi áldozatban Urunkat. Így hódolunk Krisztussal és Krisztus által az Atya-Fiú-Szentlélek Istennek: neked élek, neked halok, tiéd vagyok életemben s halálomban, mindörökké! Az imádás szent odaadás, bekapcsolódás Krisztus áldozatába, hogy vele, benne és általa magunkat is odaadjuk, odaszenteljünk az örök Szentháromságnak.

Az imádás közös imában, vagy énekben folytatódik, s a konszekráció utáni csendes percekben ily módon is megnyilatkozik.

Miatyánk. A liturgisták vitatkoznak, hogy a Miatyánk az áldozati részhez tartozik-e még, vagy már a szentáldozási előkészület bevezetése. Mindkét esetben az imádás (előbb jelzett) szellemében mondjuk el a legszentebb imát.

Isten Báránya. Népünk szereti ezt a szimbólumot. Hamar megérti, hogy az oltáron Krisztus, mint az Isten Báránya az Újszövetség áldozata. Tőle kérjük és könyörgünk békét (időszerű ez), irgalmat, örök boldogságot. (Ének.)

Szentáldozás. Az utolsó vacsorán az Úr kezébe vette eucharisztikus testét és tanítványainak adta: «ve-

gyétek és egyétek». Most is így szól hozzánk. Lélekben, vagy amikor előkészültünk ténylegesen is szentáldozáshoz járulunk, vagyis az áldozatban részese-dünk, s általa a keresztségben, gyümölcseiben: kegyelmekben, természetfölötti erőkhöz, mindig nagyobb Krisztus-közelségben.

(Keltjük föl gyermekeinkben minél gyakrabban a vágyat: édes Jézus, szeretnék szentáldozáshoz járulni. Szeretnék téged minél gyakrabban szívembe fogadni, szívemben mindig megtartani.)

Hálaadás. Nagy súlyt kell helyeznünk a szentáldozás, sőt szentmise után végzendő hálaadásra. Nagyrészt e hálaadástól függ: milyen termést hoznak bennünk a szentmise gyümölcsei. Szoktassuk rá a gyermekeket, hogy szentmise végeztével ne siessenek rögtön kifelé, hanem a kapott kegyelmeik megőrzése és elmélyedése végett még néhány csendes percet szenteljenek Istennek. (Még egy közös imát vagy éneket mondunk.)

Gyakorlott hitoktatók ajánlják, hogy *szentmise alatt* magyarázzuk meg egyszer-kétszer a gyermekeknek a mise szertartásait és annak jelentőségét.

Epilógus.

Két történetre emlékszem. Az egyiket egy olasz falucskában láttam, a másikat Székelyországban. Az olasz édesanya reggelenként elvitte magával kis gyermekét a szentmisére. Őlébe vette és magyarázta: mi történik az oltáron (s mi történik a szívében). Így készítette elő a szentáldozásra. A székely leány jegyben járt. A vőlegény, vagy talán csak jelölt, nem volt katolikus. A leány minden vasárnap elvitte magával a szentmisére. Előttük a padon ott láttam a latin-magyar misekönyvet, és a leány magyarázta a leánynek a szentmisét. A szépséges jegyesoktatás-

nak eredménye volt. Az ifjú megtért, s a nászmiséen már együtt áldozott a boldog pár.

A szentmiseáldozat a világtörténet középpontja. Sohasem történt s nem is fog történni oly magasztos dolog, mint a golgota keresztyén. Ez újul meg a szentmisében : minden szentmisében. Szeressük, becsüljük a legszentebb áldozatot és a szeretetből sugározunk gyermekeink szívébe.

V. FEJEZET.

A tanulás.

«Der Religionsunterricht will dem Kinde die lebendigen und lebendig machenden Glaubenswahrheiten nicht nur zum vorübergehenden Erlebnis einer religiösen Feierstunde oder einer allmählich verfließenden schönen Erinnerung machen, sondern zum festen Lebensbesitz, der immer wieder lebendig wirksam wird, die Seele zu erfüllen vermag und sich besonders in den Konflikten des Lebens bewährt. (Schröteler, 42.) A *passzív iskolában* ezt a célt azáltal gondolták elérni, hogy kívülről meg kellett tanulnia a gyermeknek az egész anyagot. Minél többet ismételni, kórusban felmondani, vakon betanulni (bevágni), annál több marad — ez volt a jelszó. Rengeg időt és erőt pazaroltak a betanulásra, kevés eredménnyel. A tapasztalat ugyanis azt mutatta, hogy a felnőtt vagy elfelejtette a sok betanult szöveget, vagy holt anyag maradt benne. Azonkívül a lélektelen betanulás nemcsak megfosztotta a hittanórákat ama varázserőtől, melyet mint Krisztus iskolája gyakorolni van hivatva, hanem sokszor útáltta is tette a félreértett és helytelenül kezelt gyermek szemében.

Az *aktív iskola* tapasztalati és lélektani alapon felfismerte, hogy az marad meg leginkább az életre, amit az intuitív módszer segítségével mélyen a gyermek lelkébe tud ágyazni, amit az élmény és lelki ráhatás útján elevenné tesz a gyermekben, amit a gyakorlat-

ban már most életté avat benne. Ugyanakkor gondja van arra is, hogy a gyermek a hittan anyagából kívülről tanulja meg azt, aminek szószerinti tudása az életben szükséges.

A tanulás fogalma. 1. Az emlékezőtehetség az életet szolgálja. Nemcsak azáltal, hogy mindazt ami a későbbi élet szempontjából fontos, megtanulja, megtartja, megőrzi, hanem azáltal is, hogy képes az életben az értelem és az akarat munkáját elősegíteni. Előbbi célt szolgálja a *tartós* emlékezet, utóbbit az *átmeneti* és *közvetlen* emlékezet. A nevelőnek a gyermeki emlékezet mindhárom ágát fejlesztenie kell, mert mindegyiknek jelentősége van az *élet* szempontjából. A *hitélet* szempontjából azonban csak a *tartós* emlékezetnek jut komolyabb szerep. Tehát a közvetlen és átmeneti emlékezet kifejlesztése nem a hitoktató feladata.

Eggerdsdorfer nyomán (Jugendbildung p. 20.) a gyermek tudásanyagát a következőkép osztályozhatjuk :

a) *élő tudás* (lebendiges Wissen), ami maradandó, vagyis a tartós emlékezet tulajdona ;

b) *gyakorló tudás* (Schulungswissen), ami a tanulásban közvetlen, vagy átmenetileg szükséges, gyakorolja az emlékezetet, elősegíti a tanulást, de megőrzése feleslegessé válik a fejlődés folyamán (pl. egy nyelvtani szabály) ;

c) *holt tudás* (totes Wissen), mely egyik célt sem szolgálja, hasztalan megterhelése az emlékezetnek.

A hitoktatásban *élő tudásra* kell törekedni. Teljesen értéktelen az *átmeneti emlékezetnek* az a gyakori megnyilatkozása, mikor a gyermek gyorsan az óra előtt, vagy vizsgák idejében alkalmyszerűleg rögzíti a tananyagot, azzal a hallgatólágos szándékkal, hogy veszély elmúltával megkönnyebbül tőle (cf. Várkonyi, Gyermekkor II., 70. Vértés vizsgálatai szerint az egy hét múlva beálló kikérdezésnél leggyengébb az emlékezet teljesítménye.)

2. A *tanulds* nem egyéb, mint az emlékezet tervszerű foglalkoztatása.

Tisztában kell lennünk azzal is, hogy a gyermek emlékezetét minden foglalkoztatja, amit lát, tapasztal és átél. Ezek az élmények sokszor élennebben hatnak rá s tartósabbak mint a nevelő tervszerű igyekezete. Márpedig igaz nevelés csakis az emlékezet tervszerű irányításával történhetik. Arra kell törekednie tehát a nevelőnek, hogy az élet és a környezet behatásait ne csak tervszerűen, hanem hatáson ellensúlyozza s így a tanítvány fejlődését helyes irányban vezesse. Ezt a feladatot azonban csak úgy tudja megoldani, ha lélektanilag helyesen jár el s úgy tudja foglalkoztatni a gyermek emlékezetét, hogy az eredményes legyen az élet számára.

A tanulás három válfaja:

a gépies (mechanikus), az értelmes (iudiciozus, vagy logikus) és a mesterkélt (ingeniosus).

1. A *gépies tanulás* valamely dolognak értelem nélkül való emlézése, vagy begyakorlása. A mindennapi életben erre is szükség van (pl. a gépírásnál, harisnyakötésnél, idegen szavak megtanulásánál stb.). Lélektanilag megfigyelték, hogy a felnőtt ember nem mutat nagy képességet a gépies tanulásra; sokkal nehezebben tanul pl. nyelveket, vagy úszni, viszont a gyermek kb. 9 éves koráig nagy könnyedséget mutat a gépies tanulás terén.

Ezzel a könnyedséggel él vissza a legtöbb tanító és a könnyebbség kedvéért a gépies tanulásra helyezi a fűsúlyt. Pedagógiai szempontból ez az eljárás helytelen és lelkiismeretlen. Hittanban teljesen elvetendő, mert csak holt tudást közvetít. Általános katechétikai elv: nem szabad kívülről betanulni azt, amit nem ért a gyermek. Tehát a magyarázat, a kifejtés mindig megelőzi a tanulást.

2. Az *értelmes tanulás* lényege az, hogy a dolgot nemcsak «kivülről» tudja, hanem «belülről» érti, látja az összefüggést, a célt a magasztosságot, a hasznót, az értéket. (Persze nem értékmeglátás az, hogy a tanító, vagy tekintély alapján kijelenti: ez szükséges az életre, tehát meg kell tanulni!)

3. A *mesterként tanulás* az emlékezetet különböző segédeszközökkel támasztja alá (Mnemotechnik) nem egy esetben jó szolgálatot tesz (pl. sorrend megjegyzésénél: olea), de a legtöbb pedagógus véleménye szerint nem szabad halmazni, általánosítani, gyakorivá tenni: sollte nur in Notfällen zur Unterstützung des logischen Lernens herangezogen werden. (Broermann.)

Általános elvek.

Fentiekből már látjuk, hogy a hitoktatásban csak értelmes tanulás jöhet számításba. Kérdés már most, hogyan történjék részleteiben ez a tanulás?

Az Úr Jézus, mint a legfőbb Tanító és mindnyájunk mestere nem azzal nevelt magának tanítványokat, hogy a kinyilatkoztatott igazságokat szabatos mondatokba foglalta, amelyet kívülről kellett megtanulnia mindenkinek. Mégis azt látjuk a szinopsziséból, hogy az ő jelentősebb szavait szószerint megőrizték a tanítványok, sőt egyes szövegeket eleve úgy közölt velük az Úr (Miatyánk, keresztes szavai), hogy azt szószerint megőrizték. Hasonlóképp járt el az Egyház, mikor az apostolok korában kezdette kánonokba foglalni a legfőbb törvényeket és Credóba a legfőbb igazságokat. Ezen az úton kell nekünk is járnunk.

Vagyis különbséget kell tennünk a hittanszöveg oly részei között, melyeket szószerint (kivülről kell tudni), s amelyeket csak értelemszerűen kell tudni. Helyesen szögezi le a legfőbb elvet Gatterer: «Was

muß eingeprägt werden? Vor allem die Wahrheit und nicht der Text. Gewiß müssen auch Texte bleibend ins Gedächtnis gelegt werden, aber das Wichtigste ist der bleibende Besitz der Wahrheit, denn nur dieses ist die Leuchte des christlichen Lebens. Wenn man auf wörtliches Memorieren von vielen Texten dringt, macht man die ganze Katechese leicht verhaßt» (476—477).

1. *Mit kell tehát kívülről (szó szerint) megtanulni?*
«Wörtlich memoriert müssen folgende Texte werden: die Grundformeln, die notwendigen Gebete, einige passende kirchliche Lieder und Gewählte Sprüche aus der Heiligen Schrift, der eigentliche Lehrstoff, wenigstens des Stammkatechismus» (477).

Göttler nyomán így részletezhetjük:

a) Azon hitigazságok meghatározásait, melyeknél a szabatos szövegezés lényeges, Szenthároniség, Inkarnáció, Oltáriszentség, Inspiráció, Infallibilitás, Kegyelem, Bűcsú, Immaculata concepció stb.

b) A főigazságok legfontosabb érveit (Krisztus szavai).

c) Gyakorlati jelentőségű és megkapó vallásos szövegeket (egyházi népének, imádság, szentírási idézet).

d) Az istentisztelethez szükséges szövegek (Keresztvetés, gyónás, Confiteor, esetleg ministráció, missa rec.).

2. *Minden egyebet nem kell kívülről megtanulni, hanem annál inkább megérteni és értelmét megjegyezni.* Ez vonatkozik a katekizmus mindazon részeire, amelyek a fenti kategóriába nem esnek, valamint az egész bibliai történetre. «Dem Inhalt nach und nicht wörtlich memoriert werden die biblischen Geschichten.» (Gatterer, 477.)

A bibliai történetek amúgy is csak értelemhű szabad fordításban hozzák a szentírási szöveget, nem szükséges tehát, hogy azt szó szerint tanulják

be a gyermekek, hanem mondják el (persze mindig áhítattal, tiszteletteljesen) a maguk szavaival.

A bibliai történetekben is szószerint tanuljuk meg azonban azokat a jelentős mondatokat, melyek az 1. a)–b) kategóriába esnek (főleg az Úr Jézus szavaiból a legszentebbeket. Pl. nyolc boldogság, Te vagy Péter, stb. 1. Kor. 13.).

Gyakorlati eljárás.

A gyakorlatban figyelemmel kell lennünk a gyermekek korára, szellemi és lelki adottságaira.

Kisebбекnél (I–II. oszt.) mindent az iskolában kell megtanulni, házi feladatot csak cselekedtetést választunk, pl. rajz, gyűjtés stb. Egyenkint, karban is gyakoroljuk.

Nagyobbaknál is az iskolában kell előkészíteni a házi tanulást, de többször elmondani, felolvasatni a szöveget.

Arra is ügyeljünk, hogy sokat ne adjunk fel egyszerre. Kisebбекek képtelenek hosszabb szöveget értelmesen megtanulni. A *hat* éves gyermek átlagos 16 szótagú mondatot, a *tíz* évesek 26 szótagút (Binet).

A kívülről tanulás lehet *egész* (globális), *tördelő* (frakcionáló) és *vegyes*. Kis gyermekek nem képesek nagyobb szöveget egészében, egyszerre megtanulni (csak «előlről» tudják, közepéről nem), ilyenkor önálló részekre kell tördelni, s a megtanult részeket egészévé tömöríteni.

Tapasztalati tény az is, hogy az emlékezőképesség befogadásra frissebb, ha szellemi pihenés előzi meg a tanulást. Hasonlóképp tartósabban őrzi meg a tudást, ha a tanulás után szellemi pihenés következik (séta, játék, alvás).

Gyakorlat teszi a mestert. Ez vonatkozik a tudásra is. A tanulás egyik legfontosabb tényezője az *ismétlés*. Repetitio est mater studiorum. «Lieber weniger

an Quantum des Lehrstoffes, aber das Vorlegte den Kindern zum vollen, dauernden Besitz bringen!» (Gatterer, 481.) s pedig: «Um vorzüglich die Wahrheiten einzuprägen und der Gefahr des Katechismusdrills soweit als möglich aus den weg zu gehen, muß die Repetizion nicht bloß Wort, sondern auch Sachwiederholung sein: d. h. sie muß auch die Erklärung, die Vorgeführten Beispiele, die Beweise, die Motive, die Nutzenanwendung umfassen.» (Gatterer, 480—481.)

Az ismétlésnek tervszerűnek kell lennie. Általában arra törekedjünk, hogy az először átvett anyagot négy-öt napon belül átismételjük, aztán az így összegyűlt anyagot időnkint összefoglaló ismétlésben is átvegyük.

Immanens ismétlésnek is hasznát vehetjük. Így nevezik a hitoktatás közben való felidézését annak a régebben tanult anyagnak, mely a most tárgyalt kérdéssel összefügg. Pl. Húsvét ünnepét tárgyaljuk, felidézzük azt, amit a Megváltóról a hittanban tanultunk; ószövetségi prófétákról tárgyalunk, felidézzük azt, amit adventről tanultunk. Bibliai történetet olvasunk Isten jóságának megnyilatkozásáról, felidézzük azt, amit Isten tulajdonságairól a katekizmusban tanultunk, stb.

VI. FEJEZET.

A tanítás módszere és fokozatai.

1. §. A hitoktatás módszere.

Módszer alatt értjük azt a folyamatot, melyben a meglevő tudáshoz újat szerzünk, vagy a meglevő tudásanyagból új szintézist alakítottunk. Ebben a folyamatban három elem található fel: a *kiindulópont*, vagyis a meglevő tudás, a *végpont*, vagyis az újonnan szerzett tudás és a két pont közötti *út*, amely a kiindulóponttól a végponthoz vezet (*μεθοδος* = utána menni, via et ratio). Ez utóbbi a módszer lényege (causa formalis) és abban áll a nevelés művészete, hogy megtalálja a megfelelő, a legjobb kapcsolatot a kiindulóponthoz és valóban el tudjon vezetni a végpontig. Az a jó módszer, amelyik ezt az utat a legtermészetesebb eszközökkel, a legegyszerűbb módon ki tudja építeni, anélkül, hogy mesterkéltté válna, vagy túlságos nehézségeket állítana. A helyes pedagógiának arra kell törekednie, hogy az utat kedvessé, vonzóvá tegye. Ezért helyesen, találóan kell a kiindulópontot mozgósítani. A kiindulópont a valóságban nemcsak a meglevő fogalmi ismeret, hanem az egész ember, a tanítvány, akinek tudásanyagáról van szó. Hogy tehát megmozgassam, útnak indítsam a növendéket, a gyermeket, föl kell keltenem az érdeklődést, föl kell melegítenem a szívét, akaratát. Hasonlókép a végpont sem lehet pusztán értelmi gazdagodás, egy új fogalom meghódítása, hanem egy-

ben megszeretése, átélése gyakorlati gyümölcsöztetése az új tudásanyagnak. Ez különösen a hittanban, a hitoktatásban elsőrendű feladat.

Mindezt tehát szem előtt kell tartanunk, mikor a helyes módszer keresésére indulunk.

A századfordulón világszerte nagy mozgolódás volt, mindenütt kutatták, vitatták a hitoktatás módszerét. Ennek a sok vitának, könyvtárra menő irat- és még nagyobb szóáradatnak aránytalanul csekély eredménye volt. Most utólag könnyen megállapíthatjuk e meddőség jelentős okát: két malomba öröltek. Arról volt ugyanis szó, *analitikus vagy szintetikus* módszert kell követni. Igen ám, de mindenki mást értett analízis és szintézis alatt. Köznyeiven *analízis* alatt értik a bontási folyamatot, tehát egy szöveg, fogalom, vagy lelki állapot ellenőrzését magyarázatát. (Még a magyar püspöki kar által kiadott Tánterv és Utasítás is ilyen értelemben veszi fel a szót, 16.) *Szintézis* alatt pedig a köznyelv, az építő folyamatot érti. — Ezzel a népszerű felfogással szemben a tudományos és logikai értelmezés épp az ellenkezőt vallja. Aristoteles óta egyöntetűen *analízisnek* nevezi a *bölcsélet* a konkrét adottságokból a lényeghez, a részekből az egészhez vezető utat, és *szintézis* alatt a fogalomból, vagy szövegből való kiindulást (helyes tehát a hitelemzés szó). Megint másképp érti a fogalmat Hegel és a modern existenciális filozófia: (thesis, antithesis, synthesis). A salzburgi (1903), bécsi (1905 és 1912), müncheni (1907) katekétikai összefüggéseken órákhosszat vitatkoztak a kétféle felfogásról, de nem sikerült a mai napig sem egyöntetűséget teremteni. Sem a közfelfogást nem lehet megváltoztatni, sem a filozófusokat fogalomváltozásra bírni.

Ezt a zűrzavart használták fel sokan, hogy saját találmányú új módszerekkel, elnevezésekkel lépjenek a nyilvánosság elé, minek következtében a keveredés teljes lett.

Legjobb ezért, ha ezektől a vitáktól távontartjuk magunkat s visszatérünk a módszerkérdés egyszerű, de tudományos fogalmához: az *induktív* és *deduktív* szavakhoz. Ezzel a skolasztika ősi hagyományaihoz lépünk és egyenesen Szent Tamásra támaszkodunk. Az emberi szellem természeténél fogva csak ezt a két megismerési utat ismeri. Aristotelesre hivatkozva mondja Szent Tamás: «A tudomány megszerzésének két módja van. Az egyik a demonstráció, a másik az induktio. Ez a két mód abban különbözik, hogy a demonstratio az általánosból indul ki, az induktio pedig a részletesből». (In II. Analyticorum I, 30.)

Vegyük sorra.

1. A *deduktív módszer*, vagyis a szövegmagyarázó az általánosból, az elvontból indul ki, egy tételből, szövegből, elvből, fogalomból és azt kezdi boncolgatni, elemezni, megvilágítani, szemléltetni, megértetni, magyarázni, tanítványhoz közel hozni. Ebben a módszerben tehát visszafelé vezet az út: a végponttól a kiindulóponthoz. Felmutatom a végpontot jelentő tételt, meghatározást, vagy fogalmat, aztán szétszedem, hogy darabonként odaállíthassam a kiindulóponthoz s ott lassan, fokozatosan beadagolom. Ebben a megismerési folyamatban (mikor tanításról van szó) elsősorban a tanító aktivitását veszi igénybe, neki kell a végponttól hidat verni a tanuló lelkéhez, és az új ismereteket átvezetni hozzá. Különösen szónokok, tanárok, tanítók művelik e módszert, mely nagy tért ad saját tevékenységünk kifejtésére. Nem kell a tanulót megszólaltatni, belevonni a munkába, ami végeredményben könnyíti a menetet. Hisz a növendék aktiválása fáradságosabb, több türelmet, tapasztalatot és művészetet követel.

Plátó ezt a módszert találta helyesnek, mert a velünk született ideákra alapozta a nevelést. A múlt század didaktikusai is többnyire ezt a módszert

dicsőítették, az akkori intellektualizmusnak inkább megfelelt. Még Willmann is, aki a gyakorlatban a másik módszert ajánlotta ezt a módszert tartotta az eszményinek.

A lélektan ezzel szemben arra tanít, hogy ez a módszer új ismeretek közlésére a tanításban, *főleg a gyermeknevelésben* nem alkalmas. Elsőrendű szerepe van a tudományos életben, ahol a módszer passzív oldala nem jelentkezik, mert hisz a befogadóban (a hallgatóban, olvasóban) magas szellemi képességet tételez föl (s így inkább belevonja a megismerési folyamatba. Ha pl. a főiskolai vagy egyetemi hallgató elmélyed a tanár jegyzeteiben, úgy tevékenyen vesz részt a végpont megközelítésében, illetve annak levezetésében, saját lelkébe való behozatalában. Kisebb érettségi fokon, különösen gyermekeknél a helyzet más. A tanító és tanuló viszonya itt inkább hasonlít valamely nagyhatalom s egy kicsiny önállótlan állam viszonyához. A nagyhatalom azt exportálja a kis országba, amit akar, tekintet nélkül arra, hogy ez feltudja-e dolgozni, látja-e hasznát az árunak.

Ma általános felfogás a pedagógiában, hogy a deductív módszert a gyermeknevelésben kizárja. («A legritkább esetben használhatjuk csak a szövegmagyarázó módszert, melynek az a veszélye, hogy merőben szöveganalizissé silányul». Tanterv és utasítás, 16.) A deduktív módszert ott alkalmazzák, ahol egyenlőfokú szellemi érettség áll szemben egymással (egyetemek, főiskolák, általában a tudományos irodalomban) és különösen ott, ahol a tantárgy, vagy tanulmány-anyag ezt a módszert kívánja (mint pl. exegesis-szentírásmagyarázat, törvényt magyarázat). A teológiában is általános ez a módszer, különösen a dogmatikában! A kinyilatkoztatott igazságokat, nevezetesen a hittitkokat nem lehet ismert, konkrét részletekből, természetes tudásanyagból összehordani és felépíteni. Ez a megfontolás volt alapja

azon nézetnek, mely azt hitte, hogy a hitoktatásban is a deduktív módszert kell alkalmazni. Innen van az, hogy sokszor a legnagyobb jóhiszeműség vezette a hitoktatókat, a katekizmusok és hitelemzések szerzőit a deduktív módszerhez való ragaszkodásban. Ezzel a látszólagos nehézséggel szemben leszögezzük a következőket. A hittan valóban különbözik a többi tudományoktól, főleg a természettudományoktól abban, hogy tételeit nem a tapasztalatból, a megfigyelésből veszi, hanem a kinyilatkoztatásból. Innen a teológia sajátos tudományjellege. Ebből azonban egyáltalán nem következik, hogy ezt a tudományt ne lehetne a tapasztalati ismeretek bevonásával a tanuló aktív közreműködésével, fokozatos fölépítéssel vagyis induktív módszerrel tanítani. Sok érv és bizonyítás helyett elégséges az Úr Jézus pedagógiájára utalni, aki maga is a legtöbbször ezt a módszert használta. A hitoktatásban pedig ő a legfőbb mesterünk.

2. Az *induktív*, vagyis a szövegépítő módszer a részletekből a konkrétból, az ismeretből indul ki és lassú, szerves építéssel tetőzi be az új ismeret, tudásanyag egészével. Hasonlítható ez a folyamat a korallszigetek épüléséhez vagy az ojtóág megújulást hozó munkájához. Itt az utat együtt teszi meg a növény és a nevelő, kézenfogva, lépésről-lépésre közelednek a végponthoz. A nevelő már ismeri az utat, ismeri a végpontot is, de igyekszik belehelyezkedni a gyermek kiindulópontjába, érzelmi és értelmi helyzetébe, lelkesíteni a cél iránt s úgy vezetni az úton, hogy kedvvel s kicsiny alkatához mérten, fáradság nélkül lépést tudjon tartani vele. Ez a módszer persze több időt, türelmet, megértést és művészet igényel, de annál eredményesebb, annál biztosabban eléri a célt.

Pedagógiai szempontból ez a helyes módszer, mert a gyermek adottságainak, természetének megfelel.

A deduktív módszer hívei kiemelik, hogy ott az eljárást nagyobb következetesség, szigorúbb logika és precíz fogalmak jellemzik. (Willmann.) Igen ám, de a gyermek épp erre az elvont következetességre, szigorú logikára, precíz fogalmazásra képtelen. Mit ér a nagyszerű, szabatos meghatározások és fogalmak tömege, ha a gyermek idegenül áll előttük, nemcsak értelmetlenül, hanem érdek és érzés nélkül. Sokkal fontosabb, hogy a gyermekek szeressék a hittant, érdeklődjenek iránta, elsajátítsák, életkincsükké tegyék belőle mindazt, amit kicsi szívkük s kicsi agyuk befogadni képes. Természetes, hogy ezen adottságok és keretek közt világos fogalmakra kell törekedni. De nem a fogalomszerzés a lényege a hitoktatásnak, a nevelésnek, hanem az élet. «Aki az Evangéliumot és az apostol-leveleket vagy a prófétákat olvassa, rögtön észreveszi, hogy itt (nem a fogalom az első, hanem) fordítva : az Üdvözítő az ő prófétái és tanítványai mindig meg akarnak először ragadni, megakarnak indítani és így az Isten országának megnyerni és beszédük mögött találjuk meg a világos fogalmakat, amelyeket azután rendszerbe foglaltunk.» (Pfliegler, III. 182.) Pl. a szeretet parancsolatáról kérdezve, hogy ki a mi felebarátunk, nem azt feleli az Úr : «Mindenki» és e tételből kiindulva magyaráz, hanem épp ellenkezőleg egy megkapó, könnyen érthető példabeszéddel kezdi s annak színes leírásával úgymond magától rávezeti a kérdezőt a helyes tanra. a szeretet parancsának egyetemes voltára. Ez a módszer hasonlít a *sokratesi módszerhez*, melyet Aristoteles, majd Szent Tamás tudományosan is igazoltak, az Evangéliumban pedig, és általában a katek zisben új szint és jelentőséget kapott.

Az *induktív módszer gyakorlati alkalmazása* különböző a tárgy és a növendék lélektani adottságai szerint. Az iskolai hitoktatás módszerét közelebbről a hittananyag és az iskolás gyermek lelkiadottsága

határozza meg. Az induktív módszernek ezt a sajátos válfaját, melyet a hitoktatásban alkalmazunk újabban intuitív módszernek nevezzük.

2. §. Az intuitív módszer.

Az induktív módszernek az iskolásgyermek valóságos nevelésében alkalmazott válfaját nevezzük így. Intuición itt *tapasztalatot*, vagyis életközelséget jelent. Az intuitív módszer úgy ragadja meg a kiindulópont (a gyermek) érdeklődését, hogy leszáll annak nem értelmi ismeretkörébe, hanem tapasztalati világába, onnan veszi képeit, hasonlatait, indítékait s amennyiben lehet, kifejezéseit. Ezzel a gyermekléleknek leginkább megfelelő alkalmatossággal teszi meg az utat a végpontig.

Itt tehát nem pusztán szemléltetési eszközről vagy benyomásról beszélünk, hanem a gyermeki lélek *mozgósításáról* érzék-, és tapasztalatvilágán keresztül. «Nihil in intellectu, quod prius non fuerit in sensu.» (S. Th. I, 85 a. 1.) Ezt az általános elvet kapcsoljuk össze a másikkal: «quidquid recipitur, ad modum recipientis recipitur». A gyermek csak gyermeki módon tudja befogadni, fölvenni, megérteni, vagy el-sajátítani az új ismeretet. A felnőttben már sok kép és fogalom van, amit az érzékeken felvett és magáévá tett a lélek. Ott tehát számíthatunk a meglevő tudásanyagra. A gyermeknél aligha. Az ő kis szívében, fiatal lelkében még kevés ilyen kép vagy fogalom él, amit fölvelt, az sincs feldolgozva, tehát ezekre építeni nem lehet. A gyermeknevelésnél tehát primér beéplítésről, alaprakásról van szó. Ezért szükséges mindig az érzékeken keresztül lelkéhez közeledni és pedig mindig gyermeki módon. Ez lényegében a gyermekre alkalmazott induktív módszer, melyet intuíciónak nevezünk.

Intuición itt jelenti a gyermek érzékszerveinek

általános mozgósítását. «Lorsque nous employons le mot *intuition*, nous entendons une mobilisation générale des sens, et spécialement de l'ouïe et de la vue, quand le toucher ne peut être mis à contribution» (Decoene 149). Utat-módot keresünk, hogy a gyermek szemével, látásával, képzeletével, ha lehet, tapogatódzással, tapasztalattal ragadjuk meg azt, ami a kívánt új ismerethez vezet. A lényege ennek a megismerési módnak az, hogy *a gyermek maga* (ha nem is magára) talál a célponthoz, szinte ő fedezi fel a szabályt, a tételt, vagy az igazságot. Pl. a matematikában a szorzás szabályát úgy tanítom, hogy babszemeket osztok ki a gyermekek között. Felszólítom őket, hogy számoljanak össze 2×3 , aztán 3×5 stb. babszemet. Minden számolásnál megkérdem: hogyan jutottak az eredményhez? Egy kis segítséssel hamar rájönnek a szabályra, azt a maguk nyelvén kifejezik, s így tudják, értik. Míg a szabály egyszerű ismertetése, «magyarázata» és betanulása rendszerint értelmetlen marad.

Már most világos, hogy a hittanban az intuición sokkal nehezebb. A hitigazságokat, erkölcsi normákat babszemeken kiszámítani nem lehet. Épp ezért kíván külön gondot és fáradságot, hogy a gyermek lélek- és érzékvilágát mozgósítsuk és a kívánt célhoz vezessük. A gyermek részéről segítségünkre van az *anima naturaliter christiana*, és (megkeresztelt gyermekekről van szó!) a bennük működő kegyelem. Erre biztosan számíthatunk. Aztán ügyelnünk kell arra, hogy a gyermek érzékeit, képzeletét és tapasztalatát olyképen mozgósítsuk, hogy az természet-szerűleg vallásos irányba terelje figyelmét. Végül a mozgósítás eszközt is a hittan saját köréből kell kiválasztani.

Ezek az eszközök: a történelem, a liturgia és a milieu. (cf. Roy, 98—115.)

1. A *történelem* alatt értjük elsősorban a szent

történetet (vagyis a Bibliát, főleg az Evangéliumot) és másodsorban az egyháztörténetet és a nemzeti történetet. Mindenikben sok leírást, drámai jelenetet, lekötő eseményt, jelentős képet találunk, amelyek nemcsak arra alkalmasak, hogy a gyermek figyelmét lekössék, hanem arra is, hogy a hit igazságait megismertessék. A történelem ugyanis legszebben tanuskodik a gondviselés vezetéséről, irányításáról az emberiség életében, mutatja, mennyi gonddal, szeretettel teremtette Isten az embert, milyen boldogságot szánt neki, hogyan vesztette el az ember a paradicsomot, hogyan sülyedt Isten nélkül a romlásba, hogyan jött el Isten Fia megváltani minket stb. Magát a dogmát is egyszerűbben, jobban megérti az ember, ha nem teológiai rendszerbe foglalva, hanem ezen történeti menetben ismeri meg. Ezen elvre épül az ú. n. történeti módszer, mely Szent Ágostonra vezethető vissza.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Szent Ágoston történet-szemlélete a hitoktatásban is magát az üdvtörténetet öleli fel a maga egészében. «Narratio plena est, cum quisque primo catechisatur ab eo quod scriptum est: *In principio fecit Deus caelum et terram, usque ad praesentia tempora Ecclesiae*» (De cath. rud. I, 3). A történelem számára a *totus Christus* története úgy, amint az ószövetségben rejtőzött, a megtestesülésben közénk lépett, s azóta misztikus Testében folytatódik a világ végéig.

A «történetet» a gyermekek mindig szívesen hallgatják. Méginkább, ha érdekesen, színesen, elevenen tudja elmondani a hitoktató. Ez külön művészet, melyet mindenkinek el kell sajátítania, gyakorolni és tudatosan ápolni érdemes. A történetmondás azonban nemcsak csemege a hittanórán, hanem szerves része a magyarázatnak. Ezért sohasem szabad hittanórán legendákat, meséket, szóval igaztalan történetet mesélni, hanem mindig csak igazat: a Szentírásból, az egyháztörténelemből, a hazai történelemből. (Természetesen nem «igaztalan» történetek a

példabeszédek, hasonlatok stb., amelyek lehetnek nemcsak a szemléltetés eszközei, hanem a milieu mozgósítása is.)

A hitoktatás legfőbb történeti forrása a Szentírás, főleg az Evangélium. Nem mehetünk soha túlzásba, ha arra törekszünk, hogy a gyermekek minél jobban, minél részletesebben megismerjék (és megszeressék) a Szentírást. Ezért a Biblia *tárgya* is a hitoktatásnak. Mint *eszköz* azonban nem követelhet magának kizárólagosságot. Igaz ugyan, hogy a kinyilatkoztatás legfőbb forrása a Szentírás. «Toutes les vérités dogmatiques ou morales ont leur fondement sensible dans l'Histoire sainte. Elles en sortent en quelque manière comme une plante sort de sa racine». (Manuel de Catéchiste, 124.) De ezt is tudjuk, hogy nem egyedüli forrása a kinyilatkoztatásnak. Sem a Megváltó életét nem ismerteti kimerítően. (Ján. 21, 25.) Sem a példait, hasonlatait nem mindig alkalmazhatjuk a gyermek és a mai ember világához. Mindezt figyelembe kell vennünk, ha felvetődik a kérdés, az ú. n. *biblikus módszer* nevelés-lélektani jelentőségéről.

A Biblia a legszebb, és leghitelesebb példa arra, hogy hitünk szent igazságait nemcsak elvont és nehezen érthető meghatározásokkal lehet elmondani (amint ezt a legtöbb újabbkéletű katekizmus teszi), hanem egyszerű, megkapó, konkrét leírásokkal, képekkel, hasonlatokkal. Ezt kell a hitoktatónak a parabolázó Úr Jézustól, a legfőbb katekétától megtanulnia. Azért szeretnők, ha a napjainkban meginduló biblikus mozgalom nemcsak a Szentírás alaposabb ismeretéhez (megszeretéséhez) és a hitoktatásban (általában a teológiában) való nagyobb-szabású alkalmazásához vezetne, hanem egyúttal megszabadítana a felvilágosodás racionális lizmásától és megtanítana egyszerű és őszinte evangéliumi módon élni, gondolkodni és beszélni.

2. *Liturgia* alatt értjük itt nemcsak a nyilvános istentiszteletet, hanem az Egyház egész belső életét, amint az láthatólag (szent jelekben és szent képekben) élénk lép. Ide tartozik tehát a szertartásokon, szentségeken s szentelményeken kívül a szenthelyek és tárgyak, szokások és események, mint a templom, kápolna, útszéli feszület, keresztút, rózsafüzér, imakönyv, szentkép, búcsú, körmenet, ének, szentbeszéd stb. Ilyen értelemben nevezik a liturgiát a kegyelmi élet *tájának*, a Szentlélek hazájának («Heimaten des H. Geiste », Meyenberg, «Bopp milieu surnaturel»). «La Liturgie est une vie qui s'exprime par des rites, des chants, des prières et des monuments. Ses rites sont des symboles dans lesquels se retrouvent le dogme, la morale et l'histoire de l'Eglise ; ses prières en sont la synthèse ; ses chants sont l'expression psychologique ; ses monuments en sont la représentation artistique». (Roy, 105.) Magától értetődik, hogy a liturgia nemcsak istentiszteleti és üdvtörténeti szempontból elsőrendű jelentőségű, hanem pedagógiai szempontból. Mint a vallásos élet légköre és tája, szükségszerűen a vallásos nevelést is a maga körébe vonja. Nem is volna lehetséges katekézis, keresztény életre való nevelés, a liturgián kívül. Ezt az alapelvet nagy általánosságban mindig szem előtt tartotta a katekétika, imádság, gyónás, áldozás, szentmise, mindig ott szerepel programjában. Az újkori liturgikus mozgalom méginkább előtérbe helyezte a liturgia fontosságát és a hitoktatást, sőt az egész nevelést, aszkézist a liturgiára építi. Így fejlődött ki az ú. n. *liturgikus módszer a hitoktatásban*. Alaptétele szerint a liturgia alakítja ki bennünk a krisztusi embert, tehát a krisztusi nevelésnek is a liturgián keresztül kell történnie. «Das fordert das kathechetische Erziehungsziel, zum Christen zu bilden, es verwirklicht sich ja wesentlich durch die Liturgie» (Bopp, 111.)

Kétségtelen, hogy a liturgia szoteriologikus célja ugyanaz, mint a katekézisé. Amíg azonban ezt a célt a liturgia elsősorban kegyelmi eszközökkel szolgálja, addig a hitoktatás pedagógiai eszközöket használ. A katekézisnek ezenfelül a kegyelmi étellel és liturgiával szemben is kötelezettségei vannak. Katekézis van hivatva erre is megtanítani, ezekbe is bevezetni a gyermeket. Maga a liturgia a maga jeleivel, szimbólumával, tartalmával stb. magyarázatra szorul. A hitoktató tanítja meg a gyermeket a szentségek vételére és a szentmischallgatásra. A szenthelyeket is ő ismerteti meg vele. Ő neveli rá a liturgikus életre. Éppen azért nem lehet a liturgia az intuitív módszer első eszköze, sem a hitoktatás kizárólagos elve.

3. *Milieu* alatt értjük mindazt, amiben a gyermek él, amit a maga gyermeki módján átél, *tapasztal*, ismer. Világos, hogy ide tartozik a liturgiából is mindaz, amit a gyermek már megélt (*milieu surnaturel*.) Ez persze nagyon kevés: imádság az édesanyával, szentképek a családban, stb. Nagyobbára tehát csak természetes adottságokra (*milieu naturel*) számíthatunk. Ilyenek a családi és társadalmi élet mindazon jelenségei, melyekben a gyermek él, s a gyermek saját világa, saját élete. Pl. hogyan készítik az ebédet, hogyan kell köszönni a n. gyoknak, hogyan kell az asztalnál viselkedni, mit látunk egy képeskönyvben, hogyan kell az öcsikére vigyázni, kicsi libák mit csinálnak a vízben, hogyan játsszák a «kint a bárány, bent a farkas»-t stb. (Példák Roy, 107. sz.)

A hitoktatónak bele kell élnie magát a gyermek világába, nemcsak le kell ereszkednie hozzá, hanem képzeletileg hozzájuk kell hasonulnia («gyermek vagyok, gyermek lettem újra») és ki kell kutatnia: mi az a gyermek tapasztalati világában, aminek segítségével el lehet vezetni a hittannak és a hitéletnek egy újabb ismeretéhez. Ha sikerül a gyermektapasztalat körében olyant találnia, ami érzékelteti valami-

kép a gyermekkel ennek a természetfeletti igazságnak, életvalóságnak a mibenlétét, akkor megteremtettük az *intuición* kapcsolatát, bevezethetjük a gyermeket az új ismerethez. Így érzékelteti meg az Úr Jézus a legszentebb igazságokat a jó pásztornak, a magvetőnek, a kalász, a kenyérdagasztó asszony példájával. Gyermeknek elsősorban a gyermeki életéről kell a példát, a megvilágító képeket kiemelni. Sőt az Evangélium hasonlatait és a liturgia szimbólumait ezen a kerülő úton kell a gyermeknek megmagyarázni, a gyermeki értelemhez közelíteni (asszimilálni). Így pl. a városi gyermeknek, aki sohasem látott bárányt és pásztort, más hasonló képpel kell magát a parabolát megmagyaráznom. Vagyis a gyermek milieuéhez kell alkalmazkodni.

Az intuitív módszer legelső forrása, kiinduló pontja tehát a gyermeki milieu. Ebben magát az Úr Jézust követi, aki tanításában hasonlóképp hallgatóinak, tanítványainak milieujából indul ki. «*Ses images, il les empruntait à la vie de ses auditeurs, à ce qu'il avait sous les yeux*» (Cuttaz, *L'our le succès de nos catéchismes*, Juvésy 1934. 40, idézi Roy 111.) Innen a módszer: «*Le procédé consiste à parler à ceux qu'on instruit de ce qu'ils voient*» (Blouet, *La sanctification des enfants*, Paris 1930 idézi Roy 111.)» A hitoktatás akkor lesz eredményes, ha képekben, példákban, hasonlatokban történik. Már pedig a gyermek környezetéből vett hasonlatok, a tárgyak, amelyek körülveszik, a legalkalmasabbak arra, hogy figyelmüket fölkeltsék és tanításukat velük megértessék» (Potter, *The Pastor and his people*, Dublin 1876, 240, idézi Roy 112.)

Ez a módszer nemcsak didaktikai, hanem általános pedagógiai, főleg vallásnevelési szempontból is a leghelyesebb. Így nemcsak meg tudjuk érteni a gyermekkel a hittant, hittételt, hanem közelhozzuk, belevivszük az ő életébe. «*Enfin de l'aveu de tous,*

l'enseignement religieux doit com pénétrer et vivifier tout l'enseignement profane lui-même et la vie tout entière. Or, quel moyen plus efficace d'atteindre ce but que d'appliquer constamment à la vie pratique, familiale scolaire ou sociale, les données du catéchisme et de puiser abondamment dans ce milieu complexe les images requises pour les expliquer?» (Roy 112.)

3. §. A szövegépítés fokozatai.

A m. püspöki Tanterv és Utasítás előírja a szöveg-építő módszer általános alkalmazását, egyben hozzáfűzi: «Ennek első feltétele egy módszertani egység összeállítása, hogy egy órán egységes anyagot ad-hasson, ha nem is tarthatja meg a káté beosztását és sorrendjét».

A multszázad a maga racionalista beállítottságával meglegedett a tanóra fokozatainak megállapításával és e fokozatok külsőséges betartásában formalizmust eredményezett az oktatásban. A tanító mereven ragaszkodott az előírt formához s célt nem ért el vele. Újabban ép az ellenkező irányzat üti fel a fejét: el akarnak vetni minden formát, minden keretet s egyedül a tanító pillanatnyi ihletére és ízlésére bizzák az óra menetét. (Igy Rang i. h. Ulmer, Schüssler.) Szerencsére a modern pedagógia ismét megtalálta a kapcsolatot az étellel az emberismeret és lélektan törekvésein keresztül. A neveléslélektan pedig arra tanít, hogy igenis szükséges a tanításban lélektanilag megalapozott fokozati egységet teremteni, mely lehetővé teszi, hogy az új ismereteket hatásosan, maradandó módon és gyakorlati eredménnyel tudjuk a tanítvánnyal közölni. Természetesen nem szabad a fokozatokat lélektelenül, mesterkélten, mereven egymásra sorakoztatni, sem azokhoz szolgai módon ragaszkodni. A fokozati egység

csak a váza a szervezetnek, mely neki nem életet, de igenis egyenes tartást, erős alapot, szilárd építményt biztosít.

Akárcsak a szónoklatnál, méginkább a tanításnál, rengeteg időt, energiát fecsérélünk, ha tervszerűtlen adjuk elő az anyagot. Lehet így ötletszerű, rapszódikus, gondolataiban csapongó szónoklat szép stílusával, érdekes fordulataival, meglepő gondolatcsillámaival tűneményes, tetszetős, de ép tűnemény-szerű jellegénél fogva hamar ellobbanó, keveset közvetítő. A tanításba, különösen a hitoktatásba, kevés idő alatt nagy anyagot kell átvennünk, és pedig fontos, életbevágó tanítást. Így feltétlenül szükséges, lelkiismeretbeli kötelesség, hogy a legjobb módszer szerint igyekezzünk a hittanórát eredményessé tenni.

Loyolai Szent Ignác mesteri módon, mély emberismerettel építette fel lelkigyakorlatainak szerves vonalát. Az elmélkedés felépítésére vonatkozólag is több alkalmas, maradandó módszert dolgozott ki. Ezek a módszerek sokban rokon vonást mutatnak a pedagógia legjobb módszereivel. Az oktatásra nézve már Szent Ágoston írásba foglalta azokat a fozozatokat, amelyek a helyesen felépített tanítás egységét alkotják. Deogratias kártágói szerpapnak adott tanácsaiban a következő pontokban foglalja össze a tanítás, a katechezis menetét :

1. pont a *historia*, lehetőleg az üdvtörténetből vett kép, amely előterjeszti a tanítást. Szent Ágoston a maga részéről az üdvtörténet folyamatát kívánja követni a maga sorrendjében (innen történeti módszer) egész az üdv jelen pillanatáig. Tehát a képeket nemcsak a Szentírásból veszi, hanem az Egyház, a keresztény élet további folyásából is. Az egész Szentírást átvenni nem lehet, de nem is kell Szent Ágoston szerint : «quod nec tempus capit, nec ulla necesis postulat».

2. pont az *explicáció*, vagyis a magyarázat, a taní-

tás kifejtése, amelynél óvakodni kell a tárgytól való elkalandozástól. Meg kell maradni a tárgynál, s a világosság kedvéért a tárggyal kapcsolatos nehezebb problémákat, vitás kérdéseket nem szabad e helyen belevenni a magyarázatba.

3. pont az *interrogáció*, vagyis a tárgy alkalmazása. Nem kikérdezés a rideg iskolamódszer szerint, hanem megbeszélés a cselekvőiskola szellemében, melyet biztatás, buzdítás (exhortatio) zár le. „Interrogatione querendum utrum intelligat et dando fiducia, ut, sic quid ei contradicendum videtur, libere proferat.”

Szent Ágoston nem az iskolai hitoktatásra gondol, mikor a katekézis módszerét vázolja, de lényegében ugyanazok a fokozatok az iskolai tanításra is vonatkoznak. Az emberi lélek általános törvényei nem változnak. Tanulásnak, szellemi elsajátításnak e törvényszerűségén épül fel a hittanóra egysége a maga fokozataival.

Napjainkban legelterjedtebb az ú. n. *münchener módszer*. Így nevezzük a századbeli katekétikai kongresszusokon kialakult lélektani módszert. (P. Gatterer javaslatára.) E módszer fokozatai a következők:

1. Előkészítés és célkitűzés (Vorbereitung).
2. Előterjesztés (Darbietung).
3. Megvilágítás (Vertiefung, Erklärung).
4. Összefoglalás (Kurze Zusammenfassung und Überführung in den Katechismuswortlaut).

5. *Alkalmazás* (Anwendung auf das christliche Leben)

Ezt a módszert ajánlja a magyar Püspöki kar által jóváhagyott Tanterv és Utasítás.

Bécsi módszernek nevezzük ezzel szemben azt a legújabb irányt, amely a fenti fokozatokból kiemeli a három lényegest, mely mellett a többinek csak kísérő szerepe van. A három lényeges pont, mely minden idők tanításában szerepel és e szentágostoni sorrenddel is megegyezik :

1. *Előterjesztés* (példa, história). 2. *Kifejtés* (magyarázat, megvilágítás). 3. *Alkalmazás* (gyakorlati rögzítés, interrogatio).

Tomka (Teophil kidolgozott hitelemzések I—III. k.) is ezt a módszert követi. Hasonlókép Magdics. Világos, hogy ebben a módszerben sem marad el, bár másodrendű szerephez jut, az előkészítés (bevezetés), célkitűzés (memento du catechiste), és az összefoglalás (ismétlés). Ez a hármas fokozat legalkalmasabb mély ismeretközlésre és a gyermeki léleknek teljesen megfelel. A legfontosabb ugyanis, *hogy a fokozati felépítés a gyermek lelkében történjék*, s az, amit az oktató előterjeszt, a gyermek figyelmét lekösse, érdeklődését felhívja, élményszerűen hasson, amit az oktató kifejt, azt a gyermek felfogja, megértse, elsajátítsa, és amit az oktató az ő kis lelke számára alkalmaz, az át is menjen a gyermek gyakorlati vallásos, lelkiéletébe.

Talán helyesebb is volna, ha a fokozatokat nem a tanító, hanem a növendék oldaláról tekintve neveznök és elsősorban e szemszögből magyaráznók. Így kisebb volna a veszély, hogy üres formalizmussá, vagy merev eszközzé süllyed a beosztás.

A szövegépítés fokozatai nem pusztán didaktikai célt szolgálnak, hanem az igazi nevelés azon alapelveiből fakadnak, mely szerint az igazi tanítás az egész embert mozgósítja, aktiválja, nemcsak az értelmét, vagy emlékezőtehetségét. Ilyen szempontból is nagyszerű szolgálatot tehetnek az előterjesztett fokozatok.

VII. FEJEZET.

A fegyelem.

A fegyelmet különbözőképp lehet felfogni s aszerint változik pedagógiai értéke. Keresztény felfogás szerint a fegyelem tulajdonképp *aszkézis*. Aki tudja fegyelmezni magát, uralkodni hajlamain, szenvedélyein, a legmagasabb cél szolgálatába állítani erőit, a jobb belátás szerint cselekedni, s mindezt benső meggyőződésből, szeretetből, az a fegyelmezett ember. A hitoktatás keretében ilyen embereket akarunk nevelni.

Az iskolai fegyelem.

Az iskolai fegyelem csak egy része, válfaja az így felfogott fegyelemnek. Foerster nyomán a következőképp határozzuk meg: «Összessége azoknak az intézkedéseknek, amelyek elengedhetetlen erkölcsi feltételei a zavartalan és eredményes iskolai munkának». (Schule und Charakter.)

A hitoktató két dolgot tart szem előtt. Egyrészt a növendék egyéni fejlődését, másrészt a közös iskolai munkát. A kettő kölcsönös hatással van egymásra. És mindkettőhöz szükséges a fegyelem.

1. Szoktassuk a gyermeket minél előbb a *rendszeres munkára*. Természetesen a kedélyvilágot sem szabad elhanyagolni. Mutassuk meg, mennyi öröm fakad a pontosan, jól végzett munkából. Milyen nyugodt lelkiismerettel játszik az a gyermek, aki

elvégezte leckéjét! Könnyebb tanulni pihent fejjel. Többet lehet elvégezni munkabeosztással, napirenddel.

Tanítsuk meg a gyermeket arra is, hogy az *engedelmesség* mindig tökéletesebb, több hősiességet és bölcsességet kíván. Jézus példáján szeretetessük meg vele a készséget, alárendelést, őszinteséget. Hasonlókép a tisztaságot, rendet mindenben: ruházatában, padjában, könyvei között. Szeresse a csendet épúgy, mint a játékot.

A legfontosabb azonban, hogy *benső önfegyelmzésre* tanítsuk. Ennek alapja a szeretet, és gyümölcse a felelősségérzet. Aki tud magára vigyázni és magától másokért aggódni, az nem fog bajt okozni a hittanórán, hanem kis apostol szökken belőle, s az ilyenből lesz később helyes irányítás mellett az egész ember.

2. Már most a közös iskolai munkát tekintve, nemcsak az egyes növendékek önfegyelmzése szükséges, hanem azok összhangja.

Ennek első kelléke a *pontosság és munkabeosztás*. Mint a jó zenekarnál. Ne kelljen egymásra várni. Mindenki tartsa rendben a maga helyét. A közös dolgok gondozását (katedrán port törölni, tábla, szivacs, virág, kályha) végezzék beosztással. A közösségérzetet ápolni kell, az adja meg az iskolai fegyelem szellemét. Az olasz dekurió-rendszer szép eredményeket ért el ezen a téren.

Az összhang másik kelléke a *figyelem*. Ennek fölkelte a hitoktató feladata. Aki jól tanít és le tudja kötni a gyermekek figyelmét, az már kilencven százalékban megoldotta a fegyelmzés kérdését. Ezért készüljünk lelkiismeretesen minden órára. Fontos az is, hogy lássuk az egész osztályt. Mindenki üljön pontosan a helyén. A hitoktató «szeme» a rend fenntartásának fontos tényezője. (Weszely, 295.)

Végül részletesen meg kell állapítani azokat a *módokat és szabályokat*, melyek a közös tevékenység keretét képezik. Ha csak egy tanítványom van,

akkor nem zavarja a tanítás menetét egy kérdése. De amikor húsz gyermek egyszerre kérdez! Szükséges tehát egy külső rendet, iskolai etikettet megállapítani (sorrend, kérdezésmód, felelésmód, stb.). Ez a rendtartás képezi a külső iskolai fegyelmet.

A fegyelmezés eszközei.

Különböző úton lehet hatni a gyermekekre (érzékein, értelmén, vagy akaratán keresztül) és ezek szerint különbözők a fegyelmezés eszközei.

1. *Fizikai eszközök.* Ebbe a csoportba tartoznak mindazok az eszközök, amelyeket a modern pedagógia «kényszerítőknak» nevez, mert közvetlenül a gyermek érzékeire hatnak, vagy közvetve annak anyagi létét, vagy előmenetelét fenyegetik.

Ilyenek: a testi kényszer, a büntetés, a megfélemlítés, a hipnózis.

A *testi kényszer* az ösztönös csecsemőkorban lehetséges, így szoktatják a kishabát mosdásra, evésre, járásra, talán még kis kacsói összekulcsolására is. A vallásos nevelésben nincsen helye. Még kevésbé a hipnózisnak. Egyes keleti vallások alkalmazzák ugyan, de csak magakereső elrévülést, önző élvezetet csálnak elő vele, aminek köze nincs az Istenkereső igazi vallásosságához.

A *büntetés* századok óta égető kérdése a neveléstudománynak. Göttler szerint a valláserkölcsi nevelésben sem nélkülözhető eszköz. «Kétségtelen, hogy az volna az ideális világ, ahol nem volna büntetés semmiféle formában sem». (Weszely, 175.) Ez az ideális világ azonban csak az örök boldogságban valósul meg. Itt a földön az isteni pedagógiának is egyik eszköze a büntetés. A mi pedagógiánknak is hozzá kell igazodnia.

A büntetés alkalmazásánál tartsuk szem előtt a következő szempontokat:

a) A büntetés nem a legelső és nem a legfőbb eszköz. Tehát csak akkor vesszük elő, mikor már minden más eszközt kipróbáltunk.

b) A büntetés célja a javítás. Tehát még ezt is szeretetből és szeretettel kell végrehajtani. Érezze ezt a gyermek. Soha haragból, vagy felindult állapotban nem szabad büntetni.

c) A büntetés kiosztásánál láttassuk be a gyermekkel hibájának belső értéktelenségét és a büntetéssel ne elkedvetleníteni, hanem akarátának megerősítésére törekedjünk.

d) A büntetés legyen igazságos, arányos az elkövetett rendetlenséggel, ne tartson sokáig, s adjon alkalmat a teljes rehabilitációra, jóvátételre.

e) Elsősorban csak *szellemi büntetés* (intés, dorgálás, rosszalás) jön számításba. Bár nem tagadható, hogy nagy számú osztályban, veréssel nevelt gyermekeknél, tíz éven alul, nagyon ritkán a *testi büntetés* is szükségessé válhat. (Göttler, 62.)

f) A büntetés végrehajtása, és általában minden fegyelmezés a hittanórán *kívül* történjen, lehetőleg óra után. A hittanóra áhítatos szelleme, megszentelt légköre kizár minden hasonló zavaró körülményt. Ezt különben még profán tárgyaknál is sürgetik a nevelők. (Weszely, 295, 6.)

A *fenyegetés* vagy *megfélemlítés* (egy kellemetlen következménynek kilátásba helyezése) súlyosabb lelki károkat okoz, mint maga az igazságos büntetés. Az, amit a gyermek a fenyegetés, vagy megfélemlítés kényszere alatt csinál, mindig értéktelen, és ellenzenyes a szívében. Ezért a hitoktatásban a fegyelmezésnek ezt az eszközét mindenkép ki kell küszöbölni.

2. *Értelmi eszközök.* Míg a fegyelmezés fizikai eszközei csak gátló hatásúak, s ezért rendszerint értéktelenek, addig az értelmi eszközök mind serkentők. Ebben van nagy nevelői fontosságuk. Ilyen eszközök :

maga a tanítás, felvilágosítás, beláttatás, bizonyítás, meggyőzés, rábeszélés.

3. *Akarati eszközök.* A fegyelmezés, mint általában az egész nevelés, leginkább az akarat műve. Ezért a fegyelmezés leghatásosabb eszközei azok, amelyek a növendék akaratát tudják megindítani. Akaratindító hatásuknál fogva *szuggesztív* eszközöknek is szokták nevezni. Ilyenek: tisztelet, szeretet, tekintély és bizalom, mely érzések a növendék részéről a rajongásig fokozódhatnak. A nevelő részéről ide tartozik: a jutalom, a felügyelet és a példaadás.

A *jutalom* kétféle, anyagi és erkölcsi. Az anyagi jutalom egész kicsinyeknél a hitoktatásban is alkalmazható, hamar rá kell azonban nevelni a gyermeket, hogy a kapott jutalomban (könyv, szentkép, érem, stb.) inkább az erkölcsi jutalom jelét lássa. Természetesen arra is gondosan vigyázni kell, hogy az adott érték valóban szép és vallásos szempontból nevelő hatású legyen. Nagyon sokat rontottak már izléstelen, vagy szentimentális szentképek osztogatásával. — Az erkölcsi jutalom (dícséret, elismerés) értékes ösztönző és biztató eszköz. Meg kell azonban tanulnia a gyermeknek azt is, hogy erkölcsi és vallásos életének áldozatait ne földi elismerésért, hanem Isten kedvéért cselekedje. (Mt. 6, 1—5.)

A *felügyelet* iránya nem a korlátozás, hanem az együttlét. A nevelő tekintélyének teljes fenntartásával bekapcsolódik a tanítványok életébe: munkába, gondba, játékba, örömbé. Jelenléte nem kellemetlen, feszélyező a gyermekek számára, hanem épp ellenkezőleg örvendenek neki, megtiszteltetésnek és gondos figyelemnek veszik. Persze ezt csak úgy tudjuk megvalósítani, ha valóban szeretjük a gyermeket és sokat vagyunk közöttük.

A *példaadás* a nevelő egyéniségének kisugárzása. Fegyelmezés szempontjából meggyőző hatású, ha magunk is az önuralomnak és fegyelmezettségnek

tökéletes és vonzó példája vagyunk a gyermekek előtt. «Die größte disziplinierende Kraft des Lehrers ist seine eigene Selbstdisziplin». (Förster.)

Végül megemlíti az akarati eszközök között a *megbízatást*. Ebben mintegy kiteljesedik az előbbi három, mert ebben látja a gyermek a legnyilvánvalóbb jutalmat, ezzel válik a mi felügyeletünk közüggé, és adunk alkalmat példánk közvetlen gyakorlására. A gyermeket különböző tisztségekkel bízzuk meg (Szívgyárda, Kongregáció, előimádkozás, stb.), amint ezt a katolikus pedagógia alkalmazta. Természetesen az «önkormányzatnak» azt a fokát, melyet egyes körök újabban követelnek, a népiskolában nem valósíthatjuk meg. Arra is vigyáznunk kell, hogy a megbízott gyermek érdemes legyen és szándékaink szerint járjon el. Érdekes példát mond el Tomka (I, 31-32).

4. Végül ne feledkezzünk meg a kegyelmi eszközökről, melyek kiegészítik az akarati eszközök munkáját a katolikus nevelésben.

Hogyan csinálta Don Bosco?

«Minden idők ifjúsági nevelésében két rendszer van használatban: az előrehajló (preventív) és a megtorló (represszív). A *represszív rendszer* abban áll, hogy közlik a törvényt az alattvalókkal és azután öröködnék, hogy rajtakapják az áthágókat és megbüntessék szükség szerint a megérdemelt büntetéssel. Ebben a rendszerben az előljáró arcának és szavának mindig szigorúnak kell lennie, sőt fenyegetőnek, és kerülnie kell minden bizalmaskodást az alattvalókkal. — Különböző, sőt mondanám, ellentétes a *preventív rendszer*. Abban áll, hogy megismerteti a törvényeket és szabályokat s azután öröködi oly módon, hogy a növendékeken csüngjön mindig az előljáró vigyázó szeme, aki mint szerető édesatyja

beszél velük, vezeti őket minden alkalommal, tanács-
csal látja el, kedvesen figyelmezteti, vagyis arra
törekszik, hogy a növendék hibázását el.ve kizárja. —
Ennek a rendszernek gyakorlata pedig a szentpáli
szavakra épül. *Caritas benigna est, patiens est, omnia
suffert, omnia sperat, omnia sustinet.*» (Regolamento
per le Case, ed. Casotti, 107—109.)

Don Bosco e szavai világosan kifejtik nevelési
rendszerének elméleti alapvonásait. Figyelmezteti
továbbá a nevelőt, hogy fegyelmezés szempontjából
három csoportba osztályozhatjuk a gyermekeket:

1. Kimondottan jó viselkedésű gyermekek. Ez
lehet pusztán szokás, vagy életrevalóság hiánya.
Arra kell törekedni tehát, hogy a jó viselkedés
bennük is igazi erénnyé váljon, életrevalók legyenek,
s akkor tekintélyüket megerősítjük, hogy a többiekre
is jó hatással legyenek.

2. A közepesek vagy közömbösek. «Ezeket röviden,
de gyakran kell jó szóval, figyelmeztetéssel és tanács-
csal ellátni. Bátorítani kell őket, kis jutalmakkal is
kimutatni velük szemben bizalmunkat, anélkül, hogy
elmulasztanók felettük az éberséget.»

3. Végül a kimondottan rossz viselkedésűek.
Arányszámuk Don Bosco szerint egy a tizenöthöz
(6.66%). Ezeket hamar ki kell ismernie a nevelőnek
és külön kezelés alá kell venni. Az eljárás a követ-
kező. Don Bosco itt is az Úr Jézus példáját tartja
szemelőtt. (János 4, 7—26.) Első lépés: megnyerni
a gyermek szívét s valamilyen tisztséggel, megbiza-
tással fölkelteni benne a bizalmat. Második lépés:
hibáira figyelmeztetve erősebben kihangsúlyozzuk a
benne látott, vagy még szunyadó jótulajdonságokat
és vonzó eszményt rajzolni neki arról, amit még el-
érhet. Harmadik lépés: támogatni a gyermekeket
abban, hogy ez eszményt meg is valósítsa és együtt
örülni vele minden kicsi eredménynek.

Egy alkalommal Tosti báboros kíséretében egy.

intézetet látogat. A lépcsőházban dalolva, nagy robajjal egyenesen rájuk fut egy növendék. Az igazgató rögtön összeszidja s elkergeti. Don Bosco utána megy: «Mindent elintézek egy feltétellel. Ezután mindig jó leszel és barátok leszünk. Vedd ezt az érmet és cserébe elmondasz egy Üdvözlégyet értem». — A gyermek hálásan ragadja meg a jóságos kezét, megcsókolja és azt mondja: «sohasem foglak elfelejteni, az érmet mindig itt fogom hordani a nyakamban».

Osztályozás hittanból.

Az osztályozás felfogható, mint a jutalmazásnak, illetve büntetésnek egy neme, s mint ilyen fegyelmi tényező.

Mikor Olaszországban ismét bevezették az iskolai hitoktatást, a nevelők sorában mozgalom indult, hogy a hittanból ne legyen vizsga és osztályozás. A vallásos nevelés káros befolyását féltették e külső fenytől (így többek között P. Buccoleri, De Libero, Nosengo, Pennsii, Rosa). Nehogy a gyermekek ezt a tárgyat is csak a vizsgára tanulják s ne az életre. Nehogy a rossz jegy, a sikertelen vizsga, vagy az elnézés elkedvtelenítse magától a vallástól a gyermeket.

A hosszú pedagógiai vitát (lásd *Scuola e clero* 1939. évfolyamát) végül is az illetékes hatóságok döntése zárta le, s bevezette a hittan-tanításban a vizsgáztatását. Kimondotta ugyanakkor, hogy a vizsgának és jegyadásnak nem szabad sohasem büntető jellegűnek lennie (di «voto» con sanzione non se ne parli) hanem inkább jutalom legyen a szorgalomért, lelkesítés a jobb tanulásra, mintegy verseny a legelső helyekért, alkalom, hogy ezáltal is kimutassák buzgóságukat.

Amint látjuk, az osztályozás pedagógiai értéke a

nevelőtől függ. Neki kell a vizsgát és jegyadást helyes beállításban a magasabb cél szolgálatába beállítani, egész nevelő munkájával olyan légkört teremteni az iskolában, hogy a vizsga ne megfélemlítő, hanem felemelő hatással legyen a gyermekekre.

A fegyelmezés légköre.

«Örültem, mikor az első áldozás napja felvirradt! Be kell azonban vallanom, hogy szinte a nagy kegyelmi találkozásnál is jobban örültem annak, hogy véget ért az előkészületi idő. Nem mintha sajnáltam volna az időt azokra a hittanórákra, melyekben a plébános úr az első áldozásra előkészített, hanem az esett olyan nehezemre, hogy különösen «jónak» kellett lenni. Ezt a sok jámborságot nagyon megúntam. Ha szünetben egy kicsit hangosak voltunk, már külön prédikációt kaptunk mi elsőáldozók. Még otthon is, ha valami rossz fát tettem a tűzre, vagy a tanulásban elmaradtam, rögtön fülembe csengett: te akarsz áldozni?! Mennyire irigyeltük a felsőbb osztályosokat, akik már túl voltak mindezen. Nekik nem kellett oly nagyon jámboroknak lenni, s ha valamit elkövettek, csak egyszerű szidást kaptak, nem pedig duplát, mint mi. — Jónak lenni azt jelentette számunkra, hogy nem szabad sem nevetni, sem örülni. Rettenetes unalmas dolog. Ha egy kicsit élénkebbek voltunk, rögtön jobbról is, balról is ránkörmedtek, hogy ez nem illik az első-áldozóhoz... Minden, ami nehéz volt és nem tetszett, az jámbor volt és illő. És mindaz, ami az eleven gyermekszívnek örömet jelentett, az már bűn volt, vagy legalább aggasztó, különösen a lökdösődés, verekedés, vagy a gyümölcslopás... A jámborság nagyon kemény és ellenszenves volt szemünkben.»

Igy emlékezik vissza egy hitoktató gyermekkori benyomásaira (Adam) s a manikeizmus veszedelmét

látja abban, hogy a gyermek természetét félreértve, olyan «jámborságot» akarunk reá erőszakolni, amely önmagában nem érték és eleve visszariaszt. Olyan tökéletességet, melynek lelke nem a *szeretet*, hanem a komorság és az élettelenység.

Nemcsak az intézetekben, hanem az iskolában, különösen a hittan-iskolában a fegyelemnek *családi*nak kell lennie. A kívülről erőszakolt, vagy csak külső fegyelem (katonás fegyelem) a lelkiélet szempontjából nem értékes, azért lehetőleg ki kell küszöbölni a hitoktatásból.

Arra törekedjünk tehát, hogy az osztályban családias szellem uralkodjon, s lehetőleg a szeretet hassa át a tanítványok és nevelők magatartását. Ápolni kell : az összetartást, a közvetlenséget, és a megkövetelt szabadságot.

1. Az *összetartás* kis egységekbe kovácsolja az osztályt s ennek kihatása a későbbi életre is gyümölcsözni szokott. De a nevelői munkát is elősegíti. Adjunk *közös feladatokat*, megbízatásokat, kitüntéseket. Legyen minden osztálynak valami sajátos kincse, ismertetőjegye, eszménye. Pl. egy kertészlet, melyet ők gondoznak, egy szent, akit ők különösen tisztelnek.

2. A *közvetlenség* megteremtésére először is el kell takarítani az útban álló társadalmi ellentéteket, otthonról hozott előítéleteket. A jó Isten előtt mind testvérek. Csak egy számít : ki szereti őt jobban s mutatja ezt ki jó tanulással és viselkedéssel. Alkalmat adunk a testvéri szeretet ápolására egymás között. Egyformán bánunk gazdaggal és szegénnyel !

3. Végül kellő *szabadságról* gondoskodunk. Enélkül nincs fegyelem. A gyermeknek mozgás, levegő kell. Ha kellő időben kijátszhatja, ugrálhatja magát, tud óra alatt figyelni és csendben lenni. Künzle, a híres svájci orvos-plébános mondja : «A négy fal közé való bezárás különösen a falusi gyermekeknek

elviselhetetlen». Ezért szép időben mindig a szabadba vitte őket. — Túlságosan feszes testtartást se követtünk. A feszesség kellemetlen érzése megnehezíti a figyelmet. (Próbáljuk ki magunkon!)

Első óra. Ismerkedés.

A családi légkörhöz hozzátartozik, hogy a nevelő jól ismerje tanítványait. Csak így lesz *jó pásztora* a reábízott nyájnak. (Ján. 10, 14.) Csak így tudja nevelni és fegyelmezni azt. Ismerkedés szempontjából döntőjelentőségű lehet az első hittanóra. Vázlatban ismertetjük menetét.

Mit akarok elérni: 1. kedvező benyomást kelteni a gyermeklelkekben, 2. a tanítványaimhoz való viszonyomat rögtön helyes alapokra fektetni, 3. áttekintő képet kapni az osztály helyzetéről és az egyesek vallási ismereteiről.

Mit viszek magammal: egy képeskönyvet, a növendékek névjegyzékét.

Miután reggeli elmélkedésemben, szentmisémben sokat imádkoztam a növendékeimért, az Úr Jézus áldásával indulok az osztályba. Pontosan! Lelki ismeretem nyugodt és derűs, szívem telve bizalommal, még az arcomra, szemembe is kisugárzik fénye,

«Mikor először lépsz az iskolába

Legyen arcodon Jézus nyájassága.»

Gárdonyi ezekben az egyszerű, megkapó szavakban, mintha az apostol szavait fordította volna le a magyar tanító nyelvére: in Christi legatione fungimur. A hitoktató valóban az Úr Jézust képviseli, hogy ne mondjam személyesíti meg a gyermekek előtt. Nem utolsó sorban az ő egyéniségétől függ, hogy meg fogják-e ismerni, szeretni a Mestert, és az ő jellemének vonásait fogják önkéntelenül átvinni a lelkükben alakuló Krisztusképre. Tehát nem «maga-

Sorszám	A gyermek neve, lakása (a tanévben)	Hány gyermek közül hányadik?	Szülek lakhelye	Az apa neve, vallása és foglalkozása (egyéb körülm.)	Az anya neve, vallása és foglalkozása (egyéb körülm.)	A gyermek környezete	Jellemzés
1.	Kovács István Kert-u. 3.	8 ^a	u. o.	János r. k. asztalos (egyháztanácsos)	(Nagy) Éva r. k. mosónő	Kisebb testvéreivel foglalkozik	gyenge tehetségű, szorgalmas, szorgálatkész
2.	Lukács László Internátus	2 ^a	Szamosfalva	Jakab r. k. ügynök		Szeret egyedül lenni	Jó tanuló, édesitikus, elmélyedő
3.	Malom Ernő Kis-u. 45.	1	u. o.	Lajos r. k. kereskedő (beteg)	Kacsó Márta r. k. (elvált polgárilag)	Az utcán szerez bárányokat	Figyelmetlen, terhelte, gyors felfogású
4.	stb.						

Jegyzet. A második rovatba bejegyezzük: *hány gyermek van a családban, a szám fölé kisebb számmal felírjuk, hogy növendékünk hányadik a sorrendben. Hasonló rövidítéseket a többi rovatban is alkalmazhatunk.*

mat» viszem a hittanórára, hanem Krisztust. Értem alatta: az én magán életem kis és nagy gondjai, nehézségei, kellemetlenségei, stb. maradjanak otthon, ne éreztessem ezeket a gyermekekkel. Milyen csúf, ha az utcán, vagy konyhán ért bosszúságomat a gyermekeken töltöm ki. Nemcsak igazságtalan, de hivatásom megfeledkezése.

Mindig jókedvvel, magafeledt jósággal és szeretettel lépek az iskolába, s ezt a lelkiületet megőrzöm az egész hittanórán, mindig tudatában a szent hivatásnak, hogy Krisztust helyettesítem. Mintha csak azt mondogta volna óra előtt az Úr nekem: menj és mondj egy Hegyi Beszédet a gyermekeknek. És milyen gyermekeknek! *Angeli eorum semper vident faciem Patris qui in coelis est.* Tisztábbak, ártatlábbak mint én. Kivétel nélkül kedvesek Isten szemében. Nekem is azzal a szeretettel, megértéssel kell hozzájuk fordulnom, mint az Úr Jézusnak.

Az első órának nem szabad azonban pusztá benyomásnál maradnia. A gyermekek érezzék rögtön az első órán, hogy a hittanóra egészen más, mint a többi tantárgy. Nem tantárgy a szó technikai értelmében. Itt egészen másképp tanulunk. De tanulni kell. Ezért rögtön az első órát a munka jegyébe állítom. Megtanítom őket a keresztyény köszöntésre (és ha tudnák is), megmagyarázom az értelmét. Dícsértessék a Jézus Krisztus! Ez a köszöntés imádság, hitvallás, jócselekedet. Mély tisztelettel kiejteni (nem elharapni!) és szívünkben a tisztelet szellemét ápolni.

Ha olyan az idő, s az alkalom, esetleg egy kis vallásos dalt tanulunk meg, hogy ezzel kezdhessük a jövő órát. Ha nem tudnak még imádkozni, rövid reggeli imát tanulunk meg. Mindenesetre van tanulás, mert az első órán, itt is az *ora et labora* értelmében munkálkodunk.

A tanító és a tanítványok viszonya kölcsönös.

Csak ha szeretem a gyermekeket, fognak ők is szeretni engem. Ha tisztetem őket, fognak tisztelni engem. Ha fegyelmezem magamat, lesznek ők is fegyelmeztettek.

A hittanórán nem tartunk akadémiai programbeszédet, az anyagot sem kell vázolniunk a kicsinyek előtt. Nem árt azonban, ha rövid néhány szóban felhívjuk figyelmüket arra, hogy a *jó Istenről fogunk tanulni*, hozzá imádkozni, reá gondolni, neki örömet szerezni. Épp ezért a hittanórán legyenek különös figyelemmel, legyenek nagyon jók, mert csak így fog a jó Istennek bennük kedve telni. Ezért hozok magammal egy szép nagy képet, vagy képeskönyvet, ha pedig ilyen nincs, magát a templomi misekönyvet (ne sajnáljuk a fáradságot!), és annak egy-két színes oldalát fellapozva a gyermekek előtt, megéreztetem velük, hogy itt valami nagyon szent, nagyon szép dologról van szó. A színes kép leköti a figyelmet (már belépéskor a könyvet fogják figyelni), felkelti az érdeklődést és bizonyos hangulatot, változatosságot visz bele az órába. Az örömvágyó gyermek-szívnek erre oly nagy szüksége van.

Szeretem a gyermekeket, és ezt megérik a hangomon, a tekintetemből és mozdulataimból kiolvasásuk. De a rendre, fegyelemre nagy súlyt fektetek. Erre vonatkozólag döntőjelentőségű az első óra. Ha az első órán fecsegést, fészkelődést engedek, úgy későbbben nehezen tudom kioktatni őket. Jobb elejét venni a bajnak. Tudják a gyermekek rögtön első órától kezdve, hogy a jó Isten iskolájában vannak: rendnek kell lenni.

Ezért figyelemmel vagyok az elhelyezésre. Megjegyzem magamnak a kijelölt helyeket, s nem engedem, hogy azt hittanórán elcseréljék. Esetleg tükröt készítek. Szeretnek a gyermekek ilyenkor visszaélni a tanító távollétével és helyet cserélni. Ügyelek arra, hogy ne üljenek nagyon sokan egy padban,

mert a szoros zsufoltság (különösen fiúknál) lehetlenné teszi a fegyelmezést.

Mindezt azonban beszélgetés közben intézem el, s nem élesen elhatárolt részletekben. Az egész órán végig vonul az «ora et labora» szelleme, miközben énekelünk, imádkozunk, tanulunk, a fegyelenre ügyelek, a padokat megjegyzem és a gyermekeket megismerem.

Ami a gyermekek megismerését illeti, nagyon hasznos a fontosabb adatok feljegyzése. Persze ezt sem hivatalos irodai stílusban, hanem szinte észrevétlenül, tanítás közben. Sorban elbeszélgetek a gyermekekkel (ha nincsenek nagyon sokan) s közben az előttem fekvő névjegyzékbe bejegyzem a következő adatokat :

1. Név, szülők neve.
2. Hol és mikor született.
3. Hány gyermek van, hányadik.
4. Szülők foglalkozása.
5. Lakhelye.
6. Hittantudása.

Ezek közül az 1. 2. 5. pont órán kívül az igazgató-nál megtudható, tehát már óra előtt beírom a jegyzékbe. A többit aztán hamar egy-két kérdéssel megtudom :

— Mi az édesapád? Él-e? Hányan vagytok otthon? Édesapád mit csinál? Hány kisebb testvéred van? stb. A hittantudást inkább általános kérdéssel faggatom ki :

— Ki tudja a Hiszekegyet? Ki tudja hol született az Úr Jézus?

— Hát a püspök melyik városban lakik? stb.

A bejegyzés jelekkel is történhetik. Idővel mindenki megtalálja az egyszerű módját. Egy mintát itt közlök : a 165. oldalon.

VIII. FEJEZET.

A vallásos élmény pedagógiája.

A *Neveléslélektan* viszonylagosan új tudomány, különösképp nálunk. Érthető tehát, hogy e tudománynak külön ágait még nem dolgozták fel szervesen. Hézagpótló feladatot látunk abban, hogy a neveléslélektan legfontosabb ága : a vallásnevelés lélektana mielőbb feldolgoztassék.

A katekézis (amint láttuk) kimeríti a vallásnevelés fogalmát. Röviden tehát a katekézis lélektanáról beszélhetünk. Mint ilyen nem önálló tudomány, hanem a neveléslélektan egyik ága. Módszer és irány szempontjából a neveléslélektan szervezetebe tartozik, ahhoz igazodik. Ilyen értelemben nemcsak felhasználja a lélektan és neveléstan megállapításait, hanem saját módszerével és eszközeivel építi ki elveit. Tárgya közelebbről meghatározza a lélektan és neveléstan azon körét, amelyet elsődlegesen és közvetlenül kell beledolgoznia rendszerébe. Ezek a valláslélektan és valláspedagógia. Ilyen alapon dolgozza fel a lélektan és neveléstan azon adatait, melyek a vallásos életre vonatkoznak.

A következő fejezetekben a vallásnevelés lélektanának négy alapelvét ismertetjük : az élménynyújtás jelentőségét, a szemléltetést és annak eszközeit, a cselekvés és cselekedtetés elvét, valamint az egyéni lelki ráhatás (lelki vezetés) pedagógiáját.

Meghatározás.

A vallás adja nekünk az élet legnagyobb, legigazibb értékeit. Ezek az értékek azonban csak úgy lesznek a mieink, ha megtapasztaljuk, átéljük őket. Egy értéknek így módon való elsajátítását nevezzük élménynek.

Az élmény az egész embert átható folyamat, de csak akkor igazi, ha súlypontja a lélekben és gpedig az értelemben s akaratban van. Mint kísérő jelenség az élményben az érzések is megmozdulnak, különösképp a gyermeknél. De nem az érzelmi mozzanat a fontos, azért nem kell erre nagy gondot fordítani. A tapasztalat azt igazolja, hogy ezek az érzelmi kísérő jelenségek mulandók, elfakulnak, míg maga az élmény saját értéktartalmával megmarad, sokszor egész életünkre kihat. Különösen a gyermekkori élmények döntő jelentőségűek! A vallásos élmények pedig mint leginkább lelkiek a legmaradandóbb súlypontjai a léleknek.

Jelentősége.

Húsz-harminc esztendővel ezelőtt még sokan félreértették, vagy tagadták azt, amit ma az értékekről a komoly bölcsélet tanít. A mindennapi tapasztalat is igazolja, hogy az értékek *megismerése* nem elégséges, sőt nincs is nagy jelentőséggel az életre. Hányan ismerik a kereszténységet és mégsem keresztények! Hányan tudják, hogy mi a jó és mégis ellenkezőjét cselekszik, amiről tudják, hogy helytelen. Ennek az elvitathatatlan ténynek sok más mellékkörülményen kívül az a magyarázata, hogy az ismert érték nem vált lelki javukká, nem élték át, nem sajátították el szívvel-lélekkel s azért nem is válhattott életük elvévé. Lélektani szükség tehát, hogy az élet igaz értékeit ne csak megismertessük a gyermek-

kel, hanem *élménnyé* avassuk, életalakító erővé az ő életében. «Religion kann weder bloß gelehrt noch bloß erfüllt werden. Vielmehr führt zu ihr nur das Erleben, in dem sich Fühlen und Denken verbindet. (Mayer.)

Hoc distare inter delicias corporis et cordis solet : quod corporales deliciae, cum non habentur, grave in se desiderium accendunt ; cum vero avide eduntur comedentem protinus in fastidium per satietatem vertunt. At contra spirituales deliciae, cum non habentur, in fastidio sunt ; cum vero habentur in desiderio : tantoque a comedente amplius esuriuntur, quanto et ab esuriente amplius comeduntur. In illis appetitus placet, experientia displicet : In istis appetitus vilis est, et experientia magis placet. S. Greg. Hom. in Lc. 14, 16—24. (Lectio 7 Dom. Infr. Oct. Corporis Chr.) Innen világos tehát, hogy pedagógiai cél a lelki megtapasztalás által megszerettetni, mert különben meg sem ismernék, nem is kívánnák, még kevésbé tudnák, milyen «édes az Úr»!

A hitoktatásnak ezt a lényeges feladatát azelőtt a buzgó környezet s elsősorban a mély vallásos életet élő család végezte el. A gyermek így jött az iskolába : már birtokában azoknak a végtelen értékeknek, amelyeknek bővebb és szabatosabb ismeretét tökéletesítette a hittanóra. Ma inkább fordítva van. A gyermek környezete, sokszor maga az otthon, épp ellenkezőleg, a közömbös, felületes, vagy kimondottan hitetlen, erkölcstelen élet élményével küldi a gyermeket az iskolába. Csak nagyon ritkán számíthatunk arra, hogy a gyermek hazulról hozza magával a mély lelkiséget. Így a hitoktató vállára nehezedik teljes súlyával a feladat : *a gyermek lelki tulajdonává tenni, élményévé avatni azokat a szent értékeket, amelyeket a vallás az életnek ad.* Nagy mulasztást követne el az a hitoktató, aki megelégedne a vallásos ismeretek közlésével, egy jó vizsga előkészítésével. Ne felejtsük, hogy az oktató hibás abban, ha tanítványai nem az életre, hanem a vizsgára tanulnak. A hittan abban is lényegesen elüt minden más tantárgytól, hogy elsősorban élni tanít, és sohasem szabad megelégednie a pusztá tudással.

Pl. A filológia tanára ismerteti Xenophon leírását Socrates haláláról, a kakasáldozatról. Arra nem is gondol, hogy a növendégeitől megkövetelje az Asklepiosnak hozott hasonló áldozatot. Vagy az ó-szövegségből ismertetem Dávid és Góliát harcát: követelhetek-e tőlük verekedést? Ha azonban élményszerű az előadásom, maguktól is megteszik a gyermekek, persze csak játékból, hogy a kakasáldozatot, vagy a Góliát-viadalt megcsinálják.

Osztályozás.

Az élményeket a következőképp osztályozhatjuk:

1. *Külsőleg* erősebben ható, az érzelmi erőket jobban megmozgató élmények. Ilyenek lehetnek a gyermeknél a karácsony-est, egy kirándulás, szín-előadás, stb.

2. *Belsőleg* mélyebbenható, kevésbé felszínre lépő, kevésbé érzelmes élmény, mely csendesesen, legtöbbször lassabban is ereszti gyökerét a gyermek szívébe. Az édesanya jóságos megbocsátása, a nagyapa valamelyik egyszerű, de szeretettel elmondott története, magyarázata, buzdítása, vagy imája (pl. Nannyó rózsafüzért imádkozik hangosan a gyermekekkel), éneke (így őrizték meg a balladákat) az első templomlátogatás, az első hittanóra, stb.

Az élmények fokát és jelentőségét tekintve, meg kell különböztetnünk még a *nagy élményeket*, amelyek egész egyéniségünket felrázzák és legtöbbször át is alakítják, akár a külső, akár a belső mozzanatot lép bennük előtérbe. Ilyen lehet egy bukás, az első bűn, az első fájdalom, egy nagy csalódás, az első bál, vagy első szerelem. Ilyenek főleg a megtérések, és ilyennek kellene lennie az első áldozásnak, bér-málásnak, lelkigyakorlatnak. Ezzel szemben *kis élményeknek* nevezhetjük azokat, amelyek inkább a nagy élményeknek feldolgozásai, elő- vagy utó-

rezgéseit, sokszor époló jelentősek, de kevésbé feltűnőek, nem rendkívüliek, sőt gyakoriak és mindennapiak lehetnek. Ilyen lehetne mindennap az imádság, a Szentséglátogatás, szentmise és szentáldozás, a hittanóra, az ünnepek, zarándoklatok, szent képek és helyek szemlélete, lelkiolvasmány stb.

E kettős beosztásból világos, hogy a hitoktatásban inkább a bensőleg ható kis élményeket fogjuk alkalmazni. Az első kategóriába tartozó, külsőleg erősebben jelentkező és az érzelmeket felkorbácsoló élmények aligha jöhetnek számításba. Wenn innerhalb der katholischen Religionspädagogik von «Erlebnissen» die Rede ist, so sind damit keine aufwühlenden inneren Vorgänge gemeint. Es kann sich dabei vielmehr nur um jenes Gefühl mäßig auf das Ich bezogene Innewerden von Tatbeständen handeln, wie es bei aller Werterfassung stattfindet. Stets muß es mit dem vernünftigen Denken in Einklang stehen. (Mayer, 28.)

Viszont a nagy élmények, még ha tisztán bensőek volnának is, nem mindennapiak, sőt nem is jó ha erőltetjük, vagy sokszorozzuk azokat. Ezekről helyesen mondja Eberhard «daß unmöglich das 7 jährige Büblein oder der 13 jährige Junge jede Woche zweimal von 8–9 vormittags ein religiöses Erlebnis haben kann oder soll». (78.) Viszont az ú. n. csöndes élmények igenis hozzátartoznak az igazi bensőséges lelkiélet mindennapiságához, elevenességéhez, amennyiben az igazi vallásosság egy mindennapi átélése az örökkévalóságnak, a krisztusi értékeszmének.

A krisztusi élet épp az Egyházban, annak az Úr Jézustól alapított szentségi organizmusában különösképp előtérbe lépteti a helyesen értelmezett vallásos élményt. A liturgiában sohasem az ismeretközlés az első (még a szentbeszédben sem), hanem a Krisztusközlés, a kegyelem által való részesedés, kapcsolódás Istenhez. De maga a közlés, kapcsolódás mindig

élményszerű, mert élménykeltő szent jelekhez és szertartásokhoz van kötve, gyümölcsei közt pedig ott szerepelnek azok a lényeges jegyek, amelyek rendszerint nagy élményt eredményeznek a lelkiismeretesen, áhítattal készülő lélekben (lelkivigasz, biztonság, béke és öröm ; mindezeket a Trienti Zsinat is felsorolja a szentségi hatások között).

Az élmények a mindennapi élet egyhangúságából emelkednek ki : az ami megmarad. Az *én* kicsiny világában is rengeteg a kép, benyomás, csak egy kis hányadát tudom feldolgozni, megfogni, magamévá tenni. Az élményben kapcsolódik az én a valósággal (Ichfunktion). E kapcsolódásnak skálája :

a) Innerste Hingabe, innerliches sich Versenken, Hingabe des ganzen Ich.

b) Ein innerliches in sich Aufnehmen, in sich Versenken des Gegenstandes.

c) Ein in Vordergrundtreten des Gegenstandes, indem er das Ich ganz erfaßt an sich zieht, fesselt (man ist «tief ergriffen»);

d) oder Indem es sich aufdrängt, innerlich ganz nahe tritt, überwältigt.

e) Ein Innerer Kontakt zwieschen Ich und Gegenstand («Gott näher sein»),

f) oder viceversa zwieschen Gegenstand und Ich («innerlich nahe»). (Gruehn 47.)

A vallásos élményben tehát a hit valamely igazsága, valósága, értéke, kapcsolódik a lelkemmel, vagy úgy, hogy én a bizalom, odaadás, önfeláldozás (a), a lelkesedés, érdeklődés, meghatottság, elragadottság (c), vagy benső átalakulás, felemelkedés útján (e) közeledem hozzá. Vagy ellenkezőleg azt érzem magamhoz közelebb : megértés, elmélyedés, megszeretés (b) által, egészen hatása alatt állok, rabul ejtett (d), vagy máris megvalósult, él, működik bennem (f).

Mindezek a faktorok nemcsak a jellemnevelés elengedhetetlen tényezői, hanem helyesen felfogva

magának az igazi vallásosságnak lényeges jegyei (bizalom, szeretet, önfeláldozás).

Lehet-e azonban igazi lelki élményeket pedagógiai úton előhívni?

1. Mesterséges eszközökkel nem.
2. Természetes eszközökkel igen. De ezeket meg kell szentelni.
3. Természetfölötti eszközökkel, amelyek a természetesekkel összhangban szerepelnek.

Melyek a *természetfölötti eszközök*? A szentségek és szentelmények (utóbbiakhoz számítva a Szentírást és az imát). *Eucharisztia*: delectando (Denz. 698, Conc. Flor. idézi szóserint Szent Tamás szavait, S. Th. III. 79, 1.); lelki áldozásnál: fructum eius sentiunt (D. 881). *Paenitentia* effektusa: conscientiae pax at serenitas cum vehementi spiritus consolatione consequi solet (D. 896). *Szentkenet*: aegroti animam alleviat et confirmat magnam in eo divinae misericordiae fiduciam excitando (D. 909).

Természetes eszközök (Pfliegler III. 243.):

- a) hazai táj szakrálképei, vallásos szokások,
- b) népdal, egyházi ének korális,
- c) költészet és irodalom (misztériumjátékok),
- d) képzőművészeti emlékek és alkotások (szentképek),
- e) szent helyek és idők (Denz. 1253),
- f) szent történetek, példák események,
- g) nagy vallásos egyéniségek (szentek).

Az élményhatás útjai pedig I. *kontempláció* (szemléltetés), II. *akció* (cselekvő és cselekedtető nevelés), végül III. a *nevelő egyéniség* (lelki vezetés).

A következő fejezetekben ezt a három nevelés-lélektani elvet ismertetjük.

IX. FEJEZET.

A szemléltetés.

Nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu.
Az ember testből és lélekből áll. Csak Isten tud egészen közvetlenül a lélekre hatni, új gondolatot vagy eszmét az értelembé vinni. A hitoktató mint minden tanító csak kívülről, az érzékeken keresztül közelítheti meg a gyermek lelkét. Ezt az utat is megmutatta nekünk az isteni Mester. Itt a földön járva az emberek között, emberi eszközökkel oktatta és nevelte őket. Azóta sem volt senki, aki oly elevenen, oly szemléltető szépségben tudta volna az igazságot bemutatni, mint az Üdvözítő. «Az Ember Fia mint ember szólott és az emberekhez szólván nem tagadta meg tőlük azt a szeretetet, amit a megvilágosító és megindító képek, példabeszédek és hasonlatok adnak. Az örömhír, vagyis az Evangélium kifejezése egyben az illusztrációja.» (Sertillanges.)

Meghatározás.

A tanítás akkor szemléltető, ha az életet helyettesíti, a tárgyakat és eseményeket a növendékek számára érzékelhető közelségbe hozza. A szemléltetést a legfontosabb érzékszerv után nevezzük így (*pars pro toto*), akkor is, ha nem a szemek közvetítik azt, sőt még a benső, lelki folyamatokat is így nevezzük, hogyha közvetlen öntudatossá vált tapasztalaton nyugszik. (Mayer.)

Lélektani törvény nem csupán az, hogy minden új megismerésnek az érzékszervek szűrőjén kell keresztül mennie, hanem az is, hogy szellemi élet összhangja, gazdagsága és foka nagyrészt az érzékek egészségétől, méginkább helyes használatától, leginkább tervszerű és bölcs foglalkoztatásától függ. «Az ember szemlélődéssel csakúgy integrálhatja magát, mint cselekvéssel. De nem kellene megelégednie azzal, hogy szemléli az óceánt, a hegyek és felhők szépségét, a művészet és költők mesterműveit, a filozófiai gondolat fenséges építményeit és azokat a matematikai képleteket, amelyek természettörvényeket fejeznek ki. Olyan léleknek is kell lennie benne, mely egy erkölcsi ideált törekszik elérni, világosságot keres ennek a világnak sötétségében, halad előre a rejtélyes úton és lemond önmagáról, hogy megérthesse a világegyetem láthatatlan mivoltát». (Carrel.) Régi közmondás tanítja: *In homine carnali tota regula intelligendi est consuetudo cernendi.* A modern pedagógia épp ezért nagy súlyt helyez az érzékszervek képzésére, ápolására és foglalkoztatására.

A hitoktatásban is figyelemmel kell lenni a gyermek összes érzékszerveire. A *tapintást* neveljük, mikor a tisztaságra gondot helyezünk: tiszta kéz, tiszta test a lelki tisztaság keretje. Szent helyeket áhitattal bejárunk, megérintünk (oltár, szenteltvíz), kézbe vesszünk (misekönyv, ampolna, szentkép, de nem a miséző kelyhet, mert liturgikus előírás tiltja), vagy meg is csókolunk (kereszt, ereklye). Az *izlés-szervre* a mértékletesség nevelésével hatunk. Egészséges életmódot, táplálkozást hirdetünk, a bőjt és önmegtágadás (pl. szomjúság leküzdése) erkölcsi értékét megmagyarázzuk. A *szaglószervről* sem szabad megfeledkezni. Tiszta, jó levegő legyen a teremben, ahol tanítunk. A hitoktató ruhája, szája (gyomorsavasok ne leheljenek a gyermek arcába, de más se), különösképp keze ne legyen rosszszagú,

főleg áldoztatásnál! Sem a bagó, sem az illatszer nem teszi vonzóvá a hitoktató egyéniségét. A templomban pedig a tömjénillat ne legyen kellemetlen, se csupán elfojtója a rossz vagy dohos levegőnek. Hisz célja ép a jóhatású illat «odor suavitatis». A gyermek egész benyomását az Úr házáról befolyásolja a templom illata (friss olajszag, stb.). A *hallószervre* jól érthető férfias hang mély hatást gyakorol. A láрма (főkép óra alatt), a tanító ordítása, vagy csapkodása feltétlenül káros hatású. Annál felemelőbb a szép ének, zene, hangos imádság, szépen mondott közös ima, stb. A *látószerv* azonban legfontosabb organuma a szemléltetésnek, s bár a képes beszéd a fülön keresztül jut a lélekbe, ott csak a látott képek felidézése által éri el hatását. A hitoktátónak ezért mindig olyan képből kell kiindulnia, amely ismert az egész osztály előtt, s még elevenen él a képzeletben. Feladata pedig olyan képekkel népesíteni be a gyermek lelkét, amelyek alkalmasak a krisztusi élet és tanítás rögzítésére, amelyek a vallásosság értékeiből elevenen, tartósan, megnyerő színben építik ki benne az Isten országát.

Célkitűzés.

A szemléltetésnek pusztán didaktikai haszna nem elégítheti ki a hitoktatót. Soha ne mondjunk történetet és példát csak azért, hogy könnyebben figyeljenek, vagy könnyebben megjegyezzék a leckét. De még azzal sem elégszik meg a hitoktató, ha a szemléltetés eszközeivel élénkebbé tudta tenni az órát. A szemléltetés ezeken kívül a vallásnevelésben még két fontos célt szolgál.

1. *Az intuitív módszer értelmében kiindulási pontja a tanításnak.* A hitoktató, ahányszor új igazsághoz akarja vezetni tanítványait, egy képet, szemléltető eszközt keres a gyermek életéből, környezetéből,

amely alkalmas arra, hogy az érdeklődést felkeltse és a kívánt célhoz vezesse. (Lásd Tomka, I. 15.)

2. *Másodszor pedig a szemléltetés eszközei arra is szolgálnak, hogy a gyermekben a tanítást élménnyé tegyük.* A gyermekre csak az a gondolat hat, amelyik él, csak az fog gyümölcsözni benne, amelyet élve tudunk beleplántálni lelkébe. Sajnos, a tanításban nagyon sokszor elfonnyadt, élettelen, gyökértelen palántákat ültetünk át a gyermekbe. Vagy úgy járunk, mint a horgász, aki a folyóból a halastóba akarja átvinni a halakat, de száraz levegőben szállítja oda. Arra kell törekednünk a tanításban, hogy a bennünk élő gondolat ne légüres téren keresztül jusson a gyermekhez, hanem olyan tartályban, amelyben ugyanolyan áram élteti, mint amelyet a gyermek lelkében találunk. Vagyis a folyóból kifogott halat rögtön tóvízbe tenni és úgy szállítani a tóhoz, ez a legjobb eljárás. A gondolatot egyenesen gyermekruhába öltöztetni, így mutatni be a gyermekeknek és bizonyos, hogy tárt ajtókra, tárt szívekre talál.

Felosztás.

A szemléltetés *közvetlen* vagy *közvetett*, aszerint, hogy magát az ismertetett tárgyat (templom, ima, feszület) mutatjuk be, vagy azt *helyettesítjük* valamilyen szemléltető eszközzel. A helyettesítő eszköz ismét lehet *külső* (kép, hang), vagy *belső* (affectus).

Soroljuk fel a szemléltetés legfőbb eszközeit és módjait, amint azok a hitoktatásban alkalmazást nyernek.

1. *Közvetlen szemléltetés, vagyis a tárgy bemutatása.* Ilyen már maga a keresztvetés, az ima, amelyet óra előtt és óra után mondunk a gyermekekkel. A tiszteletteljes tartás, a mesterkéletlen áhítatos hang *külsőleg* és *belsőleg* is szemlélteti, élménnyé avatja az imát. Hasonló legyen az ének is a hittanórán.

Belsőleg lehet szemléltetni a hittan több anyagát, mint pl. a bánat, a bizalom felindítása, engedelmeség, hála. Külsőleg lehet szemléltetni a liturgikus helyeket és tárgyakat: templom, oltár, keresztlőkút, stb. Első gyónás előtt megmutatjuk a gyóntatószéket és pontosan megmagyarázzuk annak szerkezetét. Első áldozás előtt az áldoztatóasztalt, felsorakozást, magát az áldozást (lenyelni az ostyát). Nagybőjtben a keresztút stációit. Helyi ünnepeken a szentnek oltárát, képét, kápolnáját. Ezeket a szemléltető utakat (Beobachtungsgänge) azonban már az iskolában elő kell készíteni és a vezetésre készülni kell, hogy eredményesek legyenek. Sok helyen szeretik a szülők, ha egy-egy ilyen látogatásra elkísérhetik a gyermekeket, különösen a kicsinyeket.

Az iskolában is bemutatathatunk kisebb tárgyakat, megmagyarázzuk jelentőségüket, használatmódjukat (rózsafüzér, szenteltvíztartó, stb.). A bemutatás módja legyen mindig tiszteletteljes, áhítatkeltő. Ez a legfontosabb. «A vallásos tárgyakat a hitoktató bemutatáskor mint tiszteletreméltó értékeket kezelje és ezt külsőleg is mutassa pl. azzal, hogy előbb megcsókolja és ha a gyermekek száma megengedi, nekik is csókra nyújtja.» (Gatterer, 334.) A tárgy bemutatásánál is lényegesebb az áhítat és tisztelet bemutatása, szemlélése.

A természet is mint Isten alkotása fontos tárgya a szemlélésnek, meg kell tanítani a gyermeket, hogyan olvassa a «nagy képes-könyvből» az isteni jószág kinyilatkoztatásait. (Bopp, 149—150.) Isten a Nagy Szemléltető. Tanuljuk meg a természetben s annak eseményeiben (vihar, virágzás, lombhullás) olvasni a *Teremtő* oktatását. A költők művei segíthetnek ebben.

2. *A közvetett szemléltetés képek által.* A gyermek szereti a képeket, éhes utánuk. «A gyermek elsősorban látó lény.» (Várkonyi II, 27.) Csupa szem, csupa

várakozás: látni, tanulni akar. Különösen a színes képekért rajong. Ha ilyen kép is van a hittankönyvben, még szívesebben fogja azt forgatni, tanulni. De nemcsak szereti a képet, hanem mélyen beleéli magát, erős hatást gyakorol lelkére. A gyermekkori képek végigkísérnek egész életünkön. A hitoktatónak itt nemcsak az a feladata, hogy képek segítségével oktasson, hanem az is, hogy művészi és vallási értékű képekkel a gyermek képzeletvilágát benépesítse, izlését alakítsa: képezze. A kép az értelemre hat, de legtöbbször az akaratra, érzésvilágra, sőt az emlékezetre is. (Az ismeretes három típus — vizuális, akusztikus, kinaesztétikus — közül a legtöbb gyermek az elsőbe tartozik, kb. 65%, vizuális, eidetikus, cf. Willwoll, 62—63, Pfliegler III. 146, Várkonyi II, 51—56.)

A kép erős hatást gyakorol a gyermekre. Milyen hatást, az nagyrészt a képtől függ. A vallásnevelés szolgálatában csak azok a képek alkalmazhatók, amelyek a következő feltételeknek megfelelnek:

a) A kép legyen *igaz*, vagyis ne ábrázoljon téves, vagy szándékosan meghamisított dolgot. Ilyen szempontból kifogás alá esnek a túlságosan idealizált szentképek.

b) A kép legyen *vallásos* nemcsak tartalmában, hanem méginkább szellemében. Ilyen képekben ma nagy a hiány. Hiányzik modern művészeinkből Fra Angelico áhítata.

c) A kép legyen *művészi*, értékes. A csúf kép sohasem alkalmas szép lelkiség ápolására. A szentek meglepő finom izlést mutattak e téren. Csak torz lelkek szeretik a modern szentimentális szentképeket.

Az újabb kor nemcsak a szemléltetés elhanyagolásában mutat szomorú példát, hanem az izlés hanyagolásában is. Templomaink sajnos, tele vannak izléstelen és olcsó képekkel, gipsz-szobrokkal, kiáltó színekkel, rikító lenyomatokkal. Pedig őseink ebben

is nemesebb lelkületről tanuskodnak. Mily művészen szépek a régi szárnyasoltárok, kőfaragások, és azok a freskótöredékek, amelyeket régmúltú istenházainkban, nemcsak városi dómokban, hanem kis falusi templomokban találunk, mint pl. Csíkszentimréen, Delnén, vagy Magyarfenesen. (Hogyan lehet és kell lelkipásztori okossággal ismét a régi hagyományokhoz visszatérni, azt bemutatja és leírja Forgács Ferenc az Egyházi Lapokban.)

Hogyan mutassuk be a képeket. Először is gondoskodjunk arról, hogy az iskolában feszület és vallásos kép kerüljön a falakra. De ne akármilyen! Izléstelen kép, vagy csúnya feszület többet ront, mint épít. — Szerezzünk a hitoktatás anyagához felhasználható képeket. Kisebb képeket a gyermek kezébe adhatunk (tisztelettel), nagyobbakat felmutatunk, esetleg egyideig ki is függesztünk. A képet a tananyag megmagyarázásához, a történet szemléltetéséhez, de hangulatkeltéshez is használhatjuk. Utóbbi esetben nem sokat fejtegetni. «A hangulatkeltést szolgáló kép nem szorul magyarázatra, hanem szóltalan vagy majdnem szó nélküli szemlélésre.» (Gatterer.)

Mikor? Lehet rögtön az óra elején, vagy csak a magyarázat végén. Első esetben a magyarázat folyamán állandóan a képet kell magyarázni. Utóbbi esetben a kép összefoglalása lehet a mondottaknak. Mindkét esetben a kép illusztrációja az átvett anyagnak szerves része annak (cf. Tonolo, 48).

Milyen sorrendben történjék a bemutatás, azt nem lehet apriori meghatározni. Pedagógiai tudatlanságra vallana, ha szűklelkűen kimondanók, hogy pl. liturgikus tárgyakat előbb bemutatni aztán magyarázni, biblikus képeket pedig fordítva, megelőzőleg kéne magyarázni. Az igazi sorrendet mindig a helyzet adottsága és a hitoktató egyénisége határozza meg.

3. *Film- és vetített képek a hitoktatásban.* XI. Pius híres körlevelében (1936 június 29) már felhívta a

figyelmet a mozgóképek nevelő erejére és fontosságára. Valóban, ma már nem huzódhatunk félre a nevelőhatás e modern eszközétől. Az egyedüli feladat csak az lehet, amit XI. Pius kijelölt számunkra, katolikus filmet teremteni és azt beleállítani az apostolkodás szolgálatába. P. Gemelli külön felhívja a figyelmünket arra, hogy nem elég hitoktatás szempontjából vallásos filmet alkalmazni, hanem gyermek-filmeket kell készíteni. Bármily vallásos legyen is a film, ha felnőtteknek készült és az ő gondolkodásmódjuk szerint, nem fogja a gyermekben a várt hatást kiváltani, hanem talán épp az ellenkezőjét.

A vetített képek a hitoktatásban könnyebben és gyakrabban mutathatók be. Művészi és nevelő hatásuk a filmnél tökéletesebb lehet, ha jól válogatjuk meg és kellő kíséző szöveggel látjuk el. A hitoktató egyénisége felülmúlhatja a hangos film benyomását. A tananyaghoz is jobban alkalmazható, s így továbbra is egyik legfőbb eszköze marad a szemléltetésnek. (Újabban filmkölcsonzó vállalatok állanak a hitoktató rendelkezésére.)

4. *A tábla és a kréta a szemléltetés szolgálatában.* A jó hitoktató a táblánál tanít. Sokszor még a képnél is elvenebben hat a táblán megjelenő egyszerű vonalak tanítása. Különösképp, ha színes krétát is használunk. Nem kell rajzművésznék lenni, hogy a gyermeki várakozásnak megfeleljünk. De készületlenül se lépünk a táblához. Gyakorlattal minden hitoktató elsajátíthat annyi kézügyességet, hogy a hitoktatásban alkalmas rajzokat szépen és jellegzetesen a táblára írja. (Pl. templomot, kelyhet, keresztet, ámpolnát, csengőt, oltárt, jászolt stb.)

A táblára írjuk az új fogalmakat, beosztásokat, a nap vagy a hét egyházi mottóját. Így húsvétkor: Feltámadt Krisztus, allelúja. Pünkösd előtt: Jöjj el Szentlélek Isten. (Tonolo, 60. Gatterer 137.)

A *szimbólikus rajzok* lehetőleg csak a már bevett,

egész egyházban ismert és használt szimbólumokat alkalmazzák, ezeket azonban minél jobban ismertessük meg a gyermekekkel, mert hiszen az Egyház a liturgiában és a templomokban különösen ezekkel tanítja a népet. A hitoktatásban kell tehát a híveknek megismerkedni az Egyház szimbolikus nyelvével.

Az ábrázoló rajzok legyenek egyszerűek, jellemzőek, átfogók. A rajz ugyanis csak akkor szemléltet, ha a tárgyról megfelelő összbenyomást ad. A részletek csak elvonják a figyelmet. (Szemléltetésre pl. sokkal alkalmasabb Mauer keresztútja, mint Fugel.)

Külön élettani szabály pedig, hogy az általunk egyszerűnek gondolt rajz a gyermek számára nagyon bonyolult. Mert ő másképp látja. Márpedig az ő látását kell követnünk az alakok és vonalak felvázolásában.

5. A leírás, az elbeszélés, mese a hitoktatás szolgálatában.

Az Úr Jézus módszere és a szenteké. Sohasem beszéltek elvont fogalmakkal, hanem mindig képekben, példákban és történetekben. A filmszalag, szentkép, tábla még nem állott rendelkezésükről, tehát közvetlenül a gyermek képzeletébe rajzolták a szent tanítás illusztrációját.

Szalézi szent Ferenc a savoyárdoknak az imáról beszélt. Leírja nekik Jákob létráját. Angyalok járnak föl-le rajta, hogy gondolatainkat Istenhez vigyék. «Nézzétek csak azt a sok-sok angyalt, mint szállanak fel magasba, nem halljátok a szárnyuk rezdülését?»

A jó hitoktató ebben is az Úr Jézust követi, egész órája lekötő, csupa kép és példabeszéd. De minden képek, példabeszédnek, történetnek szorosan be kell illeszkednie a tanításba, kifejezése legyen, kifejtése legyen a tárgynak s ne különálló, öncélú, szórakoztató toldalék. Az Úr Jézus soha sem mesélt, hogy leköszön, hanem minden képe és példabeszéde tanítás.

a) A *történetek* legyenek frappánsak, mondjuk el színesen, de ne részletezzük túlságosan. A Szentírás példáit úgy kell elmondani, hogy a mai gyermek megértse, lelkébe fogadja (pl. Dávid parittyája). A történetből és életből vett példák legyenek gyermekszerűek. Alkalmazzuk minél gyakrabban a magyar egyháztörténet kiaknázatlan példatárát.

Mesék, mondák, regények, mithológiai költemények nem valók a hitoktatásba. Nincs is rájuk szükség. A gyermek képzelete anyagban szegényebb, de elevenségben sokkal gazdagabb, mint a felnőtteké. Ha azt mondom, hogy kint esett az eső, Jancsi bent játszott a szobában . . . , a gyermek számára ez már érdekesítő és alig várja, mi fog történni. A felnőttet fásultságából csak akkor keltené fel, ha azt mondanám, hogy csillageső esett és Jancsi titokzatos éjjeli toronyszobában számlálta az aranyakat.

b) A *példabeszéd* nem egyéb, mint szimbolikus történet, amely konkrét módon szemlélteti az igazságot. A legtökéletesebb példabeszédeket az Úr Jézus mondotta: a jó pásztorról, a magvetőről, a szőlőmunkásokról, a talentumokról, stb. Ezeket a példabeszédeket kiaknázni és hasonló egyszerű példabeszédeket gyűjteni, készíteni hozzátartozik a hitoktató rendes munkájához.

c) *Hasonlatok* teszik képszerűvé a hitoktató nyelvét. Mint ilyenek, a szemléltetés fontos eszközei. De hatást csak akkor érnek el, ha a hasonlat képét ismerik a gyermekek. Hiába hasonlítom pl. a reményt horgonyhoz, ha a gyermekek még sohasem láttak horgonyt és hajót, nem érzik át jelentőségét. Különösen a metaforákkal és szimbólumokkal bányunk óvatosan. Mint hasonlat legtöbbször szemléltető erőit rejt a gyermek számára az olyan, amelyik képet rögzít (pl. kegyelem — ünneplő ruha), vagy cselekményt idéz fel.

Az ének a hitoktatásban.

(Bálint Vilmos.)

«Raboljuk el a gyermekajkról a mosolyt s mi vagyunk a világ legnagyobb gonosztevői», — mondja Keppler püspök. Különösen a szellemi munkát végző *tanuló* gyermekben állandóan ébren kell tartanunk az örömet, hogy értelmi ereje ki ne fogyjon. Vagyis nekünk — a hitoktatóknak, tanítóknak, — mindent meg kell tennünk, hogy a gyermek oktatásunk alatt csak a kellemest érezze, ne a kellemetlent. Különben hamar kimerülnek gyermekeink, kezd romlani a megerőltetéstől idegzetük s nem tudnak figyelni, felfogni, lelkesedni.

Hogyan lehet gondoskodni erről az általános és állandó kellemes érzésről? Az ismert eszközök a következők: a hitoktató egészséges kedélye, a helyén alkalmazott elbeszélés, találós kérdés, tréfa, anekdóta. A jó kedély kiül az arcra. Morcos kép, gyilkos fegyver a tanításban. A játék, s nemes verseny is ide tartozik, valamint a cselekvőiskola egész rendszere. De éppen a kellemes érzések s az öröm felverése szempontjából leghatásosabb eszköz: a dal, az ének.

Miért? Mert az ének 1. nem csak halló és tapintó érzékeinket foglalkoztatja, hanem a látó, sőt Helmholtz kísérletei szerint az izló és szagló érzékszerveket is, s azokon keresztül felemelő hatást gyakorol az egész emberre. 2. Az éneket mindenki szereti, különösképp, ha korán bevezetjük a dal világába a gyermeket. 3. Mert a szöveg és a dallam összefüggése állandóan foglalkoztatja az agyat, s így eleven szemléltetést ad. 4. Mert az éneket tökéletesíteni is tudja magában mindenki, s örül a haladásnak. 5. Végül is alkalmat ad, a közös és egyéni szerepléshez, aktiválja a gyermeket, tudatosítja, s jobban belevonja a munkába.

Az ének a legtökéletesebb szemléltető eszköz

olyan gyermekeknél, akik tudnak énekelni. A magyar dallam páratlan szépsége és gazdagsága korán közkinccsé válhat, ha már otthon s az első iskolában állandóan énekeltetjük a gyermekeket. Ismerek dalkedvelő székely embert, kinek öt éves fiacskája több mint száz magyar dalt énekel, a hároméves már ötvenet. A magyaros érzéssel együtt a mély vallásosságot így olthatjuk a gyermeki szívbé. Magyaros zenéjű, ősi szép egyházi énekeinket ismernie kell minden gyermeknek. Lelkében minden más behatás előtt egy erős alapréteget építhetünk, melyet aztán aligha ingat meg divatos szólamok és léha felfogások forgószele. Rajta épül a gyermek szilárd hite és krisztusi jelleme.

Az énektanításnál is legyen gondunk rá, hogy az hangulatos legyen. Akkor az emlékezetbe való vésés is könnyebben fog menni s maradandóbb is lesz a tanult dolog. Értelem, szív, akarat, mind megkapja a magáét. «Zengő» hittanítási módszerünk így lesz a legélvezetesebb és legeredményesebb.

Még csak egy-két gyakorlati szempontra akarom felhívni a figyelmet. Minden hitoktatásra külön-külön készítsünk elő egy éneket, mely az óra anyagával összefüggésben van. Ezzel vezetjük be, gyakoroljuk, ismételjük, s átérezzetjük élményszerűen is a tanítást. Vegyük pl. a III. osztályban az Istenről szóló részt, melyben logikusan jönnek a kérdések: Ki teremtette a világot, miért teremtette, kiket teremtett? S akkor megéreztetem az Isten nagy szeretetét, s elmondom, milyen szépen énekel Szent Ferenc erről: «Ó édes Istenem, én minden reményem». Lehet az ének utolsó részével is kezdeni: «Istenem szeretlek, legtöbbre becsüllek». A Szentháromság titkával kapcsolatban elénekeljük az Asperges-ből a «Dicsőség neked ó Atya» sorait, vagy a Magnificat doxológiáját. Az angyalok teremtéséről szólva: «Mennyei angyalok, az Urat áldjátok»...

Igy a többi tételnél is: a legalkalmasabb, legközelebbeső (advent, karácsony, húsvét) énekeket vesszük, melyeket templomban, temetésnél, szertartásai knál használni szoktak, s így félig-meddig már ismernek is.

A bibliai történetekhez még könnyebb énekeket találni. Ábel áldozatának említésekor utalunk a mi áldozatunkra: «Áhítattal járul hozzád . . .» Melkizedek áldozatával kapcsolatban megtanuljuk a szép áldozati éneket: «Kenyeret s bort áldozatul ajánlván Uram neked».

Szent hitünk s vallásos életünk tudatosabb, szemléletesebb, örömhözóbb lesz az ének által gyermekeinkben. Az áhítattal éneklő gyermek megtanulja az Isten-dicséret dallamát s lesz Isten-dicséret egész élete.

A gesztenyerügy tanítása.

Egy hittanóra.

József Vergilius belleyi püspök pásztorleveléből vesszük az alábbi minta-katekézist, amelyet a «Scuola e Clero» c. folyóirat is leköszölt.

Gondolom, barátaink szívesen olvassák egy öreg plébános hittanóráját, amelyben intuitív és szemléltető módszerrel mutatta be növendékeinek Isten létezését. Kísérjük figyelemmel, amit a fiúkhoz beszélt.

Egy napon jelen voltam egy hittanórán, amely még élénken él képzeletemben és amelyet ma meg akarok ismételni, mert bizonyára olvasóinknak — kicsinynek és nagynak egyaránt — javára szolgál.

Mindenekelőtt bemutatom a hitoktatót. Csupa jószaggal telt falusi plébános, aki elbeszélése szerint zsenge éveit tanárkodásban töltötte. Önmagába mélyedő pap, aki mindig azzal a célzattal gyűjti össze tapasztalatait, hogy fénysugarat bocsáthasson velük gyermekeinek kissé keményecske agyába.

Ezen a napon kivonulva a teremből, ahová hit-tanra voltak összegyűlve, megálltak a templom kerítésében, egy öreg vadgesztenyefa előtt, melynek legalsó ágai karmagasságnyira hajoltak le. Mindez február havában volt ; egyetlen levél sem volt a fán, csupán a nagy, fényesen duzzadó rügyek. Az öreg plébános kését előhúzza a zsebéből, magához vont egy ágat és egy tizenötrügyst, — a lehető legnagyobb, könnyedén lemetszett.

— Mit csinál? — kérdeztem kíváncsian.

— Meglátja — felelte mosolyogva.

A terembe mentünk ; s szempillantás alatt a kályhában már meggyűlt a tűz és sebes duruzsolásba kezdett. Most az öreg plébános a rügyeket egy jól látható asztalkára helyezte. A gyermekek megérkeztek ; ima, a multórai leckének gyors elismétlése, és megkezdődik az új :

— Fiacskáim, mit láttok itt, előtttem, az asztalkán?

— Vadgesztenye gombocskákat, plébános úr !

— Úgy van, gombocskákat, azaz helyesebben mondva rügyeket . . . jól van, pajtikák, tudjátok ki tartja ma nektek a hittant? Maguk ezek a rügyek.

A gyermeksereg egyöntetűen harsány kacagásban tört ki. Az öreg plébános valamennyiüknél jobbizűen nevetett :

— Ej, csodálkoztok ! mégis csak így van. Ezek a rügyek olyan világosan bizonyítják, mint a nap, hogy odafent van egy jó Isten és hogy Ő a mi Atyánk.. s mindazok, akik tagadják ezt, olyanok mint a hosszú-hosszúfüles csacsik . . . A hosszú fülecskés csacsik az előzőnél még harsányabb kacajt kaptak üdvözlétül s a süketítő zajban a második sorban levő fiúk közül már egy jól utánzott i-á is hallhatóvá lett.

Figyeljete! — szólt a plébános —, kezdem !

Te, Miklós, ki olyan jól utánzod a szamár-bölgést... igen, igen tökéletesen felismertem a hangodat . . .

mondd meg nekem, mit vettél fel magadra, amikor ide bejöttél?

— A vízhatlan köpenyemet, plébános úr.

— Jól van, menj hozd ide és vedd fel újra.

Miklós kissé ügyetlenül magára veszi a vízhatlan köpenyt; valamennyi kis pajtása élénk érdeklődéssel szemléli.

— Nos, aztán, mi volt a fejedén?

— A sapkám, plébános úr.

— Tedd fel újra... Jól van... most húzd fel a fejedre a csuklyát... Nagyszerű, most pedig gyere ide és fordulj a társaid felé! Nézzétek, fiacskáim, hogy ez a derék Miklóska milyen jól meg van védve az esőtől, és hidegtől! Látjátok... Az eső ellen ez a rugékony gummi védi, amely a fejét és az egész testét betakarja; hullhat a zápor, csuroghat a víz, nem hatolhat bele. A vízhatlan köpeny alatt pedig drága juhgyapjú mellény. Fején fülére húzható jómeleg sapka. Mondd meg nekem, Miklóska, ki öltöztet fel téged ilyen gondosan?

— Hát, édesanyám, plébános úr.

— És édesanyád miért adta rád mindezeket?

— Hogy meg ne fázzak, plébános úr.

— És édesanyád miért vigyáz arra, hogy ne fázzál meg?

— Mert nagyon szeret, plébános úr.

— Nagyon jó, kis Miklóskám; kifogástalanul feleltél; jutalmul osszál ki társaid között egy-egy rügyecskét, mialatt Martina is ad egyet-egyet barátnőinek... Kész?

— Igen, plébános úr.

— Figyeljetek fiacskáim; nézzetek a rügyre. Mondom nektek, hogy ez a rügy éppen olyan jól fel van öltözve mint Miklós.

— Általános kacagás tört ki.

— Sőt, még jobban mint ő, jobban meg van védve az esőtől és hidegtől, mert, míg Miklósnak

kilátszik az orra hegye, az igazi rügynek teljesen el van takarva.

(Természetesen Miklós rögtön az orra hegyéhez nyúlt, hogy meggyőződjék valóban látható-e és erre mindannyian nevetni kezdtek.)

— Nos tehát, fiacskáim, figyeljete! Most levetkőzteti mindenikünk a maga rügyét, de finoman, óvatosan, anélkül, hogy széttépnénk. Mit láttok először?

— Burkokat, plébános úr!

— Úgy van. És ezek alatt a burkok alatt?

— Ragasztót, plébános úr.

— Nagyon jó, ragasztót; egy gummi-félét, amely összetartja a lemezkéket és az esőben vízhatlanná teszi őket. Ez a rügynek a csuklyás felöltője, fiacskáim; alatta nincsen víz veszélye. Nos, fejtegessük könnyedén ezeket a burkokat, egyiket a másik után, anélkül, hogy bármit is meghorzsolnánk... Mit találtok alul?

— Pelyhet, plébános úr!

— No lám! Úgy van, pelyhet; egy gyapjútakarócskát, bársonyos gyapotfélét, amely nagyon meleg és amely a belső rügyet megvédi a hidegtől és a dértől.

— Nincsen tovább, plébános úr.

— Biztos-e fiacskáim? Jó, ha jobban megfigyeljük a dolgokat... Most gyöngéden fejtsétek le ezt a gyapjútakarót; nos, mit találtok?

— Egy zöld galyacskát, plébános úr.

— Na, itt van, ez az igazi rügy, fiacskáim. Tavasszal, mihelyt a napsugár érezhetővé válik, ez a galyacska felébred, kinyújtja kis karjait; leveti ezt a pehelytakarócskát, amely befödte, lerázza a lemezkéket, amelyek megvédték, kilép a ruhájából és ággá alakul; egy szép, nagy ág lesz belőle. Nem volt igazam, amikor azt mondtam nektek, hogy ez a rügy olyan jól fel van öltözve, akárcsak Miklós?

(A kicsikék mindannyian bólongattak fejükkel,

de ezúttal elmaradt a nevetés; most már megértették.)

— Nos, tehát egy percre pillantsunk vissza. Ha Miklósnak nem lett volna jó édesanyja, lett volna-e neki vízhatlan köpenye?

— Nem, plébános úr.

— És a mi rügyünknek... ki adta az eső ellen a ragasztós burkokat? Ki adta a hideg ellen az ő bársonyos takaróját? Ki?

— A jó Isten, plébános úr.

— Úgy van, fiacskáim! A jó Isten Maga örködik az ő lekisebb teremtményein, védi őket, ellátja mindennel, mint a legjobb édesanya. De ha nem lett volna a jó Isten, vajjon fel tudott volna-e ilyen jól öltözni a mi rügyünk?

— Nem, plébános úr.

— És azok, akik azt mondják, hogy nincsen jó Isten...?

— Nadrágos szamarak, plébános úr!

— Nagyon jó, kicsi fiaim... Most pedig letérdelünk, imádkozunk!

A következő nap a falucska minden házában apa és anya tágranyílt tekintete előtt valamennyi apró gyermek próbálgatta kezében a rügy leckéjét...

— Őszintén mondom önöknek, az én öreg plébánosom nagyon képzett hitoktató volt.

(Fordította : *Baicz Dénes.*)

X. FEJEZET.

A cselekvés elve a hitoktatásban.

1. §. Cselekedtetés.

A pedagógia történet azt mondja, hogy Platótól kezdve napjainkig, mindenkor fontos szerepet játszottak a *cselekvésnek* a nevelésben (cf. Burger. *Arbeitspädagogik* Leipzig—Berlin 1914, 37—347). «Az alkotás örömeiben a tudat kiszabadul önmagából és feloldódik egy másik lényben.» (Carrel.) Igazi hanyatlás csak a múlt század végén s a jelen század elején észlelhető. Tudományos gyökere e hanyatlásnak a racionalista lélektan. «Különösen passzív jellegűvé tette ezt a lélektani rendszert Herbartnak az a meggyőződése, hogy a képzeteket legfőképen, vagy egyedül *külső* benyomások határozzák meg.» (Várkonyi, 102.) Egy másik praktikus oka ennek a hanyatlásnak pedig a modern tananyag mértékén felül való megnövekedése volt. Hiába emelték évről-évre az iskoláztatás időtartalmát a tananyag mindig a nyakába hágott a rendelkezésre álló időnek és meghaladta azt. Igazi tanítás, nevelés sok időt igényel. Mivel a rendelkezésre álló idő nincs arányban a tananyag mennyiségével, így a legtöbb tanító és tanár feláldozta a pedagógiát, csak hogy átvehesse az anyagot. Sajnos ma is még nagyobbára csak itt állunk. Hiába sürgetik, hangoztatják a cselekvéspedagógia fontosságát, hiába látjuk be az elv helyes voltát, a gyakorlatban csak akkor lehet majd álta-

lánosan keresztülvinni, mikor megreformálják a tan-
könyveket és a tananyagot.

A hitoktatásban egyelőre következőkép alakult a helyzet. Az első-második osztályban használt kiskatekizmus, valamint a hatodik-hetedik osztályban használt Szenttartástán és Egyház történet (Veress Ernőtől) megfelel a célnak. A közbeeső évekre is a M. Püspöki Kar egy olyan részleges tantervet dolgozott ki, amelyet a rendelkezésre álló idő alatt jól át lehet venni, ha a vele kapcsolatos összes katekizmus-kérdéseket nem kell mind átvenni. Nagyon jó szolgálatot tenne, ha valaki a legfőbb nélkülözhetetlen kérdéseket összeállítaná. Egy ilyen kivonat lehetne a készülő új katekizmus alapja. (Közben a népiskolák III—IV. osztálya számára már meg is jelent Oigler K. kitűnő Hittankönyve. Szent István-Társulat kiadása).

A cselekedtetés fogalma.

Amint már jeleztük, a tananyag terjedelme, s a lélektani tév ismeret az iskolát passzív jelleggel ruházta fel. A tanítás nem volt egyéb, mint a tananyag kifejtése, megmagyarázása, a tanulónak pedig az így előtárt anyagot meg kellett tanulnia (rendszerint csak betanulnia). Ezzel szemben a pedagógia azt követeli, hogy az iskola aktív legyen. Ilyen értelemben beszélünk «aktív iskoláról». Az olasz, spanyol és francia irodalom megmaradt e kifejezésnél. (La scuola attiva, l'école active.) Míg a német és a magyar szerzők igyekeztek lefordítani. Így keletkezett az a zűrzavar a terminológiában, melyet ma észlelünk. A német irodalomban sok kísérletezés után (Tatschule, Lebensschule, Werksschule) végül az Arbeitsschule kifejezés állandósult. A magyarban egyideig ennek a német szónak helytelen fordítása (munkaiskola), most pedig a helyesebb *cselekvés iskolája* nyert általános alkalmazást. Természetesen a tanító, nevelő részéről épűgy nevezhetnők a «cselekedtetés iskolájának». Munkaiskola (scuola del lavoro) néven jelöljük azt az iskolatípust, mely az elemi és középiskola közt foglal helyet. Olaszországban az új iskolaalkotmány (Carta della scuola) értelmében három elemi után

két év munkaiskola következik, mely a középiskolához átvezet (Bottai díszdoktorrá avatásán mondott beszéde 25. — Kolozsvár, 1941 június 20.).

A közös elnevezés alatt azonban különböző jelenség húzódik meg. Sokan úgy fogják fel a cselekvés iskoláját, mintha az nem volna egyéb, mint a tanuló *foglalkoztatása*. A gyermeket foglalkoztatni kell, tehát házi feladatot kapnak, dolgozatot írnak, kirándulni viszem őket, stb. Mindez még nem érinti a cselekvő iskola lényegét. Mások viszont azt gondolták, hogy a cselekvő iskola a *kézi munkák* bevezetését jelenti, tehát technikai foglalkoztatást — szocialisták. (Bopp, 171.) A gyermekek kertet gondoznak, főznek, faragnak, kefét csinálnak, kalapot fonnak, harisnyát kötnek, stb. Ez még mind nem a cselekvés iskolája. Mindezt egy napszámos, vagy házi alkalmazott is megcsinálja.

A cselekvés iskolájának lényeges eleme: a növendék önálló közreműködése a tanításban. Tehát csak akkor teszi aktívvá az iskolát, ha a gyermekből fakad és a tanítóval összejátszik ez a cselekvés. Ilyen értelemben a cselekvés integráló része az intuitív módszernek. (Ezért sokan nevezik «il metodo intuitivo-attivo», Tonolo, 69.)

Ez az összjáték lehet pusztán *didaktikai*, és lehet ezenfelül *pedagógiai*. A didaktikai összjáték a hitoktatásban csak bizonyos megszorítással alkalmazható. Nem lehetséges ugyanis, hogy a kinyilatkoztatott igazságokat, a hittitkokat a gyermek önmagától megtalálja. (Denz. 1795 sq.) Itt a cselekedtetés csak arra szorítkozhat, hogy a kérdéses igazságok észszerűségét, hasznát felismerje, de mindig óvakodnia kell attól, hogy a *mysterium* természetfeletti voltát meg ne sértse. (E pontban különben sokat vétett a mindent megmagyarázó passzív iskola.) A jó tanító azonban e keretek közt is gyümölcsöztetni tudja a sokratikus módszer didaktikai előnyeit. (Pl. Mayer,

86—89.) Viszont mondhatjuk azt is, hogy a cselekvés a megismerés alapja. «Der Tuende is der Erkennende.» A tanuló mélyebben fogja tudni és ismerni azt, amit átélt, cselekedett. Különösen a vallásos ismeretekre áll ez. Hit szerint való élet tesz befogadóképesse az igazságra. (Bopp. 173.)

A *pedagógiai összjáték* azonban a hitoktatás szükséges kelléke. «La scuola di Religione, tutti lo amettono, deve essere *in vita*; non basta che sia una preparazione all' *vita*» (Mons. Veneziani). A katekézis nemcsak a későbbi életre nevel, hanem a jelenre is. Sőt mondhatjuk, hogy elsődleges célja nem a jövő, hanem az örökkévalóság. Ez pedig állandó jelenben áll a gyermek lelkében és lelke előtt. A kis tanítványból leginkább úgy lesz majd hitvalló, vallásos felnőtt az életben, ha már most hitvallóvá, vallásossá nevelem a gyermeket. «Ora se il fancullo non avrà saputo vivere cristianamente a 8—9 anni, difficilmente saprà vivere cristianamente a 20—40 anni.» (Tonolo, 71.)

Már pedig a vallásosság csak úgy tud gyökeret verni a gyermek szívében (ez természetesen a felnőttre is vonatkozik), ha a lelkének minden energiáját, sőt a testi adottságokat is számításba veszi. Ezért nem lehet a katekézis pusztán értelmi oktatás, csak a képzetekre való építés, szövegtanulás, hanem az egész ember lelki életének alakítása, edukációja. «Reglosigkeit im Unterricht ist nicht die rechte Vorbereitung zur Regsamkeit im Leben.» (Bopp, 170.) Ezt a feladatot csakis a cselekvés iskolájában valósíthatjuk meg! «Mihelyt utat tör magának az a belátás, hogy nem a képzetek teszik lelki életünk legfontosabb, legmélyebb alapjait, — hogy a képzetek nemcsak hogy nem egyedüli, de nem is legdöntőbb alakítói egyéniségünk, fejlődésének és cselekvéseinknek — hogy a képzeletvilág «alatt» van egy hatalmas réteg az ösztönök, tendenciák, akará-

sok; vágyak, indulatok, szenvedélyek rétege, mindezek keletkezésükben és működésük törvényszerűségeiben csak részben függenek (vagy függetlenek) a képzetektől: akkor szükségképen kell, hogy megváltozzék a tanulóról és iskoláról való egész felfogásunk, s a passzív iskola átengedje helyét az új lélektanon alapuló iskolának, éppen a cselekvő és cselekedtető iskolának.» (Várkonyi, 103—104.) «Ohne rege Arbeit des Lehrers und der Kinder, ohne rege Schularbeit, ist das Ziel der Schule, besonders das Zielder Katechese unmöglich zu erreichen. Die Hauptarbeit haben eigentlich die Kinder zu leisten, nicht der Lehrer oder Katechet. Das Lernen ist die Hauptsache, nicht das Lehren: das der Schüler die Wahrheiten des Glaubens kennen und tun *lernt*, darauf kommt alles an.» (Gatterer, 598.)

A cselekedtetés tényezői.

A cselekvés iskolája helyes emberismereten és életismereten alapszik. Az élettől tanulja, hogyan kell nevelni és az életet akarja az iskolába átültetni, ott megvalósítani. Így akarja egyrészt élet és iskola, másrészt hit és élet közt szorosabbá tenni a kapcsolatot (Götzl: Religion und Leben. Das Arbeitsschulprinzip in seiner Anwendung auf den Religionsunterricht, Kempten 1922, I p. XI.).

A kapcsolat megteremtésében az élet következő megnyilvánulásaira épít, melyeket Bopp nyomán a cselekedtetés tényezőinek nevezhetünk: 1. Az aktivitás, 2. a spontaneitás, 3. a centralitás, 4. a közösség. Cassotti szerint az összefoglaló tényező a caritas!

A cselekedtetés formái.

Amint már jeleztük, a cselekedtetés az egész embert körébe vonja, s így mindennemű szellemi és testi aktivitás együtt része a cselekvő iskolának. Csak a könnyebb áttekintés érdekében soroljuk fel külön is a cselekedtetés formáit.

1. A *szellemi aktivitáshoz* tartozik a gyermek részéről a receptív és produktív ténykedése. Előbbihez tartozik az érdeklődés, figyelem, keresés, kíváncsiság, Aristoteles szerint a tudomány kezdete, hallgatás, szemlélődés, elmélkedés, megfontolás. Mindezeknek felkeltése (pl. érdeklődés) a jó nevelő művészete. A produktív szellemi ténykedésben már erősebben jelentkezik a gyermek önálló cselekvése, alkotási vágya: kifejezést megtalálni, kapcsolatot meglátni. nehézséget megoldani, egyéni módon kifejezni (esetleg leírásban, versben) stb.

A szellemi aktivitás előmozdítását szolgálják az iskolai feladatok. Ha a nevelő ezeket ügyesen tudja beállítani (minden vizsgáztató és kényszerítő hatás nélkül), kiválóan mozgósítják a gyermek szellemi tevékenységét. A feladatok ugyanis «a növendék tevékenységét nagyobb mértékben foglalkoztatják, mint a tanítás és egyszerű közlés» (Várkonyi, 432). Ez vonatkozik a helyesen választott dolgozatíráásra is. Lásd «Dolgozatírás hittanból» c. értekezésünket az Erdélyi Iskolában (VI. évf. 160—167).

2. *Erkölcsi aktivitás* néven foglalhatjuk össze a gyermek egész lelki benső életét, melyet nemcsak elvenen bele kell állítani a hitoktatásba. Itt találkoznak mintegy központban az egész vallásos nevelés feladatai és törekvései. A hitoktatás célja «a hit, mely szeretet által munkálkodik». (Gal. 5, 6.) Így állítja Gatterer is a szeretetet a vallásos nevelés központjába. «Die selbstlose, werktätige Nächstenliebe ist die Lebensarbeit des Christen, und die Gottesliebe ist deren treibende Kraft.» (Gatterer, 606.) Már pedig a keresztény szeretet *tevékeny* szeretet: cselekedetekben mutatja értékét. Így a cselekvés iskolájának legszebb törekvése a gyermekekben a szeretet és áldozatkészség tevékenységét lánggra lobbantani. Ide tartoznak továbbá a lelki élet összes gyakorlatai, imádság, elmélkedés, öröm, apostoli lelkület, békeszeretet, igazmondás, szelidség (udva-

riasság, előzékenység), az irgalmasság testi cselekedetei, tisztesség, stb.

3. A *liturgikus aktivitást* is ide sorolhatjuk. Ezzel kapcsolatban: templombajárás, szentmise, gyónás, áldozás, búcsújárás, stb. Hol lehetne a gyermeket, de a felnőttet is aktíve bevonni a liturgiába? Oltárhoz járás, missa recitata, gyermekkórus, ministráció, gyermeksegédlet (Tóth Tihamér jegyzi föl, hogy Hollandiában milyen fontos alkupásziói eszköz a gyermek állandó és változatos bekapcsolása a szertartásokba. Napló 1923 július 21.) Értékes kezdeményezés Szunyogh «Iskolai Rituáléja» (Pannónia 1936).

4. Az *írás és rajzoltatás*. Az elemi hitoktatásban nem annyira komoly dolgozatírássra, mint inkább spontán apró szövegekre gondolunk (karácsonyi levél, mit mondasz az elsőáldozásban Jézusnak, mit írsz névnapjára Máriának, stb.).

A spontán rajzolásnak is nagy szerepe van a cselekvő iskolában. Csak rajzoltassunk bátran a gyerekekkel, persze időbeosztással. De aki sajnálja az időt, az elveszti azt.

5. A játék.

Társasjátékok, szabadjátékok.

Építeni, alkotni (betlehemi jászol, oltár, templom, májusi oltár).

Kivágni (papírból, lombfűrészt), faragni.

Kisebbséknél: «Sandkasten» (Mayer, 89) homokjáték.

6. Előadás.

Szavalat, szónoklat (Ara coeli), párbeszéd, olvasgatás.

Élőkép (középkori szimbolikus körmenet, stb.).

Megjelenítés (drámai) színdarabok.

Vallásos népszokások (Bethlehem, Háromkirályok).

Szavalókórus (beszéd-kórus).

Ének.

Összefoglalás.

A fenti felsorolásban megkíséreltük megnevezni azokat a lehetőségeket, melyeknek keretében a vallás-nevelést aktiválhatjuk s így a cselekvés iskolájába beállíthatjuk.

A cselekvés iskolája egyuttal felhívja figyelmünket a *népi vallásosság* ősi nevelési hagyományaira, melyek különösképp katolikus vidékeinken elevenek ma is (Bálint, Népünk ünnepei). Sok bölcsesség és tapasztalat van ezekben összegyűjtve s többnyire ugyanazt a cselekvési elvet valósítják meg, amit a modern pedagógia is hirdet. Figyeljük meg népünk vallásos szokásait, népi játékait, egyházi énekeit, ünnepi hagyományait, s virágoztassuk fel a hitoktatásban, gyümölcsöztessük tudatosan is a hitélet számára.

2. §. Dolgozatírás hittanból.

Az iskolai hitoktatás és hittanítás korunkban a vallásos nevelés lényeges része. Reá is vonatkozik tehát XI. Pius pápának az a kijelentése, hogy a vallási nevelés az emberi életet a maga egészében akarja megragadni és az «egész embert» kívánja, jobbá, nemesebbé tenni. Korunk vallási tudatlansága, közömbössége és vallástalan életritmusa főleg a családi nevelés hiányosságára vezethető vissza. Annál sürgősebb feladat a mai viszonyok közt, hogy az iskolai vallásos nevelés ezt a hiányt lehetőség szerint pótolja és a gyermekeken keresztül a szülőkre, a jövő családjára is hasson.

Ezt a feladatot a hitoktatás csak úgy valósíthatja meg, ha kilép a múlt század intellektualizmusából és nem pusztán tanítani, hanem valóban nevelni is kész. Kétségtelen, hogy a hittan szintén tantárgy, de egyúttal több is annál: nemcsak felkészültséget,

tudást, műveltséget ad, hanem nemes lelkületet, tiszta erkölcsi felfogást, biztos hitet, valamint gyakorlatot és útmutatást nyújt az élet örökértékű megnyilatkozásai iránt. Az a hitoktató, szülő, vagy hittanár, aki tudatában van e hivatás fenséges voltának, nem is tekintheti a hittant pusztá tantárgynak. Számára apostoli munka minden hittanóra és igyekszik, hogy tanítványai is így érezzék. Az iskolai hitoktatás igazi vallásos *nevelői munkára* akkor lesz képes, ha a gyermek elsősorban nem tanárt, hanem lelkivezetőt lát a papban.

Ebben a légkörben eltűnnek azok a nehézségek, melyek más tantárgyaknál a nevelés útjában állhatnak. Főképen utalunk arra a nehézségre, mely a dolgozatírás velejárója szokott lenni az egyes tantárgyaknál. Egyes tanárok az ú. n. évnegyedik dolgozatok főcéljának a vizsgáztatást tartják. Az általános vélemény szerint a szóbeli felelésből egymagában nem lehet helyes ítéletet alkotni a tanuló tudásáról, ezért van szükség az írásbeli dolgozatra. Így alakult ki Németországban már a XVIII. század elején (Hannover, 1716) az extemporálé. Ugyanilyen céllal szerepel a dolgozat az évvégi, vagy a felvételi vizsgákon. A porosz eredet ezen a módszeren ma is érzik, s mint Wolf írja, bürokrata íze van. A lélektani kísérletek kimutatták, hogy a vizsgáztatás céljából írt dolgozatok nem érik fel az átlag felelet értékét, s különösen a jó és gyenge tanulókat fölösleges izgalomba hozzák s akadályozzák tudásuk kifejtésében. A félelemkeltés különben is a nevelés legkárosabb zavaró eleme, amely máskor is, de különösen a vizsgáztató dolgozatíráskor a tanítványt bizalmatlanságra vagy hamisságra készíteti.

Az ilyen dolgozatírásnak tehát nincsen helye a hitoktatásban. A hitoktató és a tanítvány helyes viszonya ezt nem is engedi meg.

A dolgozatírás igazi értelme.

Más tantárgyakban is kiküszöbölhetők a dolgozatírás vázolt nehézségei, ha a cselekvőiskola módszere szerint szabjuk meg célját és teremtyük meg légkörét. A hitoktatás már évszázadok óta gyakorolja a cselekvőiskolának a hitoktatásra alkalmazható elemeit. A cselekvőiskola szellemében a dolgozatírás főcélja nem a jegyadás, vagy a vizsgáztatás, hanem elsősorban a gyakorlat: a dolgozatíró növendék a dolgozatírással gyakorolja magát a tananyagban, annak alkalmazásában az élet adottságaira, környezetére, a nehézségekre; átgondolja, átéli az anyagot; önállóan kidolgozza, magáévá teszi, emlékezetében elmélyíti. Az ilyen dolgozatírásnak már fontos szerepe lehet a vallásos nevelésben és különösen a hitoktatásban.

A tanítás különböző módjait három csoportra osztjuk:

1. Az előadó, vagy magyarázó módszer főképen a tanár tevékenységéből áll, a tanítványtól csak figyelmet és szorgalmat követel. Különösen a múlt század művelte ezt a módszert, képviselőit társaságban arról lehet felismerni, hogy mást nem igen engednek szóhoz jutni, mivel megszokták az iskolában, hogy őket senki félbe nem szakítja, engedély nélkül kérdéssel nem zavarja.

2. A párbeszédes módszer a tanítványt is szóhoz juttatja, s didaktikai szempontból kitűnő eredményeket érhetünk el vele, különösen a pyknikus testalkatú egyéneknél. A nevelőnek azonban tisztában kell lennie azzal, hogy másalkatú egyéneknél, az ú. n. leptozomoknál ez a módszer önmagában nem elégséges. A leptozom alkatú egyének, az előbbiekkal ellentétben, nem fürge gondolkodásaúak, nem felületesek, hanem lassan, mélyen, kitartóan dolgoznak. Az emberiség legnagyobbjai, különösen szellemi té-

ren, ehhez a testalkathoz tartoznak. Ugyanők azonban többnyire gyenge osztályzatot értek el az iskolában, ha a tanár nem volt figyelemmel alkatuk sajátosságára. Mindkét testalkat azonban csak úgy tud mélyebbre hatolni valamely tudásanyagban, ha időt és alkalmat adunk neki az elmélyülésre, főképen a szellemi együttmunkálkodásra. Ezért alakult ki szükségyszerűen a modern tanítás harmadik módszere.

3. A cselekvőiskola. Ez a módszer munkára készíti a tanulót, még pedig lehetőleg önálló munkára. Ilyen módon igyekszik elérni, hogy a tanult tárgy a tanuló számára személyes élmény legyen, felkeltse érdeklődését, áthassa gondolkodását, megragadja gyakorlati érzékét. Erre a célra a cselekvőiskola felhasznál mindent: kézimunkát, jellemalakítást, rajzolást és írást. A hitoktatásban is nagyszerűen hasznosíthatjuk ezeket az eszközöket: karácsonyra jászolt faragtatunk a kicsinyekkel, egyes bibliai jelenségeket megismerésük érdekében előadatunk velük, búzát, bort gyűjtetünk stb. A dolgozatírást is ebben az értelemben kapcsoljuk be a nevelőmunkába s jól alkalmazva, szép eredményeket érhetünk el vele.

Hittandolgozat a népiskolában.

Bár a dolgozatírás csak a középiskolában képzelhető el, hasonló céllal értékesíthető már az elemi iskolában. Az elemi hitoktatásban a dolgozat vizsgáztató jellege szóhoz sem juthat, itt igazán csak örömszerző és örömkeltő eszköz lehet.

Legyen minden gyermeknek hittanfüzete. Ebbe jegyzi be a hitoktató esetleges kiegészítő megjegyzéseit, ebbe rajzolja le a tábla szemléltető képeit, ebbe írja első hittan-gyakorlatait.

Legkisebbe knél a füzetet a palatábla pótolja. Számukra még a rajz helyettesíti a betűt. A mai pedagógia előbb rajzolva tanítja meg a gyermeket

a szavakra, csak azután a megtanult szó leírására. A hitoktatásban is alkalmazhatjuk ezt a módszert. Egyszerű dolgokat — oltárt, templomot, szívet, kelyhet, stb. — rajzoltatunk a gyermekekkel, majd ugyanezen dolgokat le is íratjuk vele. Különösen másnyelvű iskolákban fontos ez, mert különben alig tanulná meg a kis elemista a vallásos dolgok helyes írását a maga anyanyelvén.

A nagyobbaknál már önálló «dolgozatokat» is lehet íratni. A tárgy lehetőleg egyszerű, élethez közelálló és gyakorlati legyen. Karácsonyra második elemista székely gyermekekkel kis jászolt-rajzoltattam azzal a feladattal, hogy írják melléje mit akarnak a kicsi Jézusnak mondani. A rajzok nagyon kedvesek és eredetiek voltak. Legtöbben nem képen látott, hanem igazi székely jászolt-rajzoltak, néhányan még a pásztorokat is ábrázolták igazi harisnyás góbé alakjában. És mit mondtak a kicsi Jézusnak? Ime mutatóban egy pár szöveg:

Édes Jézus szeretlek téged, most te velünk vagy, mindent te adsz Édes Jézus. (K. T.)

Édes Jézuskám szeretlek téged, mert te nekünk sok mindent acc. (B. A.)

Édes Jézus segéj meg, hogy tanulhassak és segícs meg a szüleimet. (S. K.)

Édes Jézus segidzsd meg Szüleimet és Minket, hogy jól tanulhassunk. (B. J.)

Hasonlóképen írhatunk dolgozatot pl. az első áldozókkal: mit fogsz az Úr Jézusnak mondani az első áldozáskor? Legközvetlenebb célja az ilyen dolgozatírásnak az lehet, hogy a gyermek meghitt viszonyba emelkedjék az Úr Jézussal, tudjon beszélni vele, vagyis imádkozni. Az imádság elsősorban nem kívülről betanult szöveg-imádság, hanem meghitt közvetlen beszélgetés Istennel. Erre kell megtanítanunk a gyermekeket s akkor tudunk olyan igazi imádságos lelkeket nevelni, akik valóban vigaszt

találnak a jól végzett imában. A dolgozatírás az elemi népiskolában megéri a fáradságot, hacsak ezt az egyetlen eredményt éri is el.

A hitoktatótól az ilyen munka alapos előkészülete követel. Előbb be kell vezetnie a gyermeket az imádság szellemébe. A hitoktató együtt imádkozik a gyermekekkel, előimádkozik a megfelelő alkalmakor. Ha hallja, hogy valaki beteg az osztályból, az egész osztállyal imádkozik érte, mégpedig nemcsak egy Miatyánkot, vagy Üdvözlégyet, hanem meghitt, meleg beszélgetést folytat Istennel ilyenformán: Édes jó Istenem, lásd a kis Alojzi beteg s nem jöhetett el a hittanóra . . . stb. Minden alkalmat értékesíthetünk az ilyen szabad-imára, még azt is, ha valaki elkésik az óráról, vagy helytelenül viselkedik. Vele együtt az egész osztály nevében bocsánatot kérünk a jó Istentől. Ilyenképpen a bánat, a bünvallomás és a többi fogalmak jobban bevésődnek a gyermek szívébe, mint a legügyesebb magyarázattal vagy előadással, ugyanakkor pedig megtanulja a gyermek az Istennel való beszélgetést, aminek egész életében nagy hasznát veheti.

Mindez nem pusztán elmélet, hanem buzgó hitoktatók gyakorlatából és huzamos tapasztalatából leszármazott megállapítás. Ime, néhány gyermeki imádság, melyet egy hónapi előkészülettel szövegeztek teljesen önállóan 10—12 éves népiskolás tanulók:

Reggel így imádkozom: Édes Jézus, miigyárt korán reggel köszönni akarok neked. Kérlek szépen, áldj meg engem egész nap. Én nem akarlak bosszantani és szüleimet sem akarom. Édes Jézus, neked kell segíned, hogy az iskolában mindig figyeljek és jó legyek. Mit adsz neked ma reggel? Ahogy a kicsi tisztelendő úr mondotta, a szívemet adom neked, tedd magad mellé az oltárszekrénybe. Meg is foglak látogatni napközben. Ha édesanyám elküld valamiért, úgy nálad megyek el, könnyen benézhetek hozzád egy percre. Édes Jézus, te oly sokszor segítettél nekem akkor is, mikor beteg voltam. Köszönöm szépen. Ha valami nem tetszik, eltűnök

érted. Egy szegény gyermeknek is segíteni akarok. Édes Jézus, most is iskolába kell mennem. Aggyál hozzá szerencsét nekem.

Este: Most ágyba kell mennem. Te tudod, hogy még nem akarok, de muszáj. Köszönöm szépen neked mindent, amit ma adtál. Ha megbántottalak, kérlek nagyon, bocsáss meg nekem. Kérlek szépen még, hogy testvérkém, a Mári jól aludhasson és ne kiabáljon. Akkor édesapámék sem tudnak aludni. Segics, hogy reggel fel tudjak ébredni. Amen.

12 éves imája: Édes Jézus, te tudod mi van nálunk. Nagyon kérlek édesanyámér, mentsd meg még egyszer a szükségből. Sokszor látom este az ágyban ülni és sír. Ez úgy fáj nekem, mert arra gondolok, hogy milyen jó volt édesanyámnak, mikor apám még élt. És most! Édes Jézus, te nem hagysz el minket. Édesanyám már sokszor volt beteg és hála Istennek, mindig meggyógyítottad. Tartsd meg nekünk sokáig, mert mi még nem tudunk mindennapi kenyeret keresni. Úgy-e, Jézus, megígéred nekem? Hisz te is látod. Mama minden reggel az erdőbe megy fáért, hogy télen meleg legyen a konyhában. Édes Jézus, ne ellenkezz kéréssel. Amen.

Ezek az életből vett példák eléggé mutatják, hogy már a népiskolában a «dolgozatírás» maradandó gyümölcsöket termelhet a fogékony gyermeki lélekben. A példákat még folytathatnók. A népiskolás gyermekek életében is találunk elég alkalmat az írás gyakorlatra: ünnep után pl. leírják mit láttak, mit jegyeztek meg az ünnepből. A dolgozat, mint általában a cselekvőiskola többi eszköze alkalmas szemléltető tárgyak és adatok gyűjtésére. Még hatásosabb lesz a szemléltetés, ha maguk a gyermekek keresik meg a példát s az anyagot.

Hittandolgozat a középiskolában.

Nagyobb tere nyílik a dolgozatírásnak a középiskolai hittantanításban. Csoportosítva soroljuk fel azokat a vezéreszméket, melyek gyakorlati értéket adhatnak a dolgozatnak. A csoportokat nem kell azonban önkényesen különválasztani egymástól, együtt is felléphetnek a dolgozatban.

1. A dolgozat a cselekvőiskola szellemében tár-

gyánál fogva lehet a gyermeki lélek önkéntes megnyilatkozása. Ez különösen olyan tárgyválasztásban fordulhat elő, amely nem szorosan körülhatárolt tantétel, hanem általános hittananyag és a vallásos lelkület kifejezése, mint pl. az ima.

Az imádság. Az imádság beszélgetés Istennel. Sokféle ima van: dicsérő, kérő, hálaadó imádság. Mikor kérünk valamit, összekulcsoljuk kezünket. Mikor dicsérünk, kitárjuk kezünket. Mikor imádkozunk, akkor a jó Istenre gondolunk. A szenteket nem imádjuk, hanem kérjük, hogy nekünk kérjenek valamit Istentől, vagy megköszönjük nekik. Imádkozhatunk a betegekért, szüleinkért. Mikor imádkozunk, nem muszáj verset mondanunk, hanem Istennel is úgy beszélhetünk, mint az emberekkel. De a jó Isten csak akkor hallgatja meg imánkat, ha nem imádkozunk így: egy rabló a templomba megy és kéri Istent, hogy sikerüljön a lopás, vagy más valami.

Az imádság. Mikor imádkozunk, a jó Istennel beszélgetünk. Megmondhatjuk a jó Istennek minden örömünket és szomorúságunkat. És ő meg fog hallgatni minket. Van dicsérő, kérő és köszönő imádság. A köszönő imában megköszönünk Istennek minden jót. Hisz annyi jót adott nekünk! A kérő imában kérünk valamit a jó Istentől. De nem kell mérgesnek lennünk, ha a jó Isten nem teljesíti mindgyárt kérésünket. Hanem mindig tovább kell imádkoznunk, mint Szent Monika, aki harminc évig imádkozott istentelen fiáért. És a végén a jó Isten meghallgatta... Nekünk is dicsérni kell Istent. Még a hegyben zügó folyó is dicséri őt.

Két harmadikos gimnazista, egy fiú és egy leány írta a fenti két dolgozatot. Mindketten ugyanabban a hitoktatásban részesültek, írásukban mégis megnyilatkozik egy-egy sajátos vonás, ahogyan több éven át lélekben feldolgozták, amit az imáról láttak és hallottak.

Közvetlenül is irányítható a dolgozat tárgyválasztása, még ügyesebben lehet a gyermeknek alkalmat adni arra, hogy szunnyadó érzéseinek adjon kifejezést s ezzel még tudatosabbá tegye azokat. Pl. szeretem-e az Úr Jézust? Mi nekünk a Szűzanya? stb.

2. A dolgozatírás szolgálhatja a keresztény öntudat

erősödését. A tárgyválasztás ebben az esetben a következő lehet : Miért járok templomba? Miért hallgatok minden vasárnap és ünnepnap szentmisét? Miért nem akarok vétkezni? stb.

3. A dolgozat vonatkozhatik közvetlenül a vallásos élet valamely gyakorlatára pl. hogyan hallgatok szentmisét? Mit csinálok templomba menet? Sorban leírják : mikép vesznek szenteltvizet, keresztet vetnek, térdet hajtanak és köszöntik Jézust az Oltári-székségben stb. Mit fogok csinálni a nyári szün-időben?

4. A dolgozatírás lehet továbbá a megfigyelő és képzelő tehetség helyes irányú fejlődésének segítő-eszköze. A gyermek különösen sokat foglalkozik képzeletével, gondolkodásmódja is főleg erre támaszkodik, megfigyelni is szeret. A mai profán környezet azonban legtöbbször csak világias, sőt bűnös szemléltető anyagot nyújt képzeletének a figyelmét is inkább erre tereli. Tanítsuk meg tehát a gyermeket, hogy figyelemmel legyen a szent dolgokra s mind neked előtt arra ügyeljen, ami Isten szemében a legkedvesebb : becsülje, szeresse, ismerje a szent helyeket, tárgyakat, szokásokat. Erre rávezethetjük a dolgozatírással is. Feladatként tűzhetjük ki, hogy figyelje meg otthon vagy a falujában, mikép ünneplik a karácsonyt, a búzaszentelőt, vagy más egyházi ünnepet. Írja le templomuk alakját, berendezését. Ilyen hasonló feladatok kidolgozása közben a gyermek megtanulja és megszokja, hogy a vallás dolgai iránt nyitva legyen szíve, szeme, s belőlük is hittant tanuljon.

5. Nagyobbaknál a dolgozatprobléma átéléshez is vezethet. A hittan nehezebb kérdései közül különösen olyanokat választunk ki, amelyekről a tömeg-tudatban és főleg vegyes vallású vidékeken téves felfogások szálingóznak (pápai csalhatatlanság, szep-lőtelen fogantatás stb.). Előbb behatóan megtár-

gyaljuk a tanulókkal s azután általános, de önálló hozzászólást kérünk. Az ilyen dolgozatnak ismétlődő jellege is lehet : arra készítjük a gyermekeket, hogy az évnegyedi, vagy az egész évi tananyag nyomán rövid, egységes képet, alkosson magának a hallottakról.

Egy tizenkétesztendősi fiú így foglalta össze az újszövetségi tanításakor átvett anyagot :

«Sokszor jobb, ha félrelesmernek, mintha dicsérnek ; mert a jó Istenben hiszünk. Neki kell engedelmeskednünk. Jézus is inkább azt akarta, hogy kicsúfolják, minthogy dicsérjék. Gondoljatok csak a kis kunyhóra, ahol lakott, pedig Istennek jobban illett volna egy szép palotában laknia, mint egy szegényes kunyhóban. Mikor született, csöndben történt minden, nem kellett, hogy az egész világ lássa. Jézus boldog volt, de amikor a legboldogabb volt, akkor szenvedett. Pedig az egész világ és minden dicsősége az övé lehetett volna. De ő azt akarta, hogy megvessék. Ép azért, mikor a rómalak a hátát ütötték, fejét tövissel koronázták, az egész világ láthatta. Pedig ép ez az ő dicsősége, hogy keresztre feszítették. Mert ezáltal megmentett minket a kárhozattól. Nélküle mind elvesznénk. De ő szenvedett értünk, mert olyan nagyon szeretett és olyan tiszta volt, hogy nem volt semmi vétke. Szűz Mária és Szent József nagyon szigorúan nevelték, de ő még nagyobb volt, mint ők. Jézus tudta ezt és a Szűzanya és Szent József is tudta, de azt akarta, hogy ne látszék többnek, mint ők . . . » (Gellé idézete nyomán.)

Szigorú, hittudományos szemmel nem egy kevésbé sikerült kifejezést találunk az ilyen és hasonló dolgokban, de meglátjuk belőle, hogyan igyekszik még a kisebb gyermek is komolyan felfogni, megérteni az Evangélium szellemét. A hiányos vagy téves tudást a dolgozat alapján könnyebben kijavíthatjuk most, mint később, talán a gyóntatószékben vagy a halálos ágyon.

6. A dolgozatírás a fentiekén kívül didaktikai rendeltetéssel a tananyag megtanulását, átismétlését is szolgálhatja. Ez azonban sohasem legyen elsődleges cél, sem irányadó a tárgyválasztásban : ne akarjuk csak oktatni, hanem törekedjünk főképen nevelni.

Nevelést jelent már az, ha a tanuló önállóan dolgozza fel az anyagot. A Biblia-tanításakor pl. elmondunk, vagy elolvasunk egy szentírási részletet azután felszólítjuk a tanulókat, hogy a hallottakat szabadon írják le. Még mélyebbre hat, ha megtanítjuk a gyermekeket, hogy a hallott, vagy a megtanult szentírási szövegről elmélkedni tudjon. A bibliai részletek ilyen imádságos átdolgozása vezeti be az ifjúságot leginkább az evangélium szellemébe.

Az erkölcsstanban a tanuló életkörülményeiből vett egy-egy eset írásbeli kidolgozása lelkiismeretbeli finomságot és biztonságot nevelhet. A tárgyat úgy választjuk meg, hogy kidolgozása lelkesedést keltsen a tanulóban az erényesség iránt. Az egyháztörténelem keretében a gyermek kedvenc szentjéről, népi vonatkozású történeti eseményekről, egyházmegyei sajátosságokról irassunk dolgozatot.

Az ügyes hitoktató és hittanár a tanyanyag és a gyermeklélek ismeretével számtalan alkalmat talál és tud hasznosítani, hogy a dolgozatírás sohase váljék unalmassá, vagy nyögössé, hanem öröm és áldás fakadjon a hittanórákból. A fentiek természetesen nemcsak az iskolai dolgozatokra vonatkoznak, hanem a házi dolgozatokra is. Figyelemmel kell továbbá lennünk a gyermek munkaképességére és munka-beosztására. Legyen a dolgozat lehetőleg rövid, egyszerű, gyakorlatias. Ne jelentsen túlterhelést a gyermek számára, viszont a túlterheléstől való félelmükben nem szabad a hittant elhanyagolnunk. Lélektanilag megállapították, hogy legfennebb heti két-három házi dolgozattal lehet megterhelni a tanulókat. A hittanár tehát a legkevesbé megterhelt napokat válassza ki dolgozatírásra.

A dolgozatírás jelentősége.

A hittandolgozat hasznosságát a tanítás szempontjából a fentiekén kívül is több körülmény igazolja. A hittanár és a hitoktató a dolgozattal tudja legjobban ellenőrizni magát: Jól tanított-e, jól nevelt-e? A vizsga csak a tanítvány képességéről, szorgalmáról tanuskodik, de a helyesen választott dolgozat a tanítót is ellenőrzi.

Megtanulja belőle: mit kell másképp vagy bővebben kifejtenie, mi kötötte le inkább a tanulók figyelmét, melyik magyarázat nem való gyermeki felfogáshoz, milyen fogalmak ismeretlenek előttük, miként hasznosíthatja növendékei számára a tananyagot, miként teheti azt gyakorlatiassá, életrevalóvá, vonzóvá a gyermek szemében, milyen indítékok keltenek bennük vallásos lelkesedést s inkább, miként lehet akaratukra hatni. A hitoktató a dolgozattól sokszor a tanítványnak és környezetének helytelen vallási felfogását is megismerheti s törekedhetik annak megjavítására.

A tanítvány is sokat tanul a dolgozatírásból. Mindenekelőtt tanul vallásos szövegezt. Hányan nem írnak csak azért vallásos dolgokról, mert nem gyakoroltatták velük iskolás korukban. Milyen szép dolgozattema lenne pl. a szentségekkel kapcsolatban olyan levelet írni keresztelőre, papszentelésre, vagy esküvőre, hogy benne legyen a keresztség szentségének, a papszentelésnek, a házasságnak rövid hittana. Közvetlen levélstílusban feldolgozott leírása, méltatása, dicsérete. Kétségtelen, hogy ennek a tanuló későbbi életben is hasznát veszi. A hittan minden részében találunk alkalmas anyagot ilyen személyes gyakorlatias feldolgozásra. Fontos feladat lenne, hogy az emberek már gyermekkorukban megtanuljanak vallásos tárgyról is írni s fogalmazni. — Ahogy a papi növendék tanul prédikálni, oktatni, úgy kell a jó-

vendő szülőknek is legalább a hittanórán elsajátítani a vallásos oktatás, buzdítás, nevelés alapelveit, hogy tudjanak vallásos nevelést adni gyermekeiknek. A gyermek saját vallásos életére is jó hatással lehet a dolgoztatás, nemcsak a fogalmazás szempontjából, hanem azért is, hogy megtanuljon öntudatosan, meggyőződésesen gondolkodni. A hitoktatásnak egyik fontos feladat napjainkban éppen az, hogy őszinte vallásosságra neveljen.

Legszebb eredmény az lenne, ha a hitoktató és a hittanár elérné növendékeivel, hogy egy-egy dolgozatot beszéljenek meg otthon a családban s a hittanfűzet az egész életre szóló olyan értékgyűjtemény legyen, amelynek emlékeiből és felaprózásából a felnőtt is útmutatásokat kapna.

Nagy feladat előtt áll a ma hitoktatója. Különösen az elvilágiasodott családi tűzhelyek hidege kényszeríti kettőzött munkásságra. Lelkesedéssel erejének latbavetésével s a helyes nevelőeszköz felhasználásával áldásos munkát végezhet. Előkészítheti a hitoktatás szebb jövőjét s olyan családokat nevelhet, amelyekben az édesapa és az édesanya együtt tanulja a hittant a gyermekeivel.

XI. FEJEZET.

Az egyéni hatás (lelki vezetés) pedagógiája.

A magvető tenyerébe veszi a búzaszemeket s még egyszer megsimogatja szemével. A búzaszemek nem egyformák ! mindenikben benne van már az eljövendő kalász. Meghatározva eleve a formája, íze, sajátossága. Ahogy az egyformának látszó tojásokban már adva van, milyen lesz a kibújó csirkének a színe, szeme és fajtája. Ahogy az egyformán nyíló alma- virágok magukban rejtik már a titkát a piros, sárga, zöld, pettyes, csíkos, különböző ízű és aromájú gyümölcsnek. — Sok minden közrejátszik azonban, míg a virágból gyümölcs, a búzaszemből búza érik. A föld minősége, a fagy, a vihar, az eső, a napsugár, a féreg és sok minden befolyásolja a csirában foglalt képességek kibontakozását.

A gyermek, ez a kis emberpalánta is hasonlóképp fejlődik. Először is magával hoz egy meglévő lét-alapot, főleg testi és szerkezeti adottságokat, örökölt hajlamokat, képességeket. Ezek nagyrészt már eleve meghatározzák jövőendő egyéniségét. Másodsorban figyelembe kell vennünk nála is a környezet befolyását az adottságok fejlődésében. A harmadik tényező azonban a legfontosabb. A növényvel és állattal ellentétben az *ember személyes lény*. A személyiség lényege pedig épp az, hogy bírja és alakítja egész valóját. Az *öntudat* csak következménye és megnyilatkozása ennek az *önbírásnak*. Végeredményben az én dönt saját útja és boldogsága fölött. Hogy ki lesz

belőlem, az végeredményben tőlem függ, saját énem szabad elhatározásától.

A szellemi tényezők más és más módon befolyásolnak minden egyént. Ezeket csak oly nevelőknek szabad alkalmazni, akik teljesen átértik azokat a lélektani és szervi sajátosságokat, amelyek megkülönböztetik az emberi lényeket. (Carrel : „Az ismeretlen ember», 333.)

A nevelőnek mindhárom tényezővel számolnia kell : 1. a növendék meglévő adottságaival, 2. a környezet befolyásával, 3. a növendék értelmes, szabad személyes énjével. Míg azonban az első két tényező a nevelésnek csak *indirect* hatási körébe tartozik, addig a tulajdonképpeni nevelés és annak *direct* hatása a személyiséget ragadja meg. Ezért oly fontos eszközei a nevelésnek a személyes élmény, érzékelés, szemlélés és cselekvés. Mindegyiket betetőzi azonban a *személyes kapcsolat*.

A nevelő egyénisége.

Cor ad cor loquitur. A gyermek egyéniségére mindig egy másik egyéniség gyakorolja a legnagyobb hatást. A gyermek vallásosságának fejlődésében és kialakulásában döntő hatású a hitoktató egyénisége. Sajnos, már nagyon sok gyermeket kedvtelenített el, vagy idegenített el egyenesen az Egyháztól a hitoktató közönyös, rideg, türelmetlen, felületes vagy visszataszító egyénisége. (Példákat közöl Pfliegler, II. 220 sq.) Ezért mondja XI. Pius a nevelésről írt körlevelében : A jó iskola nem annyira a jó módszerektől, mint inkább a jó tanítóktól függ, akik kiváló előképzettségük és tudásuk mellett, mindenik a maga tárgyában, amelyet tanítania kell és azok mellett az értelmi és erkölcsi tulajdonságok mellett, melyeket fontos hivatásuk megkíván, égne a tiszta és isteni szeretettől a gondjaikra bízott ifjak iránt.

Minden hitoktatónak elsőrendű feladata, hogy alapos önműveléssel, kitartó gyakorlattal és aszkézissal, imádságos lelkülettel oly *nevelő egyéniséget* alakítson ki magából, aki alkalmas arra, hogy a gyermekeket saját énjének sugárzásával és példájával Krisztushoz vezesse.

Mivel nevelésről, *önnevelésről* van szó, sorra vesszük azt a három tényezőt, melyről már szoltottunk.

1. *Egyéni adottságok.* Sokszor beszélünk «született nevelőről». A kivételes nevelői adottságot, melyeket valaki már a bölcsőből magával hoz, elég ritkák. Az ilyen egyének rendszerint nagy hatást érnek el az ifjúságnál, a nevelés terén értékes újításokkal is gazdagítják az emberiséget. Munkájukat nem irigy gáncsoskodással és kicsinyes kritikával, hanem munkás támogatással kell kísérnünk.

Nem kell azonban azt gondolnunk, hogy csak ezek a rendkívüli egyéniségek tudnak nevelni. Az átlagnevelő is hoz magával olyan természetes adottságokat, melyeket a nevelés érdekében jól kihasználhat. Minden nagyobb testvérben megvan az ösztönös hajlam, hogy a kisebbet vezesse, oktassa. A felnőttben még inkább kifejlődik az apaságnak és anyaságnak e pedagógiai hajlama. A családos tanító szülői tapasztalatát viszi át a rája bízott iskolás gyermekekre. A szüzességben élő pap vagy szerzetes pedig egész atyai szeretetét rájuk öntheti, az iskola az ő igazi családja. Ezen általános adottság keretében kell kibontani aztán a mindenkiben különböző *egyéni* hajlamokat. Az előnyösöket (közlékenység, jókedv, stb.) fejleszteni, a hátrányosokat szigorú ellenőrzéssel háttérbe állítani vagy átalakítani.

2. *A környezeti hatásainak* nemcsak a tanítvány, hanem a tanító is ki van téve. Különösen nagy hatással szokott lenni azoknak a példája, akik egykor bennünket neveltek (szüleink, tanítóink, tanáraink, hitoktatóink, előjárónk) és akikkel most együtt

dolgozunk (a kollégák). Nem kevésbé nagy hatással vannak továbbá a nevelőre maguk a gyermekek.

A hitoktatónak arra kell törekednie, hogy a *rossz* nevelők hatása alól magát függetlenítsé, illetve mindenki b a fellelhető jót keresse, azt nézze és csak azt kövesse. Ilyen értelemben, tudatos megválasztással, szinte minden nevelőtől *példát* vehetünk valamiben. De *eszményünk* csak az a nevelő lehet, aki egész egyéniségével hivatásának él s azt tökéletesen gyakorolja. Boldog lehet a hitoktató, ha ilyen eszményi nevelő közelébe kerülhetett s róla mintázhatja hivatását. De a történelemben is találhatunk magunknak vonzó eszményeket, mindenek előtt pedig Krisztus nevelő egyéniségét tanulmányozzuk és kövessük.

A *növendékektől* is sok jót tanulhatunk. Seiler mon-dotta, hogy a tanító többet tanul tőlük, mint ők a tanítóktól. A mindennapi tapasztalat helyes önellen-őrzéssel mindjobban felvilágosít a teendőkről, hogyan lehet és hogyan kell a gyermek nyelvén beszélni és lelkére hatni.

3. A *személyes akarat* végeredményben az, ami a nevelőt formálja. Miután a hitoktató felmérte egyéni adottságait, képességeit, valamint a környezeti hatásokot, *tudatos* munkával maga alakítja ki azt a nevelői eszményt, melyet az Evangélium tanít.

A hitoktató célja a *vallásos nevelés*. Ezért első feladata a *vallásos lelkületet* kialakítani magában. -- Értjük itt azt az egészséges christocentrikus lelkiséget, mely nem különc, vagy külsőséges ájtatosságokban leli kedvét, hanem hűségesen tükrözi az egyházias felfogást, mindenek fölé helyezi a szeretetet és a gyakorlati életben is megállja a helyét. A vallásos egyéniség a legszebb egyéniség. Hatása óriási. Úgy szeretni Istent, hogy mások is lángra gyúljanak szeretetünk tűzében. Oly vonzó módon élni hitünket, hogy mindenki, aki látja, megszeresse.

A hitoktatónak *apostoli lelkületet* kell ápolnia magában. Enélkül nincsen vallásos nevelés. A hitoktató tudatosan is a tanítvány üdvösségén dolgozik: a megváltás munkatársa. Ez az apostoli szándék (Wilswille) rendkívül fontos a hitoktatásban. Ez formai belőlünk apostoli egyéniséget.

E lelkületnek szükségszerű gyümölcsei azok a *pedagógiai erények*, melyeket a jó hitoktató nem nélkülözhet.

Első és legfontosabb erény itt is a szeretet. Minden erénynek lelke. Amily mértékben szereti és becsüli a nevelő növendékeit, olyan mértékben tud rájuk hatni.

Az *aldzatosságról* se feledkezzünk meg. A gyermekkel szemben is szükségünk van helyes önismeretre. Akkor leszünk képesek nehéz munkánkat türelemmel, kiegyensúlyozott önuralommal, és mindenkor nyugalommal végezni. A hiú, sértődött tanító hamar haragra lobban, és mindig igazságtalan. A hitoktató munkája fenséges *szolgálat*. (Cf. Mt. 20, 26—28.) Nem magát keresi, hanem a lelkek üdvét és Isten dicsőségét.

A *kötelességtudat* a keresztény erények szürke, de nélkülözhetetlen oszlopa. Rája épül a büszke boltozat. A hitoktató lelkiismeretesen készül, pontosan megtartja a hittanórát, foglalkozik a gyermekekkel, továbbképzzi magát, a legjobbat adni törekszik.

A jókedv is erény. Már Szent Ágoston rendkívül fontosnak tartja, hogy a hitoktató *mindig derűs lelkű* legyen. «Tot igitur ex causis quaelibet earum serenitatem nostrae mentis obnubilet, secundum Deum sunt quaerendae remedia, quibus relaxetur illa contractio, et fervore spiritus exultemus et iucundemur in tranquillitate boni operis, hilarem enim datorem diligit Deus.» (De catechisandis rudibus, I. 10.)

A tekintély.

Nagy Friggyessel történt, hogy utazás közben benézett egy falusi iskolába. A tanító nagyon szívesen fogadta, de mikor beléptek az osztályba, föltette a kalapját az uralkodó előtt és jelenlétében alaposan elpáholt egy gyermeket. Kijövet így felelt a csodálkozó kérdésre: — Felséges Uram, azért tettem, nehogy a gyermekek észrevegyék, hogy van nálam is nagyobb úr, mert akkor vége a tekintélyemnek.

Ez a példa találóan szemlélteti azt a beteges tekintélyföltést, mely a rossz nevelést jellemzi. Helyes az, hogy az *iskolában*, tehát a saját birodalmában, első helyen álljon a tanító tekintélye. Ezt azonban nem igazságtalan büntetéssel és tiszteletlen viselkedéssel tudja biztosítani, hanem épp ellenkezőleg igazságos szeretet és tisztelet szellemében. Nem szabad ugyanis összetéveszteni a tekintélyt a kényszerhatalommal. «A kényszer a hatalom érvényesítése, a tekintély az értékek érvényesítője, azok elismerése. Az egyén a tekintélyt önelhatározásából, önszántából, saját benyomásai és élményei alapján fogadja el tekintélynek, ha benne a tisztelet és a felelősség elismerésének az érzése fölébred.» (Weszely, 189.)

Az emberi lélek természetes törvénye, hogy a magasabbrendűt, az értékesebbet mint ilyet elismerje. Ez elismerés megnyilatkozik az engedelmisségben és a tiszteletben.

Nevelni, vezetni csak a magasabbrendű, az értékesebb képes. Így magától adódik nevelő és tanítványai között a tekintély kapcsolata. Nélküle nincs nevelés.

A tekintély alapja tehát a nevelő *erkölcsi és szellemi* magasabbrendűsége. Természetes, hogy a gyermekekre, s általában a primitív lélekre a *fizikai és külső* fölény (testi nagyság, szépség, katedra, hivatalos ruha, stb.)

is hatást gyakorol és talán emeli a tekintélyt. Mértékkel az egyház is használja ezeket az eszközöket. A tekintély azonban nem ezekben van, hanem az erkölcsi és szellemi értékekben.

«A nevelésben nem elegendő egyszerűen igényelni, követelni és reklamálni a tekintély tiszteletet, hanem meg kell teremteni a nevelésben a valódi *tekintély lélektani alapjait*. Az igazi tekintélyt jellemzi a nyugodt és megfontolt biztonság, a valódi tekintéllyel bíró nevelő nem használ erőszakos és mesterkéltszökeket, pl. ékesszólást és színpadias megjelenést; a valódi tekintély szeretetből fakad, de nem törekszik magát minden áron igazolni s esetleg akadályon keresztül is erőszakosan érvényesülni; a valódi tekintély mintegy önmaga által, egyszerűen a létezésével hat és észrevétlenül uralkodik, mert tiszteli önmagát és tiszteli feladatát.» (Várkonyi.)

Minden tekintély forrása az isteni tekintély. A valóságosság első követelménye az istentisztelet. Minél inkább Istentől veszi és az istentisztelet szolgálatába állítja tekintélyét a hitoktató, annál teljesebb lesz ez a tekintély. Tanítsuk meg korán a gyermeket arra, hogy szüleiben és előljáróiban Isten helyetteseit lássa és tudatosan tekintélyüket Istenre vezesse vissza. Az igazi keresztény engedelmesség mindig az isteni tekintélyt látja maga előtt és tulajdonképp *Istennek engedelmeskedik* mindenkor és mindenben.

A vallásos nevelésben külön súlya van a tekintély elvének. A hit lényegénél fogva meghajlás a ki nyilatkoztató Isten legfőbb tekintélye előtt. A hit szellemében kell tehát nevelni a gyermeket, s ezért oly fontos, hogy az igazi tekintély értékét vele megértessük és átérezzük.

A hatósugár.

A nevelő tényleges hatásköre egyedenként nem nagyobb, mint az a személyes hatás, amelyet a növendékre gyakorol. A nevelés minden eszköze az ő személyén keresztül hat a gyermekekre, csak azok a hatások állnak irányítása alatt, melyek az ő egyéniségén szűrődnek keresztül. Két én áll egymással szemközt, egymással kapcsolatban és a nevelő énje, mint az erősebb, tartalmasabb, teljesebb, mint nap a csillagok közt, besugározza, átvilágítja, neveli a növendéket.

Nemcsak a fizikai, biológiai, hanem a szellemi és lelki életben is állandóan ki vagyunk téve különböző hatásoknak. *Nevelői hatásnak* azonban csak azt nevezzük, melynek tudatos célja a növendék nevelése és lelki alakítása. A nevelőhatás pedig csak akkor eredményes, ha a növendékben is tudatos elhatározásokat, érzéseket, ismereteket hoz létre (intentionális aktusokat).

Ez a hatás a nevelés lényege.

«Hiszen a nevelés és oktatás *lényege* nem egyéb, mint pszichikus valami: lelki ráhatás; ez a ráhatás személyiségekből (nevelők) indul ki és személyiségekre (növendékek) hat.» (Várkonyi.)

Weszely a következőképpen írja le a nevelői hatás folyamatát: «Két szellemi folyamat halad itt párhuzamosan. Egyik a nevelő lelkében. Ez a folyamat a nevelni akarás folyamata, amelyet az az intentio irányított, hogy a növendékre hatást gyakoroljon, azaz a növendék szellemi folyamatait, s egész fejlődését befolyásolja. Ezt a folyamatot tehát a cél gondolata irányítja, mely értékekkel áll kapcsolatban.

A másik folyamat, mely ezzel párhuzamosan s ezzel kapcsolatban a növendék lelkében megy végbe, a nevelő hatása alatt áll, ennek hatása alatt indul meg, s voltaképp átélése a nevelő egyéniségéből ki-

áradó hatásoknak, akár értelmi ; akár érzelmi ; akár akarati hatások ezek, akár a háromnak a komplexumai» (143).

A nevelőhatás alaptörvényeit különbözőképp szokták megfogalmazni, bár tartalmilag a vélemények megegyeznek. A magyar szakirodalomban leginkább Weszely fogalmazása van elterjedve, azért e kérdésben terminológiáját követjük.

1. *A szellemi közösség törvénye.* Értjük alatta azt a lelki, főleg érzelmi kapcsolatot, melynek nevelő és tanítvány között fenn kell állnia. Ez alapja minden bizalomnak, közvetlenségnek és őszinteségnek. (A legnagyobb, amit egy nevelő elérhet : a tanítvány nyíltsága és őszintesége !) A nevelőnek *meg kell értenie* a gyermeket, «gyermekké kell válnia a gyermekkel».

Don Bosco Rómában kocsizott Tosti bíborossal és ezt az alaptörvényt magyarázta.

— Hogyan lehet ezt megvalósítani? — kérdezte a bíboros.

— Rögtön megmutatom — felelte a szent. A kocsi Róma egyik legnépesebb piacára, a Piazza del Popolóra hajtott. Ott mindig vannak gyermekek. Don Bosco legurott a kocsiról és egy játszó csoporthoz közeledett. A gyermekek idegenül fogadták. Don Bosco beállt közéjük, elkezdett játszani velük és a bíboros csodálkozva látta, hogy néhány perc múlva már megnyerte a gyermekek bizalmát.

A szellemi közösség törvényét legtökéletesebben Don Bosco fejezte ki e szavakban : «Szeresd azt, ami a gyermeknek tetszik és ő is szeretni fogja, amit te akarsz».

2. *A domináló tényezők törvénye.* Még a legjobb nevelő sem tudja kiszámítani és mérlegelni mindazokat a hatásokat, melyeket a növendék befogad. Nem is szükséges. A céltudatos nevelés épp abban áll, hogy a gyermek erkölcsi nevelése szempontjából

legfontosabb tényezőket állítjuk előtérbe és ezeknek eredményes hatásán dolgozunk. «Arra kell törekedni, hogy a növendék lelkében domináló tényezővé az váljék, amit a nevelés szempontjából értékesnek tartunk, s ez az értékrendszer legyen a növendék cselekvéseinek szabályozója. Domináló tényezővé leginkább az válik, ami legtöbb támasztékot talál a növendékek egyéniségében.» (Weszely.)

3. Az *autonóm hatás törvénye*. A nevelő hatás a nevelő személyéből indul ki, de csak akkor eredményes, ha a növendék a nevelő szándékát magáévá teszi s így önmaga érvényesíti a hatást magában. Ezt nevezik «autonóm» hatásnak. Lényege az, hogy a növendék *saját* elhatározásából teszi, akarja azt, amit a nevelő hatása alatt cselekszik. «Ezen fordul meg a nevelés sikere. Nem lehet valakit akarata ellenére a maga hozzájárulása nélkül tökéletesebbé tenni.» (Weszely.)

Vallásos gyakorlatoknál legfőbb elv, hogy azokat nem szabad senkire ráerőszakolni. A növendék *akaratára* kell hatni és *szabad* tevékenységre indítani. A gyermekben fel kell kelteni az érdeklődést, vagy ahogy Ferrière nevezi. «a lelki étvágyat» s így kiváltani benne a vallásos élet «spontán» megnyilatkozását. Böven kifejti e nevelői hatás eszközeit Nosengo, Libertà e vita nell'educazione religiosa dei piccolli, 1938.

Egyéni lelkivezetés.

Minden ember, minden gyermek, minden növendék egy külön kis világ, magát bíró és szabadon kormányzó személy. Mindegyiknek végső célja az örök boldogság, de még e boldogságban is mindenkinek külön helyet jelöl ki Isten, mindenkinek egy külön *egyéni idedlt* tűz ki lelke elé, melyet kinek-kinek, a maga módján, személyes küldetésével kell kiküzdnie. A legtökéletesebb művész sem alkotja meg

annyi gonddal művét, ahogy Isten teremő tervében minden egyes embernek megadta azt az ideált, amelyet meg lehet és meg kellene valósítania. Ez isteni gondolat megvalósítása teremti meg a tökéletes egyéniséget és jelenti ennek a tökéletes boldogságot. Itt a földön sok minden akadályozza az embert ez egyéni cél elérésében (kísértések, bűnalkalmak, rossz társak, mérgező befolyások, stb.). A jó nevelő hivatása a reá bízott növendéket az akadályok leküzdésében segíteni és a cél elérésére, egyéniségének kialakítására nevelni.

Amint már láttuk, a nevelőhatás nem abban áll, hogy saját egyéniségünket a tanítványra ráerőszakoljuk, hanem sokkal inkább abban, hogy a növendék autonóm cselekvéseit kiváltjuk. A *lelki életben* különösképp számolnunk kell a tanítvány egyéni adottságaival, egyéni hajlamaival, egyéni hivatásával. Nincs két egyforma szent az egyháztörténelemben. A hitoktató vigyázzon tehát arra, hogy a vallásos nevelésben ne uniformizálja a gyermekeket, hanem épp azon fáradozzon, hogy ki-kí megtalálja a maga egyéniségének leginkább megfelelő módját az őszinte, lelkes és bensőséges istenszeretethez.

Minden nevelővel szemben nagy előnyben van az a hitoktató, aki *pap és gyóntatóatya*. Senki előtt nem nyílnak meg úgy a lelkiismeret rejtekei és senki nem tud a lélekre oly közvetlenül hatni, mint a pap a gyóntatószékben. A nevelő hatás alaptörvényei itt a legtökéletesebben érvényesülhetnek.

1. *Szellemi közösség* nem lehet szentebb és mélyebb, mint lelki atya és lelki gyermek között. Az őszinteséget nem gátolja semmi. A lelkiatya egészen a gyermek lelkébe tekinthet és atyai szeretettel, természetfölötti hatalommal adhatja meg neki a szükségesség kegyelmi erőket és lelki tanácsokat.

2. *A domindló tényezőket* leginkább itt szabhatja ki a gyermek egyéni hivatásához mérten, mert hiszen

itt ismeri meg legteljesebben a gyermek lelki struktúráját, vallási igényeit és a neki legmegfelelőbb, legfontosabb indítékokat, vezérelveket.

3. Az *autonóm hatás* is itt a legzavartalanabb. Hisz önszántából jön gyónni a gyermek, őszintén bánja bűneit és akar megjavulni. Természetesen gondosan ügyeljen a hitoktató, hogy a külső kényszerítő eszköz ezt a hatást ne zavarja. Kötelező gyónásokat ne rendezzünk. Mérvadó e kérdésben a Szentségek Kongregációjának 1938. december 8-i bizalmas utasítása.

A gyermek az, aki tapasztalatlan, változékony, fejlődő koránál fogva leginkább rászorul erre a fokozottabb, bensőségesebb nevelő hatásra, melyet egyedül a lelki vezetés tud megadni. (Charnot.)

A gyóntatószéken kívül is fenntartjuk a lelkiatyai kapcsolatokat a gyermekekkel (a gyónási titok tökéletes megőrzésével). Bárhol találkozunk tanítványainkkal, még az utcán is, mindig van egy jó szavunk, vagy kedves mosolyunk számukra. A hitoktatásban pedig azért nélkülözhetetlen a kifejtés mellett az *alkalmazás*, hogy a gyermekeknek részletes megmutassuk, miként vigyék át a gyakorlati életbe a tanult igazságot, s milyen gyakorlati következtetést kell kinek-kinek a saját egyéni életére levonni. Poppe azt ajánlja, hogy épp a lelkivezetésre való tekintettel az alkalmazás minél aprólékosabb és sokoldalú legyen, hogy minden gyermek megtalálja benne a magáét. A gyakorlati példákat a táblára írjuk s felszólítjuk a gyermekeket, hogy mindenki válassza ki a magáét. Így lesz a lelkivezetés egyéni. (Entretiens, 103.)

Vezetés és megváltás.

Vergilius a Purgatóriumon keresztül vezeti Dantet a Paradicsom kapujába. Ott megáll. A vezetést átveszi Beatrice. Vergilius képviseli a pusztá emberi,

humanisztikus pedagógiát. A tisztulás, a nemesítés a munkája, de tovább nem mehet. Megváltást, boldogságot egymagában nem adhat az embernek. Beatrice képviseli ezt az eszményi nevelést, mely a bűnheesés nélkül valósult volna meg. Melynek nem kell tisztítani, nemesíteni, hanem csak ragyogni. Pusztá fénye elégséges lett volna ahhoz, hogy mindenki «bölcsségben és kedvességben növekedjék» Isten és az emberek előtt.

A mi nevelésünk a reális életrendben az isteni kinyilatkoztatás alapján : *közreműködni a megváltásban*. Krisztus Urunk személyes megváltói működésének egyik fontos része volt a nevelés. Így van ez tehát művének folytatásában, vagyis a kivitelezésben (applicatio).

A keresztény nevelésnek ezt a krisztusi jellegét a következőkben foglalhatjuk össze :

1. *Úgy becsülni a reánk bízott lelket, mint azt Krisztus tette*. Az Ige isteni tudása szükséges ahhoz, hogy a halhatatlan emberi lélek igazi értékét s magasztos célját a maga egészében föl lehessen fogni. Nekünk is a krisztusi kinyilatkoztatás fényében és a hit erejében kell meggyőződnie a reánk bízott lelkek értékéről.

Sacra res puer. Az ártatlan gyermek különösen kedves Isten szemében.

«Azon órában Jézushoz járulának a tanítványok, mondván : Ugyan ki nagyobb a mennyek országában? És magához híván Jézus egy kisdedet, közéjük állítá és mondá : Bizony mondom nektek, ha meg nem változtok és nem lesztek, mint a kisdetek, nem mentek be a mennyek országába. Aki tehát megálázza magát, mint ez a kisded, az nagyobb a mennyek országában. És aki befogad egy ilyen kisdedet az én nevemben, engem fogad be. Aki pedig megbotránkoztat egyet a kicsinyek közül, kik énbennem hisznek, jobb volna annak, hogyha malomkövet

kötnének nyakára és a tenger mélyébe merítenék . . . Vigyázzatok, hogy meg ne vessetek egyet e kicsinyek közül, mert mondom nektek, hogy azok angyalai az égben mindenkor látják Atyám orcáját, ki mennyekben vagyon.» (Máté 18, 1—10.)

A nevelői hivatás egyik alapkelléke : nagyra-becsülni és szeretni a gyermeket. Újabb időben Don Bosco mellett Majláth püspök volt ennek a hivatásnak legkiválóbb képviselője.

2. *Úgy nevelni a reánk bízott lelket, hogy mindig annak örök üdvössége lebegjen szemünk előtt.* Don Bosco-ról olvassuk, hogy «az első szó, amit a fiúkhöz intézett, mindig a lélek és örök üdvössége volt». (Casotti, 157.)

«Mert mit ér az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkének azonban kárát vallja.»

3. *Úgy magunkra venni a reánk bízott lelkek gondját, mintha azok a magunkéi volnának.* Ez a legnagyobb és legszebb a krisztusi megváltásban.

XII. FEJEZET.

Az eszmény pedagógiája.

A nevelők gyakori hibája, hogy a kisgyermeket nem gyermeki módon nevelik, nem illeszkednek eléggé bele a gyermek világába s viszont az ifjúságot és a felnőtteket pedig túlságosan gyermeki módon vezetik. Ezt a «pedagógiai infantilizmust» egy példával szeretném bemutatni.

A kisgyermeket, mielőtt értelme és akarata kifejlődne, az édesanya figyelmezteti: ezt tedd, azt ne tedd! Órangyalként áll mellette s mintegy helyette gondol és akar. Elérkezik azonban a gyermek életében az időpont, amikor önállóan kell gondolkoznia, ítélnie és döntenie. Ez a szellemi önállóság *személyi* énjének alapvető joga és kötelessége. Az igazi nevelő épp a személyt tiszteli a növendékben s elsősorban személyi voltában akarja minél tökéletesebb, világos gondolkodású és erős akaratú emberré nevelni. Nem állhat mindig mellette. A gyermekkori megszokás pedig egymagában nem elégséges arra, hogy a felnövő ifjút a megkezdett helyes úton megtartsa.

Infantilizmus lenne tehát az, ha a nevelő az ifjút is úgy akarná nevelni, mint a kisgyermeket s *helyette* döntené (gondolkozna és akarna) az élet apró, kicsiny és nagy kérdéseiben. Képesíteni kell az egyént, hogy *magától* is a helyeset válassza és a legjobbat akarja. Erre a tudatos öntevékenységre pedig csak akkor lesz képes, ha egy eszmény áll előtte, melyet nem csupán ismer, hanem szeret, s amelyért kész

minden áldozatra. Egy ilyen eszmény világít s gyűjt, oktat és buzdít, Lindworsky szavai szerint : felér egy őrangyallal, mert belülről jobban hat érelemre és akaratra, mint kívülről a nevelő. «Egy ifjúnak, aki céltalanul éli világát, állandóan szüksége volna egy látható őrangyagra, aki mindenkor intené és buzdítaná, mit tegyen, mit kerüljön. Szellemi önállóságot s életrevalóságot egy ilyen ifjú öregkorában sem érne el. Ha azonban egy cél áll előtte, egy hivatás eszméje, melyet mindenáron meg akar valósítani, akkor csak a célra kell tekintenie s tudni fogja, mit kell tennie.»

Íme egyik, valószínűleg legfőbb oka annak, hogy neves nevelőintézeteinkből kikerülő ifjak, főképp leányok, az életbe kikerülve oly könnyen és hamar cserbenhagyják azt a szellemet, amelyben esztendőket töltöttek. Sokat, talán túlsokat foglalkoztak velük, de nem oltottak lelkükbe oly indítócél, világitó és gyűjtő eszmét, amely az intézetten kívül és az eljövendő évtizedekben is meg tudná fogni és vezetni egész életüket. Intézeti életük cernán függő tábjáték volt, pontos, finom és tetszetős. A cernát elengedték s arra nem tanították, hogy a *maga lábán* megálljon az élet színpadán.

Dinamizmus a nevelésben.

Az ifjúsági nevelés e hiánya fokozottabb mértékben jelentkezik napjainkban. «Tudnunk kell ugyanis, hogy a modern embert nem az *igazság* indítja meg, hanem az *erő*. Lelki beállítottsága olyan, hogy az igazságot nem értékeli úgy, amint kellene, sőt megvetéssel s gúnnyal beszél az ú. n. vértelen és életidegen tudományról. Annál inkább lelkesedik mindazért, ami az életet szolgálja és erőket növel. A dinamizmust mindennél magasabbra értékeli». (Schmidt.) A gondolat a tett megöleje, Im Anfang war die Tat—

ilyen és hasonló hamis jelszavak visszhangzanak ifjúságunk szívében s nem lelkesítik a nevelő mélyenszántó, okos magyarázatai. Még a kereszténységben is nem az igazságot, hanem az erőt keresik.

Egy fiatal hittanár panaszkodott nemrég, hogy növendékei rengeteg nehézséggel állnak elő, de nem él bennük az a boldog tudat, hogy Krisztus tagjai lehetnek. Papi hívítások nemigen bontakoznak e kemény talajban.

Ez a panasz nem általánosítható, de körtünete egy mai betegségnek, amellyel számolnunk kell. Éppoly helytelen volna ifjúságunk e dinamikus beállítását számításon kívül hagyni, mint egyedül arra építeni. Ez utóbbi végtelbe futnak korunk forradalmi mozgalmai. Ezért van sodró erejük. Sok lelkes ifjút ragadnak magukkal, de épp eszmei egyoldalúságuk miatt a legértékesebbeket nem tudják kielégíteni, nem ritkán hősi ellenállást váltva ki belőlük. Tények igazolják, hogy ma is a legszentebb eszmények, a kinyilatkoztatott igazságok tudják a lélek legigazibb tüzeit gyújtani és a hősiesség legmagasabb fokára emelni. Olvassuk csak el Pier Giorgio Frassati életrajzát, mely bevilágít az olasz ifjúság egykori hősi küzdelmébe. Sokkal kegyetlenebb volt a német Sturmschaar küzdelme 1936-ban. A belgiumi katolikus ifjúsági mozgalmak életébe hű és eleven bepillantást ad van der Mersch «Emberhalászok» című művészi szépségű regénye. A magyar agrárifjúság, munkás és dolgozó leányok és legények nagyszerű szervezetei pedig szemünk előtt szemléltetik, mennyire meg tudja fogni a mai fiatalság lelkét is az örök igazság, ha benne megláttatjuk az örök erőket, a diadalmas életbírást, a legteljesebb, mert isteni erőkkel táplált dinamizmust.

Bármennyire is érthető a múlt század racionalizmusával szemben a modern szellemiségben jelentkező ellenhatás, vagyis az «ösztönszerű» elfordulás

minden elméleti, értelmi, eszmei tényezőtől és a vak odafordulás egyedül a tett, a szív, sőt elég gyakran a szenvedélyek és a mítoszok felé, de nem követhető. Egyik egyoldalúságból a másikba menekülni: nem megoldás. (A teológus tudja, hogy a kettő közt az összhang valóban elveszett az eredeti épséggel együtt. Érthető, tehát, hogy Krisztus nélkül senki sem teremtheti meg.)

Pusztán emberi szempontból is helytelen volna, ha a nevelő egyszerűen azonosítaná magát a korszellemmel s vele együtt tagadná az általa meg nem értett értékeket. Részben ez magyarázza meg egy-két ú. n. népi író fokozott hatását a mai ifjúságra. (Ezen kísérletek közé kell számítanunk Koepgen indexre tett könyvét: *Die Gnosis des Christentums* 1940.) Az igazi nevelőnek s így elsősorban Krisztus munkatársainak felette kell állnia kora tévedéseinek, de igenis jól kell ismernie a korszellemet, hogy megérthesse a mai embert s az élet útjára vezethesse. «Einen Menschen verstehen, heisst ihn aus dem objektiven Geist seiner Zeit verstehen». (Erismann.) P. de Coninck egy alapos tanulmányban fejti ki, hogy a katolikus vezetőnek, elsősorban a lekipásztornak mélyen át kell éreznie azt a dinamizmust, mely a lelkekben él, akiket neki meg kell mentenie. Éppen ezért a krisztusi *ideálnak* mint *eleven és éltető erőnek* kell sugároznia belőle. Az Evangélium legyen megint *εὐαγγέλιον*: diadalmas üzenet a világnak egy új életről, mely győzedelmeskedik minden gonoszságon és az egész ember igazi megdicsőülését valósítja meg. A kinyilatkoztatott igazságok mélyebb ismerete, az összefüggések meglátása, az írás és szenthagyomány gyakoribb elmélkedése, szóval teljesebb dogmatikai tudás ennek a feladatnak előfeltétele.

Eszménye azonban e diadalmas tanítás-csak akkor lesz az ifjúságnak, ha a módját is tudjuk, hogyan tegye magáévá. «A módszer pedig nem az, hogy az

ifjúságot gyűléstermekbe zárjuk a tábla köré, tanulmányi csoportokban összefogjuk. Ki kell használni a szabadlevegőt, a mozgás, a ritmus lehetőségeit.» (de Coninck.)

Mozgás, alkotás, harc.

Az ifjúság dinamizmusa főképp három dologban, mondhatnók fokozatban nyilatkozik meg: szereti a mozgást, szereti az alkotást, szereti a küzdelmet. — A belga ifjúsági mozgalom nagy sikere sokban ezeknek tervszerű alkalmazásában rejlik. De alkalmazhatók-e a hitoktatásban, a papnevelésben és az általános lelkipásztorkodásban?

Mielőtt felelnék a feladott kérdésre, leszögezzük, hogy a mozgásnak, alkotásnak, küzdelemnek *eszménynevelő* hatása csak akkor van, ha valóban a célra irányul. Tehát nem tartozik ide pl. az egyesületi táncmulatság, kirándulás, teke s más hasonló profán jellegű tevékenységek. Más szempontból lehetnek nevelőhatásúak. A krisztusi életeszmeny kialakítását azonban a kimondottan vallásos jellegű tényezők szolgálják. Ilyenek pedig — mozgás, alkotás, sőt küzdelem alakjában — mindig feltalálhatók még a hitoktatás, a papnevelés vagy általában a lelkipásztorkodás területén is.

Sőt hozzátehetjük: a katolikus Egyház mindig alkalmazta. A körmenetek, zarándoklatok, az egész egyházművészet s még a böjti fegyelem is vagy a mozgás vagy az alkotás vagy a küzdelem törvényein épül. (A protestantizmus sem tudta soha kiirtani ezeket az egyházi hagyományokat a népből.) A középkori lelkipásztorkodás talán több gondot fordított ezekre a tényezőkre. Olvassuk el ilyen szempontból Szent Bernát prédikációit a keresztesvitézekhez vagy a gótikus székesegyházak építési történetét (Izelltőt ad belőle P. Plus «Krisztus testvéreinkben» című

könyve.) Népi szokásainkat sokszor még elteti e szellem. Például említhetném a lövétei betlehemesek szabályzatát, mely a szent játék szereplőit eltiltja az alkoholtól, mulatságtól, vagyis a cselekvést a cselekvéssel állít szembe, a gonoszság műve helyébe a krisztusit. Vincere in bono malum ; veritatem facientes in Caritate. Ime a dinamizmus elve a keresztény apostolkodásban, melyet már Szent Pál hirdet és újabban sürget a «Katolikus Akció».

Legyen szabad még elmondanom egy-két példát, hogyan igyekeztek egykori nevelőim a papnevelésben érvényesíteni a dinamizmus elvét a minél tökéletesebb és lelkesebb papi eszmény kialakítása érdekében.

Egy régi dömés kolostorban töltöttük a nyári vakációt. Két híres búcsújáróhely volt a közelben. Az egyik Genazzano, a Colonnák árpádkori sziklavárosa a Szabini hegyekben, ahol a Jótanács Anyjának világhírű kegyképét őrzik. A hagyomány egyik változata szerint Magyarországból (a másik szerint Albániából) származik a csodálatos finomságú szelíd színezetű, végtelen gyöngédséget kifejező kép. A nyár folyamán kisebb csoportokban ötször-hatszor is el látogattunk templomába. Korán hajnalban keltünk, három óra körül és étlen, szótlan vándoroltunk a nyirkos völgyeken keresztül Genazzano felé. Az út jó három órát vett igénybe s ez a csendes menetelés egyúttal reggeli elmélkedés, szentáldozási előkészület, Máriának hozott hajnali áldozat volt. Hat és hét óra közt megérkeztünk és szentmisét hallgattunk. Utána az ágostonrendi atyák refektóriumában tarisznyánkból megreggeliztünk s rövid pihenés után indulunk vissza. Hazafelé már kedélyesebb volt az út. Egy részét villamosvonaton tettük meg, szőlőérés idején pedig betértünk valamelyik útszéli vignába és pár líráért töről szedhettük az izes fürtöket.

A másik kegyhely Mentorella, bár kevésbé ismert, de régibb Genazzanónál, sőt Loretónál ; visszanyúlík

Nagy Szent Gergely pápa idejére. Magas sziklatetőn, 1000 métert meghaladó magasságban fekszik, kopár, kietlen környezetben. A zarándoklat egyúttal turista-ság volt. De azért örömmel készültünk rá minden nyáron. Egyik német bajtársam, azon címen, hogy nem tud hegyet mászni, szamarat bérelt egy olasz gazdától. A szamar fel is vitte az első magaslatra, majd le a túlsó völgybe. Ott azonban levetette és hazafutott. Két hegy között választhatott a lovas, hátra vagy előre, de mindenképen kaptatnia kellett. Hát inkább előre indult a Szűzanyához és nem is hánta meg.

A diákonusok minden évben elzarándokoltak Subiacoba. Az első bencés kolostorban kedves fogadtatásra találtak s három napot szoktak tölteni a Sacro Speco közelében. Az út egy részét ugyancsak gyalogláb, tarizsnyával tettük meg az Aniene kanyargós medre mellett.

Egyszer nekifogtunk nyaralónk kertjében a lourdesi barlang építésének. Mély völgyből kellett kifejteni a sziklákat s mivel nem volt sem emelődaru, sem csille vagy más alkalmas jószág a közelben, saját kezünkkel szállítottuk a nehéz köveket a tetőre. Hosszú sorba állottunk s nagy hó-rukk kiáltások segítségével adtuk kézről-kézre a darabos terhet. A munkás emberláncot elneveztük élő rózsafüzérnek. Mikor aztán a hófehér márványszobor is ott tündökölt a hatalmas sziklaéptményben, fokozott áhítattal mondtuk el a Szűzanya Zsolozsmáját előtte. A gyengébbek, akik a kőadogatásnál kidőltek a sorból, mezei ciklámeneket ültettek a sziklarészekbe, hogy valamiképp mégis kimutassák alkotókedvüket s benne Mária iránti tiszteletüket.

Volt aztán alkalom, mikor nemcsak mozogni, alkotni, hanem küzdeni is lehetett a szent ügy érdekében. Hisz Erdélyben állandó küzdelem volt az életünk. Rómában magával ragadott XI. Pius kemény

harca a katolikus nevelésért. Mikor pedig hazulról értesültünk Mailáth püspök újabb szenvedéseiről, novénát kezdtünk X. Pius pápa sírjánál s ebben velünk együtt résztvettek tizennyolc nemzet fiai. A kilenc nap folyamán e szándéokra miséztek és imádkoztak a vatikáni grottában magyarok, hollandok, svájciak, olaszok, németek, stb.

Ez a néhány példa is mutatja, miként lehet a leg-szentebb eszmény kialakításában ügyesen alkalmazni az ifjú lélek egészséges törekvéseit. Kétségtelen ugyanis, hogy mindezek a tényezők, melyeknek szemléltetésére kiragadtam egy-két átélt példát hozzájárultak a papi eszmény lelkesebb, életerősebb meggyökerezéséhez.

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy mindezek a mozgások, alkotások, küzdelmek az intézeti rend és fegyelem legkisebb megbontása nélkül valósultak meg: magában a házi közösségben. Tehát nemcsak a célkitűzés állott a papi hivatás vonalában, hanem a kivitelezés is mindenben alkalmazkodott a papnevelés ősi hagyományaihoz. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy minden *külső* szereplés (mint pl. részvétel a Szívgyárda vezetésében, fellépés korális énekkel valamely egyházas hangversenyen és hasonló) mégha a legszebb szándék is vezeti, lelki-leg szétszór, nem mélyíti el a hivatás eszményét, hanem a legtöbb ifjúban hozzájárulhat a hivatás külszínes felfogásához.

Az eszmény kialakításához a pedagógia kihasználja az *erők* játékát és számontartva az ember pszichofizikai természetét, módot talál, hogy az a legmegfelelőbbben meg is nyilatkozhasson. Sohasem szabad azonban az amerikanizmus tévedésébe esnie, mely a külső tevékenységet a belső fölé emeli s ennek következtében az elmélkedést, fegyelmet, imaéletet, studiumot leértékeli (v. ö. Denzinger 1972—1973). Épp ellenkezőleg! Akinek helyes meglátása van a

keresztény életeszeménnyről, annak jól át kell értenie s át kell élnie azt a valóságot, amit Prohászka így fejez ki: «A legnagyobb *tett* az isteni (természetfölötti) élet».

Milyen legyen az eszmény?

Azt is kérdezhetnők: milyen legyen a *jó* eszmény? Mert hiszen valamelyes «eszményt» minden világnézet, minden mozgalom, minden egyesület ad a tagjainak. Szoros értelemben azonban csak azt nevezhetjük eszménynek, ami képes egy *egész életre* lekötni, magával ragadni, vezetni s célhoz vinni.

Az eszményválasztásnál legyünk figyelemmek három tulajdonságra.

1. *Legyen tökéletes az eszmény.* Értjük alatta mind a természetes, mind a természetfölötti tökéletességet, mely a legtisztább erkölcsiséget is magában foglalja. Valaki például *azért* akar mérnök lenni, mert ott sok pénzt lehet keresni. Más a közigazgatásnál akar tisztviselő lenni *azért*, mert ott kényelmes az élet stb. Maga a mérnöki, a tisztviselői eszmény természeténél fogva kizárja az ilyen és hasonló célkitűzéseket. A természet rendje is erkölcstelennek bélyegzi az ilyen és hasonló felfogást, melynek körében sohasem lesz valaki *jó* mérnök, *jó* tisztviselő, vagyis olyan munkaerő, olyan jellem, akiben él a felelősség munkájával szemben és áldozatot tud hozni hivatása érdekében.

A gyakorlatban igen fontos tehát (erre régi jó nevelőm figyelmeztetett), hogy pályaválasztáskor olyan példákat lássunk magunk előtt, akik a választott hivatáskörben lelkesen, sőt tökéletesen dolgoznak s így élő eszmény lehetnek az ifjú szemében. Aki orvos akar lenni, az ismerje meg a jó orvost s ne tekintse a rossz vagy elkeseredett kartársakat. Aki pap akar lenni, a legbuzgóbb papokra tekintsen. S így

tovább. (Emlékszem, hogy kispap koromban legfőbb előjárónk eltávolított az intézet közeléből egy nagyon tekintélyes, jámbor, de rendkívül esetlen és tapintatlan idősebb papot. Nem akarta, hogy ennek példája valamikép is elhomályosítsa bennünk a *tökéletes* papi eszményt.)

Nem elég a lelki olvasmányban megismerkedni a szent papokkal. Nem elég az elmélkedésben kirajzolni a papi életszentség vonalait. Élő példákra is van szükség, mert különben a nyári vakációban nagyon megkopik a szemináriumi papi eszmény. Jól teszük tehát az előjárók, ha a lekipásztorok vagy bármily munkakörben dolgozó papok közül a legkiválóbbakat olykor meghívják a kispapokhoz (pl. mikor amúgyis a püspöki városban tartózkodnak) és alkalmat adnak, hogy a közösséghez is szóljanak. Mindenekelőtt pedig a központi papságnak s a tanári karnak kell azzal az önfeláldozó szeretettel hivatásán dolgoznia, amellyel Krisztus szerette az Egyházát.

Mivel pedig mi emberek még a Szentlélek tüzeben égve is halálunk percéig sem tisztulhatunk meg minden salaktól, ezért kell minden életeszmény leg-tökéletesebb valóságát: Krisztust megszerettetni az ifjú lélekkel. Aki nemcsak a történelemben, hanem saját kegyelmi életének mélységében megtalálta Krisztust, az olyan életeszményt talált, mely minden időben, minden életpályán, minden viszontagság közt világítva, gyűjtve célhoz vezet.

2. *Legyen egységes az eszmény.* Értjük ezen azt, hogy foglaljon mindent egybe, ami az életútnak terébe tartozik. Vagyis az egész *hivatást* (Berufsideal). A hivatásnak mint eszménynek olyannak kell lennie, hogy ne csak a kívülről előírt és köteles munkára terjedjen ki, hanem egész magatartásomra, lelkiségemre, életstílusomra. Ne legyen szakadás a hivatal és otthon, a kötelesség és a magánélet között. A pap az asztalnál is pap, a társaságban, az utcán, a vona-

ton, az üdülőhelyen és mindenütt. Ez bizonyos értelemben minden hivatásra vonatkozik. A jó kereskedő utazás közben sem halasztja el a kínáló jó üzletet. Az orvos éjjel is felkel, ha beteghez hívják. A katona mindent félretesz, mikor szól a riadó.

Következik ebből, hogy a választott eszménynek mindenben meg kell egyeznie a krisztusi életeszmeny-nyel. Különben nem egységes, nem egész, kimaradt belőle a legfontosabb, a lélek.

Tulajdonképen erre kell megtanítani az embereket: hogyan lehet és hogyan kell saját életpályájának minél tökéletesebb teljesítésében megvalósítani Krisztus követését.

Ha ez sikerül, ha egységes a legszentebb értelemben hivatásezsményünk, akkor kimondhatjuk az elvet, hogy ennek az eszménynek mindent alá kell rendelni, mindent e cél szolgálatába kell állítani. Vagyis: nem szabad olyan munkát vállalnia, olyan tevékenységben részt vennie, olyan magatartást fölvennie, stb. ami a hivatásban és a kitűzött cél elérésében hátráltató akadályozhatná. Ide vonatkozik mindaz, amit a legtöbb hivatáskörben írott és íratlan törvények is szabályoznak, a pap számára az Egyházjogi Törvénykönyv előír (can. 124. sk.). De ide tartozik az is, hogy a munkabeosztásnál, diszpozíciónál figyelembe kell venni mindenkinek személyes hivatását. Gyakori példával világítja meg e nagyon kényes kérdést P. Lindworsky (*Psychologie der Aszese*, 19—20.).

3. *Legyen személyi az eszmény.* Vagyis mindenkinek személyes adottságaihoz s a benne megnyilatkozó isteni gondolathoz szabva (das Persönliche Ideal).

Isten teremtő tervében minden személy mint külön gondolat él s abban egy eszmény, melyet senki másnak, mint annak az egy személynek lehet és meg kellene valósítania.

A pedagógiai első lépés, hogy a személy e tény

tudatára ébredjen ; a második pedig, hogy a kinyilatkoztatásból, a természet törvényéből, önvizsgálatból, lelkiismerete szavából megismerje : mit akar tőle Isten s ezt az isteni akaratot magáévá tegye. Spranger szavai szerint : «bei aller Erziehung kommt es darauf an, bis in das Zentrum der persönlich bejahenden Wertsetzung vorzudringen und gleichsam jenen Punkt des Innern freizulegen, an dem das autoritativ Gesollte zu einem Sollen wird, das von den tieferen Schichten des Selbst anerkannt und so zum persönlichen Ideal erhoben wird».

A teológus szemével nézve hozzá kell tennünk, hogy Isten nemcsak személyesen teremt minden lelkét, hanem mindegyiknek külön «lakóhelyet» készít az örök boldogságban s Krisztus már itt a földön (amint Szent Tamás mondja) személyesen szentel meg. A keresztségben, bérnálásban, egyházi rendben alakul ki véglegesen természetfölötti egyéniségünk és ezen az alapon kell kinek-kinek megteremtienie azt a minél bensőségebb *személyes* kapcsolatot Krisztussal, mely örök céljának, a róla való isteni gondolatnak megvalósulásához vezet.

Befejezés.

Az ember nemcsak értelem, hanem akarat s érzés. Az érzések azonban «az eszményen növekednek és teljesednek ki». (Casotti.) Az egész embert lelkesíteni, az egész életet lendíteni csak a kiérett, tökéletes hivatáseszme képes. Boldog és a köznek igazi fáradhatatlan munkása csak az lesz, akiben él egy ilyen eszmény.

Az eszmény mint személyes birtok, olyan belső erőforrás, mely önállóvá teszi az embert és képessé arra, hogy a mai élet ezernyi befolyása, kísértése, bomlasztó hatása közt férfiasan megállja helyét.

A Szentháromság életének záróköve, az örök ere-

dések benső teljessége a Szeretet. Az Atya és az Ige örök szeretete mint isteni Személy : a Szentlélek. Bennünk is, a Szentháromság képére és hasonlatosságára teremtetett emberi személyben, a szeretet a tökéletesség, és a csak a Szeretet Leike által valósítható meg a tökéletes életeszmény. «A Szentlélek által hajt az Atya az eszmény felé». (Ernst.) A keresztség szentségében a Szentlélek lelkünkbe költözött kegyelmeivel és adományaival együtt. Alakítja bennünk a krisztusi életideált. Nem tétlen, hanem állandóan oktat, felvilágosít, ösztönöz hivatásuk teljesítésében. «Isten él bennem, ha összes tehetségeimet ő indítja, figyelmemet ő érdekli s erőimet s energiáimat ő ösztönzi lendületes tevékenységre». (Prohászka.)

Az életeszmény felé törekvő lélek alaptörvénye tehát : a kegyelem állapotában élni. Nem szabad a Szentlelket megszomorítani, elűzni, elveszíteni, mert nélküle sem a személyes eszményt felismerni, vagy a már felismertet megvalósítani nem vagyunk képesek. P. Lallemand írja, hogy a Szentlélek titokzatos működése csak fokozatosan bontja ki lelki szemeink előtt : mit tervez rólunk Isten. Csak lépésről-lépésre vezet be az isteni gondolatba, melyben eszményi énünk képe ragyog. Csak tiszta szív és tiszta lelkiismeret tudja meglátni (ezért a szentignáci lelki gyakorlat nagy jelentősége) a kinyilatkoztatás tanítása alapján a kegyelmi indításokban Isten kezevonását, hogy belőle összerakja az egész képet. Csak megértő, imádságos lélek fogja fel a Szentlélek benső ihletését, vezetését, mellyel a cél megvalósítását készíti bennünk. Szentírás, lelki olvasmány, elmélkedés, jó lelki vezető közvetíthetik nekünk a lelki világosságot, mely szükséges az életeszmény megragadásához. Ha pedig egyszer megláttuk az utat, nincs megállásnak helye. Leleszen, kitartással, kérelhetetlenül törjünk a cél felé : excelsior !

XIII. FEJEZET.

A hitoktatás története és teológiája.

Tudományos dogmatika és gyakorlati dogmatika.

A teológia az egyedüli tudomány, melynek műveléséhez az értelmi képesség, szorgalom és kutatáshozomj nem elég. Természetfölötti isteni igazságokról lévén szó, azoknak világossága csak a bölcsesség, a szeretet, a hit kegyelmi világában járja át a lelket. Ilyen értelemben minden igazi teológia karizmatikus és kapcsolatban áll a krisztusi élettel.

Az isteni kinyilatkoztatást, vagyis a dogmákat két különböző szempontból tekinthetjük. 1. Közvetlenül *tudományos* céllal, hogy a kinyilatkoztatott igazságokat tudományosan meg tudjuk határozni, szabatosan körülírni és rendszerbe foglalni. Ezt nevezzük *tudományos dogmatikának*. 2. Minden tudományos céltől eltekintve közvetlenül az *életet* szolgálja a kinyilatkoztatás, mikor csak azzal a szándékkal fordul az emberhez, hogy felemelje, megszentelje, üdvöztse. Ezt nevezzük az előbbivel szemben *gyakorlati dogmatikának*. Értjük alatta a kinyilatkoztatott igazságot úgy, amint az minden idők minden keresztényében él, az egyszerű hívőben és a hit-tudósban egyformán megtalálható. Épp ezért a *theologia perennis* név illeti.

Isten nekünk a kinyilatkoztatást nem adta rendszerbe foglalva, tudományos alakban, szabatos meghatározásokban. Az egyéni üdvösséghez ez nem is

szükséges. (De igenis hasznos. A köz pedig a hitrend-szer tudományos feldolgozását egyenesen megköveteli.) A kinyilatkoztatás, melynek közvetlen célja nem a tudomány, hanem a krisztusi élet, ott kell, hogy éljen a hívek szívében. «A theologia perennis az Istenben megtsisztult lelkület általános meggyőződése. Ilyen szempontból tárgyilagosan hű képe a közös keresztény felfogásnak (sensus communis christianus) és tükre a hagyománynak». (P. Horváth, 137.)

A hitoktatás elsőrendű célja, hogy a hívekben ezt a sensus communist megvalósítsa és ezáltal a tradíció folytonosságát biztosítsa. Nem lehet tehát a hitoktató törekvése a híveket tudományos dogmatikának bár csak elemeibe is bevezetni, vagy (amint újabban mondani szokás) belőlük embrio-hittudósokat nevelni. A hitoktatás feladata (amint láttuk) *a keresztény életre nevelni*. E feladat megoldásában pedig nem a tudományos, hanem a gyakorlati dogmatika áll közvetlen szolgálatában. A hitoktatás története ezt a tényállást még jobban megvilágítja.

Történeti áttekintés.

Minden emberi nevelői munkát felülmúl Krisztus nevelése. Úgy beszélt s tanított, mint akinek «hatalma van». (Mt. 7, 29.) Isteni személyének mindenhatósága sugárzott át cselekedetein. De nem akarta megtörni az emberi szabadakarat hatalmát s így magára vonatkozólag is elismerte az Egyház tanítói hatalmának ama törvényszerűségét, amelyet a magvetőről szóló példabeszédben kifejtett. (Mt. 13, 18—23.)

Az *Úr Jézus* tanítványokat gyűjt maga köré és azokat a keresztény életre neveli. Nyilvános működésének legtöbb gondját és idejét nekik szenteli. Sokszor félrevonul velük, hogy a farizeusok befolyásától távol, a természet csendjében, a legnagyobb hit-

igazságokba és szenvedésének titkába bevezesse. (Külföldi út a tanítványokkal.) (Márk 7, 24 sq.)

Az Úr Jézus tanításában különösen három szempont figyelemre méltó:

a) Az Üdvözítő mindenben az Atya akaratát teljesíti s csak azt hirdeti, amit az Atya meghagyott neki. Olyannyira, hogy tanítása nem az övé, hanem az Atyáé. (János 14, 24.) Ugyanakkor semmi kétséget sem hagy affelől, hogy ő *egy* az Atyával. (János 10, 30), s benne az Atya nyilatkozik meg. (14, 9.).

b) Az Úr Jézus csodálatosan tud alkalmazkodni hallgatóságához. Másképp beszél az egyszerű samariabeli asszonnyal. Nem a szabatos meghatározásra, hanem tanításának szemléletes, eleven *megértésére* törekszik. Ugyanazt az igazságot más öltözetben tudja életközelségbe hozni: a földművesnek mint szántóföldet, a halásznak mint hálót, a gazdasszonynak mint kenyértésztát.

c) Sokszor csodáljuk az Úr Jézus tanításának kifejező erejét és formai szépségét. A nyolc boldogságról, a primátusról, stb. Hiába keresünk azonban *tudományos* rendszerezést és fogalmazást szavaiban. A legfontosabb és legfenségesebb igazságokat is oly egyszerűen tudja kifejezni, hogy ezt nemcsak a tudós, hanem a tanulatlan ember és gyermek is tökéletesen megérti (pl. Mt. 16, 18—19.).

Az *evangélisták* az Úr Jézus életét mondják el úgy, ahogy az igehirdetésben (hitoktatásban) prédikálták. Máté és János saját prédikációját, Márk Péterét, Lukács pedig Pálét tárja elénk.

a) Az evangéliumok a fősúlyt Krisztus művére és egyéniségére helyezik. Arról, amit Jézus *«cselekedett és tanított»* szól Lukács. Szent Márk evangéliumában pedig különösen szembeötlő, mily szűkszavúan szól Jézus tanításáról, az egész evangélium csupa cselekmény. János pedig különös gondot fordít arra, hogy Krisztus személyét kiemelje.

b) Ugyanazt a témát variálja a négy evangélium, mindegyik a maga hallgatóköréhez alkalmazza. Máté még Izrael népéhez beszél — Márk a rómaiakhoz. A tartalom ugyanaz, de a csoportosítás, beállítás még a szinoptikusuknál is egyéni, találó.

c) Jánosnál a tudományos fogalmazás első jeleit is meglátjuk (a Logosról szóló nagyszerű tanításban). Ne feledjük, hogy Szent János az ebioniták ellen írta e részeket.

Az *apostolok és apostoli atyák* ugyanazt az evangéliumot hirdetik.

a) Az apostolok legfőbb feladatuknak tekintették, hogy «tanui legyenek» (Ap. csel. 1, 8.) Krisztusnak. Igen jellemző, hogy az Újszövetség nyelvén Krisztust hirdetni, vagy az ő tanítását tanítani ugyanaz, mindakettőt egyforma joggal az «isteni örömhír» neve illeti. Részletesen kimutatta a kiváló norvég exegeta Ragner Asting (*Die Verkündigung des Wortes im Urchristentum*, 1939).

b) Az apostolok az evangélium hirdetésében és tanításában hallgatóikhoz alkalmazkodnak. Más Szent Péter hitoktatása Jeruzsálemben (ahol főleg a prófétákra utalhat) és ismét más Kornélius házában. Mesterien tudja Szent Pál ugyanazt az igazságot új formában előadni az athéni Areopágon!

c) Az apostoli igehirdetésben is megtaláljuk a tudományos fogalmazás első nyomait, főleg ott, ahol tévedések ellen kell küzdeni, vagy felmerülő problémákat kell tisztázni. Így a jeruzsálemi apostolzsínaton, és Szent Pál egyes leveleiben.

Az apostolok idejében fokozatosan kialakul az Egyház liturgiája s ennek keretében a *katekumenek* intézménye. Az apostolok első prédikációja szinte kizárólag hittérítés és hitoktatás volt. A hívek számának növekedésével szükségessé vált, hogy a nekik szóló igehirdetést elválasszák a hitújoncok hitoktatásától. Mivel pedig az őskereszténységben minden ige-

hirdetés liturgikus cselekmény volt (szoros kapcsolatban az oltárral, vagy az Agapéval), így a hit-újoncnak szóló külön igehirdetés (katechésis, amit akkor catechismus-nak neveztek) is liturgikus jelleget kapott. Világos, hogy ilyen körülmények között az őskeresztény hitoktatás nem lehetett pusztán oktatás, hanem *liturgikus nevelés* volt a maga gyönyörű, hagyományos szokásaival (katekumenek miséje, titoktartás, skrutinium, traditio evangeliorum, traditio symboli fehér ruha, stb.). Az intézmény megszervezésében az Egyház a régi görög pedagógia és keleti misztériumszertartások tapasztalatait is felhasználta.

Igen fontos szerepe volt az ősegyházban is a *családi nevelésnek*. Az őszövetségben szigorú volt a vallásos nevelés a családban. Ezt a hagyományt szentesítette és újította meg a kereszténység. — Azonkívül az *iskolai hitoktatás* is kezd lassan kialakulni. Az alexandriai iskola első nagynevű mesterei mind világi hitoktatók (Pantaenus, alex. Kelemen, Origenes). Jellemző, hogy ezek a laikusok kísérelték meg először rendszerbe foglalni a hittant.

Az *egyházatyák* a katolikus teológia fénypontjai. Nemcsak tudásukkal tűntek ki, hanem életszentségükkel. Sokat közülük az ősegyház «theologus» megtisztelő címmel tüntetett ki. Tudnunk kell azonban, hogy ez a kifejezés akkor nem volt a hittudósokéval azonos. Az ókorban *theologia* annyit jelentett, mint éneket mondani, dalt költeni Istenről. Ily értelemben nevezik a keresztények is teológusnak a zoltárost és az egyházatyák közül azokat, akik különösen szépen írtak az istenes dolgokról. Ugyanakkor kibővül a teológus fogalma s jelenti azt, aki nemcsak szépen, hanem a Szentlélektől ihletetten beszél Istenről. Az ősegyház felfogása szerint csak Isten kegyelméből hirdethetjük és taníthatjuk az evangéliumot. «Nemo potest dicere Dominus Jesus, nisi in Spiritu Sancto.»

Az egyházatyák teológiáját jellemzi ez az ihlettség, s igen gyakran a kifejezés mód szépsége. Nem tudományos dogmatikát, hanem a gyakorlatit képviselik.

a) Teológiájuk középpontja mindig Krisztus. Egy nagyszerű szóban foglalják össze igehirdetésük tartalmát: ökonomia. Értik alatta a megváltásban megvalósuló csodálatos isteni «gazdálkodást», a mysterium pietatis, melynek — amint Szent Ágoston külön hangsúlyozza — a hitoktatásban célpontnak kell lennie, hogy köréje csoportosuljon minden nevelés és tanítás. (De cathecisandis rudibus 4.)

b) Az egyházatyák gyönyörű szentbeszédei, elmélkedései és egyéb írásai között sok följegyzett katekézist találunk, így Szent Ágostonnál, a kappadóciai atyáknál, Aranyszájú Szent Jánosnál, Chrysologus Szent Péternél. Különösen szépek jeruzsálemi Szent Cyrill († 386) huszonnégyszáz följegyzett katekézisei. Ezek a hitoktatások majdnem mind homilétikusak, rendkívül szemléletesek, gyakorlatiak és a meglévő hallgatóság felfogásához vannak szabva.

c) Az egyházatyák kora egyúttal a nagy dogmatikus viták kora. A harcok folyamán sok fogalom tisztázódott, kapott szabatos meghatározást, és általában nagyot fejlődött a hittudomány. Elsősorban ezekben a vitáikban kell keresnünk a tudományos dogmatika első kibontakozását. Jelentős azonban, hogy a vitában nem észokokkal bizonyítják a hit titkokat, hanem állandóan hangoztatják, hogy a legszentebb mysteriumokat nem lehet emberi módon magyarázni, el kell fogadni (hinni) úgy, amint Isten kinyilatkoztatta. Ebben látja Franzelin az egyházatyák teológiájának legértékesebb ismertető jegyét.

A keresztszülők.

A *kora középkor* képezi az átmenetet az egyház-
atyáktól a skolasztikához. Butler találóan «bencés
századoknak» nevezi. E korszakot uralja az a mo-
nasztikus kultúra, melyet Szent Benedek indított
meg és Szent Bernát hatalmas egyéniségében lángolt
fel utóljára. Különben e századokból a legkevesebb
adat maradt ránk. A népvándorlások rianásában és
a rákövetkező pusztító betörésekben sok dokumen-
tum elveszett. A történetírás is mostohán kezelte e
korszakot s csak újabban lendült fel a tudományos
érdeklődés eredményesebben iránta. Amennyire be-
tekinthetünk e korszak életébe azt látjuk, hogy a
mindjobban mutatkozó paphiány több átalakulást
hozott a lelkipásztori szervezkedésbe. A megtérő új
népek tömegei új munkaerők bekapcsolását tette
szükségessé. A *segítés elve* (Helfersystem) jut ér-
vényre minden vonalon (Bopp). A vallásos nevelés
még nagyobb mértékben a családra hárul, melynek
felelősségét megosztják, vagy átveszik a kereszt-
szülők.

A *keresztszülők intézménye* váltja föl a katechu-
menek intézményét. Ennek az új intézménynek alap-
jai szintén az első századokba nyúlnak vissza. Dölger
és Dick kutatásai nyomán ma már világos képet
alkothatunk a történeti fejlődéséről. Három stádiu-
mot kell megkülönböztetni. Kezdetül fogva szokás
volt, hogy a keresztények apostolkodtak a környe-
zetükben élő pogányok közt, és ha valakit meg-
nyertek Krisztusnak, azt személyesen vezették az
egyházi előljárókhoz és ott tanuskodtak mellette.
Lassan szokássá vált, hogy ilyen *tanu* (testis) nélkül
senkit sem vettek fel az Egyházba. A második stá-
dium szinte az előbbivel egyidőben válik általánossá.
Mivel az ősegyházban alámerítéssel kereszteltek, a
szertartást végző püspökönek, vagy papnak segítőkre

volt szüksége. Férfiak keresztelésénél *diakonusok*, nők keresztelésénél az Egyház szolgálatában álló özvegyek (diakonisszák) töltötték be ezt a feladatot. E feladathoz tartozott az is, hogy a megkereszteltet a keresztény életbe is bevezessék. Így tudjuk pl. a római Pelágiáról, hogy megkereszteltetése után a diakonissza nemcsak hazakíséri, hanem nála marad és egy hétig időzik házában s ott neveli (PL 73, 668—9). Ez a kapcsolat az ősegyház felfogása szerint *lelki rokonságot* teremtett a megkeresztelt személyével. Azt nevezték ugyanis lelki *atyának* vagy lelki *anyának*, aki valakit a keresztény életre tanításával bevezetett. Szent Pál nem azokat nevezi lelki gyermekeinek, kiket megkeresztelt, hanem akinek az evangéliumot hirdette. (1. Kor., 4, 15.) Így alakult ki aztán — és ez a harmadik stádium — a keresztszülők intézménye.

A keresztény ókorban a lelkipásztor mellett a szülő volt egyedül felelős gyermekének vallásos nevelésében. Szükség esetén azonban (árváknál, lelencknél, rabszolgáknál) a szülőket más is helyettesíthette. Így olvassuk Szent Ágoston Bonifácioz írt levelében (Epist. 98, 6). — A kora középkorban aztán általánossá válik, hogy a szülők mellett az Egyház még valakit megbíz a megkeresztelt gyermek vallásos nevelésével. Előírja, hogy a szülők válasszanak erre egy alkalmas keresztényt, aki a keresztvízből kiemelt gyermeket a krisztusi elvek alapján neveli és a szükséges vallásos ismeretekre tanítja. Szent Caesarius arlesi érsek († 542) már mint meglevő intézményt ismerteti. A keresztszülő személyes *hitoktatója* a megkeresztelt gyermeknek. Egyedül a tanítás és nevelés révén lesz lelki rokona (atyja és anyja) a gyermeknek. A keresztszülő legfőbb feladata a mai egyházjogi felfogás szerint is az *institutio vitae christianae*.

Látjuk tehát, hogy kora középkorban az Egyház

a *hitoktatásról* a keresztszülők intézményében gondoskodik. A lelkipásztor feladata pedig a templomi tanítás, és igehirdetés által a szülőket és keresztszülőket a nevelés munkájára képesíteni. (Igy olvasuk pl. Chrodegang szabálykönyvében 760 körül). — Természetes, hogy ezen intézmények mellett monostori iskolák, káptalani és plébániai iskolák is működnek. Ezeknek hatásköre azonban nagyon is korlátozott, elsősorban az oblatásokra, papjelöltekre és főúri gyermekekre szorítkozik. Ezen iskolának célja azonban nem a hitoktatás, hanem a tudományos kiképzés (melyet áthat a vallásos nevelés légköre).

Tankönyvet ezekben az iskolákban nem használtak, de kéziratban terjesztették azokat az értékesebb kézi könyveket, melyek a tanítónak vezérfonálul szolgáltak. Szerették a *platói dialogusi módszert*, melyeknek azonban semmi rokonsága a mai kérdés-felelet módszerrel. A dialogus a mester és tanítvány párbeszéde, melyben a kíváncsi tanítvány nehézségeit oldja meg a mester. E módszert megtaláljuk Szent Béda († 735), Alkuin († 804) és Szent Anzelm († 1109) írásaiban. Hasonló az ismeretlen szerzőtől származó «Disputatio puerorum per interrogationes et responsiones».

Úgy az iskolában, mint azokon kívül a nagy természet s a mindjobban felvirágzó vallásos művészet *szemléltető* eszközei szolgálták a hitoktatás céljait. Jellemzőek Szent Gellért szavai: «Hogy a tudatlanok közül senki se mondhassa, nem tudom ki teremtet, mivel a tudományokban járatlan vagyok, tanulságul adta Isten a nyelvtan helyett az eget a retorika helyett a földet, dialektika helyett a napot, a holdat, a csillagokat és egyebek helyett mást, hogy a szép tantárgyak révén minden teremtmény megismerje Teremtőjét». (Deliberationes, Battyány püspök gyulafehérvári kiadásában, 71 lap.)

Az egész korszakot jellemzi a *családi szellem*,

mely a bencés monostorokban épp oly eleven volt, s a maga erejével hatott és nevelt a keresztény életre. A művészetekkel együtt a tudományos élet is erősen bontakozik Nyugaton, ugyanakkor hanyatlani kezd Keleten. A tudományos dogmatika fejlődése azonban nem hoz változást a hitoktatásban, mert továbbra is gyakorlati síkon mozog. A tulajdonképpeni középkor, (mely egyben a skolasztika fénykora) egy gyönyörű rakéta színpompás kitárulásához és lassú széthullásához hasonlít. Hatalmas *vallási újjászületéssel* kezdődik, melyet Szent Ferenc és Szent Domonkos indítottak meg. A lelki renaissance az élet minden vonalára kihat: társadalmi rendiségre, politikára, szervezkedésre, tudományra és művészetre. Az esztétikusok szempontjából csak a középkor vége volt Renaissance, mert akkor érte el klasszikus mintára az irodalom, festészet, szobrászat és építőművészet virágzásának tetőfokát. Vallásos szempontból azonban akkor már beállott a hanyatlás, a lelki nek indult igazi renaissance elanyagiasodott, elprofánizálódott s Nyugat lelki szakadásához vezetett.

A skolasztika.

A párisi egyházi iskolákból 1200 körül kialakul az első egyetem, melynek mintájára egymásután nyílnak meg a főiskolák egész Európában. Ezek a főiskolák voltak a középkor folyamán a hittudományok középpontjai. A *tudományos* fejlődésre pedig döntő hatással volt az aristotelesi és arab bölcelet egyidejű uralomrautása. A klasszikus szónokok és szépírók helyett a bölceleti (artista) fakultáson Aristoteles, Avicenne, Averroes, Maimonides veszik át a vezető szerepet. Mivel pedig a teológiai fakultás tanárai (magistri) az «artisták» közül kerültek ki, így már a XIII. század elején az aristotelesi módszer kezd gyökeret verni a hittudományokban is. De

foglalkozni kellett teológiai szempontból az általánosan elterjedt pogány bölcsélettel azért is, mert sok tanításban (világ teremtmése, gondviselés, lélek halhatatlansága, akarat szabadság) ellentétben állott a kinyilatkoztatott igazsággal.

Hitvédelmi és tudományos szempontból felbecsülhetetlen érték, amit a skolasztika alkotott. Aquinoi szent Tamás és Szent Bonaventura szintézise mindenidők legnagyobb tudományos alkotása. A hittudományok rendszerbe foglalásával véglegesen megteremtették, mint külön szakot a *tudományos dogmatikát*. Míg az első skolasztikusok (köztük Halesi Sándor a ferences) még megkísérlik egybeolvasztani a gyakorlati és tudományos szempontokat, Szent Tamásnál már véglegesen kialakul a szigorú tudományos elkülönítés a maga sajátos módszerével, eszközeivel és a gyakorlatitól eltérő közvetlen céljával.

Tankönyvet a tanítványok a középkori főiskolákban sem használtak. Volt azonban a tanárok számára egyetemes vezérkönyv (a legelterjedtebb köztük Lombardiai Péter: *Liber Sententiarum*), melynek magyarázata legtöbbször kötelező módon elő is volt írva.

A tanárok (magistri) feladatköre három részre oszlott: 1. A *lectio* volt az előírt szövegkönyv folytatolagos magyarázása. 2. A *quaestio* volt a nehezebb kérdések és vitapontok módszeres átdolgozása. 3. A *praedicatio* végül, a főiskolai istentiszteleteken, vagy más alkalommal a tanítványokhoz intézett szentbeszédek és exhortációk (Grabmann, 47—48).

A skolasztika virágkorában a hitélet s vele együtt a hitoktatás is virágzott. A tudományos dogmatika mellett a *gyakorlati dogmatikát* sem hanyagolták el, a népművelésre és gyermekek nevelésére nagy súlyt helyeztek. Ekkor épülnek a szebbnél-szebb gótikus katedrálisok, melyeknek beosztása, szimbolikája,

minden szobra, freskója, üveglablaka és ornamentikája hitoktatás volt. Megvalósult az, *hogy a kövek beszélnek*. A chartresi székesegyház magában foglalja az egész hit- és erkölccsant. Kőbe vésett Evangélium. Az orvieto-i dóm előtt ma is órákat tölt a nép s a szomszédos ház árnyékából olvassa homlokzatának képeit. A lelki szegények bibliájának (biblia pauperum) nevezték az üdvtörténet szemléltető képes ábrázolását. Ugyanezt a célt szolgálták a szebbnél-szebb misztérium-játékok, melyek úgy tartalmilag, mint művészi szempontból magas tőkélyt értek el (s világirodalmi fénypontot mutatnak Calderonnál). A *liturgia és nép* közötti kapcsolat még eleven volt s az ősi megszentelt szertartások mellett az Egyház mindig gondoskodott olyanokról, amelyek a nagy tömegek hitéletét és ismeretét megtermékenyítették. A skolasztika fénykorába esik Úrnapi ünnepének megszervezése. Maga Szent Tamás írja az ünnepi himnuszokat (Tantum ergo, Adoro Te, Pangue lingua). Az úrnapi körmenetekben szokásos volt a hitigazságokat *élőképekben* megismertetni és bemutatni. Hasonló szimbolikus képek rajzolva, festve, kőbe vésve állandóan a hívek szeme elé rögzítették a legfőbb tudnivalókat. A fontosabb imákat és szövegeket a pap előimádkozta és a nép kívülről megtanulta, ismételte. Mindenek előtt pedig a *házi oktatásra* helyezték a fősúlyt, a jegyesek és keresztszülők vallásos ismereteit az Egyház megvizsgálta, hogy ezáltal is a gyermekek vallásos nevelését ellenőrizhesse. A lekipásztorok számára pedig alkalmas kézikönyvek szolgáltak, melyek a gyóntatásról és népoktatásról adtak gyakorlati útmutatást. Ilyen kézikönyvek voltak *Comester Péter* († 1179) *Historia scolastica* c. elterjedt biblikus műve, *Hrabanus Maurus* († 806) *De disciplina ecclesiastica* c. tanulmánya s főképp *Gerson* († 1429) sok megleghangú írása, melyek közül kiválik az *Opus tripartitum*, és *De parvulis*

trahendum ad Christum. A gyakorlati dogmatikának e kiváló művelője személyesen is sokat foglalkozott a párizsi gyermekek nevelésével.

A hitújítás.

A XIV. század közepe felé a *skolasztika hanyatlásnak* indul, a terméketlen kritika, a jelentéktelen kérdések hasogatása, s végül a nominálizmus mindjobban elszakítja az élettől a tudományos dogmatikát. A Szentírás és az egyházatyák tanulmányozását mindjobban elhanyagolják. Még szomorúbb azonban, hogy a *hitélet is hanyatlani kezd* és a kora középkor családi szellemét felváltja az elvilágiasodás. E világias érzés megbontja a közösségi érzést, kezd ébredezni a gyűlölködő nacionalizmus, fellobbanak a pártharcok. Gondoljunk csak a gibelinek és a guelfek harcokodására, vagy nálunk Magyarországon a mohácsi vészt megelőző és azt felidéző főúri torzalkodásra.

A hitoktatás, melyet az Egyház szülőkre és a hitoktató-keresztyszülőkre bízott, sok helyen a családi élet felbomlásával és elvilágiasodásával megfogyatkozik. A lelkipásztorok sem állanak mindenütt hivatásuk magaslatán. A történelem kereke pedig gyorsan fordul s a meglazult erkölcsökben meglazul az egység: bekövetkezik a nyugati egyházszakadás.

Politikai körülmények mellett a protestantizmus elterjedését a hiányos vallásos élet és a vele kapcsolatos hitbeli tudatlanság segítette elő. Az Egyháztól azok a részek szakadtak el, amelyek legutóbb tértek a keresztény hitre, vagy még nem erősödtek meg, mert a családokban nem volt még elég öntudatos, nem volt már elég eleven a gyermek lelkéért vállalt felelősség. Ahogy az Árpádház a maga vallásos családi légkörében szenteket nevelt, úgy az elvilágiasodott XV. századbéli családok lázadókat és pártütő-

ket. Ahol azonban a hitélet még virágzott, a családokban a vállalt felelősség nem halt ki, s a nemzeti gondolat szét nem forgácsolódott (mint Székelyföldön, Itáliában, Bretagneban, Írországbán s főleg a korabeli magas műveltségű Spanyolországban), ott nem tudott tért hódítani s lelkeket szakítani a protestantizmus.

Az Egyház (amint láttuk) sohasem hanyagolta el a hitoktatást, és az első századtól kezdve nagy súlyt helyezett a vallásos nevelésre. A protestantizmus ezen a téren nem hozott haladást. Ami azonban a hitoktatás módját illeti, valóban jelentős újítást hozott *Luther* mindkét *katekizmusa* (1529). A nagy katekizmus papoknak és tanítóknak volt szánva, s így csak hitbeli tévedéseiben különbözik a középkorban elterjedt kézikönyvektől. A kis katekizmust azonban egyenesen a gyermekeknek írta azzal a szándékkal, hogy azt szószerint megtanulják. Ime ebben van a legfőbb újítás. Jelentős azonkívül az is, hogy a katekizmus *kérdés-felelet alakban* van megfogalmazva, ami rendkívül megkönnyíti a kívülről tanulást. — *Luther* volt tehát az első, aki a hitoktatást tankönyvre alapozta és tételszerű szövegek betanulására szorította. Ezzel együtt a deduktív (szövegmagyarázó) módszert is meghonosította s mindjobban kiküszöbölte a hitoktatásból a *cselekvést*, valamint a tulajdonképeni *nevelői* munkát.

Miért nem előzte meg az Egyház e tanítási módban a protestantizmust. Nemcsak azért, mert a könyvnyomtatás előtt az olvasni tudók kis száma mellett nem is volt lehetséges, hanem főleg azért, mert nem felelt meg a pedagógiai hagyományainak s elveinek. És a legújabb pedagógia igazat ad az Egyháznak. «Das bloß abstrakte Buchwissen mit seinen Schäden ist nicht katholischen Ursprungs. Der Kampf der neueren Pädagogik gegen Überschätzung des Buches und des Wortdrills ist auch eine Recht-

fertigung alter katholischer Bildungspraxis.» (Gatterer, 35.) — Luther kegyelem-tana, mely szerint a hit cselekedetek nélkül üdvözít, végzetes hatással volt a tanításra. Ezt ma már protestáns pedagógusok is belátnak. «Die Frömmigkeit, die Jesus fordert, besteht keineswegs in stillem Insichruhen der Gefühle, in einem schwärmerischen Schwelgen in Gottversenkungen, sondern geht sofort in Taten, in sittliche Arbeit über: An ihre Früchte sollt ihr sie erkennen. (Máté 7, 16; Máté 7, 24; 13, 8; 21, 43.) Jetzt verstehen wir es, warum der katholische Religionsunterricht früher und stärker die Bedeutung des Arbeitsunterrichts erkannt hat als der evangelische; die katholische Kirche hat ja von jeher Wert auf die Werke gelegt. Praktisches Christentum fordert Jesus. Praktisches Christentum fordert die Gegenwart» (Kabisch-Tögel, 258.) — Így a protestáns pedagógusok is kénytelenek beismerni, hogy az *evangélium alapján* csak katolikus szellemben lehet nevelni. S valóban az egész hitoktatás kezd a könyvrendszertől, meghatározások és feleletek betanulásától ismét visszatérni az ősi keresztény hagyományokhoz, s újra a maga teljességében tűzi maga elé a célt: Krisztusi életre nevelni.

A *hitviták* idejében kétségtelen előnyei miatt katolikus részről is szükségessé vált a katekizmuskönyv. Legnagyobb eltrejedésnek örvendett Canisius, Bellarmin és Leonardi katekizmusa. (Mindhármukat napjainkban avatta szentté az Egyház.)

Jellemző, hogy e század nagy szentjei, mint Szalézi szent Ferenc, Loyolai szent Ignác, Néri szent Fülöp, Kalazanti szent József, Depaul szent Vince, valamennyien *tevékeny* részt vesznek a hitoktatásban. Borromei szent Károly munkásságának pedig külön jelentősége abban áll, hogy *meg is szervezte* a hitoktatást egyházmegyéjében, s külön Kongregációt alapít e mű véghezviteléhez. E szervezetnek feje az

érsek, állandó hivatalnokai és vizitátorai vannak, hetenkint gyűléseznek, gyakran látogatják a községi iskolákat, stb. A munka nagy mértéke szükségessé tette a laikus erők bevonását. Persze nagy súlyt helyeztek a hitoktatók kiképzésére és személyes felkészültségére. A szent halálakor (1584) már három-ezer beszervezett hitoktató működött egyházmegyéjében.

Nálunk Magyarországon a jezsuiták szintén megszervezik sok közösségekben a catechetica congregatio-kat, melyeknek «hatása a nép erkölcsi és hitéletére igen áldásosnak bizonyult.» (Hermann Egyed.)

Canisius katekizmusát is hamarosan lefordították magyarra (1562), és ezek a fordítások szolgálnak tankönyvvül szerte az országban. Bellarmino kátéja, mely inkább a latin országokban volt honos, nálunk az egri egyházmegyében lett a templomi hitoktatás vezérfonala.

Legújabb kor.

A dogmatörténet is megállapította, hogy a Tridentium utáni idöket a tudományos és gyakorlati teológia aránytalan viszonya jellemzi.¹ «Azokat a súlyos eltéréseket, amelyek a felekezeteket egymástól szétválasztották a vallásoktatás *elméleti* fele, a hittételek tanítása közben vésték az ifjúság lelkébe. A hittételeknek természetszerűen elméleti gyökereik lévén, sokkal nagyobb nyelvészeti, történelmi, bölcséleti és teológiai szellemi pallérozottságot követeltek meg a tisztánlátáshoz, mint amennyit igen sok

¹ Man will die Kluft zwischen wissenschaftlicher Theologie und einfachem Glaubenserkennen dadurch überbrücken, daß man das gläubige Spontanerkennen dem fachtheologischen Erkennen möglichst anzunähern sucht. (*Lakner Franz S. J. Theorie einer Verkündigungstheologie, Innsbruck, 1939, 26.*)

iskola és a tanulók legtöbbje elbírt volna.» (Balassa Brúnó.)

Ez a hitvitázó légkör határozza meg a hitoktatás körülményeit, s magyarázza annak részbeni eredménytelenségét. A hittankönyv nem egyéb, mint szabatos *kivonat* a főiskolai dogmatikus tankönyvekből, a maga tudományos nyelvezetével, meghatározásaival, módszereivel együtt. A XVIII. század legtöbb katekizmusáról elmondhatjuk, amit Bielik kátéjéről (1804) mond Magdics, hogy «teológiát ad dióhéjban».

A hitoktatásnak ilyirányú fejlődését elősegítette s betetőzte a felvilágosodás racionalizmusa. E kor-szellem különösen Ausztriában s vele szomszédos hazánkban fertőzte meg a hitoktatást. Adatszerűen kimutatja e tényt Hofinger alapos történeti tanulmánya.

Mária Terézia tanulmányi bizottságot állít fel udvarában (Studienhofkommission), melynek tervei szerint egységesíteni akarja a birodalom összes iskoláit. A felvilágosodás abszolutizmusa a vallásos nevelésbe is beavatkozik, s bár a francia racionalizmustól eltérőleg *vallásos* alapra helyezkedik, mégis a vallásnevelés hátrányára szolgál, mert egyoldalú módszereit ráerőszakolja a hitoktatásra.

A Proiectum Budense (1778) révén nálunk is bevezetett *normális módszert* a protestáns Hahn példájára Felbinger Ignác pozsonyi prépost a hitoktatásban is alkalmazza. Lényege e módszernek a táblázatok használata és az emlézés. A családi és egyéni nevelés helyébe pedig a tömegoktatást vezeti. Felbinger kátéja 1771-ben jelent meg először, melyet hét-rendbeli kiadásban mindig rövidebbre *kivonatolt*. A hetedik, vagyis legelvontabb kivonatokra össze-szűkített kiadás lett a népiskolai tankönyv. Ezt a normál-kátét 1779-ben magyarra is lefordítják és használatát a magyar népiskolák számára előírják. Ez a könyvecske, melyet a gyermekek kezébe nyom-

tak az ismeretek kimerítő halmazát tartalmazta ; majd minden szava egy tételnek, vagy teológiai értekezletnek volt szabatos kivonata ; sőt az iskolás módszer is behatolt e kátéba, a maga logikus bizonyítási eljárásával, szakkifejezéseivel, szigorú felépítésével (Hofinger).

A XIX. században mindenfelé találkozunk kísérletekkel, amelyek a hitoktatásban a gyakorlati szempontokat kívánják ismét érvényesíteni. Ilyen vonatkozásban nem hoz újat a Deharbe-féle katekizmus (1847), mely csak a normál-katé tárgyi hibáinak kiküszöbölésére szorítkozik. Dogmatikai tartalma jobb, pedagógiai értéke azonban nem haladja felül amazét. A német nyelvvidéken s hazánkban csakhamar általános használatba lép. Elvont nyelvezetén és tudományos módszerén a többiben megkísérelt javítások sem tudtak gyökeresen változtatni. Legsikerültebb az 1902-ben Majláth püspök által összehívott országos bizottság «Élemi katekizmusa».

A katekérdés a Vatikáni zsinatot is foglalkoztatta, de érdembeli tárgyalásra a zsinat megszakítása miatt nem kerülhetett sor. X. Pius lekipásztori tapasztalatain okulva *egyszerű* nyelvezetű és tartalmú kátét ad ki, amely 178 kérdésben foglalja össze a népiskolák első öt osztályának egész anyagát. Igen nagy jelentőségű a katekizmus-reform szempontjából Jorio bíboros «elsőáldozási kátéja», melyet Gasparri «Catechismus catholicus» c. művébe is fölvelt. Módszer-tanilag figyelemre méltóak Bolton, Charles, Derkenne, Fargues, Nolet, Quinet, Schlumpf kátétervezetei (lásd műveiket megnevezve az Irodalom jegyzékben).

Corollarium.

«A neveléstörténet azt vizsgálja, micsoda kultúr-értékeket tartalmazó szellemi javakat törekedett a nevelés koronkint a fiatal nemzedékre átszármaz-

tatni, részint a családi, társadalmi, iskolai nevelésmódok, s intézmények útján, részint a meglévő nevelési rendszert reformálni iparkodó neveléstudományokban» (Kornis). Minden időben a nevelő tényezők embereszménye határozta meg a nevelői hatások irányát. Spárta jó katonát, a hellenizmus kiváló rétort, a középkor pedig szenteket nevelt.

Mindaddig, amíg az Egyház nevelői munkáját *külső* hatalom nem tudta befolyásolni, világosan és elevenen áll a legfőbb cél a nevelők előtt: a krisztusi életre nevelni az embereket. Nem bölcselőt, nem aszkétát, nem tudóst, vagy más hasonlót állítottak eszményül, mert tudták, hogy az egyedüli igaz philosophia, igaz tökéletesség, igaz gnosis, igaz hősiesség, csak a kegyelmi élet a Szentlélekben, melyet Szent Ágoston «vita beata» néven is nevez. Ez a természetfölötti beállítást csak akkor kezd elhomályosítani, mikor a humanizmus, majd a felvilágosodás egyoldalúan földies célkitűzéssel világi tényezők kezébe igyekszik juttatni a nevelést.

Az újkor nevelői «saját képükre és hasonlatosságukra» akarják alakítani a gyermeket, s mint eszmény nem áll előttük a *teljes ember*: a vallásos ember, hanem az «udvari ember», majd a «becsületes polgár», aztán a «szakember», s végül a fajtát szolgáló «tömegember». Még ott is, ahol kimondottan «vallásos embert» akartak nevelni, mint a XVIII. század kollégiumaiban, legtöbbször csak hitvitázót faragtak, nem krisztusi lelkületet.

Korunk nagy feladata, ismét a *természetfölötti* pedagógia célját állítani minden törekvés gyűjtőpontjába, s a hitoktatás legfőbb igyekezetévé tenni hogy krisztusi életet neveljen a gyermekekben.

E feladatot szolgálnák a következő megoldások. A tömegnevelés helyett ismét az *egyéni és családi* nevelés értékeit kellene kiaknázni. Nagyobb súlyt kellene helyezni a templomi katekézisekre, szülői

konferenciákra, hogy a családot nevelői hivatására képesítsük. Ugyanakkor a keresztszülőkben ismét föl kell ébreszteni a felelősségtudatot. Mert hiszen felelősséget vállalnak a gyermek vallásos neveléséért. Hasonlókép a bérmaszülők.

Az iskolai hitoktatásban pedig több súlyt kellene helyezni a gyakorlatra, s a szószerinti betanítás helyett a kinyilatkoztatott igazságok mélyebb megértését, szeretetét, s alázatos hittel való befogadását kellene szorgalmazni. Vagyis föl kellene eleveníteni nevelési munkánkban mindazt, amit a szent hagyományban mint ősi gyakorlatot megtalálunk: akár az egyházatyák, az aspotolok, vagy magának az Úr Jézusnak hitoktató munkájában.

Elméleti szempontból pedig a hittudósok kötelessége, hogy a tudományos dogmatikától ismét harmonikusan elkülönítsék a gyakorlati teológiát, s így lelkipásztoraink kezébe olyan iskolai, népi, és kézikönyveket adjanak, amelyek megkönnyítik abbeli hivatásukat, hogy a teológia szent tanítását, vagyis magát az isteni kinyilatkoztatást minél közelebb tudják vinni híveik lelkébe.

XIV. FEJEZET.

Iskola és nevelés.

1. §. Iskola és hittanóra.

Az apostolok idejében nem az iskolában nevelték a keresztény ifjúságot a vallásos életre. De elég hamar kifejlődtek a katekétikai iskolák a kereszténység nagyobb központjaiban. A középkorban pedig épp a vallásos nevelés tűzhelyein (káptalanok, kolostorok) fejlődik ki az iskolai oktatás. Később az iskola átmegy az állam, vagy más nagyobb intézmények kezébe. A hittan helyet kap a tantárgyak sorában, legtöbbször első helyét is megtartja. A valóságban ez a szerep, melyet a hittan a profán tárgyak között betöltött, a XVIII. századtól kezdve mind kétségesebbé vált. Rousseau (1712—1778) a maga újító és radikális módján, de némileg szomorú tapasztalatoktól serkentve, azt hirdette, hogy a korai hittantanulás csak káros hatással van a gyermek vallásosságára, a 15 éves kor előtt felesleges. Pestalozzi (1746—1827) pedig a legjobb szándékkal ajánlotta, hogy a hitoktatást vegyük ki az iskolából, és neki megfelelőbb helyen a családban, vagy az internátusban ápoljuk. Jellemző, hogy a régi jezsuita nevelésben is ez a módszer volt túlsúlyban. «A jezsuiták tantervében például alig alig találkozunk rendszeres vallásoktatással, annyira biztosan hagyatkoztak intézeteik vallásgyakorlatára és katolikus nevöltsellemének a lelkeket átformáló hatására.» (B.

lassa, 452.) — A modern iskolareformok hasonlóképp a vallásosság érdekében akarták törölni a hittanórát. És talán mi is találkozunk emberekkel, gyermekekkel, akiknek tényleg a hittanóra vette el sok mindentől a kedvét, vagy legalábbis nagyon unalmasnak találták. Ennek egyik oka lehet, hogy a hitoktató sok egyéb elfoglaltsága mellett nem helyez elég súlyt a tanításra és elmarad tanítói társaival szemben. Ezt a tanuló hamar észreveszi. Természetesen ez az ok nem mentség, hanem inkább súlyosbító körülmény. De nem is a főok. Azt sokkal mélyebben kell keresni.

A katekézis *sajátos* helyet foglal el az oktatásban és a nevelésben. Nem lehet tantárgy a tantárgyak között. Ahogy a vallásos életnek is sajátos szerepe van a tudományok, sport, ipar, kereskedelem és politika között. Az ideális helyzet az volna, ha az összes tantárgyakat áthatná a krisztusi szellem. Ezt sürgette XI. Pius. De úgy az eszményi elgondolásban, mint a másokban, a hittanórának ki kell alakítania a maga *sajátos* jellegét. Felhasználja a hitoktató a modern pedagógia és didaktika módszereit, de ezen felül az evangélium örök irányához tartja magát. A hittanóra légköre az evangélium, ott nem tanító és növendékek állanak egymással szemben, hanem mindig a Mester és a körébegyűlt közösség, a tanítványok, az istengyermekek. A katekézisnek őskeresztény idők óta istentiszteleti jellege van. Ott ahol ketten-hárman összejönnek az Úr nevében, közöttük van Krisztus. Áhítat és bensőség hassa át a hittanórák közösségét. A templom és a család lelkületéből kell valaminek megvalósulnia a hittanóra alatt az iskolában. A templomi áhítatnak kell kapcsolódnia az otthon munkás, derűs, hétköznapi ütemével. Úgy, ahogy a régi földműves szerzetesek életét szivárványként összhangba fogta az imádság és a munka. A munkaiskola nevet már ismer-

jük. Ennek kell harmonikusan az imádságiskolával kiegészülnie. A kettő együtt adja a sajátos katekézis iskolai típusát.

Ora e labora. Ez a mély keresztény mondás adja a hittanóra sajátos munkamegosztását. A gyermek lelkéhez találó varietással kell a kettőnek váltakoznia, egymásbafonódnia. Egy kis ima, egy kis magyarázat, egy kis felelés, egy kis fohász, egy kis ismétlés, egy kis ének, egy kis rajz, egy kis történet, egy kis elmélyedés, egy kis kórus és így tovább.

Az egész közösségnek össze kell nőnie, egy családdá forrnia, az órán közös (és nagyobb egyéni) problémáit megbeszélnie, imába foglalnia. És mindezt a lélek derűjével, a munka komolyságával, az imádság áhítatával.

Család az iskolában és Egyház az iskolában : íme ez a katolikus hitoktatás krisztusi szellemé.

2. §. A katolikus iskola.

Erdély magyarságát az elmúlt két évtizedben az Egyház nevelte, s vele párhuzamban a felekezetek iskolái. Kétségtelen, hogy a katolikus Egyháznak volt Erdélyben a legtöbb magyar iskolája, s így joggal mondhatjuk, hogy Erdély magyarságának fen tartásában a *katolikus nevelést* illeti a legfőbb érdem. Ezt pedig Majláth püspöknek köszönhetjük, aki a liberális korszakban minden csábító ajánlat és keserű fenyegetés ellenére kiállott a hitvallásos iskoláért.

Pedig akkor, a kilencvenes években, vezetőink közül senki sem gondolt a bekövetkezendő veszélyre, és senki sem sejtette, milyen egyedüli szolgálatot fog tenni az erdélyi magyarságnak a katolikus iskola. Majláth püspök sem láthatta előre. De nem is pusztán időszerű, vagy kívülről jövő okok vezették a katolikus iskoláért vívott küzdelemben.

A mai iskolakérdésben egyvonalba állítják a katolikus iskolát az ú. n. felekezeti iskolákkal. Pedig a kettő között nincsen semmi összefüggés a tanítás és nevelés szempontjából. A felekezeti iskola semmivel sem több az állami iskolánál, szintén *emberi* jogra és törvényre támaszkodik, elvileg tehát azonos síkon áll. Létkérdése kizárólag hatalmi kérdés, vagy időszerűség. A «felekezeti iskola» a román megszállás alatt helyettesítette Erdélyben a magyar állami iskolát, most pedig pótolja sok helyen.

A katolikus hitvallásos iskola ezzel még nem teljesíti hivatását. Nem profán iskolát helyettesíteni, vagy pótolni a legfőbb feladata, hanem isteni küldetés erejében adni azt, amit egyedül az Egyház iskolája adhat. A katolikus iskola tehát *isteni* jogon és törvény n épül, *elvileg* magasabb síkon áll. Mint a tanító Egyház élő szerve hivatva van teljesíteni azt a célt, melyet maga Krisztus tüzött ki eléje, mondván: Nekem adatott minden hatalom az égen és a földön. Elmenvén tehát tegyetek tanítványaitokká minden nemzetet, megkeresztelvén őket az Atya, Fiú, és Szentlélek nevében, tanítsátok meg mindent megtartani, amit meghagytam nektek. Im én veletek vagyok a világ végéig. (Mt. 28, 18—20.)

I.

Apológétikánk erre az egyszerű, megdönthetetlen igazságra épít: Ha Isten kinyilatkoztatja önmagát, akkor nekünk ezt a kinyilatkoztatást el *kell* fogadnunk. — Hasonlóképp szól a katolikus nevelés alapelve: Ha Isten kinyilatkoztatta önmagát, akkor *nem lehet más a tanítás és nevelés középpontja, mint a kinyilatkoztatott igazság.*

Nyissuk fel az Evangéliumot, minden idők pedagógiai remekművét, példaképét. A Szentírásban ismerjük meg a népek és nemzetek legnagyobb neve-

lőit — prófétákat és apostolokat, és mindnyájuk közös Mesterét, akit egyedül illet meg a maga teljességében ez a név. (Mt. 23, 10.) Hogyan neveltek az apostolok, s utódaik az apostoli atyák, az egyház-atyák, az antiochiai, az alexandriai iskolákban, a középkori monostorokban, s az első (katolikus szerzetesi iskolákból bontakozó) egyetemeken? Két évezreden át következetesen mindig *a kinyilatkoztatott igazság volt a katolikus nevelés főtárgya, irányító világossága, emelő oszlopa.*

Rosmini, a modern pedagógia kimagasló egyénisége, hirdette: «Mindenek előtt Isten ismeretét és szeretetét kell az emberi lélekbe bevezetni, s csak azután jön minden más ismeret, vagy szeretet». És a magyarság nagy nevelője ugyanezt a gondolatot alkalmazza életére: «Nincs nálam jobb magyar, még sem tudom feledni, hogy önálló, halhatatlan lelkű lény vagyok, ki előtt halandó lényem porban áll». (Széchenyi.) A nagy nevelő pápa pedig így fogalmazta meg félreismerhetetlen szabatossággal ez igazságot: «minden tanítás és minden emberi cselekedet szükségképen függ az ember végső céljától és nem vonhatja ki magát az isteni törvény alól, amelynek őrzője, tolmácsa és tévedhetetlen tanítója az Egyház. (XI. Pius.)

Talán a legjobban megvilágíthatjuk az Egyház nevelői hivatalát, ha azt az édesanyaéhoz hasonlítjuk. Ily értelemben beszélnek az Egyház «anyaságáról» már az egyházatyák. — A gyermeknek az idegen dajka is adhat tápláló tejet és szerető gonddal tud foglalkozni vele. Mégis más a gyermek számára az iga i anyatej és igazi anyai szeretet. Azt nem tudja pótolni senki. Fizikailag is, lelkileg is jobban fejlődik az édesanya ölében (cf. *Hetzer: Mütterlichkeit*, Leipzig, 1937). Az állami, vagy felekezeti iskola is adhat tudást, adhat gondos nevelést az ifjúságnak, de azt az anyai szeretetet, azt a természetfölötti nevelést

és táperőt, azt a kinyilatkoztatott legfőbb tudást, amely egyedül vezeti végső céljához, nem tudja megadni. Az Egyház nem a kizárólagos nevelő, hanem a *teljes nevelő*. Egész embert csak ő nevelhet.

Az ember életében nem szabad kettősségnek lennie hit és tudás, vallásos meggyőződés és iskolai műveltség között. Az egész ember minden szabad gondolata, érzése, vágya, cselekvése, nemcsak anyagi, vagy szellemi, hanem egyszersmind erkölcsi megnyilatkozás, vallásos tett, isteni törvény és igazság mérlegére esik.

Épp a harmónikus, a jellemes, az értékes ember kialakításához szükséges a *teljes nevelés*, mely nemcsak a tudomány, művészet, politika, gazdasági élet, sport és technika keretei közt mozog, hanem ezek mellett és ezeken túl a kinyilatkoztatott igazság életadó erőivel is töltkezik. Vagy még helyesebben mondva: ezekben is megismeri a teremtő, megváltó, megszentelő Isten gondolatát és megtanul az ő akarata szerint dolgozni, építeni, emelni kultúrát és közösséget.

A kinyilatkoztatás világosságában nevelődött ember a tudományban, a művészetben, stb. is többlet alkot, nagyobbat művel, mert a tudományok és művészetek teremtő Urával összhangban alkot és teremti. A kereszténység nagy hivatása «új eget és új földet», vagyis egy boldogabb, egy nemesebb társadalmat nevelni. E munka lassú, mondhatjuk isteni léptekkel halad (mert az ő szemében az évezredek is csak percek). Tagadhatatlan azonban, hogy Krisztus születése óta már igen látható ez a haladás, emelkedés, minden szomorú körülmény és állandó külső támadás ellenére. Hagynák bár az Egyházat, — mondja Bernanos, — hadd nevelje az emberiséget, sokkal derűsebb, tisztább, szebb volna a világ !

II.

Két súlyos követelmény hárul e tényállásból a katolikus iskolára. 1. Legyen a katolikus iskola minden szempontból (tudományban, testnevelésben, stb.) pedagógiaiilag első helyen, adjon ezen a vonalon, természetes keretek közt is jobbat, mint bármely más iskola. — 2. Legfőbb gondját azonban mindenkor a természetfölötti nevelésre, a tudásanyagnak hittel, az életnek kegyelmi erőkkal való átgyúrására szentelje.

1. *Első helyen álljon a katolikus iskola.* Pedagógiai módszerei a legmodernebbek, a legnemesebbek, a legjobbak legyenek. Tudásban alapos. Ne a tömegére, hanem megértésére helyezze a súlyt. Testnevelésben is vezet. Nem rekordvágyból, hanem az egészséges, tiszta ifjúság szolgálatában. Egész műveltségben, amit ad, a legszebbet alakítja tanítványaiban. Gyakorlati képességben, életrevalóságban, valóban nemcsak magának az iskolának, hanem az életnek nevel. Az iskolában rend, fegyelem, tisztaság, csíny. Szegény eszközökkel is lehet vonzó otthont varázsolni az iskolafalakba, s korszerű pedagógiai módszereket alkalmazni (cselekvés iskolája, stb.).

Ebben az első követelményben legtöbbször nincs hiba. Úgy szerzetesi, mint egyházmegyei iskoláink általában magas színvonalon állanak, módszereikben, eredményeikben, sőt berendezésükben is a kor követelményeinek nemcsak megfelelnek, hanem vezetnek. Nem annyira az iskolán múlik, mint inkább egy-egy tanár személyén, ha mégis valamelyikükben a tanítás kiszorítja a nevelést. Nagyrészt pedig a hivatástudat hiányára vezethető vissza ez az egyoldalú beállítottság. Ezért kellene fokozottabb figyelmet szentelni a másik nagy követelménynek, melynek betöltése teszi csak igazán *katolikus iskolává* azt az iskolát.

2. *Adjunk természetfölötti nevelést!* Ezt pedig csak akkor adhatunk, ha magunk is Krisztusban élünk, ha nem csupán vezetékcsőve (amint Szent Bernát mondja), hanem kútja vagyunk a krisztusi lelkületnek.

Katolikus tanítóinknak több ízben felkínáltak jobban jövedelmező állásokat állami iskolákban. Az egyik azt mondotta: én oda megyek, ahol jobban fizetnek. És nem törődött azzal, hogy az egyházi iskola nem kap helyébe új tanítót s ezért kénytelen bezárni kapuit. — A másik azt mondta: húsz évig ettem az Egyház kenyerét, hálátlanság volna most cserbenhagyni. És keserű lélekkel, a jobb fizetésűekre irigyen, de maradt. — A harmadik azt mondotta: családom van, a mai nehéz viszonyok közt minden garast meg kell számlálnom, hogy felnevelhessem őket, de a katolikus iskolát nem hagyom! Miért? — kérdezték csodálkozva kollegái. Azért, — felelte öntudatosan, — mert gyermekeimet, s azoknak utódait látom magam előtt, s részemről is biztosítani akarom, hogy legyen olyan iskolájuk, hol őket az örök üdvösségre neveljék. Én tudom, hogy a katolikus iskolát nem pótolja senki, s igazi keresztény embert csak a katolikus iskola nevelhet.

Ez a férfi, sok gyermekes családapa, jó tanító, boldog hívő, átértette a katolikus iskola jelentőségét. Ilyen tanítóink vannak. Hála Istennek. De minden katolikus tanítónak ilyennek kellene lennie. Mert azt a természetfölötti nevelést, mely létjogát adja katolikus iskoláinknak, csakis ilyen tanítók tudják megadni gyermekeinknek. Ha a tanító nincs meggyőződve a katolikus iskola magasabb küldetéséről, arról az *isten jogáról és teljes nevelésről*, akkor iskolánk nem különb az állami, vagy felekezeti iskolánál. Mikor tehát iskoláinkról beszélünk, iskoláinkért síkra szállunk, első feladatunk igazi *katolikus tanítókat nevelni magunknak*. Hol vannak a papi lelkigyakor-

latos házak, tanítói lelki-napok, tanítói vallásos szervezetek, amelyek biztosítani tudják a nevelést!

Nagy feladatok előtt állunk s csak ezeknek megoldásával indulhatunk abba a harcba, amely előreláthatólag iskoláinkra a jövőben vár. Az Egyháznak *joga* van az iskolához akkor is, ha tanítói nem teljesítik hűen a rájuk bízott hivatást. Ám ezt a jogot megérttetni, gyakorlatilag bebizonyítani, nemzetünk számára gyümölcsöztetni, csak akkor tudjuk, győzelmi tudattal a harcba akkor indulhatunk, ha *ténylegesen* is megvalósítjuk a katolikus iskolának egyedüli hivatását. Minden jogi vitánál eredményesebb, maradandóbb hatású a cselekedet, a vonzó és példamutató krisztusi élet.

Erdélynek hosszú ideig nem volt püspöke, megfogyatkozott a papsága. Akkor Szalainai István, az első vikárius, nagyon szerény körülmények közt iskolát nyit, másfélszáz növendéket gyűjt maga köré s azokat igazi krisztusi lelkülettel neveli. S ebből a másfélszáz ifjúból került ki az erdélyi katolikus Státus, azok építették a nagy katolikus iskolákat, élesztették fel a kereszténységet Erdélyben. — Hasonló volt a helyzet a francia forradalomban és még igen sokszor a történeti idők folyamán. Szinte azt kell mondanunk: nem iskoláink számától és nagyságától, hanem minőségétől függ elsősorban a katolikus nevelés.

Felhasznált és idézett irodalom.

- Adam: *Spannungen und Harmonie*. Kevelaer, 1940.
 Agazzi: *Guida per le educatrici dell'infanzia*.³ Brescia, 1937.
 Agosti: *Magistero* I—III. Brescia, 1940.
 Albot: *Petit catechisme*. Paris é. n.
 Alessandrini: *Le divozioni dei bambini*. Roma é. n.
 Alfes: *Glaubensverkündigung an die weibliche Jugend* I—III. Freiburg, 1940.
 Allers: *Das Werden der sittlichen Person*.⁴ Freiburg, 1935.
 Antal: *Engedjétek hozzám öket*. Brassó, 1939.
 Aporti: *Manuale di educazione per le scuole infantile*. Torino, 1939.
 S. Augustinus: *De catechisandis rudibus* (ed. Colombo). Torino, 1935.
 Berghoff: *Moderne Seelsorge*. Kevelaer, 1936.
 Blouet: *Théologie Pastorale*.⁶ Paris, 1936.
 U. a. *Nos obligations Pastorales*. Paris, 1938.
 Bonell: *L'apprendere attivo*. Brescia, 1939.
 Boggio: *Piccolo coi piccoli*. Roma, 1939.
 Bolton: *The spiritual way*. New-York, 1929.
 Bopp: *Katechetik. Geist u. Form des kath. Religionsunterrichts*. München, 1935.
 Borgonovo: *Manna Pastorale*.³ Trento, 1933.
 S. Bosco: *Besucco Francesco*.⁴ Torino, 1932.
 U. a. *Il metodo preventivo* (ed. Casotti). Brescia, 1940.
 Bovet: *Le sentiment religieux et la psychologie de l'enfant*. Neuchatel é. n.
 Bötsch: *Das Geheimnis der Erziehung*.⁶ Innsbruck, 1912.
 Bruel: *Les jeux du catéchisme*.² Bruges, 1932.
 Burgardsmeier: *Religiöse Erziehung* I—III. Paderborn, 1939.
 Burger: *Kommunionkinder*. Düsseldorf é. n.
 Bühler: *Der Menschliche Lebenslauf*. Leipzig, 1933.
 Bürkli: *Kath. Religionslehre als Lebensgestaltung*. Freiburg, 1937.
 S. Canisius: *Parvus catechismus catholicorum*. (Dillingen, 1563.) Freiburg, 1933.

- Casotti: *Volere, Lezioni sulla educazione della volontà*. Roma, 1938.
- U. a. *Educazione cattolica*. Brescia, 1941.
- U. a. *Didattica*. Brescia, 1941.
- U. a. *Scuola attiva*. Brescia, 1941.
- Casotti-Catalanotti: *L'adolescente*.² Roma, é. n.
- Castellamare: *Interpretazioni di vita spirituale*. Milano, 1938.
- Catechisme illustré*. Paris, 1931. (Illustrations de V. Livache.)
- Charles: *Le catechisme par l'Evangile*. Paris, 1927.
- U. a. *Catéchisme illustré pour les tout petits*. Paris, 1935.
- Charmot: *L'âme de l'éducation*. Paris, 1934.
- Chiot: *Testo di Religione*.² Torino, 1930.
- Clapadère—Weszely: *Gyermekepszichológia és kísérleti pedagógia*. Budapest, 1915.
- Cojazzi: *Don Bosco diceva così*.² Torino, 1934.
- Comment j'enseigne la Messe a mes tout-petits*.² (Par un Bénédictine.) Liège, 1936.
- Compaing de la Tour Girard: *Si tu aimes le petit Jésus*. Paris, 1936.
- de Coninck: *Les conditions de succès des oeuvres de jeunesse*. (N. R. Théologique. 1940. 70—82.)
- David: *Comment expliquer la Messe aux enfants*. Paris, 1937.
- Decoene: *Psychologie Pedagogique*. Louvain, 1932.
- Dementhon: *Petit directoire du prêtre éducateur*.² Paris é. n.
- Derkenne: *La vie et la joie au catéchisme*. Paris, 1935.
- Dörner: *Neue Stunde des Kindes*. Freiburg i. B., 1936.
- Duplessy: *Histoires de Catéchisme I—III*. Paris, 1932.
- Dupont: *Pour apprendre la religion aux petits*. Avignon, 1930.
- Eberhard: *Neuzeitlicher Religionsunterricht*.² Berlin, 1924.
- Eggersdorfer: *Jugendbildung*. München, 1933.
- Engert: *Psychologie u. Pädagogik der religiösen Begriffe*. Bonn, 1924.
- Ernst: *Vom liturgischen Leben im Dreieinigen Gott*. Köln, 1940.
- Erőss: *Az iskola a nevelés szolgálatában*. (Erdélyi Iskola, 1939.)
- U. a. *Katekizmusverseny nálunk és külföldön*. (Erdélyi Iskola, 1940.)
- U. a. *Majláth püspök nevelési elvei*. (Erdélyi Iskola, 1940.)
- U. a. *Iskolaügyünk a legjobb fórum előtt*. (Kat. Nevelés, 1942.)
- Érdúj helyi: *A kat. hitelemzés története Magyarországon*. Zenta, 1906.

- Fargues : *Les méthodes actives dans l'enseignement religieux*. Juvisy, 1934.
- U. a. *Pour travailler avec le bon Dieu*. (Le livre de l'enfant.) Juvisy, 1934.
- U. a. *Introduction des enfants de 9 ans au catéchisme*. Paris, 1938.
- Fendt : *Grundriss der Praktischen Theologie I—III*. Tübingen, 1938—1939.
- Fiorenza : *La prima comunione*.² Torino é. n.
- Foerster : *Élet és jellelem*. (Ford. Schütz Antal.)⁴ Budapest, 1934.
- de Fontgalland : *Une âme d'enfant*. Paris, é. n.
- Frank : *Heilige Mütter*.² Dülmen, 1938.
- Galli : *L'istruzione e l'educazione religiosa del fanciullo*. Milano, 1921.
- Gamboni : *L'enciclica ad Catholicos Sacerdotii*. Roma, 1938.
- Garai : *Montessori lélektana és didaktikája*. Kolozsvár, 1941.
- Gasparri : *Catechismus catholicus*.¹⁴ Roma, 1933.
- Gatterer : *Katechetik, oder Einführung zur Kinderseelsorge*.⁴ Innsbruck, 1931.
- Gatz : *Kinder reden mit Gott und seinen Heiligen*. Düsseldorf, 1936.
- Gebus : *Le livre de prière du petit communiant*. Strasbourg, 1934.
- Gellé : *La grâce à dix ans*. Paris, 1923.
- U. a. *L'essentiel au catéchisme*.² Avignon, 1919.
- Gemelli : *L'anima dell'insegnamento*.² Milano, 1930.
- Giovanozzi : *Istruzione in preparazione alle prima comunione*. Firenze, 1938.
- Girgensohn : *Der seelische Aufbau des religiösen Erlebnis*. Leipzig, 1931.
- Gnacchi : *Educazione del cuore*. Torino, 1939.
- Goldie : *Je me confesse I, Je me communie II*. Paris, 1935.
- Göttler : *Religions- u. Moralpädagogik*.² Münster, 1931.
- Götz : *Brauchtum im Religionsunterricht*. München, 1939.
- Grimm : *Der kath. Christ in seiner Welt I—II*. Freiburg, 1940—1941.
- Gruehn : *Religionspsychologie*. Breslau, 1926.
- Grunwald : *Pädagogische Psychologie*.² Berlin, 1925.
- Gruber : *A hitoktatás gyakorlati kézikönyve*. (Ford. Bardócz-Lönhart.) Kolozsvár, 1846.
- Gualbertus de Tournai : *Erudimentum doctrinae*. 1259.
- Mc Gucken : *The Catholic way in Education*. Milwaukee 1934.
- Halbrich : *Pädagogische Psychologie*. München, 1921—1922.
- Havass : *A megértett szentmise*. Budapest, 1941.

- Hehlmann : *Pädagogisches Wörterbuch*. Leipzig, 1931.
 de Hemptinne : *Catéchisme des petits*.³ Bruges é. n.
 Henn : *Väter u. Mütter als Erzieher*. Dülmen, 1936.
 Henin—Quinet : *Pédagogie du Catéchisme*. Paris, 1913.
 Hetzer : *Mütterlichkeit*. Leipzig, 1937.
 Hilger : *Das Büchlein vom lieben Brot*. Dülmen, 1937.
 Hofinger : *Die Geschichte des Katechismus in Österreich*. Innsbruck, 1937.
 Horváth : *Der Thomistische Gottesbegriff*. Freiburg i. d. Schweiz, 1941.
 Houbaut : *Catéchisme illustré des Petits*. Paris, 1930.
 Inotai : *Hittai rajzban az elemi iskolák I. osztálya számára*. Budapest, 1941.
 Illyés : *Catechismus doctrinae christianae*. Tyrnavia, 1701.
 Jaeger : *Paideia*.² I, Berlin, 1936.
 Jehle : *Katechismen*. Freiburg, 1937.
 Jungmann : *Christus als Mittelpunkt religiöser Erziehung*. Freiburg, 1939.
 Kabisch-Tögel : *Wie lernen wir Religion*.⁷ Göttingen, 1931.
 Kodály : *Éneklő iskola*. Budapest, 1941.
 Kolnai : *Sexualethik*. Paderborn, 1930.
 Kornis : *Neveléstörténet és szellemtörténet*. Budapest, 1932.
 Kosztersitz : *Viharzóna*. Budapest, 1939.
 Kreuser : *Handhabe für den Erstbeicht u. Erstkommunionunterricht*.³ Düsseldorf é. n.
 Kúhár : *Bevezetés a vallás lélektanába*. Budapest, 1929.
 Lambry : *Le dessin chez les petits*. Juvisy, 1933.
 Lantos—Kiss : *E fiúból pap lesz*. Rákospalota, 1941.
 Lefay—Alaux : *L'éveil de la conscience*. Paris é. n.
 Lefebvre : *Explication de la Messe*. St. André é. n.
 Lindworsky : *Erfolgreiche Erziehung*. Freiburg, 1933.
 Livache, lásd *Catéchisme illustré*.
 Loyola : *Hoe de kleinen tot Jezus kunnen gebracht worden*. Amsterdam, 1921.
 Lulli : *Il Vangelo narrato ad un fanciullo dalla sua mamma*. Milano, 1936.
 Luther : *Kis kátéja*. Budapest é. n.
 Maccono : *La prima confessione*. Torino, 1913.
 Magdics : *Hitelemzéstán*.³ Budapest, 1922.
 Mahr : *Aufbruch ins Leben*.³ Dülmen, 1940.
Mai világ képe I. Szellemi élet. (Szerk. Kornis Gyula.) Budapest, é. n.
 Marczell : *Neveléstán*. (A bontakozó élet VIII.) Budapest, 1938.
 Marteau : *L'Évangile dans la vie des petits-enfants*. Paris, 1934.

- Martin : *Précis de pédagogie catéchétique*. Paris, 1935.
 Mayer : *Katechetik*.³ Freiburg, 1939.
 Mendigal : *La rude montée des jeunes*.³ Paris, 1933.
 Mentès : *Szemléltető hitelemzések*. Győr, 1916.
 Mester : *Az olasz nevelés a XIX. és XX. században*. Budapest, 1936.
 Metzger : *Kath. Seelsorge der Gegenwart*. Innsbruck—Wien, 1936.
 Meyer—Neyer : *Lebendige Seelsorge*. Freiburg, 1937.
 Mihályfi : *Az igehirdetés*.³ Budapest, 1927.
 Millot : *Trésor d'Histoires*. Paris é. n.
 Modugno : *Religione e vita*. Brescia, 1936.
 Modugno—Baroni : *Il libro di Religione*. Brescia, 1940.
 Molnár—Lajtha : *Játékokország*. Budapest é. n.
 Müller : *Jesus besucht mich*. München, 1932.
 U. a. : *Mein Weg zum Vater*. München, 1933.
 U. a. : *Mein bruder Jesus kommt zu mir*. München, 1934.
 Müller—Freienfels : *Menschenkenntnis und Menschenbehandlung*. Berlin, 1940.
 Nihard : *La méthode des tests*. Paris é. n.
 Nohl—Pallat : *Handbuch der Pädagogik*. Langensalza, 1929.
 Noflaner : *Volkstümliche Erläuterungen zum Katechismus*. Innsbruck, 1933.
 Nolet : *Wat de kleinsten moeten weten I—V*. Amsterdam, 1923.
 Noltsch : *Katechesen in Wort u Bild*. Freiburg, 1939.
 Nosengo : *Formazione del fanciullo alla pietà*. Milano, 1938.
 U. a. : *Il lavoro a squadre*. Milano, é. n.
 U. a. : *Attivismo nell'insegnamento religioso nella scuola*. Milano é. n.
 U. a. : *Libertà e vita nell'educazione religiosa dei piccoli*. Milano, é. n.
 U. a. : *Sette lezioni di attivismo catechistico*. Milano, 1940.
 Oberkofler : *Ihrer ist das Himmelreich*. Innsbruck, 1935.
 Oû en est l'enseignement religieux. Paris, 1937.
 Pellegrino : *La direzione spirituale dei giovani*. Roma, 1938.
 Peil : *Lernet den Christusglauben kennen I—II*. Freiburg, 1938.
 Petró : *A gyermekek korai szentáldozása*. Budapest, 1937.
 Pfliegler : *Der Religionsunterricht I—III*. Innsbruck, 1935.
 Pichler : *Katholisches Religionsbüchlein*.¹⁵ Wien, 1937.
 Pichler—Knöpfel : *Volksschul-Katechesen I—III*. Innsbruck, 1936—1938.
 Pio X. : *Catechismo breve*. Roma, 1905.
 U. a. : *Primi elementi della Dottrina Christiana*. Grottaferata, 1927., Roma, 1930.

- Pius XI.: *Apostoli körlevele az ifjúság keresztény neveléséről*. Budapest, 1934.
- Poppe: *Az eucharisztikus módszer a nevelésben*. Budapest, 1938.
- Prohászka: *Összes Munkái*. Budapest, 1928—1929.
- Quinet: *Pour les tout-petits des jardins d'enfants*. Paris, 1935.
- Quinet: *Pour mes tout-petits*. Paris, 1935.
- Raab: *Das Katechismusproblem in der kath. Kirche*. Freiburg, 1934.
- Raab: *Katholisches Gottlehrbüchlein*. Freiburg, 1939.
- Raffaelli: *Le favole del Natale e della Befana*. Torino, 1937.
- Rang: *Handbuch für den biblischen Unterricht I—II*. Berlin, 1939.
- Rensing: *Lebensvoller Religionsunterricht*.⁴ Düsseldorf, 1930—1931.
- Riboulet: *Psychologie appliquée à l'éducation*. Lyon, 1937.
- Roos: *Erziehung zur Kath. Gesinnung*. Bonn, 1933.
- Rosmini: *Scritti pedagogici*. (Ed. Casotti.) Brescia, 1940.
- Roy: *Méthode pédagogique de l'enseignement du catéchisme*. Paris, 1935.
- Sarlós: *Szuggesztio és nevelés*. Budapest, 1942.
- Saupe: *Einführung in die neuere Philosophie*. 1927.
- Schaefer: *Ich schreite zum heiligen Opfermahl*. Dülmen, 1938.
- Schaefer—Hesiter: *Ich will hintreten zum Altare Gottes*. Dülmen, 1937.
- Scheeben: *Don Boscos Erziehungsmethode*. (Pastoralblatt, Köln, 1887.)
- Schlumpf: *Religionsbüchlein für Mutter und Kind*. Freiburg, 1939.
- Schmid: *Gottbüchlein, Erster Unterricht von Gott für die lieben Kleinen*. München, 1936.
- Schmidt: *Handwerkliches zum kirchlichen Unterricht*. München, 1937.
- Schmidtmayr: *Kinder nach dem Herzen Gottes*. Innsbruck, 1937.
- Schmitz: *Katholische Elternschaft*. Dülmen, 1938.
- Schneider: *Katholische Familienerziehung*.⁵ Freiburg, 1936.
- U. a.: *Unterrichten u. Erziehen als Beruf*, Einsiedeln, 1939.
- Schüch: *Lelekipásztorkodástan kézikönyve*.³ I—II. Győr, 1885.
- Schröteler: *Einführung in die Katechetik* (Ms). San Pastore, 1936.
- Schütz: *A bölcsélet elemei*. Budapest, 1940.
- Schwarz: *Erstkommunionunterricht auf biblisch-liturgischer Grundlage*.⁶ Rottenburg, 1939.

- Sólyom: *Példák a katekizmusához*. Kézdivásárhely, 1925.
- Somogyi: *Az élményszerű katekézis elmélete és módszertana*. Budapest, 1942.
- Spranger: *Lebensformen*.⁷ Halle, 1930.
- Spieler: *Lexikon der Pädagogik der Gegenwart*. Freiburg, 1930—1932.
- Stehle: *Meln Raphael. Ein Hand- u. Hilfsbüchlein f. Erstkommunikanten*. Freiburg, 1937.
- U. a.: *Panis parvulorum*.⁸ Freiburg, 1939.
- Straub: *Mahlendes...*
- Straub: *Mahlendes Zeichnen im Religionsunterricht der Grundschule*.⁸ Freiburg, 1937.
- Számord: *Kicsinyek áhltata*. Budapest, 1898.
- S. Thomas: *Summa Theologica*. Ed Taurin, 1931.
- Tomka: *Hitelemzések*. I—III. Budapest, 1936.
- Tonolo: *Catechismo vivente*. Vicenza, 1935.
- Tóth Tihamér: *Az ifjúság lelki gondozása*.
- Turmezei: *Térképvezetők a hitoktatásban*. Budapest, 1942.
- Ugolini: *Quando ero povero*. (La Biblioteca dell'arte dei piccoli.) Brescia é. n.
- Vaissière: *Psychologie Pédagogique*.⁵ Paris, 1926.
- Varraud: *Retraite et fête de communion solennelle*.⁴ Paris, 1935.
- Várkonyi: *A gyermekkor lélektana I—II*. Szeged, 1938—1940.
- U. a.: *A cselekvőiskola lélektani alapjai*. (Cselekvés Iskolája, 1934. sk.)
- U. a.: *Bevezetés a neveléslélektanba*. Budapest, 1937.
- Versteig: *Het Prentenboek van de Kinderblecht*. Tilburg, 1927.
- Vigna: *Al maestri*. Milano, 1939.
- Vigna: *Sussidi intuitivi*. Milano, 1937.
- Vincent: *Éducation du cœur chez le petit enfant*. Paris, 1939.
- Weiss: *Die Erziehungslehre der drei Kappadozier*. Freiburg, 1903.
- Weszely: *A korszerű nevelés alapelvei*. Budapest, 1935.
- Wortmann—Ernst: *Aller Augen warten auf Dich, o Herr*. Dülmen, 1938.
- Wunderle: *Glaube u. Glaubenszweifel moderner Jugend*. Düsseldorf, 1932.
- Zechlin: *Fröhliche Kinderstube*.³ Leipzig—Berlin, 1936.
- Zimmermann: *Kommunionunterricht auf dem Grundgedanken der communicatio cum sacrificio Christi*. München, 1938.

